BABEL

Sébastien
JAPRISOT

o logodnă foarte lungă

NEMIRA

Sébastien
JAPRISOT

o logodnă foarte lungă

Traducere din limba franceză
Mihaela Stan

NEMIRA

Sâmbătă seara

Au fost odată cinci soldați francezi care au plecat la război, fiindcă asta-i viața.

Primul, odinioară aventuros și vesel, purta la gât numărul matricol 2124, de la un birou de recrutare din departamentul Sena. Avea în picioare niște cizme luate de la un neamț și aceste cizme se afundau în noroi, din tranșee în tranșee, prin labirintul părăsit de Dumnezeu, care ducea spre primele linii.

Mergeau în șir, chinuindu-se la fiecare pas; se îndreptau toți cinci spre primele linii, cu mâinile legate la spate. Niște oameni cu puști îi conduceau din tranșee în tranșee - pleosc, fleoșc prin noroi, cu cizmele luate de la un neamț -, spre licărul înghețat al serii, dincolo de primele linii, dincolo de calul mort și de lăzile cu muniție rătăcite și de toate lucrurile îngropate sub zăpadă.

Era multă zăpadă, era prima lună din 1917, era în primele zile.

2124 înainta prin șanțurile șerpuite, smulgându-și picioarele pas cu pas din noroi, când și când unul dintre oamenii aceia îl ajuta, trăgându-l de mâneca mantalei vechi, mutându-și pușca pe celălalt umăr, trăgându-l de postavul mantalei țepene, fără niciun cuvânt, ajutându-l să-și salte picioarele pe rând din noroi.

Și apoi, chipurile.

Zeci și zeci de chipuri, toate aliniate de aceeași parte în șanțurile strâmte, ochi încercănați cu noroi îi fixau în trecere pe cei cinci soldați istoviți, care-și împingeau înainte toată greutatea corpului pentru a se deplasa, pentru a merge mai departe, spre primele linii. În lumina serii, dincolo de copacii ciuntiți, lângă pereții de pământ perfid, priviri mute în mijlocul cearcănelor de noroi îi urmăreau o clipă de sub căști, trecând de la unul la altul, pe cei cinci soldați cu mâinile legate cu funie.

El, 2124, zis Eschimosu', zis și Bastoche[1], era tâmplar în vremurile bune dinainte, tăia scânduri, le șlefuia, între două dulapuri de bucătărie mergea să bea un vin alb sec – un vin alb la Micu' Louis, pe strada Amelot, la Paris –, își înfășura peste mijloc, în fiecare dimineață, un brâu lung din flanelă. O dată și încă o dată și încă o dată. Fereastra sa dădea spre acoperișuri de ardezie și zboruri de porumbei. O fată cu păr negru era în camera lui, în patul lui, o fată care spunea... ce spunea?

Atenție la fir!

Pășeau înainte, cu capul descoperit, spre tranșeele din prima linie, cei cinci soldați francezi care plecaseră la război, cu mâinile legate cu o funie udă și țeapănă ca postavul mantalei și în drumul lor, uneori, o voce se făcea auzită, o voce calmă, niciodată aceeași, o voce neutră care spunea atenție la fir.

Era tâmplar, fusese trimis în fața tribunalului militar pentru mutilare voluntară, găsiseră urme de praf de pușcă pe mâna sa stângă rănită, îl condamnaseră la moarte. Nu era adevărat. Voise să-și smulgă un fir de păr alb din cap. Arma, care nici măcar nu era a lui, se descărcase singură, fiindcă de la Marea Nordului până la munții din est, de multă vreme, labirinturile săpate

[1] Cartierul Bastiliei din Paris (n. tr.).

de oameni nu-l mai adăposteau decât pe diavol. Nu reușise să apuce firul de păr alb.

În 1915, primise o citare pe ordinul de zi și bani pentru prizonieri. Trei. Primul, în Champagne. Brațe ridicate, o șuviță blondă căzută peste un ochi. Avea douăzeci de ani și vorbea franceza. Spunea... ce spunea?

Atenție la fir!

Ceilalți doi rămăseseră lângă unul de-ai lor care trăgea să moară, cu burta spintecată de ceva, fărâme de proiectil, fărâme de soare, fărâme. Sub o șaretă pe jumătate arzând, cu bonetele lor cenușii bordate cu roșu, se târau pe coate, fără să-și piardă bonetele, e soare azi, camarade. Unde era asta? În îndepărtata vară 1915, pe undeva. Odată, coborâse din tren într-un sat și, pe peron, lătra un câine. Lătra la soldați.

2124 era vioi și robust, cu umerii puternici ai salahorului care fusese în tinerețe, când plecase, aventuros și vesel, în America, umeri de tăietor de lemne, de căruțaș, de căutător de aur, care-l făceau să pară mai mărunt. Avea 37 de ani acum, aproape împliniți, credea în toate lucrurile ce-i fuseseră spuse pentru a justifica nenorocirea și care zac îngropate în zăpadă, luase cizmele unui inamic care nu mai avea nevoie de ele, ca să-și înlocuiască în nopțile de strajă ghetele scâlciate, îndesate cu paie și cu ziare. Îl condamnaseră într-o școală pentru mutilare voluntară și îl mai condamnaseră o dată, din păcate, fiindcă se îmbătase și făcuse o prostie împreună cu camarazii lui, însă mutilarea, asta nu era adevărat. Îl citaseră pe ordinul de zi, se străduia ca și ceilalți, nu mai înțelegea ce i se întâmplă. Mergea în fruntea celor cinci, pentru că era cel mai vârstnic, mergea prin șanțurile inundate, cu umerii lui largi împinși înainte, sub privirile încercănate de noroi.

Al doilea soldat cu mâinile legate cu funie era 4077, de la un alt birou de recrutare de pe Sena. Încă avea

plăcuța cu numărul sub cămașă, însă tot restul, semne și însemne, ba chiar și buzunarele vestonului și ale mantalei îi fuseseră smulse, la fel ca și tovarășilor săi. Alunecase la intrarea în șanț, iar din pricina hainelor ude îi înghețase până și sufletul, dar poate că tot răul era spre bine, fiindcă acum frigul îi amorțea brațul stâng, care îl durea de câteva zile, în plus, îi toropea și mintea în somnul fricii și nu mai întrezărea spre ce anume se îndreaptă, dacă nu spre sfârșitul unui coșmar.

Înainte de acest coșmar, era caporal, pentru că trebuia să existe unul, iar cei de la unitatea lui voiseră să fie el, însă el ura gradele. Avea convingerea că într-o bună zi oamenii vor fi liberi și egali, sudorii deopotrivă cu ceilalți. El era sudor la Bagneux, lângă Paris, avea o soție, două fiice și niște fraze minunate în cap, fraze învățate pe dinafară, care vorbeau despre muncitorii din toată lumea și care spuneau... da, de peste treizeci de ani știa ce spuneau ele, iar tatăl său, care îi povestise adesea despre vremea cireșelor[1], o știa și el.

Știa dintotdeauna – tatăl lui, care știa de la tatăl lui, i-o sădise în minte – că săracii fac cu mâinile lor tunuri ca să se omoare cu ele, dar că bogații le vând. Încercase să spună asta în tabere, în hambare, în cafenele din sate, când patroana aprinde lămpile cu petrol și jandarmii te roagă să-ți revii, sunteți toți oameni de treabă, fiți rezonabili, reveniți-vă! El nu vorbea bine, nu explica bine. Și exista atâta mizerie la acești oameni cumsecade, iar vinul, tovarășul mizeriei, le abrutiza într-atât privirea, încât lui îi venea și mai greu să se facă înțeles.

Cu câteva zile înainte de Crăciun, pe când se îndrepta spre prima linie, se răspândise zvonul despre ce făcuseră unii. Își încărcase pușca și își trăsese un glonț

---

[1] Aluzie la cântecul *Le temps des cerises (Vremea cireșelor)*, asociat cu Comuna din Paris (18 martie – 28 mai 1871) (n. tr.).

în mâna stângă, repede, fără să se uite, fără a-și acorda timp să se gândească, doar pentru a fi cu ei. În sala de clasă unde îl condamnaseră, erau douăzeci și opt care acționaseră la fel. El era mulțumit, da, mulțumit și aproape mândru că erau douăzeci și opt. Chiar dacă el nu avea s-o apuce, întrucât soarele asfințea acum pentru ultima oară, știa că va veni o zi în care francezii, germanii și rușii – „și preoțimea, cu noi“, spunea el – va veni o zi când nimeni nu va mai dori să lupte, niciodată, pentru nimic. În fine, așa credea el. Avea ochi albaștri, de un albastru foarte deschis, cu acele punctulețe roșii pe care le au uneori sudorii.

Al treilea venea din Dordogne și purta pe piept plăcuța cu numărul 1818. Când i-o dăduseră, clătinase din cap, încercând o senzație bizară, deoarece fusese crescut de asistența socială și, în centrele pe unde trecuse copil fiind, dulăpiorul lui din refectoriu sau din dormitor era întotdeauna cel cu numărul 18. Mergea, de când învățase să meargă, cu pas greu, încă și mai greu acum de noroiul războiului, totul în el era greu și răbdător și îndărătnic. Și el își încărcase pușca și își trăsese un glonț în mână – dreapta, fiindcă era stângaci –, dar fără să închidă ochii. Dimpotrivă, se uitase la toată treaba cu o privire cercetătoare, ca de pe altă lume, acea privire pe care nimeni n-a văzut-o la altcineva, fiindcă e privirea solitudinii și, de multă vreme, 1818 ducea propriul război, de unul singur.

Atenție la fir!

Dintre cei cinci soldați, 1818 era cu siguranță cel mai curajos și cel mai de temut. În treizeci de luni de armată, nu făcuse niciodată să se vorbească despre el, nu spusese nimănui nimic despre el. Îl luaseră de la ferma lui într-o dimineață de august, îl urcaseră într-un tren, îi dăduseră în grijă propria viață, ca să se poată întoarce. Altceva în afară de asta nu înțelegea. Odată sugrumase un ofițer

din compania sa. Se întâmplase în Woëvre, în cursul unei ofensive. Nimeni nu aflase. Îl strânsese de gât cu ambele mâini, strivindu-i pieptul cu genunchiul, apoi își luase arma, alergase încovoiat pe sub ploaia de foc și asta fusese!

Avea o nevastă, tot copil găsit, și, de când se afla departe, își amintea moliciunea pielii ei. Era ca o rană în somn. Adesea își amintea broboanele de sudoare care îi apăreau pe piele, când muncea alături de el întreaga zi, și bietele ei mâini. Mâinile soției lui erau aspre și crăpate ca ale unui bărbat. La fermă, angajau până la trei zilieri odată, care nu-și cruțau puterile, însă toți bărbații, pretutindeni, fuseseră luați acum la război, iar nevasta lui, care avea douăzeci și unu de ani, cu nouă mai puțin decât el, rămăsese să se descurce singură.

Avea și un băiețel, pe care i-l făcuse în prima permisie și pentru care o primise pe cea de-a doua. Mergea deja ținându-se de scaune, era puternic ca el, cu pielea moale ca a mamei sale, îi puseseră numele Baptistin. În treizeci de luni, avusese aceste două permisii, plus una fără acte, care nu-l dusese mai departe de Gara de Est din Paris, fiindcă nu era posibil, dar nevasta lui, care abia știa să citească și să scrie, înțelesese de la o mie de kilometri ce trebuia făcut, iar el plânsese pentru prima oară în viața lui. Nu mai plânsese niciodată, nu își aducea aminte de vreo lacrimă începând cu cea mai îndepărtată amintire – un platan, scoarța, mirosul unui platan – și, fără îndoială, cu noroc, nici nu avea să mai plângă vreodată.

Al treilea era singurul dintre cei cinci soldați condamnați care credea încă în noroc, care credea că nu vor fi împușcați. Se gândea că, pentru a-i împușca, nu și-ar fi dat osteneala să-i târască pe alt front, până în primele linii. Satul unde avusese loc procesul lor era în Somme. Fuseseră cincisprezece la plecare, cincisprezece pentru care circumstanțele nu atenuaseră nimic, apoi zece, apoi

cinci. La fiecare oprire, dispăreau câțiva dintre ei, fără a se mai auzi ceva de soarta lor. Călătoriseră o noapte cu un tren, apoi o zi cu un altul, fuseseră urcați într-un camion și încă într-unul. Se deplasau spre sud, apoi spre apus, apoi spre nord. După care, când mai rămăseseră doar cinci, merseseră pe o șosea, escortați de niște dragoni nemulțumiți că se aflau acolo, li se dăduseră apă și biscuiți și li se schimbaseră bandajele într-un sat în ruine, dar el nu mai știa unde se găsește.

Cerul era alb și gol, artileria amuțise. Era foarte frig și, în afara drumului noroios, din care războiul mușcase adânc, ce traversa acest sat fără nume, zăpada acoperea totul, ca în Vosges. Dar nu se vedeau nicăieri munți, ca în Vosges. Nici ravene, nici creste unde să crape oamenii, ca în Argonne[1]. Iar pământul pe care-l luase în mâna sa de țăran nu era nici cel din Champagne, nici cel din Meuse. Era altceva, ceva ce rațiunea lui refuza să recunoască și, ca să se convingă, avusese nevoie de un nasture de uniformă rostogolit la picioarele sale de bărbatul care mergea acum în spatele lui prin șanțurile strâmte: se întorseseră în zona de unde plecaseră, acolo unde mureau oamenii din Newfoundland, la hotarele provinciilor Artois și Picardia. Numai că, în cursul celor 72 de ore cât ei fuseseră duși departe, căzuse zăpada, grea și tăcută, răbdătoare ca el, și acoperise totul, rănile câmpurilor, ferma arsă, trunchiurile merilor uscați și lăzile cu muniție rătăcite.

Atenție la fir!

Cel care venea în urma lui prin șanțuri, al patrulea dintre cei cinci soldați fără cască, nici insignă, nici număr de regiment, nici buzunare la veston sau la manta,

---

[1] Datorită reliefului său care formează un bastion natural, regiunea Argonne a jucat un rol strategic important în cadrul a numeroase conflicte militare, mai ales în Primul Război Mondial (n. tr.).

nici fotografie de familie, nici cruce creştină, stea a lui David sau semilună a islamului, fără nimic care să-i înteţească focul din inimă, acesta, cu numărul matricol 7328 de la un birou din Bouches-du-Rhône, născut la Marsilia, printre emigranţii italieni din Belle de Mai, se numea Ange. Potrivit părerii tuturor celor care îl cunoscuseră într-un moment sau altul din cei 26 de ani petrecuţi de el pe pământ, printre oameni, nicicând un prenume nu se dovedise mai nepotrivit.

Era, totuşi, aproape la fel de frumos ca un înger şi pe placul femeilor, chiar şi al celor virtuoase. Zvelt, cu muşchi lungi, avea ochi mai negri şi mai misterioşi decât noaptea, gropiţe în obraji şi una în bărbie, nasul suficient de napolitan ca să se împăuneze printre camarazii săi cu un dicton de garnizoană – „nas mare, sculă mare" – şi păr bogat, o mustaţă de prinţ, o intonaţie mai dulce decât un cântec şi, mai presus de toate, aerul unuia care credea că dragostea i se cuvine. Însă cine se cufundase în privirea lui ca mierea, cine simţise pe propria piele egoismul lui de gheaţă putea să spună că era perfid, trişor, flecar, pungaş, turnător, fricos şi de umbra lui, gata să jure strâmb pe capul mamei lui moarte, să te înjunghie pe la spate, traficant de tutun şi de *marraines de guerre*[1], zgârcit şi la un praf de sare, văicăreţ când îi pica bine, fanfaron când regimentul de alături pornea la luptă, de meserie neisprăvit şi, după propria mărturisire, cel mai sărac şi mai amărât dintre Bieţii Nătărăi de pe front. Numai că nu avusese timp să vadă prea mulţi, nu era, deci, sigur.

7328 cunoscuse frontul doar trei luni, ultimele trei din anul ce tocmai se terminase. Înainte, fusese pe un

---

[1] Expresia *marraines de guerre* desemnează femeile şi fetele care întreţineau o corespondenţă cu soldaţii aflaţi pe front în Primul Război Mondial, pentru a-i susţine moral, adesea fiind vorba de soldaţi care îşi pierduseră familiile. Pe lângă scrisori, ele trimiteau colete, mici cadouri, fotografii (n. tr.).

câmp de instrucție, la Joigny. Învățase să recunoască niște vinuri de Bourgogne, cel puțin după etichetă, și să abată asupra celui de lângă el proasta dispoziție a gradaților. Iar mai înainte, fusese în închisoarea Saint-Pierre, la Marsilia, unde ispășea, din 31 iulie 1914, când toată lumea înnebunise, o pedeapsă de cinci ani pentru ceea ce numea el „o chestiune sentimentală" – sau „de onoare", depinde cu cine vorbea, cu o femeie sau cu un bărbat – de fapt, o ceartă între doi proxeneți de cartier, încheiată lamentabil.

În vara aceea, a treia petrecută de el în spatele zidurilor, când se recurgea la bătrâni și la deținuții de drept comun pentru a resuscita regimentele decimate, îi dăduseră de ales. Iar el hotărâse, împreună cu alți pariori fără minte, că războiul era doar o treabă de săptămâni, că francezii sau englezii aveau să se prăbușească neapărat undeva și că va fi liber înainte de Crăciun. În consecință, după două săptămâni de târât prin gropi, în Aisne, ca să se ferească de obuze, trăise cincizeci de zile care însemnaseră de cincizeci de ori câte o sută de ani de iad – la Fleury, la Bois Chauffour, la Côte-du-Poivre –, cincizeci de eternități de oroare, secundă cu secundă, spaimă cu spaimă, pentru a lua înapoi această capcană de șobolani duhnind a pișat, a rahat și a moartea tuturor celor care, în ambele tabere, se agitaseră fără să aibă destulă vlagă să-și facă de petrecanie, la Douaumont în fața Verdunului.

Slăvită fie de-a pururi Sfânta Fecioară, care îi ocrotește și pe netrebnici! Nu trebuise să meargă acolo printre primii, riscând ca vreun fost locatar să-i scoată măruntaiele, și scăpase măcar cu consolarea că nimic nu ar putea vreodată să fie mai rău de atât, nici pe lumea asta, nici pe alta. Însă trebuia să cadă mult mai jos ca să-și imagineze că răutatea omenească are limite, dar inventează mereu altele cu mare plăcere.

În decembrie, după șase zile așa-zise de odihnă, în cursul cărora nu putea să audă căzând o furculiță fără să-și facă un cucui de tavan, și în întregime ocupate, pentru a-și reface moralul, cu tracasări de cazarmă, îl duseseră pe el, Ange, cu tot echipamentul lui și împreună cu un regiment de-acum nevoit să facă recrutări din maternități, până pe malurile fluviului Somme, într-un sector la capătul măcelurilor, considerat calm de mai multe săptămâni, dar unde, între două potopuri de calibru monstruos, nu se punea problema decât să învingi sau să mori într-o ofensivă iminentă, un asalt total și definitiv, care nu va cruța nimic. Pe oameni îi avertizase de acest delir bucătarul, renumit ca bine informat, al unei bucătării de campanie, care știa de la curierul, franc ca un germinal[1], al unui aghiotant zgârcit la vorbă, care o auzise chiar din gura colonelului său, care fusese invitat la balul dat de general și de soția lui, pentru a sărbători nunta lor de sânge.

El, Ange, bietul codoș din Marsilia, copilul pierdut din strada Loubon, deși era cel mai tâmpit dintre Bieții Nătărăi de pe Front, înțelegea că nicio ofensivă nu avea vreun sens, oricare ar fi acesta, în afara unei contraofensive, cu scopul de a încărca nota de plată, și recunoscuse, ca oricine înaintea lui, faptul evident că acest război nu se va sfârși niciodată, pur și simplu pentru că nimeni nu mai era capabil să înfrângă pe nimeni, cu excepția cazului în care toți ar arunca armele și tunurile la prima groapă de gunoi și ar rezolva treaba asta cu șișul. Sau, și mai bine, dând cu banul. Unul dintre nefericiții care mergeau în fața lui, al doilea din tristul șir, un caporal

1 Joc de cuvinte bazat pe omonimia dintre adjectivul „franc" (cinstit, sincer) și substantivul „franc" (monedă). Francul germinal este o monedă franceză creată în aprilie 1803 (germinal, anul XI, după calendarul republican francez) de către Napoleon Bonaparte (n. tr.).

zis Șase-Parale fiindcă îl chema Francis[1], vorbise al naibii de bine, la procesul lor pierdut dinainte, despre utilitatea ofensivelor și a contraofensivelor și despre înmulțirea nesăbuită a cimitirelor, ba chiar le aruncase în obraz ofițerilor-judecători un lucru teribil: de mai bine de doi ani de când armatele se îngropaseră în tranșee, de o parte și de alta, pe toată lungimea frontului, dacă fiecare s-ar fi dus frumușel acasă lăsând tranșeele goale, nu s-ar fi schimbat nimic – „auziți ce zic, nimic" –, s-ar afla exact în același punct pe toate hărțile statului-major ca după hecatombe. Poate că nu era atât de inteligent pe cât părea caporalul Șase-Parale, ca să sfârșească împușcat, dar ce puteai să răspunzi la așa ceva? El, Ange, nu putea răspunde nimic.

După o cerere inutilă către comandantul batalionului său pentru a se întoarce în vechea lui celulă de la Saint-Pierre, și încă una, identică până la greșelile de ortografie, către deputatul său din Bouches-du-Rhône, scrise amândouă cu creion chimic înmuiat în apă murdară, pentru că nu suporta să se murdărească de violet pe buze, iar lacrimi nu mai avea de mult, se apucase să reflecteze la tot soiul de stratageme ingenioase și crude, cu singura speranță de a părea și mai bolnav, și mai livid decât devenise în ultimele luni, alb ca varul, cenușiu agonizant, cadaveric.

Cu zece zile înainte de Crăciunul pe care și-l închipuise al libertății, la ceasul tulbure al înserării, după multe urcioare cu vin și tergiversări furtunoase, convinsese un tâmpit mai mare decât el, un secretar de notar din Anjou, care nu voia să se întoarcă acasă decât pentru a o surprinde pe nevastă-sa destrăbălându-se, să-și tragă

---

[1] Joc de cuvinte bazat pe pronunția asemănătoare dintre Francis și *francs six*, parte a expresiei *trois francs six sous* care înseamnă „o sumă foarte mică" (n. tr.).

reciproc un glonț în mână, ba chiar, culmea aberației, în mâna dreaptă, amândoi căzând de acord că incredibilul ar fi și mai credibil. Astfel că împreună, într-un grajd unde caii înnebuneau de groază când simțeau fie și doar apropierea măcelului, la mai mulți kilometri de un front pe care nu se întâmpla nimic, făcuseră asta cu braț nesigur, cu voință șubredă, jurându-și fraternitate așa cum copiii caută să se liniștească în întuneric, dar se sperie de propriile țipete. El, Ange, numărul 7328, în ultima secundă, întrucât întreaga sa ființă se împotrivea să-și țină cuvântul, luase repede mâna de la gura țevii și închisese ochii. Trăsese, totuși. Acum îi lipseau două falange de la inelar și vârful degetului mijlociu, însă celălalt, bietul nerod, terminase pentru totdeauna cu grija păduchilor, încasase lovitura în plină figură, iar caii înspăimântați, rupând totul în cale pentru a fugi de mizeria oamenilor, îl striviseră sub copite.

Da, mergea prin noroi fiindcă acesta era locul lui, al patrulea dintre cei cinci condamnați târâți până aici, în acest labirint de zăpadă, pentru a privi în față soarta cea rea, dar mersese prea mult, era prea obosit ca să se mai apere, nu-și dorea decât să doarmă, nu se îndoia că va adormi îndată ce îl vor lega la stâlpul plângerii și îi vor acoperi ochii, nu va ști niciodată ce s-a întâmplat la sfârșitul vieții sale: Anjou, jar, jar și tăciuni, văgăuni, cutreierat, m-am săturat, ger, ger și noroi, noroi în care calcă apăsat, cu capul plecat, legănat, spre licărul serii îndreptat, s-a săturat.

Atenție la fir!

Al cincilea, ultimul dintre soldații cu brațele legate la spate, Albăstrea[1], poreclă dată contingentului 17, mai

---

[1] În original, *bleuet*, poreclă dată de către veterani tinerilor recruți, care nu purtau pantaloni roșii (încă în uz la începutul Primului Război Mondial), ci uniforme albastre (n. tr.).

avea cinci luni și împlinea douăzeci de ani. Totuși, petrecuse mai multe zile pe front decât măscăriciul împiedicat și jalnic care mergea în fața lui și, admițând că imaginația are legătură cu asta, suferise încă și mai mult de teamă.

Îi era teamă de război și de moarte, ca aproape tuturor, dar îi era teamă și de vântul prevestitor al gazelor, teamă de un proiectil sfâșiind noaptea, teamă de el însuși, fiindcă era impulsiv când se temea și nu reușea să se comporte rațional, teamă de tunurile alor săi, teamă de propria pușcă, teamă de șuierul obuzelor, teamă de mina care explodează și înghite o grupă întreagă, teamă de adăpostul inundat care te îneacă, de pământul care te îngroapă, de mierla rătăcită a cărei umbră trece brusc pe sub ochii tăi, teamă de visele în care sfârșești mereu cu pântecele spintecat în pâlnia lăsată de un obuz, teamă de sergentul care arde de dorință să-ți zboare creierii pentru că nu mai are putere să urle la tine, teamă de șobolanii care te așteaptă și vin să te adulmece anticipat când dormi, teamă de păduchi, de lățe și de amintiri care îți sug sângele, teamă de tot.

Înainte de măcel, nu fusese același om, dimpotrivă, era cu totul diferit. Se cățăra în arbori, în clopotniță, sfida oceanul pe vasul tatălui său, era mereu voluntar la stingerea incendiilor din pădure, aducea înapoi fără greutate bărcile împrăștiate de furtună, atât de neînfricat, atât de generos cu tinerețea lui, încât le oferea tuturor imaginea unuia care păcălește moartea. Chiar și pe front, la început, se arătase curajos. Apoi, venise un obuz, cu unul mai mult decât suporta el, într-o dimineață de vară, la Buscourt, la doar câțiva kilometri de tranșeea în care se afunda acum. Explozia nu-l atinsese, doar îl aruncase în aer suflul ei, însă, când se ridicase, era acoperit de sângele unui camarad, acoperit din cap până-n picioare de sânge și de bucăți de carne pe care nu putea să le mai

recunoască; îi intraseră în gură, scuipase oroarea, o ur-
lase. Da, urla pe câmpul de luptă, la Buscourt, în Picardia,
își smulgea hainele și plângea. Îl luaseră de acolo gol. A
doua zi își recăpătase calmul. Poate că îl mai apuca une-
ori un tremur fără motiv, dar atât.

Prenumele lui era Jean, deși mama lui și toți ceilalți de acasă îi spuneau Manech. În război, era doar Albăstrea. Numărul matricol pe care îl purta la încheietura mâinii zdravene era 9692, de la un birou din Landes. Se născuse la Cap-Breton, de unde se vede Biarritz, dar geografia nefiind punctul forte în rândurile armatei Republicii, cei din compania lui credeau că vine din Bretagne. Renunțase din prima zi să le spună că se înșală. Nu-i plăcea să contrazică, se făcea mic doar ca să evite discuțiile fără rost și, până la urmă, îi mergea bine: când se încurca în echipament sau în piesele puștii, se găsea mereu cineva binevoitor care să-l ajute să se descurce și, în tranșee, în afara sergentului care nu-l suferea, nimeni nu-i cerea altceva decât să stea la adăpost și să aibă grijă la fir.

Însă mai exista și teama care pusese stăpânire pe întreaga lui ființă, presentimentul că nu avea să se întoarcă niciodată acasă, exista o permisie care îi fusese promisă și la care nu mai spera și exista Mathilde.

În septembrie, ca s-o revadă pe Mathilde, ascultase sfaturile unui Marie-Louise, porecla contingentului 16, mai mare decât el cu un an, și mâncase o perișoară dată prin acid picric. Arăta bolnav de-și vărsa și mațele, dar orice student la medicină învățase să recunoască un icter fals înainte de a învăța să citească. Fusese dus pentru prima dată în fața unui tribunal militar, al batalionului său. Îl trataseră cu indulgența cuvenită vârstei lui: două luni cu suspendare, dar adio permisii, dacă nu cumva își

răscumpăra greşeala luându-l prizonier de unul singur pe Wilhelm[1] însuşi.

Mai târziu, în noiembrie, la Péronne, după zece zile fără pauză sub ocara afurisitului de sergent şi sub ploaie, ploaie, ploaie, nu mai răbdase şi îl ascultase pe un alt Marie-Louise şi mai inteligent decât primul.

Într-o noapte, când făcea de pază în tranşee, tunurile trăgând departe, sub cerul care nici nu se zărea, îşi aprinsese, el care nu fuma, o ţigară englezească, fiindcă nu se stingea la fel de uşor ca una cu tutun brun, şi ridicase mâna dreaptă deasupra parapetului, protejând sub degete mica sclipire roşiatică, şi stătuse aşa multă vreme, cu braţul în aer, cu faţa lipită de pământul îmbibat de apă, rugându-se la Dumnezeu, dacă mai exista, să-i acorde rana salvatoare. Ploaia biruia luminiţa roşie şi el o luase de capăt cu altă ţigară, apoi cu încă una, până când un tip din faţă, prin binoclu, pricepuse în sfârşit ce voia el. Avusese de-a face cu un trăgător bun sau poate că nemţii, la fel de înţelegători ca francezii în astfel de cazuri, aduseseră unul, fiindcă un singur glonţ se dovedise de-ajuns. Îi smulsese jumătate de palmă, iar chirurgul tăiase restul.

Pentru a pune capac nenorocirii, când răsunase împuşcătura, care nu-i îngrijorase pe cei ocupaţi cu corvezile lor şi nu-i trezise pe ceilalţi, sergentul nu dormea. Sergentul nu dormea niciodată. În zorii umezi, toţi oamenii, toţi, chiar şi caporalii, chiar şi brancardierii sosiţi degeaba în fugă, întrucât rănitul era pe picioare, îl imploraseră pe sergent să pună cruce la toată povestea, însă el nu voise să audă nimic, spunea cu accent de Aveyron, încăpăţânat şi cu lacrimi de furie în ochi: „Tăceţi! Tăceţi dracului! Ce-aş fi eu dac-aş trece cu

[1] Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei (1888–1918) (n. tr.).

vederea asemenea lucruri? Și dacă toată lumea ar face ca nemernicul ăsta, cine ar mai lupta? Cine ar mai lupta?“

Îl apăraseră pe Albăstrea, aflat pentru a doua oară înaintea unui tribunal militar, al corpului de armată de data asta, cât de bine putuseră. Ba chiar avea noroc, îi tot repetau, că se desființaseră curțile marțiale, altminteri l-ar fi împușcat pe loc. Comisarul-denunțător desemnase din oficiu pentru a-i asista, pe el și pe încă trei băieți de vârsta lui, un avocat din Levallois, căpitan de artilerie, un om de ispravă care pierduse deja un fiu la Eparges și susținea sus și tare că era suficient. Îl ascultaseră doar pentru trei dintre ei, nu pentru tuspatru. Nu și pentru un recidivist al lașității, un exemplu nesănătos, ce-i putea molipsi pe toți tinerii recruți dintr-o divizie. Niciun judecător nu voise să semneze cererea de grațiere. Suferințele oamenilor, crescând prea mult, dispar adesea în neant mai iute decât ei. După lovitura în moalele capului care fusese sentința, pe când stătea culcat în bezna vagonului de vite, dus împreună cu alți paisprezece spre nu se știe unde, ceva se spărsese încetișor în Albăstrea, ca un abces monstruos, și de atunci, cu excepția unor scurte rătăciri, nu mai era conștient de ceea ce trăia: de război, de brațul fără palmă și degete, de tăcerea oamenilor de noroi aliniați la trecerea sa și de toate privirile care se fereau de a lui, fiindcă a lui era docilă, încrezătoare, greu de suportat, iar zâmbetul lui încremenit era al unui copil nebun.

Mergea surâzând într-un mod ciudat, ultimul dintre cei cinci soldați ce trebuiau pedepsiți, avea ochi albaștri și părul negru, obrajii murdari, dar aproape imberbi, iar tinerețea îi era în sfârșit de folos, se chinuia mai puțin prin șanțurile inundate decât însoțitorii săi. Ba chiar încerca o stare de bine animalică atunci când se afunda în noroi, cu o expresie de nepăsare. În urechi îi răsunau strigătele și râsetele din serile de odinioară: ieșea de la

școală, se întorcea acasă pe drumul dintre dune, între lac și ocean, era iarna aceea ciudată când ninsese peste tot, știa că Kiki, cățelul, va alerga să-l întâmpine în strălucirea amurgului, îi era foame, avea poftă de o tartină cu miere și un bol de ciocolată caldă.

Cineva, undeva, spunea atenție la fir.

Mathilde nu știa dacă Manech o auzea, în larma copilăriei sale, în vuietul valurilor mari în care ea plonja la doisprezece ani, la cincisprezece ani, agățată de el. Avea șaisprezece ani când au făcut dragoste prima dată, într-o după-amiază de aprilie, și și-au jurat să se căsătorească la întoarcerea lui din război. Avea șaptesprezece când i s-a spus că el era pierdut. A plâns mult, fiindcă disperarea este ca o femeie, dar nu mai mult decât trebuia, fiindcă și încăpățânarea este la fel.

Rămânea acest fir, cârpit cu te miri ce când plesnea, care șerpuia prin toate șanțurile, prin toate iernile, în susul, în josul tranșeei, traversând toate liniile, până în adăpostul obscur al unui obscur căpitan, ca să ducă ordinele criminale. Mathilde l-a apucat. Și încă îl ține. O călăuzește prin labirintul de unde Manech nu s-a întors. Când se rupe, ea îl înnoadă. Niciodată nu-și pierde curajul. Cu cât timpul trece, cu atât ei îi sporește încrederea. Și atenția.

În plus, Mathilde are o fire optimistă. Își spune că, dacă firul n-o va duce la iubitul său, ei bine, nu-i grav, poate oricând să se spânzure cu el.

Bingo Crepuscul

August 1919.

Într-o zi, Mathilde primește o scrisoare de la o călugăriță: un bărbat aflat pe moarte într-un spital, lângă Dax, vrea s-o vadă. Numele lui e Daniel Esperanza. Era sergent în armata teritorială. L-a întâlnit pe Manech în ianuarie 1917, pe frontul din Somme.

Ca și înainte de război, Mathilde își petrece cea mai mare parte a timpului la Cap-Breton, în vila de vacanță a părinților ei. Un cuplu de patruzeci și cinci de ani, Sylvain și Bénédicte, se ocupă de ea. O cunosc de când era o copilă. I se adresează cu dumneavoastră doar atunci când ea le trage vreo săpuneală.

După prânz, Sylvain o duce pe Mathilde cu mașina la spital. Ea e așezată pe locul din față, iar „trotineta"[1] ei, cum o numește ea, în spate. Lui Sylvain nu-i plac spitalele, lui Mathilde nici atât, dar acesta arată aproape liniștitor, o clădire roz și albă, sub niște pini.

Daniel Esperanza stă pe o bancă, în fundul grădinii. Are patruzeci și trei de ani, dar arată de șaizeci. Și-a scos halatul. Transpiră într-o pijama cu dungi bej și gri. Și-a păstrat luciditatea, dar nu mai e atent la nimic. Prohabul

---

[1] În tot romanul, autorul folosește adesea acest cuvânt cu sensul de „cărucior" (n. tr).

desfăcut lasă să se vadă câteva fire de păr alb. De mai multe ori, Mathilde schițează un gest, îndemnându-l să se încheie și tot de atâtea ori el îi spune, cu disperare evidentă: „Lăsați, nu contează."

Era exportator de vinuri de Bordeaux, în viața civilă. Cheiurile de pe Garonne, pânzele umflate, butoaiele de stejar, toate astea le-a cunoscut și îi lipsesc, la fel și două sau trei fete din Portul Lunii[1], despre care nu știa, pe când era tânăr, că se vor dovedi, până la urmă, singurele iubiri din viața lui. În august 1914, mobilizarea nu l-a despărțit de nimeni, nici de tată, nici de mamă, morți de mult, nici de vreun frate, nici de vreo soră, fiindcă nu avea, iar femei, în zona de război, era încrezător că va găsi pretutindeni.

Spune asta cu o voce fără timbru, roasă de ceea ce îl ucide. Nu chiar cu aceleași cuvinte, desigur, nu în fața unei domnișoare ca Mathilde, dar nu-i greu de tălmăcit sensul: a fost întotdeauna doar un biet bărbat.

Îi aruncă lui Mathilde o privire mândră, ca să adauge că nu trebuie să se lase înșelată de aparențe; înainte de boală, era înalt, puternic și chiar dorit. O să-i arate o fotografie. Avea o înfățișare impunătoare.

Apoi două lacrimi i se rostogolesc pe obraji.

Fără să le șteargă, zice: „Iertați-mă! Până de curând, nu știam nimic despre starea în care sunteți. Albăstrea nu mi-a povestit. Și totuși, Dumnezeu știe cât mi-a vorbit de dumneavoastră."

Mathilde se gândește că ar fi bine să întrerupă șirul cuvintelor inutile de compasiune cu un oftat ușor. Așa că oftează ușor.

El continuă: „Fără îndoială că înțelegeți suferința mai bine decât oricine."

Ea nu are brațe destul de lungi ca să-l scuture un pic, e la mai bine de un metru de el, se stăpânește și să strige, de teamă ca șocul să nu-l întârzie să ajungă la esențial. Se apleacă înainte și îl zorește cu glas blând: „Vă rog, unde l-ați văzut? Povestiți-mi! Ce-a pățit?“

El tace, jalnic, ridat, cu pielea lipită de oase, sub o pulbere de soare cernută printre ramuri, pe care Mathilde, crede ea, n-o va uita niciodată. În sfârșit, el își trece peste față o mână care nu poate îmbătrâni mai mult de-atât și se hotărăște.

Sâmbătă, 6 ianuarie 1917, când regimentul lui se afla lângă Belloy-en-Santerre, să pietruiască drumuri, a fost însărcinat de Prévôté[1] d'Amiens să ducă cinci infanteriști, condamnați la moarte de tribunalul militar, până la o tranșee din prima linie, în sectorul Bouchavesnes.

Ordinul l-a primit de la comandantul său, un bărbat dur și rece, în general, care acum i s-a părut neobișnuit de tulburat. Ba chiar i-a mărturisit înainte de a-l lăsa să plece: „Faceți ce vi s-a spus, dar nimic mai mult, Esperanza. Dacă vrei să știi părerea mea, jumătate din Înaltul Comandament ar trebui trimis la spitalul de nebuni.“

Mathilde își interzice să scoată vreun cuvânt, poate deja nici nu mai are voce.

Așa cum i s-a ordonat, Daniel Esperanza a ales zece oameni din compania sa, toți făcând de mult parte din armata teritorială, care i se păreau cei mai zdraveni, atât la minte, cât și în rest. Și-au luat puștile, cartușe și de mâncare. Și-au tras pe mâneca mantalei, la fel a făcut și el, banderola azurie care li se dăduse, cu litera *P* marcată cu negru. Esperanza le-a spus că asta însemna Prévôté sau Poliție. La care un caporal, care își respecta sergentul, dar mai bea câte-un păhărel cu el, și-a permis să

[1] *Prévôté* sau *Gendarmerie prévôtale*, detașament al Jandarmeriei Naționale, cu atribuțiuni de poliție militară și de justiție militară (n. tr.).

replice: „Ei aș! Înseamnă prost, asta da." În acel moment, știau toți că fuseseră desemnați să însoțească niște condamnați la moarte.

„Și să-i impușcați?" vrea să afle Mathilde, cum vrea să afle și dacă Manech al ei era unul dintre cei cinci. Acum țipă, parcă se și aude țipând, dar, de fapt, și-a pierdut glasul.

Daniel Esperanza clatină din cap, clatină din capul său bătrân, cu păr de culoarea ceței și o roagă: „Tăceți, tăceți, nu i-am impușcat! Vreau să vă spun că l-am văzut pe logodnicul dumneavoastră în viață și că ultima scrisoare pe care ați primit-o de la el mi-a dictat-o mie, eu v-am trimis-o!"

E-adevărat că ultima scrisoare de la Manech, datată 6 ianuarie 1917, nu era scrisă de mâna lui. Începea cu aceste cuvinte: „Azi nu pot să scriu, un camarad din Landes face asta pentru mine."

Mathilde nu vrea să plângă.

Îl întreabă: „Sunteți din Landes?"

El răspunde: „Din Soustons."

Ea întreabă și abia o șoaptă dacă i se ridică din măruntaie: „Manech era printre cei cinci, nu-i așa?"

El lasă capul în pământ.

„Dar de ce? Ce a făcut?"

El zice: „Ca și ceilalți. Toți erau condamnați pentru mutilare voluntară."

El ridică o mână cu piele tăbăcită, maronie, brăzdată de vene tari.

Mathilde icnește. Privește acestă mână, o privește fără a putea să articuleze vreun cuvânt.

Nu vrea să plângă.

Un camion a venit după noi, reia povestea Daniel Esperanza în pulberea de lumină ce se cerne printre ramurile pinilor. Ne-a lăsat la douăzeci de kilometri în

nord, printre ruinele unui sat care se numea Dancourt sau Nancourt, nu-mi mai amintesc. Sunt treizeci de luni de atunci, dar s-au întâmplat atâtea lucruri, încât mi se pare că au trecut treizeci de ani, nu-mi mai amintesc. De acolo trebuia să-i luăm în grijă pe bieții soldați.

Era patru după-amiaza. Zăpada acoperea tot câmpul. Era frig. Cerul era alb. Abia se deslușea orizontul, dar, până departe, în zare, nu se vedea nicio explozie de obuz, niciun balon în aer, niciun semn de război, în afara distrugerii care ne înconjura în acest sat unde nu rămăsese în picioare niciun zid și al cărui nume l-am uitat.

Am așteptat. Un batalion de negri care coborau să se odihnească, înfofoliți în piei de capră și cu fulare, a defilat prin fața noastră, în mici grupuri rebegite, într-o dezordine epuizată. Apoi a sosit o ambulanță, cu un locotenent-medic și un infirmier. Au așteptat și ei cu noi.

Primul care a văzut lume venind pe drumul pe care plecaseră senegalezii, caporalul Boffi de care am pomenit, căruia unii îi ziceau Bouffi[1], dar nu fără riscuri, a pierdut ocazia să tacă: „Ei poftim, nu se grăbesc deloc să moară oamenii ăștia!“ Infirmierul i-a atras atenția că nu-i poartă noroc să spună asemenea lucruri; și avea dreptate. Boffi, la care țineam mult, cu care jucam cărți, a murit cinci luni mai târziu, nu în Aisne, unde masacrul se desfășura orbește, ci pe un șantier din spatele frontului, de brațul răzbunător al unei macarale sub care răsfoia un vechi almanah Vermont[2]. De unde se vede că trebuie să ai grijă ce spui și mai ales ce citești, ăsta a fost discursul funebru al căpitanului nostru când a aflat povestea.

---

[1] În orig., *bouffi*, „umflat, buhăit“ (n. tr.).

[2] Publicație ilustrată anuală, foarte populară, care conține informații practice, glume, calambururi etc., criticată uneori pentru umorul lipsit de rafinament. Apare din 1886 (n. tr.).

Fără îndoială, sunteți ofensată, domnișoară – pe Mathilde n-o mai ofensează de multă vreme nimic din ce are legătură cu războiul,

că mă lasă inima să glumesc când vă vorbesc despre după-amiaza aia teribilă –

ea știe că războiul nu naște decât infamie din infamie, vanitate din vanitate, excremente din excremente,

dar noi am văzut atâtea, am suferit atâta, că mila ni s-a tocit –

și că pe câmpurile de luptă devastate nu cresc decât buruiana ipocriziei și biata floare a deriziunii,

dacă nu ne-ar fi lăsat inima să râdem de necazurile noastre, n-am fi putut să supraviețuim –

căci deriziunea, în toate cazurile, este ultimul mod de a sfida nenorocirea,

vă cer iertare, trebuie să mă înțelegeți,

ea înțelege.

Dar, Doamne, să continue odată!

Cei cinci condamnați veneau pe jos, cu mâinile legate la spate, vorbi iar fostul sergent după un acces de tuse, iar tusea lui era un șir de șuierături ascuțite, produse parcă de lama unui brici zvâcnind prin aer. Erau încadrați de dragoni călare, în albastru-cenușiu ca noi toți. Comandantul plutonului, un adjutant mărunțel, nu dorea să piardă vremea. Îi întâlnise pe senegalezi, care se trăseseră în lături fără chef, ca să elibereze drumul. Adjutantul se simțise stânjenit, la fel ca oamenii lui, când trecuse printre două rânduri de priviri deloc binevoitoare. Mi-a zis: „Tuciuriii ăia ne-au luat drept jandarmi, să fim fericiți că încă nu ne-a tăiat nimeni gâtul."

Am comparat listele noastre cu prizonieri. Voia neapărat ca eu să verific identitatea fiecăruia și ca totul să fie în regulă. După care mi-a cerut să scriu data, ora cu aproximație și să semnez în josul listei lui, ca o descărcare de gestiune. Războiul m-a învățat să fiu atent la orice, mai

ales la semnarea unor hârtii despre care nu se știe pe ce birou vor ateriza, însă el era superiorul meu, iar locotenentul-medic mi-a spus din prima că se află acolo doar ca să îngrijească răniții și atât, așa că m-am supus. Mulțumit, adjutantul a suit în șa, mi-a urat curaj și toți dragonii au plecat într-un nor mare de răsuflări albicioase.

Am pus să fie dezlegați prizonierii. S-au așezat care pe unde a putut, pe o bârnă veche, pe o bucată de zid prăbușit. Li s-au dat apă și biscuiți. Erau pierduți, nespălați de mai multe zile, le era frig.

Încă am lista dactilografiată pe care mi-a dat-o comandantul, este în buzunarul halatului, împreună cu alte lucruri pe care o să vi le dau. O să găsiți acolo numele și prenumele lor, dar eu am căpătat năravul tranșeelor, mi-e mai ușor să le zic așa cum li se zicea în război.

Cel mai vârstnic dintre ei avea 37 de ani, un tâmplar parizian din cartierul Bastiliei. I se spunea Bastoche, dar și mai des Eschimosu', fiindcă umblase prin Marele Nord în tinerețe. Nu i-am vorbit prea mult atunci, în satul ăla ruinat, dar avea în picioare niște cizme nemțești și m-am mirat că i le lăsaseră. Mi-a zis: „Așa eram când m-au luat. Am cerut niște încălțări, dar m-au refuzat." M-am mirat și că nu fusese mobilizat în armata teritorială[1]. Mi-a spus că se întorsese din America, pentru serviciul militar, cu trei ani întârziere. În orice caz, acum se umpleau golurile din batalioane cu oameni chiar mai bătrâni decât el. I-am spus: „Ei bine, e o prostie ce-ai făcut." Mi-a replicat că nu făcuse nimic, că fusese un accident și era o porcărie că l-au condamnat. Mă privea drept în ochi.

[1] Din armata teritorială făceau parte bărbați cu vârsta între 34 și 49 de ani, considerați prea bătrâni sau insuficient instruiți pentru

Al doilea, 31 de ani, era un caporal degradat, căruia i se zicea Șase-Parale, habar n-am de ce. Afirma sus și tare că se împușcase intenționat, că, dacă ar fi s-o ia de la capăt, ar face la fel. M-a tratat, cu tot respectul ce mi se cuvenea, ca pe derbedeul asasinilor. Era sudor la periferia Parisului și sindicalist înfocat. Avea febră. De câteva zile nu dormea de durere. Mergeam în spatele locotenentului care trecea de la un prizonier la altul ca să le curețe rănile și să le refacă bandajele. Șase-Parale era cel mai grav rănit dintre toți. După ce l-a îngrijit, locotenentul mi-a spus: „Are noroc cu zăpada asta. Dacă ar fi fost vară, cangrena l-ar fi răpus mai repede decât ce îl așteaptă."

Altul era un marsiliez de 26 de ani, recuperat din închisoare, zis Drept Comun. Era palid și la capătul puterilor. L-am întrebat ce meserie avea în civilie, fiindcă asta nu apărea pe lista mea. Mi-a răspuns: „Nu am niciuna. Sunt un biet fiu de străin, scrie negru pe alb în livretul meu militar. Și atunci, dacă nu-s cu adevărat francez, de ce să mă ucidă?" A luat țigara pe care i-am oferit-o, spunându-mi: „Dumneata se vede că ești foarte cumsecade. Trebuie să aștepți cât mai mult posibil înainte să ne împuști. Sigur președintele Poincaré o să semneze grațierea noastră." Am citit în ochii lui umezi, foarte negri, că nici el însuși n-o mai credea. I-am spus că nu mă aflam acolo ca să împușc pe cineva și că nu avea de ce să se teamă câtă vreme oamenii mei erau prin preajmă. Mi s-a părut că asta l-a liniștit.

Din instinct, Drept Comun stătea pe lângă un zdrahon din Dordogne, un țăran de 30 de ani, taciturn, dar atent la tot, care nu avea o poreclă anume. Eschimosu' și Șase-Parale, care-l întâlniseră din întâmplare prin tabere și mișcări de trupe, mi-au spus puțin mai târziu că avea o reputație de singuratic, că-și împărțea pachetele cu ceilalți, dar își păstra speranțele și grijile pentru sine. În mai multe rânduri, se dovedise capabil în luptă, însă

doar pentru a supraviețui, nimic mai mult. Când se refereau la el, toți ziceau „Omul Ăsta", nimeni nu auzise să i se spună altfel.

Am încercat să stau de vorbă cu Omul Ăsta. M-a ascultat fără să mă privească. I-am zis că Dordogne nu-i departe de casa mea, i-am oferit o țigară. Nu-l interesa persoana mea, țigara nici atât. Când mă îndepărtam, am observat că Drept Comun așteptase să plec pentru a împinge cu piciorul, spre tovarășul său, ceva de pe jos. Omul Ăsta a luat obiectul în mâna stângă, mâna teafără, l-a privit și l-a lăsat să cadă. Înainte să părăsim satul, câteva minute mai târziu, m-am întors acolo unde stătuse el, ca să văd ce părea așa de interesant. Era un nasture de la o uniformă britanică, decorat cu un cap de ren, cu litere gravate de jur împrejur: *Newfoundland, Terra Nova*. Eram mulțumit, oricât vi s-ar părea de stupid, că ghicisem fără să mi-o spună el, doar după siguranța mâinii lui, că Omul Ăsta era stângaci, dar încă mă nedumerea privirea lui gânditoare, ușor surprinsă, când luase de jos nasturele vechi și murdar. Poate ghicise și el, fără ca eu să-i spun, ceva ce era prea mândru sau prea neîncrezător ca să întrebe.

Albăstrea, logodnicul dumneavoastră, se ținea deoparte și prefera să rămână în picioare. Umbla încoace și-ncolo, tot șoptind ceva doar pentru sine. La un moment dat, a strâns zăpadă în mâna teafără și a făcut un bulgăre pe care l-a aruncat neîndemânatic spre mine. Fostul caporal Șase-Parale mi-a zis: „Nu-l băga în seamă, caporale! Are momente când nu e în toate mințile."

L-am lămurit să se așeze. În timp ce medicul îl îngrijea, el stătea cu capul întors ca să nu vadă rana, însă zâmbea. Mi-a spus: „Sunt foarte mulțumit că mă întorc acasă."

Și Mathilde întreabă ce nu voia să vadă Manech și se abține să plângă, vrea să i se vorbească despre rana lui Manech.

Atunci Daniel Esperanza îi spune că Manech avea mâna dreaptă amputată, dar că fusese operat în urmă cu câteva săptămâni și nu suferea.

Și Mathilde închide ochii și strânge tare din pleoape, agățată de brațul fotoliului ei, și scutură capul pentru a alunga o imagine sau a nega soarta. Apoi rămâne tăcută un timp, cu fruntea plecată, privind în jos: pietriș și floricele galbene ca acestea, care cresc chiar din ciment, erau și printre dalele terasei de la casa din Cap-Breton.

Imediat ce și-au terminat treaba – continuă Esperanza când Mathilde îi face semn că se simte mai bine, că îl ascultă – doctorul și infirmierul au plecat. Când se urca în ambulanță, l-am întrebat pe doctor dacă el crede că Albăstrea se preface. Mi-a răspuns: „Habar n-am." Și a adăugat: „Ce-ar avea de câștigat? Ce-am putea face noi?" Am văzut că avea cearcăne, că îl deprima să-și facă meseria în război și, mai ales, să îngrijească oameni pentru a fi executați. Era un corsican pe nume Santini. Am aflat că și el a murit, două zile mai târziu, într-un bombardament la Combles.

Am pus să fie legați din nou prizonierii cu mâinile la spate, cum mi se ordonase. Nu vedeam rostul, erau prea obosiți, iar noi eram prea numeroși pentru ca vreunul dintre ei să încerce să fugă, dar, la urma urmei, în felul ăsta n-am fi fost nevoiți să tragem dacă unul făcea vreo prostie.

Am mers spre Bouchavesnes, cu prizonierii în șir indian, fiecare încadrat de doi soldați. Tranșeea din prima linie, unde trebuia să-i duc, avea un număr, dar, în război, cu tranșeele se întâmplă ca și cu oamenii, reții mai ușor poreclele. Aceasta se numea, nu mă întrebați de ce, Bingo Crepuscul. La intrarea în șanțuri, după doi kilometri pe un drum răscolit de obuze, într-un peisaj unde nu mai existau nici case, nici arbori, nimic

altceva în afară de zăpadă, un soldat stătea și trăncănea cu artileriștii, așteptând să ne conducă.

Labirintul de șanțuri ni s-a părut interminabil, ne împotmoleam în noroi, iar prizonierii se chinuiau să pășească. Trebuia să-i sprijinim tot timpul. Caporalul Șase-Parale a căzut într-o băltoacă. L-am ridicat, nu s-a plâns deloc. Ca și comandantului dragonilor cu care vorbisem în sat, îmi era rușine că îi conduceam astfel, murdari, pe cinci dintre ai noștri, sub privirile oamenilor care se îndreptau spre prima linie sau se întorceau, lipindu-se de parapete, ca să ne facă loc. Soarele era un bulgăre mare și roșu pe cerul iernii, lumina cu sclipirile lui lipsite de căldură, dincolo de liniile noastre și de câmpul înzăpezit, brazda neagră și șerpuitoare a pozițiilor germane. Era o liniște desăvârșită, mai ciudată decât tot ce-am cunoscut în război. Doar o șoaptă se auzea din când în când, ca oriunde pe front, cerându-le tuturor să fie atenți la firul de telefon, fiindcă firul ăsta, acolo unde mergeam noi, era singura legătură a oamenilor cu lumea celor vii.

Cu un kilometru și jumătate înainte de Bingo Crepuscul, am ajuns la o răspântie de șanțuri și de tranșee din linia a doua, numită Piața Operei. Acolo, în mijlocul soldaților ce-și vedeau de corvezile lor, ne aștepta un căpitan, cu o căciulă trasă bine pe urechi, pe sub chipiu, și înfășurat de la gât până în vârful ghetelor într-o haină de blană cum poartă automobiliștii. I se vedeau doar nasul ascuțit, gura cu expresie severă și ochii dușmănoși. Primise ca și mine ordine de la Prévôté, prin intermediul unui comandant de batalion deloc grăbit să se amestece într-o afacere urâtă. Era exasperat.

În adăpostul spre care ducea firul de telefon, m-a luat deoparte, zicându-i unui caporal aflat acolo să iasă puțin la aer. După care s-a răstit la mine: „Ce mama dracului, Esperanza, nu puteați face în așa fel încât să scăpați de

tipii ăştia pe drum?" N-am vrut să înțeleg. Mi-a zis: „Să vă uitați în altă parte ca ei să poată fugi, să le trageți un șut în cur, ca să alerge mai repede, orice!" I-am răspuns: „Aș fi intrat în bucluc acum. Dumneavoastră nu vreți necazuri, comandantul meu nici atât. Ordinele mele sunt să vă aduc cinci condamnați de tribunalul de război. Nu trebuie să știu eu ce faceți cu ei, altminteri mi s-ar fi spus."

S-a înfuriat și mai tare: „Ah, nu ți s-a spus? Ei bine, eu nu numai că nu umblu cu secrete, dar țin neapărat să afli! La noapte, cu mâinile legate, o să le facem vânt dincolo de sârma ghimpată de la Bingo și o să-i lăsăm să crape acolo sau să fie găuriți de cei din fața noastră! Astea-s ordinele mele, sergent! Sau ar trebui să spun jandarm? Astea-s împuțitele mele de ordine! Ai mai auzit asemenea porcării?"

A lovit cu pumnul în masa pe care era toată aparatura telefonică și o litră de vin, lăsată de telefonist, s-a vărsat. Vinul se prelingea pe suprafața de lemn, apoi, strop cu strop, pe pământ. Da, mă uitam cum cădeau picăturile de vin și nu știam ce să răspund. Auzisem de această pedeapsă rezervată soldaților pierduți, dar asta fusese demult, la începutul lui 1915, la Artois, iar în război se povesteau atâtea lucruri, că n-am crezut c-ar fi în întregime adevărat.

După aceea, căpitanul s-a calmat brusc. S-a așezat pe marginea unui pat. Mi-a explicat că regimentul lui pierduse mulți oameni în anevoioasa înaintare din vară, dar, de câteva săptămâni, sectorul era parcă epuizat de lupte, aveau un acord tacit cu nemții să stea liniștiți și de-o parte, și de alta. Mi-a zis: „Nu fraternizăm, ne ignorăm, ne cruțăm puterile. Există zile fără niciun foc de armă. Artileria nu-i deloc guralivă, tranșeele sunt prea apropiate. În octombrie, ei îi omorau pe-ai lor, noi, pe-ai noștri." S-a uitat la mine cu ochi triști. A oftat: „Oamenii

așteaptă schimbul poimâine. Chiar aveam mare nevoie să ne aduceți rahatul ăsta."

Când am ieșit, le-a pus câteva întrebări scurte celor cinci prizonieri. De fapt, nu voia să-i cunoască, nu voia ca soldații lui să-i cunoască. Apoi mi-a zis: „E mai rău decât mă temeam. Unul e un nenorocit de agitator, altul nu mai e întreg la minte, altul nu știe decât să plângă și să implore. Dacă ăia cu fundurile înțepenite în fotoliile statului-major au vrut să dea un exemplu, atunci au reușit. Oamenii mei vomită fără oprire, iar nemții se prăpădesc de râs."

La urma urmei, era un tip de ispravă căpitanul ăsta, pe numele lui adevărat Favourier, însă i se spunea Gură-Spurcată, din cauza limbajului colorat. M-a sfătuit să-i duc pe prizonieri în adăpostul lui, unde să nu-i mai vadă nimeni. A ordonat să fie dezlegați și cei care aveau nevoie să fie însoțiți la șanțul ce servea drept latrină.

Puțin mai târziu, l-a chemat pe locotenentul care comanda la Bingo Crepuscul și a discutat cu el, departe de urechile noastre, despre măsurile ce trebuiau luate. Locotenentul, care avea 26 sau 27 de ani, pe nume Estrangin, nu arăta mai încântat decât căpitanul. Mai ales soarta lui Albăstrea i se părea absurdă. A vrut să-i vorbească și el. După aceea, repeta întruna: „Dumnezeule, nu e posibil!" Vă spun, domnișoară, n-am întâlnit pe nimeni în ziua aia care să creadă că bunul Dumnezeu, dacă exista, se mai învârtea prin zonă.

Am așteptat noaptea în acel adăpost, unde era aprinsă o sobă mică, dovadă că nu se temeau deloc că ar putea fi reperați de inamic. La fel era și dincolo, după cum am văzut, fumuri cenușii se ridicau netulburate. Boffi și cu mine rămăseserăm cu condamnații, ceilalți oameni ai mei stăteau afară, păzind intrarea. Șase-Parale se așezase lângă foc, ca să-și usuce hainele. Drept Comun adormise. Mai bine de o jumătate de oră, Albăstrea mi-a

vorbit de dumneavoastră. Discursul lui era tot o exaltare, repetiții fără rost, gânduri dezordonate, dar șuvoiul cuvintelor rostogolea de-a valma lucruri adevărate ca niște pietricele albe, netede. Îmi imaginam prospețimea dumneavoastră, ochii limpezi și cât de mult trebuie să-l fi iubit. Era fericit, convins că o să vă revadă și că se pregătea nunta. V-a și scris despre asta, chiar dacă nu cu mâna lui. Acolo v-a scris-o, la lumina lumânărilor și a lămpilor cu carbid.

Ideea de a-i lăsa pe condamnați să le trimită rudelor un ultim mesaj n-a fost a mea, trebuie să recunosc, ci a locotenentului Estrangin. La un moment dat, a venit în adăpost, urmat de un soldat care aducea supa. L-a întrebat pe Albăstrea, care a refuzat gamela, dacă nu-i era foame. Albăstrea a răspuns liniștit, zâmbind: „Mi-e poftă de o tartină cu miere și un bol de ciocolată." Și cum locotenentului îi pierise graiul, soldatul care-l însoțea, un Marie-Louise cam de-o vârstă cu logodnicul dumneavoastră, i-a zis: „Nu vă faceți sânge rău, domnule locotenent. Îi omor și pe mama, și pe tata ca să găsesc. Dar poate nu va fi nevoie să rămân orfan." Tânărul era deja afară când locotenentul ne-a explicat, ca pe un lucru evident: „E Célestin Poux, Spaima Trupelor." După care a întrebat dacă prizonierii nu doreau să scrie familiilor.

Au adus creioane și hârtie. Célestin Poux s-a întors aproape imediat cu un sfert de ciocolată și miere. Dintre cei cinci condamnați, trei erau răniți la mâna dreaptă, dar, așa cum v-am spus, Omul Ăsta era stângaci, deci doar Drept Comun și Albăstrea nu puteau să scrie. Drept Comun s-a retras într-un colț împreună cu Spaima Trupelor, ca să-i dicteze scrisoarea. Eu am scris-o pe genunchi pe a lui Albăstrea. Ceilalți trei s-au așezat pe unde au putut.

Înainte de a se întoarce în tranșeea sa, locotenentul i-a prevenit pe toți că mesajele lor vor fi distruse dacă

vor conține fie și cea mai mică aluzie la teribila situație în care s-au pus. De mai multe ori, toți, în afară de Omul Ăsta, m-au întrebat una-alta, ca să afle dacă pot să scrie despre cutare sau cutare lucru. Era un moment ciudat, deopotrivă foarte liniștit și foarte trist. Nu știu să vă explic bine, dar îi vedeam dându-și silința ca niște școlari ce-și sug creioanele, murmurul lui Drept Comun abia se auzea, Albăstrea vă mărturisea iubirea lui între două îmbucături de tartină... Aveam impresia că sunt prins undeva, în afara propriei vieți și a războiului, într-un loc unde nu exista nimic cu adevărat și de unde nu aveam să mai ies.

Până la urmă, trecând peste ortografie, n-am găsit nimic de corectat în cele scrise de ei. Niciunul nu voia să sporească suferința alor săi. Am împăturit foile în patru și le-am băgat în buzunarul vestonului. Am promis că le voi pune în plicuri și le voi expedia destinatarilor imediat ce voi ajunge la regimentul meu. Șase-Parale mi-a zis: „Aș vrea să te cred, sergent Speranță, dar nu poți vorbi în numele șefilor tăi. O să te oblige să arzi scrisorile. Ne-au plimbat atâta trei zile, pentru a ne ucide ca pe niște criminali."

Asta a fost. Mi-a rămas de povestit, domnișoară, ce e mai greu. Observ că țineți ochii plecați de minute întregi, mă ascultați fără să mă întrerupeți. Poate vreți să vă cruț de ceea ce a urmat, să vă spun ce s-a întâmplat sau ce-am văzut eu că s-a întâmplat, într-o singură frază, în câteva cuvinte, care să vă facă să suferiți imediat și după aceea, gata?

Mathilde contemplă cu încăpățânare floricelele galbene din pietriș. Îi răspunde lui Esperenza, fără să ridice glasul, să-și încheie prohabul scârbos. Apoi îi zice că nu-i surdă, că a înțeles ce s-a petrecut: noaptea, i-au aruncat pe cei cinci soldați cu mâinile legate, pe acea bucată de pământ dintre două tranșee inamice pe care englezii o

numesc *No man's land*, iar francezii *la terre de personne*[1]. Și vrea să afle exact cum s-a petrecut asta. Durerea o privește pe ea. Nu plânge. Așa, ca el să continue. Și fiindcă el tace, ea îl încurajează cu un gest scurt din mână, fără să ridice ochii.

Venise noaptea de mult, continuă Esperanza cu vocea lui dogită. Se auzea bubuitul unor tunuri, dar foarte departe, în nord. Am stat de vorbă cu Eschimosu'. Era un om care nu-și merita ghinionul. M-a întrebat ce o să facem cu ei. Bănuia deja că li se pregătea altceva decât o execuție. Nu puteam să-i răspund. N-a insistat. S-a gândit puțin și mi-a zis: „Dacă e ce cred eu, e o mizerie. Mai ales pentru băiat și pentru marsiliez. Ar fi mai bine pentru ei să se termine imediat."

Chiar atunci s-a întors căpitanul Gură-Spurcată. Stabilise ca la ora nouă prizonierii să fie duși la Bingo Crepuscul. În așteptarea lor, oamenii din tranșee trebuiau să taie cu foarfeca o deschizătură în șirurile de sârmă ghimpată. I-au scos pe condamnați unul câte unul din adăpost, unde locul era prea strâmt ca să-i lege din nou. I-au legat afară, aproape fără să vorbească, în lumina câtorva lămpi.

Cerul era acoperit, o noapte întunecoasă, însă nu se făcuse mai frig decât peste zi. Eram mulțumit pentru ei, atât cât puteam fi. Abia atunci, în dârele de lumină care făceau să pară și mai ireal tot ce trăiam, dar și mai brutal, fiindcă umbre fără astâmpăr jucau pe chipurile tuturor, căpitanul le-a spus ce se hotărâse de sus, în locul execuției prin împușcare. Doar doi au reacționat: Șase-Parale, care a scuipat pe generali, și Drept Comun, care a strigat după ajutor atât de tare, că a trebuit redus la tăcere. Albăstrea n-a priceput ce însemna asta pentru el, sunt convins. Nimic nu i-a tulburat seninătatea de

---

[1] „Pământul nimănui" (*n. tr.*).

somnambul pe care o afișa de pe la mijlocul după-amiezii. Cel mult a fost surprins de strigătele tovarășului său și de agitația care a urmat. Cât despre Eschimosu' și Omul Ăsta, de asemenea, sunt sigur, ei au luat lucrurile așa cum le-aș fi luat și eu în locul lor: li se acorda o păsuire, oricât de plină de pericole ar fi fost ea, pe care plutonul de execuție nu le-ar fi acordat-o.

Căpitanul l-a certat rău pe marsiliez, zicându-i: „Trebuie să-ți punem căluș? Nu pricepi, dobitocule, că singura voastră șansă ca să mai fiți în viață mâine e să vă țineți gura?" L-a înhățat de gulerul mantalei și i-a tras fața aproape de a lui: „Mai încearcă o dată maimuțărelile astea și jur pe boașele mele că o să-ți zbor chestia aia care-ți servește drept creier!"

Apoi m-a tras în adăpost ca să-mi spună că misiunea mea s-a terminat, că puteam să plec cu moșii mei. Mă enerva că trebuie să-l contrazic, dar i-am răspuns că misiunea mea era să-i duc pe prizonieri până la Bingo Crepuscul, nu în altă parte.

Căpitanul mi-a explicat că se putea ca nemții să se alarmeze și lucrurile să ia o întorsătură urâtă când arunci niște oameni dincolo de sârma ghimpată. Locul alor mei nu era acolo, într-o tranșee deja prea aglomerată. Dacă se lăsa cu tărăboi și ei o încasau, aveam să regret toată viața că i-am pus în pericol inutil.

Cine nu i-ar fi dat dreptate?

I-am spus: „O să-mi trimit oamenii înapoi, dar permiteți-mi să-i însoțesc pe bieții prizonieri până la capăt." Și așa am făcut. Boffi a plecat cu ceilalți. Trebuiau să mă aștepte la intrarea în șanțuri. Evident, le ajunsese până peste cap treaba asta murdară ca să plece fără regret.

Doi caporali și șase soldați au venit de la Bingo Crepuscul ca să-i ia pe condamnați. Caporalii aveau în jur de treizeci de ani. Unul dintre ei, numit Gordes, avea cercuri de pământ în jurul ochilor, care-i dădeau

un aspect de bufniță. Celălalt era din Touraine, îl chema Chardolot și aveam impresia că l-am mai întâlnit în război. Împreună cu Célestin Poux, cu căpitanul și cu mine, formam iar o escortă de unsprezece persoane.

Am pornit prin noapte, precedați de un singur felinar. În timp ce mergeam prin șanțuri, căpitanul mi-a povestit că-l încolțise de două ori la telefon pe comandantul său, spunându-i că-i o barbarie să fie tratați astfel cinci de-ai noștri, printre care și un tânăr care nici măcar nu mai are mintea întreagă, dar nu obținuse nimic. Alunecam pe scândurile acoperite de mocirlă. Auzeam înaintea noastră pleoscăitul pe care-l scotea Eschimosu' cu cizmele lui nemțești.

I-am zis căpitanului: „Când l-or zări nemții că poartă cizmele unuia de-ai lor, soarta îi e pecetluită." Mi-a răspuns: „De ce crezi că secăturile l-au lăsat așa după proces?" Și a adăugat: „O să găsim pe cineva cu ghete pe măsura lui și o să facem schimb. Măcar o să am ce scrie în raportul despre noaptea asta. Nimic de semnalat în afara unei perechi de troace care ne-a fost șterpelită."

Bingo Crepuscul ca, de altfel, și Piața Operei era o tranșee inversată, adică noi o luaserăm de la germani în toamnă și ridicaserăm cât mai repede parapete în fața lor. Orice pifan o să vă spună că nemții construiau tranșee mult mai bune decât ale noastre. Aceasta avea coturi precise și adăposturi solide, deschise din păcate în partea nepotrivită. Nu știu câți oameni trăiau acolo, poate o sută, poate două. Sub prelate, în două adăposturi, am ghicit mitralierele. Dincolo de valul de pământ și zăpadă răscolit de obuze, se vedea licărul slab al liniei inamice. Era atât de aproape, că răzbăteau până la noi murmure și zvon de muzicuță. Am întrebat la ce distanța exactă se afla. Cred că locotenentul Estrangin mi-a răspuns: „Cea mai mică, 120 de metri, cea mai mare, 150."

N-am văzut niciodată Bingo Crepuscul ziua, dar pot să mi-l imaginez. Am fost în tranșee chiar mai apropiate, iaduri pe care nu le despărțeau nici 40 de metri. 120 însemna prea mult pentru grenadele de mână și prea puțin pentru artilerie. Gazul nu cruța pe nimeni, în funcție de vânt. La fel ca noi, probabil nici nemții, dacă nu erau copleșiți de un atac, nu țineau să-și dezvăluie unde își amplasaseră mitralierele. Am crezut că înțeleg de ce fuseseră trimiși condamnații în acest sector: pentru a-l scutura puțin, fiindcă armistițiul care, de bine, de rău, se instalase nu era văzut cu ochi buni. I-am spus-o și căpitanului. Mi-a replicat: „Gândești prea mult pentru un sergent. Ne-au pus rahatul ăsta în brațe, fiindcă nimeni nu-l voia. I-au trambalat pe toate fronturile, fără să găsească un comandant de batalion atât de idiot ca al meu."

Venea ora zece. Eram pe parapete, încercând să zărim în beznă pământul nimănui. Locotenentul Estrangin s-a apropiat de noi și i-a zis căpitanului: „Când doriți." Căpitanul a murmurat în haina sa de blană: „Nenorocită viață!" Apoi s-a îndreptat de spate și s-a dus la prizonierii aflați ceva mai încolo în tranșee. Stăteau înșirați pe un parapet pentru tras cu pușca. Deasupra se făcuse o breșă în sârma ghimpată și îi aștepta o scară. Am observat că Eschimosu' purta acum ghete și moletiere.

Șase-Parale a fost primul. Doi oameni au sărit pe taluzul înălțat cu saci de pământ. Alți doi l-au îndemnat pe fostul caporal să urce scara. Înainte de a fi tras afară, în beznă, s-a întors spre căpitan și i-a mulțumit pentru supă. Iar mie mi-a zis: „N-ar trebui să asiști la asta, sergent Speranță. O să ai necazuri. Ai putea să povestești."

A urmat Eschimosu'. Înainte să urce scara, ajutat de cei de jos, apucat de umeri de cei de sus, i s-a adresat căpitanului: „Lăsați-mă să plec cu Albăstrea. O să-l protejez cât pot." Au pornit amândoi printre rândurile de

sârmă ghimpată și nu i-am mai văzut. Se auzea doar zăpada scârțâind, m-am gândit la niște șoareci-de-pădure care-și caută gaura în pământ. Din fericire, existau multe găuri și pâlnii de obuz în față, la Bingo Crepuscul. Speram că nu i-au legat prea strâns și că, fiind doi, n-o să le ia mult să se dezlege.

Îmi curg lacrimi pe obraji, domnișoară, dar sunt din cauza oboselii, a bolii. Nu le dați atenție, sunt lacrimi de după nenorocire, nu mai au nicio noimă.

Ați dori să vă spun cum era logodnicul dumneavoastră când l-au urcat pe parapet, când l-au împins printre două grămezi de sârmă încâlcită și capre de lemn, dar nu știu. Mi se pare – repet: mi se pare – că exact înainte de a fi apucat de umeri, sus, pe scară, a avut o tresărire, s-a uitat cercetător în jur, încerca să înțeleagă unde era, ce căuta acolo. O mirare de o secundă, două cel mult. După aceea, nu mai știu. Tot ce pot să vă spun este că a pornit prin întuneric cu hotărâre, îndoit de mijloc așa cum fusese sfătuit, și că se ținea ascultător după Eschimosu'.

Drept Comun a făcut iar urât. Oamenii au trebuit să-l țină cu forța. Se zbătea, voia să strige. Căpitanul și-a scos revolverul. Atunci a fost una din rarele dăți, din tot ce vă povestesc, când l-am auzit vorbind pe Omul Ăsta. A zis brusc: „Nu, nu așa. Lăsați-mă pe mine!“ Și printre brațele și picioarele celor care încercau să-l potolească pe marsiliez, i-a ars una cu bocancul în scăfârlie de l-a adormit. Au târât o masă inertă, gemând ușor, printre sârma ghimpată.

Căpitanul l-a întrebat pe Omul Ăsta: „Cum de unul ca tine a ajuns aici?“ El n-a răspuns. Căpitanul a continuat: „Ești cel mai puternic și mai calm dintre oamenii ăștia. Spune-mi de ce te-ai împușcat!“ Omul Ăsta se uita la el în penumbră, nu găseai nici dispreț, nici aroganță în privirea lui. A răspuns atât: „Trebuia.“

L-au ajutat și pe el să urce pe taluz și l-au condus printre rândurile de sârmă ghimpată. S-a topit în noapte. Când cei doi soldați de sus s-au întors, ceilalți au aruncat imediat plase Brun peste parapet, ca să acopere breșa. Sunt niște suluri de țepi metalici, care se desfășoară singure. Apoi toată lumea și-a tras sufletul puțin. Nu se mai auzea niciun sunet în tranșeea din față. Cei de acolo așteptau. Bănuiau că se întâmplă ceva nefiresc.

Liniștea n-a durat decât un minut. Dintr-odată, proiectile de iluminare au explodat pe cer și printre nemți s-a iscat agitația de care ne temuserăm. Le deslușeam pașii grăbiți și chiar pocnetul chiulasei când își încărcau armele. „Vasisdas"-urile celor treziți din somn răsunau limpede, de parcă s-ar fi aflat printre noi. Am apucat să văd că marsiliezul se târa cu disperare prin zăpadă, în urma lui Șase-Parale, căutau amândoi o groapă de obuz. Pe Albăstrea nu l-am zărit, nici pe Eschimosu', nici pe Omul Ăsta. După aia, în timp ce alte proiectile de iluminare explodau, o pușcă-mitralieră a măturat pământul nimănui. Era luminat ca solul lunar și lipsit de speranță. Și în acest deșert alb se înălțau doar trei trunchiuri ciopârțite ale unor arbori și niște cărămizi prăbușite din nu se știe ce.

Lângă mine, când pușca-mitralieră a amuțit, când noaptea a coborât iar, locotenentul Estrangin a zis: rahat, nu-i posibil, Doamne, așa ceva! Căpitanul i-a spus să-și țină gura. Am așteptat. Nu mai era nicio mișcare la nemți, nicio mișcare pe teren.

Totul părea și mai întunecat decât înainte. Oamenii din tranșee tăceau. Cei din fața noastră tăceau și ei. Ascultau. Și noi ascultam. Locotenentul a repetat „rahat". Căpitanul i-a repetat să-și țină gura.

După vreun sfert de ceas în care nu s-a întâmplat nimic, m-am gândit că era vremea să mă duc la oamenii mei. I-am cerut locotenentului să-mi semneze lista

condamnaților, cum făcuse adjutantul de dragoni cu mine. Căpitanul a intervenit ca să-mi spună că ofițerii nu trebuiau în niciun caz să semneze vreo hârtie legată de afacerea asta. Cel mult, dacă mie îmi făcea plăcere și ei acceptau, puteam să capăt semnăturile caporalilor care conduseseră escorta. Dar ce-o să fac cu hârtia aia, se întreba el, însă pe el nu-l privea viața mea personală, el, unul, se ștergea la fund cu hârtie de mătase. Văzându-mi mutra, m-a bătut pe umăr și mi-a spus: „Ei haide, glumesc! Ești un om de ispravă, sergent. O să te însoțesc până la Operă, fiindcă n-am mai dormit de mult și vreau să mă binedispun numaidecât. Sper că, înainte de a ne părăsi, vei avea amabilitatea să bei cu mine un coniac excelent."

Gordes și Chardolot au semnat lista și am plecat. Căpitanul m-a condus în adăpostul său. Fără haina de blană și fără căciulă, arăta mult mai tânăr decât îl crezusem eu, poate 32 de ani, însă era tras la față, cu cearcăne de oboseală. Am băut două sau trei păhărele, așezați de-o parte și de alta a mesei. Mi-a povestit că era profesor de istorie în viața civilă, dar că nu-i plăcea mai mult decât să fie ofițer, că voise să cunoască lumea, insulele însorite, că nu se căsătorise, fiindcă era o tâmpenie, ceea ce nu împiedica însă sentimentele, lucruri de genul ăsta. La un moment dat, a venit telefonistul să-l anunțe că îl căuta comandantul la telefon ca să afle cum a mers treaba. I-a răspuns: „Spune-i acestui domn că nu m-ai găsit, o să se perpelească toată noaptea."

După aceea, mi-a vorbit de copilăria lui în Meudon, cred, și despre timbrele poștale. Aveam din nou, în adăpostul acela, impresia teribilă că sunt undeva, în afara timpului, în afara propriei vieți. Am făcut un efort să-mi vin în fire. De cealaltă parte a mesei, el îmi spunea, cu ochii mari și umezi, că îi era rușine că îl trădează pe puștiul care fusese odinioară. Cel mai mult regreta orele lungi pe care le petrecuse aplecat peste albumul cu

timbre, fascinat de chipul tinerei regine Victoria pe vinietele din Barbados, Noua Zeelandă sau Jamaica. A coborât pleoapele, a tăcut o clipă, apoi a murmurat: „Victoria Anna Penoe. Asta e." Și-a sprijinit fruntea de masă și a adormit.

Am mers prin noroi și prin noapte, rătăcindu-mă uneori, întrebându-i pe soldații de gardă pe unde s-o iau. I-am găsit pe Boffi și pe ceilalți la locul stabilit. I-am trezit pe cei care dormeau. Firește, voiau să afle ce s-a întâmplat după plecarea lor. Le-am zis că e mai bine pentru noi toți să uităm ziua aia, să nu mai pomenim în veci de ea.

Am mers și am tot mers, prin Cléry și Flaucourt, până la Belloy-en-Santerre. Mintea mi se limpezise după alcoolul pe care-l băusem. Îmi era frig. Mă gândeam la cei cinci condamnați întinși în zăpadă. În ultima clipă, se găsiseră pentru ei niște bucăți de pânză sau de sac de iută ca să-și acopere urechile, iar unuia dintre ei, nu mai știu care deja fără mănușă în mâna teafără, Célestin Poux, Spaima Trupelor, îi dăduse o mănușă de-a lui.

Am ajuns la tabăra noastră pe la cinci dimineața. Am dormit. La ora nouă, m-am prezentat la comandantul meu ca să-i dau raportul. Ajutat de ordonanțele lui, își așeza dosarele în cutii. Mi-a zis: „Ai făcut ce ți s-a cerut? Perfect. Ne vedem mai târziu." Întrucât eu insistam să-i dau lista semnată de Gordes și de Chardolot, mi-a spus și el ce puteam face cu ea. Nici nu știam că vorbește atât de vulgar. Mi-a explicat că trebuia să ne mutăm peste două zile, că britanicii îi înlocuiau pe ai noștri pe o porțiune din front și că ne deplasam spre sud. Mi-a repetat: „Ne vedem mai târziu."

Și cei din compania mea își strângeau calabalâcul. Nimeni nu știa încotro plecam, dar umbla vorba pe la popote că undeva mai jos, în Oise sau în Aisne, se

pregătea ceva nemaivăzut și că până și bunicii vor fi buni pentru prima linie.

La șapte seara, în timp ce discutam numai despre asta, m-a chemat comandantul. În birou său, practic gol deja, luminat de o singură lampă, mi-a zis: „Nu puteam să vorbesc cu tine de față cu altcineva, de aceea ți-am retezat-o dimineață." Mi-a arătat un scaun pe care să mă așez. Mi-a oferit o țigară, pe care am luat-o, și mi-a aprins-o. Apoi mi-a spus ceea ce le spusesem și eu oamenilor mei: „Uită de afacera asta, Esperanza! Uită până și numele de Bingo Crepuscul." A luat o hârtie dintre cele rămase pe masă și m-a informat că fusesem transferat la un alt regiment, în Vosges, cu gradul de sergent-șef și promisiunea că, dacă purtarea mea rămâne aceeași, voi ajunge adjutant până să vină primăvara.

S-a ridicat și s-a dus la fereastră. Era un bărbat trupeș, cărunt, cu umeri căzuți. Mi-a mărturisit că și el fusese mutat, dar fără avansare, la fel, căpitanul nostru și cei zece oameni care mă însoțiseră. Așa am aflat că Boffi va lucra pe șantierul unde brațul unei macarale avea să-l strivească și că ne împrăștiau calculat, doar că eu am nimerit alături de căpitanul meu în Vosges pentru câteva luni.

Înainte de a-mi lua rămas-bun, nu știam cum să întreb ce mă seca la inimă, însă comandantul a ghicit. Mi-a zis: „De câteva ore se snopesc. Am auzit de un locotenent ucis, de cel puțin zece morți. Am auzit chestii nebunești. Un om de zăpadă ridicat între tranșee, un propovăduitor al păcii care cânta *Vremea cireșelor*, un avion doborât cu grenada și mai știu eu ce! Chestii nebunești!"

Am ieșit din casa parohială, unde stătea comandantul, cu un gust amar. Am scuipat pe pământ înainte să observ că mă aflam în fața cimitirului. Mulți soldați de-ai noștri fuseseră îngropați acolo în toamnă, sub cruci de lemn grosolane, pe care le făcea o companie

vecină. M-am gândit: „Nu-i nimic, ei n-o să-ți poarte pică. Ai scuipat pe război."

Călugărița care i-a scris lui Mathilde vine la ei, în grădină. E îmbrăcată în gri. Îi spune lui Daniel Esperanza pe un ton supărat: „Vă rog să vă puneți imediat halatul! Uneori mă întreb dacă nu cumva o faceți intenționat ca să fiți bolnav!"

Îl ajută să-și îmbrace halatul bleu-iluzoriu, aproape aceeași nuanță de gri ca veșmântul măicuței, de la atâta spălat. În buzunarul drept, el găsește un pachețel pe care i-l dă lui Mathilde. Îi spune: „Să vă uitați acasă la lucrurile astea, n-aș suporta să o faceți în fața mea."

Îi curg din nou lacrimi pe obraji. Măicuța, sora Marie de la Passion, exclamă: „Zău așa! De ce mai plângeți?" El răspunde fără să se uite nici la ea, nici la Mathilde: „Am comis un mare păcat în ziua aia. Nu cred în Dumnezeu decât atunci când îmi convine, dar știu că a fost un păcat. N-ar fi trebuit să mă supun ordinelor." Sora Marie ridică din umeri: „Bietul om! Cum ați fi putut să faceți altfel? Când mi-ați povestit, singurul păcat pe care l-am găsit eu a fost ipocrizia celor puternici."

Stă cu Mathilde de peste o oră. Călugărița consideră că-i destul. El zice: „N-am terminat, lăsați-ne în pace!" Ea se lamentează că diseară va fi obosit, că-i va deranja pe cei din jur toată noaptea. În cele din urmă, oftează: „Fie, dar nu mai mult de zece minute. Fix peste zece minute mă întorc împreună cu domnul care o însoțește pe domnișoara. Și el își face griji."

Pleacă ridicându-și veșmântul deasupra gleznelor ca o cochetă, pentru ca poalele să nu se târască pe pietriș.

Nu mai am mare lucru să vă povestesc, dar e important, continuă bătrânul de 43 de ani, cu șuieratul, scârțâitor ca o cretă pe tablă, ce vine din plămânii săi distruși.

În primul rând, am aflat a doua zi că trupele din Bingo Crepuscul cuceriseră tranșeea din față și chiar poziția a doua a germanilor. Mi se părea o mică victorie. Mă liniștea să cred că infamia s-a dovedit mai puțin inutilă. Nu-i prea frumos, dar asta e.

După ce le-am copiat, am pus scrisorile condamnaților în plicuri și le-am dat primului curier pe care l-am zărit. Întrucât dumneavoastră ați primit-o pe a lui Albăstrea, cred că și celelalte patru au ajuns la destinatari. Țineți acum pe genunchi copiile făcute de mine.

Săptămâni mai târziu, și eu am primit o scrisoare. Fusese scrisă de căpitanul Favourier la doar câteva ore după ce-l lăsasem acolo dormind. A străbătut drum lung până m-a găsit pe pășuni de vară, unde puneam șine de cale ferată, departe de ororile frontului. O să vă placă, sunt convins, cum mi-a plăcut și mie. V-o dau, fiindcă o știu pe de rost.

În pachetul pe care vi l-am pregătit, e și o fotografie. A fost făcută de unul dintre oamenii mei când eu stăteam cu spatele. Căra peste tot după el, agățat la centură, un aparat din acelea micuțe despre care încă nu știu dacă erau magia sau rușinea anilor noștri triști, petrecuți în tanșee. Atâtea imagini pentru a te făli cu capturarea unui tun sau a unui soldat inamic epuizat, atâtea imagini complezente la înmormântarea unui camarad. Subordonatul meu, al cărui nume era Prussien, ceea ce îi displăcea mai mult decât vă închipuiți, a fost ucis în aprilie 1917, în masacrul de la Chemin des Dames. Fotografia mi-a dat-o văduva lui, pe care am văzut-o un an mai târziu, la Paris, suferindă și parcă încăpățânându-se să-l urmeze.

Nu sunt mai bun decât alții: imediat ce am ajuns în Vosges, într-o nouă companie, într-un nou regiment, am uitat de afacerea Bingo Crepuscul. Amintirea ei mă chinuia doar din când în când, în anumite seri în care

exageram cu vinul. Şi atunci eram ca toţi beţivii, disperat să scap de remuşcări, vrând să distrug tot. Bingo Crepuscul. De ce numele ăsta? M-am întrebat multă vreme, dar n-am găsit un răspuns.

Anul trecut, când am început pentru a doua oară să-i împingem pe nemţi pe Marna, am fost rănit la picioare în pădurea de la Villers-Cotterêts. Mi-au scos fierul din corp, bucată cu bucată, atât cât se putea. În gara unde fusesem evacuat, cu cartonaşul la butonieră, l-am întâlnit pe Chardolot, unul dintre cei doi caporali care veniseră să-i ia pe condamnaţi în Piaţa Operei. Zăcea pe una dintre brancardele aliniate cu zecile pe peron. Aveam norocul să fiu deja în cârje. Rana lui – la burtă – era mult mai gravă.

Pot să spun că era livid şi atât de slab, încât nu eram sigur dacă-i el, dar văzându-mă aplecat deasupra lui, a surâs şi a murmurat: „Ia te uită, sergentul Speranţă!“ I-am zis: „Prietene, dacă aş fi ştiut, aş fi lăsat pe toată lumea să fugă pe câmp.“ A vrut să râdă când am spus asta şi de tonul pe care am spus-o, dar îl durea când râdea, aşa cum mă doare pe mine astăzi.

L-am întrebat, bineînţeles, ce s-a întâmplat după plecarea mea. A mişcat puţin capul şi mi-a răspuns precum comandantul meu, deja trecuseră optsprezece luni de atunci: „Chestii nebuneşti!“ Apoi a făcut un efort, aproape că s-a ridicat în coate şi mi-a şoptit: „Au murit toţi: cei cinci pe terenul dintre tranşee, locotenentul, camarazii mei. Şi căpitanul, când am ocupat tranşeele din faţă.“ Voia să mă aplec mai mult, am îndoit genunchii ca să fiu mai aproape şi să-l aud. Am auzit: „I-am atacat. Ne-am aruncat asupra primei poziţii şi a celei de-a doua fără să pierdem niciun om, dar, când am ajuns la a treia, ne-au nimicit.“

A rămas îndelung cu ochii închişi, trăgând în piept cu lăcomie guri mari de aer. Nu înghiţea decât fumul

trenului pentru ale cărui uși se luptau răniții încă în stare s-o facă, englezi, francezi sau americani. Am insistat: „Ești sigur că au murit toți cinci?“ M-a privit cu amuzament și dispreț: „Încă mai ții cu ei, jandarm? Care ai vrea tu atât de mult să fi scăpat?“ I-am răspuns: „Nu contează. Și nu-mi mai zice jandarm!“

A închis iar ochii. Am simțit că avea multe de povestit, dar nu putea. Nu vă voi spune altceva decât adevărul, domnișoară, chiar dacă o să vă dezamăgească. Să vă mint ca să vă încurajez speranțele ar fi o infamie. Ultimele cuvinte pe care le-am auzit de la Chardolot, rostite cu capul întors spre mine, cu un zâmbet îndepărtat de tot și toate, în timp ce numele meu era strigat, ca să urc în tren, iar brancardierii mă sâcâiau să le las în pace rănitul, au fost acestea: „Aș fi pariat cu tine doi ludovici pe Albăstrea, dacă i-aș fi avut. Cu o singură mână a făcut un om de zăpadă în mijlocul terenului dintre tranșee. Însă fetele m-au lăsat lefter.“

Mai târziu, pe când călătoream departe de lupte, l-am căutat pe Chardolot, târându-mă în cârje prin vagoane, răsturnând lumea, căzând de zece ori. Nu l-am mai văzut niciodată. Poate nu se afla în același convoi. Poate s-a prăpădit înainte să-l suie în tren. Moartea este atât de capricioasă! Eu, care vă vorbesc, am fost demobilizat în octombrie, cu o lună înaintea armistițiului. Scăpasem din toate. Aș putea să mă bucur de norocul meu și de o pensie cinstită, dar nu, nu din cauza războiului mă sting. La Angers, în spitalul unde îmi terminam convalescența, m-am căptușit cu boala civililor, mizeria asta de gripă spaniolă. Mi s-a spus că sunt vindecat, că sechelele nu vor fi grave. Dar nu știu dacă o să mă mai trezesc mâine-dimineață.

Văduva albă[1]

[1] Expresie ce desemnează o femeie al cărei logodnic a murit în război (n. tr.).

În mașină, pe drumul înapoi spre Cap-Breton, Mathilde vede că Sylvain e îngrijorat din cauza ei, că ar vrea ca ea să-i mărturisească durerea. Ea n-are chef să vorbească, n-are chef să se smiorcăie, are chef să fie singură în camera ei. Din fericire, zgomotul motorului nu înlesnește conversația.

Când e singură în camera ei, în fața mesei, înconjurată de fotografiile logodnicului, deschide pachețelul de la Daniel Esperanza.

Primul lucru la care se uită e tot o fotografie, în format de carte poștală, sepia, așa cum sunt acestea de obicei, făcută într-o tranșee asemănătoare cu zecile de tranșee pe care le-a văzut în *Le Miroir* sau *L'Illustration*. Sunt șapte bărbați în imagine: cinci așezați, cu capul descoperit și mâinile la spate, unul în picioare, cu cască, părând mai degrabă mândru de el însuși, și ultimul, pe trei sferturi întors, în prim-plan, fumându-și pipa.

Îl vede imediat pe Manech. Stă puțin mai departe, în stânga, și privește în gol. Zâmbește, dar e un zâmbet pe care Mathilde nu i-l știe. Îi recunoaște trăsăturile, alura, chiar dacă a slăbit. E murdar. Toți sunt murdari, cu hainele informe și pline de pământ, dar cel mai ciudat lucru sunt ochii lor scânteietori.

Deasupra fiecărui cap, cu cerneală devenită gri, este scrisă o cifră căreia îi corespunde un nume pe spatele fotografiei, exceptându-l pe bărbatul cu pipă, ce are dreptul doar la un semn de întrebare între două paranteze frumos trasate. Cel care pozează lângă condamnați, cu banderolă pe mânecă, este caporalul Boffi.

După aceea Mathilde despăturește o hârtie ferfenițită. Faimoasa listă dactilografiată despre care Daniel Esperanza spune că a primit-o de la comandantul său:

KLEBER BOUQUET, tâmplar, Paris, contingentul 1900
FRANCIS GAIGNARD, sudor, Seine, 1905
BENOIT NOTRE-DAME, cultivator, Dordogne, 1906
ANGE BASSIGNANO, Bouches-du-Rhône, 1910
JEAN ETCHEVERY, marinar-pescar, Landes, 1917.

În josul acestei foi fără antet, fără ștampilă de vreun fel, se poate citi, cu litere rotunjite:

Sâmbătă, 6 ianuarie 1917, ora 22.30, Urbain Chardolot, caporal.

Și mai la dreapta, cu un scris simplu, e altă semnătură:

Benjamin Gordes, caporal.

Mathilde ia din nou fotografia și nu îi este greu deloc să-i identifice pe Eschimosu', Șase-Parale, Omul Ăsta și Drept Comun. Exact așa și-i imagina când Esperanza îi vorbea de ei, doar că tuspatru au mustață și, dată fiind oboseala, par mai în vârstă decât sunt. Pe lângă ei, Manech e un adolescent rătăcit.

Apoi Mathilde citește scrisorile copiate de Daniel Esperanza pe hârtie violet, cu aceeași cerneală decolorată până a devenit gri. Le citește în ordinea în care le găsește. Nu o caută mai întâi pe a lui Manech. La ce bun? Șapte luni, cât a fost el pe front, a primit 63 de scrisori și cărți

poștale de la Manech. Le-a recitit de atâtea ori, că ar putea să le recite pe toate fără să greșească niciun cuvânt.

Printre pini, soarele ce apune peste ocean împroașcă fereastra mare a odăii ei cu stropi de purpură.

De la Kléber Bouquet pentru Louis Teyssier
Barul *La Micu' Louis*, Strada Amelot nr. 27, Paris
De pe front, 6 ianuarie 1919

Bunul meu Nas-Spart,

Dacă o vezi pe Véro, spune-i la mulți ani și că mă gândesc la ea și că îmi pare foarte rău că nu mai vrea să-mi vorbească. Spune-i că, dacă nu mă întorc, ultimul meu gând va fi la ea și la toate momentele fericite petrecute împreună, cu adevărat minunate. Să-i dai ei banii pe care ți i-am încredințat. Nu-i mare lucru, aș fi vrut tare mult să aibă o viață frumoasă.

Și la tine, prietene, mă gândesc deseori, și la toate chelfănelile pe care mi le-ai tras la zaruri pe tejgheaua ta, și la distracția noastră când scoteam sifoanele, măcar aia era o luptă dreaptă.

Am fost mutat în altă parte, așa că, dacă o vreme nu primești vești, nu-ți face griji, sunt sănătos.

Salutări tuturor amicilor și ție, viață lungă.

Kléber

P.S. Pot să-ți spun, o să-ți facă plăcere, că m-am întâlnit cu Biscotte și ne-am împăcat. Eram amândoi niște proști.

De la Francis Gaignard pentru Thérèse Gaignard
Route de Châtillon nr. 108, Bagneux, Seine
Sâmbătă, 6 ianuarie

Scumpa mea soție,

Știu că vei fi ușurată să primești această scrisoare, dar, ce vrei, n-am putut să-ți scriu de o lună încoace, fiindcă

m-au mutat în alt regiment și e foarte greu cu toate grijile drumului. În sfârșit, acum pot să-ți urez un an nou fericit care, sunt sigur, va aduce sfârșitul necazurilor pentru toată lumea. Sper că ai putut să le faci daruri frumoase micuțelor noastre, scumpei mele Geneviève și iubitei mele Sophie. Sper și că de la atelier ți-au dat cele două zile libere, ca măcar ai putut să te odihnești, draga mea soție, chiar dacă sărbătorile n-au fost prea vesele pentru tine.

Nu-ți face sânge rău pentru ce-o să-ți spun în continuare, sunt sănătos tun, dar voi fi mai liniștit dacă știu că ți-am spus. În caz că mi se întâmplă ceva, nu se știe niciodată (uite la bietul meu frate Eugène), să faci așa cum mi-ai promis, să te gândești doar la micuțele noastre, eu nu voi mai avea nevoie de nimic și aș vrea din toată inima să-ți găsești un băiat de ispravă ca să trăiți fericite toate trei. La sfârșitul lunii, eu voi avea 31 de ani, tu, 29, se împlinesc în curând opt ani de când ne-am căsătorit. Mi se pare că jumătate din viață mi-a fost furată.

De data asta, întrucât e Anul Nou, sărută-i sincer pe părinții tăi din partea mea. Nu sunt supărat pe ei, știi bine, dar ar trebui măcar să evite să vorbească despre anumite lucruri. Din cauza orbirii unor oameni ca ei mă aflu acum aici, la fel și tovarășii mei.

Trebuie să închei, corvoada mă așteaptă. Te sărut cu toată dragostea, ai grijă de fetițele noastre scumpe.

Îți mulțumesc că ești soția mea.

Al tău Șase-Parale

De la Benoît Notre-Dame pentru Mariette Notre-Dame
Les Ruisseaux, Cabignac, Dordogne
6 ianuarie 17

Dragă nevastă,

Eu îți trimit această scrisoare ca să te previn că voi fi neputincios a-ți scrie o vreme. Spune-i lui moș Bernay că

vreau totul rezolvat până la începutul lui martie, dacă nu, cu atât mai rău pentru el. Ne vinde îngrășământul prea scump. Însă cred că tot o să-i convină.

Spune lui Titou al meu că îl strâng în brațe cu putere și că nimic rău nu poate să i se întâmple câtă vreme o ascultă pe draga lui mămică. Eu n-am cunoscut încă pe nimeni atât de bun. Te iubesc,

Benoît

De la Ange Bassignano pentru Tina Lombardi
Prin bunăvoința Doamnei Conte
Traverse des Victimes nr. 5, Marsilia
Sâmbătă, 6 ianuarie

Comoara mea,

Nu mai știu unde ești. Cât despre mine, eu nu pot să-ți spun unde mă aflu din cauza secretului militar. Am crezut că mi se apropie sfârșitul, dar acum lucrurile merg mai bine, am speranțe că o să scap și că Maica Sfântă mă va ocroti încă o dată, chiar așa favouille *cum mă cunoști. N-am avut noroc, atâta tot.*

Îți amintești când eram țânci și ne vedeam în oglindă, la bâlci, în Saint-Mauront, umflați ca niște butoaie? Am impresia că la fel s-a deformat și viața mea. Pe deasupra, fără tine sunt pierdut, fac numai prostii. Începând cu încăierarea aia idioată cu Josso. În loc de asta, ar fi trebuit să plec cu tine în America, ca Florimond Rossi, poponarul de la Bar des Inquiets, *care s-a îmbarcat ca să nu comită o crimă. Am fi câștigat bani frumoși acolo, e plin de milionari. Dar să nu ne gândim la trecut, comoara mea, mereu mi-o spuneai.*

Nu știu prin ce zonă a trupelor hoinărești, cu siguranță căutându-mă pretutindeni. Mă macină asta. Niciodată n-am avut atâta nevoie de tine ca astă-seară.

Orice se întâmplă, tu nu mă lași baltă. Chiar și pe vremea închisorii, când veneai să mă vezi, erai soarele meu.

Sper din toată inima că o să scap și după aceea o să mă revanșez pentru toate mizeriile pe care ți le-am făcut, voi fi atât de drăguț cu tine, că o să te ciupești ca să crezi că e adevărat, iar eu o să-ți sărut vânătăile.

Ciao, clarul meu de lună, focul meu de artificii, inima mea fierbinte. I-am dictat această scrisoare unui tip de treabă, fiindcă eu nu știu să scriu prea bine și pentru că m-am rănit la mână, dar dragostea este întreagă.

Te sărut ca prima dată, când eram copii, sub platanii de pe strada Loubon. E mult de-atunci, comoara mea, nu?

Al tău Înger din Infern.

Vine apoi scrisoarea lui Manech. Este la fel cu cea primită de Mathilde la începutul lui 1917, de vreme ce ambele sunt scrise de mâna lui Daniel Esperanza, dar culoarea hârtiei o tulbură puțin, precum și așezarea rândurilor, care nu este aceeași. Câteva secunde, nu poate respinge ideea că Manech s-a îndepărtat și mai mult de ea.

De la Jean Etchevery pentru Mathilde Donnay
Vila *Poéma*, Cap-Breton, Landes
6.1.17

Dragostea mea,

Azi nu pot să scriu, un camarad din Landes o face pentru mine. Chipul tău este luminat tot, te văd. Sunt fericit, mă întorc. Îmi vine să-mi strig bucuria pe drum, mă întorc. Îmi vine să te sărut așa cum îți place ție, mă întorc. Trebuie să merg repede. Mâine e deja duminică și luni ne căsătorim. Îmi vine să-mi strig bucuria pe drumul dintre dune, îl aud pe Kiki, câinele meu, care vine prin pădure, tu ești cu el, ești frumoasă și îmbrăcată toată în alb, mă face fericit nunta noastră. Oh da, Matti a mea,

merg spre tine în această lumină, îmi vine să râd și să strig, cerul mi-a umplut inima. Barca trebuie gătită cu ghirlande, te voi duce de cealaltă parte a lacului, știi tu unde. Aud valurile uriașe și-ți aud glasul purtat de vânt care-mi strigă dragostea ta: „Manech! Manech!" Și văd lumânările aprinse în baraca de lemn și pe noi doi culcați pe năvoade, o să alerg din răsputeri, așteaptă-mă. Iubirea mea, Matti a mea, luni vom fi căsătoriți. Promisiunea noastră e încrustată cu briceagul în scoarța plopului de pe mal, vorbește despre noi, totul e atât de clar.

Te sărut dulce, blând cum îți place ție, iar ochii tăi frumoși îi văd și gura ta în lumină și îmi zâmbești.

Manech

În bască, Jean se zice Manech, dar se scrie Manex. Chiar Manech făcea cu bună știință această greșeală, iar Mathilde la fel. Esperanza n-a corectat, poate din ignoranță, dar Mathilde se îndoiește, fiindcă el este din Soustons. O să-l întrebe. Are de gând să se ducă iar să-l vadă.

Mai există o ultimă descoperire de făcut în pachețel: scrisoarea căpitanului Favourier. Plicul și hârtia sunt albastru-deschis, căptușeala plicului, albastru-închis. Scrisul nu este al unui profesor, doar să fi fost profesor într-ale minciunilor istoriei. E înalt, brutal, tot numai linii frânte, aproape ilizibil.

Și totuși.

Duminică, 7

Prietene,

Zorii n-au răsărit. Îmi dau seama că somnul m-a răpus înainte să termin o anecdotă, ceea ce este foarte umilitor pentru mine.

Îți spuneam, așadar, purtat de coniac și de nostalgia timbrelor poștale: „Victoria Anna Penoe." Să pretind

că la 15 ani eram îndrăgostit nebunește de efigia celei mai mari regine ar fi un eufemism. Turbam că nu sunt englez sau australian ori măcar din Gibraltar. Eram sărac pe atunci, mai rău decât acum, nu-mi permiteam, în materie de timbre, decât cele mai mici valori cu regina Victoria. Totuși, aveam norocul să posed unul albastru, frumos, din Africa Orientală, și naivitatea să-mi închipui că Anna, moneda în vigoare a Indiilor, era al doilea prenume al iubitei mele. Pentru Penoe, lucrurile stau și mai frumos. E vorba de un timbru pe care nu am putut să-l admir decât pe fugă, la un comerciant, printre clienții care se luptau pentru el. Valora deja foarte mult. Și știi de ce? Era un „two pence" a cărui origine îți las plăcerea s-o descoperi. O eroare sau o defecțiune la tipografie făcuse ca litera C din pence să arate ca un O. Nu-i drăguț? Mă înțelegi? Ce caut eu în locul unde m-ai văzut?

După ce am dormit, m-am dus în tranșee de unde m-am întors mai adineori. Dacă asta te liniștește, s-au dezlegat destul de repede, săpau ca niște cârtițe. De două ori, cu siguranță la ordine venite de sus, nemții au aruncat grenade la întâmplare, în întuneric. Ai noștri nu puteau să nu răspundă cu mortierele. Orice sâcâială a încetat de atunci. Pe teren, unul singur nu răspunde când îl strigăm, dar e vorba de țăranul acela, iar faptul că nu răspunde nu înseamnă mare lucru, decât că, eventual, e prost-crescut. Cred că toți sunt încă în viață.

Îți scriu această scrisoare ca să știi că voi face tot ce pot ca ei să și rămână așa, inclusiv ceea ce îmi repugnă, să-mi angajez soldații într-un atac. Sper ca și tine că ziua va trece repede și că la noapte mi se va da ordin să mă duc să-i iau de acolo.

Adio, sergent! Mi-ar fi plăcut să te cunosc undeva departe de aici, în alte vremuri.

Etienne Favourier

Mathilde rămâne nemişcată un timp, cu coatele pe masă şi bărbia în palme. Penumbra cuprinde odaia. Se gândeşte la scrisorile pe care tocmai le-a citit, imaginile care au impresionat-o se învălmăşesc. Îşi promite că le va reciti a doua zi.

Deocamdată aprinde lampa şi scoate nişte coli de desen din sertar. Scrie cu cerneală neagră ce i-a povestit Daniel Esperanza. Are o memorie bună. Se străduieşte să regăsească frazele pe care el le-a rostit. Este atentă la vocea bietului om ce i-a rămas în urechi, dar încă şi mai mult la tot ce vede pe parcursul povestirii, clar de parcă ar fi trăit ea însăşi aceste lucruri. Acum totul este înregistrat în amintirea ei ca pe o peliculă de film. Habar n-are pentru cât timp. Tocmai de aceea îşi şi face însemnări.

Mai târziu, Bénédicte ciocăne la uşă. Mathilde îi spune că nu-i e foame, să o lase în pace.

Şi mai târziu, după ce termină, Mathilde bea două sau trei guri de apă minerală, direct din sticlă, îşi scoate rochia şi se culcă fără ajutorul nimănui. Un fluture de noapte a intrat în cameră. Se izbeşte cu încăpăţânare de veioză.

Mathilde o stinge. În întuneric, lungită, se gândeşte la regina Victoria, ar vrea să descopere originea acelui timbru pe care *pence* a devenit *penoe*. Nu-i plăcea Victoria până astă-seară, din cauza războiului cu burii. Iar căpitanii nu-i plăceau nici atât.

Apoi plânge.

Mathilde are nouăsprezece ani, şapte luni şi opt zile. S-a născut la primul licăr al acestui secol, pe 1 ianuarie 1900, la cinci dimineaţa, e foarte uşor să-i calculezi vârsta.

La trei ani, cinci luni şi zece zile, scăpând de sub supravegherea mamei, care nu şi-a iertat niciodată că s-a lăsat prinsă într-o ceartă meschină cu o vecină, în legătură cu o mâţă ce făcea pipi pe covoraşul ei de la intrare, Mathilde s-a urcat în vârful unei scări pliante cu cinci

trepte și a căzut. Mai târziu, a explicat – așa i s-a povestit, ea nu-și amintește isprava – că a vrut să zboare ca în visele ei.

La spital i-au făcut toate analizele. În afara unei clavicule fisurate, care s-a sudat în câteva zile, nu avea nimic, nicio leziune, nicio zgârietură. Se pare că stătea în pat și râdea, încântată că toată lumea se înghesuia în jurul ei.

Stăpâniți-vă lacrimile: Mathilde n-a mai mers niciodată.

La început, s-au gândit la un șoc psihic, la teama pe care o simțise sau – de ce nu? – la dezamăgirea de a fi descoperit, când se afla în aer, că e mai neputincioasă decât o vrabie. Întrucât noi analize n-au scos la iveală nimic care să-i justifice infirmitatea inexplicabilă, mai că le venea să creadă că ea se complăcea, din orgoliu, într-o atitudine adoptată din capul locului, pentru a evita să fie certată. După alte inepții de felul ăsta, un bărbat slab și cu barbă enunță ideea îngrozitoare că Mathilde, hoinărind la o oră târzie pe holurile apartamentului familiei, se poate să-i fi surprins pe tati și pe mami dezmierdându-se.

Tăticul respectiv măsoară 1,86 metri și cântărește 100 de kilograme. La vremea accidentului, are 35 de ani, stârnește teamă. Fără îndoială, bietul bărbos, care a încasat de la tăticul respectiv o palmă peste față, rătăcește și acum între cimitirul Montparnasse și strada Gaîté, iar oamenii îi aruncă câțiva bănuți când îl văd împleticindu-se pe trotuar.

Tatăl lui Mathilde nu s-a mulțumit să pălmuiască un pretins psiholog, nici să insulte medicii care „în afară de aspirină, nu știu nimic". Nu doar că și-a neglijat, ci și-a lăsat baltă munca – o firmă de construcții – luni în șir. A dus-o pe Mathilde la Zürich, la Londra, la Viena, la Stockholm. Între patru și opt ani, Mathilde a călătorit mult, dar fără să vadă vreo țară altfel decât pe fereastra spitalelor. Apoi tatăl a trebuit să se resemneze. I s-a explicat lui Mathilde, deși ea era cea mai în măsură să o

ştie, că ordinele de la creierul ei nu ajungeau la picioare. Undeva, în măduva spinării, curentul era întrerupt.

A urmat o perioadă când credeau în orice: spiritism, magie, ace înfipte în păpuşi cumpărate de la Bon Marché, fiertură de trifoi cu patru foi, băi de noroi. Ba chiar şi un hipnotizator odată. Mathilde, care avea zece ani, s-a ridicat brusc. Mama ei pretinde că a făcut un pas, tatăl afirmă că doar jumătate, fratele ei, Paul, nu zice nimic, dar să-l lăsăm pe el. Mathilde a căzut în braţele lui tati şi au trebuit chemaţi pompierii pentru a o trezi.

Era deja foarte orgolioasă, se acomodase cât de bine putuse cu ea însăşi. Accepta să fie ajutată de cineva doar când se îmbăia, în locurile unde mergi singur. Cu siguranţă, se aflase de multe ori în dificultate, cu siguranţă se lovise, dar, odată experienţa căpătată, a fost mereu în stare să se descurce peste tot cu ajutorul mâinilor, cu condiţia să existe acolo unde trebuie ceva de care să se agaţe.

În plus, asta nu contează. Nu-i interesant. Mathilde are alte vieţi, multe şi foarte frumoase. De pildă, pictează pânze mari pe care le va expune cândva şi toată lumea o să vadă cine este ea. Pictează flori, doar flori. Îi plac albul, negrul, roşul pasional, albastrul cerului, bejul cald. Are probleme cu nuanţele de galben, dar, în fond, şi Vincent avea, care îl admira mult pe Millet. Pentru ea, florile lui Millet rămân delicate şi crude şi vii în noaptea timpurilor.

În patul ei, unde orice e posibil, Mathilde îşi imaginează deseori că este strănepoata lui Millet. Nebunaticul a făcut o bastardă cu nebunatica de străbunică a ei. După ce-a fost femeie uşoară în Whitechapel şi tuberculoasă plină de căinţă, această bastardă, o lungană cu coc împletit, s-a îndrăgostit nebuneşte la şaisprezece ani de bunicul lui Mathilde şi a ştiut ce are de făcut. Iar dacă unii se îndoiesc de această poveste, să le fie de bine.

Altă viață include pisicile. Mathilde are șase, Bénédicte, una, Sylvain, tot una, ceea ce înseamnă opt bucurii în casă și destui pisoiași care sunt dați prietenilor merituoși. Pisicile lui Mathilde se numesc Uno, Due, Tertia, Bellissima, Hoțu' și Maestru' Jacques. Nu seamănă între ele, însă toate o tolerează pe Mathilde și niciodată nu se uită urât la ea. Motanul lui Bénédicte, Camembert, este cel mai inteligent, dar și cel mai mâncăcios, i-ar trebui un regim de slăbit. Pisica lui Sylvain, Durandal, se ține cu nasul pe sus, nici măcar nu-i vorbește Bellissimei, fiica ei, care suferă din cauza asta și nu se dezlipește de ea. Mathilde, care se teme întotdeauna de viitor, ar vrea ca pisicile să trăiască mai mult.

Există și un câine la vila *Poéma* – de la Paul și Mathilde –, dar Năut este un ciobănesc de Pirinei complet surd, care petrece dimineți întregi alergând după veverițe doar pentru a le necăji, care latră când oamenii pleacă, iar în restul timpului doarme și trage vânturi. De fiecare dată când îl aude, Bénédicte zice: „Câinele, de se bășește, bucurie îmi vestește."

În timpul războiului, o altă viață o reprezentau copiii din Soorts, târgușorul vecin, care nu aveau învățător. Veneau la Mathilde, la început doisprezece, apoi cincisprezece, cu vârste între șase și zece ani, iar ea transformase o încăpere a vilei în sală de clasă. Le preda scrisul, calculul, istoria, geografia și desenul. În iulie 1918, deja văduvă după logodnicul ei de mai bine de un an, i-a pus să interpreteze un fragment dintr-o piesă de Molière în fața mamelor lor, a primarului și a preotului. Micuța Sandrine, deghizată în femeie cumsecade maltratată de soț, atunci când intervine vecinul, domnul Robert, era incapabilă să spună: „Mie îmi place să fiu bătută." Spunea: „Și dacă eu vreau să mă lovească, ce te privește pe tine?" Și pleosc, îi trăgea o palmă lui Hector, unul dintre fiii lui Massette, care-l juca pe domnul Robert.

Se corecta imediat, ducându-și mâna la gură: „Nu, nu-i așa. Nu vreau să te amesteci în treburile mele!“ Și pleosc, altă palmă. „Nu, nu-i așa. Și dacă eu am chef să mă bată bărbatul?“ Și încă o palmă. Micul Massette plângea, până la urmă i-a întors palma, mamele s-au amestecat și ele și totul s-a sfârșit într-o încăierare, ca la *Hernani*[1].

De când cu „boala“ sa, adică de peste cincisprezece ani, Mathilde n-a avut nicio zi fără gimnastică. Tatăl ei sau mama ori Sylvain o ajutau să facă exerciții cu picioarele. Multă vreme, meșterul de oase din Seignosse, domnul Planchot, a venit pe bicicletă de trei ori pe săptămână, la ora nouă fix, ca s-o forțeze să execute anumite mișcări, ea stând lungită pe spate sau pe burtă, să-i maseze umerii, ceafa și coloana vertebrală. Dar s-a pensionat. De la armistițiu, un instructor de înot din Cap-Breton l-a înlocuit, cu mai puțină punctualitate, dar cu mușchi mai convenabili: Georges Cornu, un mustăcios mândru, care a participat la campionatele de înot ale Aquitaniei și a făcut războiul ca instructor în marină. Nu e prea vorbăreț. La început, Mathilde se rușina că el îi pipăia tot corpul, chiar și fesele, dar s-a obișnuit, ca și cu toate celelalte. Era, totuși, mai plăcut decât ce trebuia să îndure în spitale. Închide ochii. Se lasă frământată. Își imaginează că Georges Cornu îi admiră formele și arde de dorință. Odată, el i-a zis: „Sunteți bine făcută, domnișoară. Și pot să vă asigur că văd destule trupuri.“ După aceea, Mathilde nu mai știa dacă ar trebui să i se adreseze cu dragă Georges, dragul meu Georges sau Jojo.

E-adevărat că Mathilde nu-i urâtă. În fine, ea așa consideră. Are ochi mari, verzi sau cenușii, în funcție de

[1] Dramă romantică scrisă de Victor Hugo, care a declanșat la premieră celebra „bătălie pentru *Hernani*“ între susținătorii clasicismului și susținătorii romantismului (n. tr.).

vreme, ca mama ei. Are un nas mic și drept și păr lung, șaten-deschis. În privința înălțimii, asta o moștenește de la tatăl ei. Când se întinde, măsoară 1,78 metri. Se pare că e consecința faptului că a stat mult culcată. Are sâni foarte frumoși. E mândră de sânii ei, rotunzi, grei, mai netezi decât mătasea. Când le mângâie sfârcurile, simte imediat dorința de a fi iubită. Se iubește singură.

Ca și străbunicul ei inventat, Mathilde e o nebunatică. Înainte să adoarmă, se imaginează în situații tulburătoare, una mai incredibilă decât alta, toate învârtindu-se însă în jurul aceleiași teme naive: ea este victima unui necunoscut – nu-i vede niciodată chipul – care o surprinde undeva doar în cămășuță, nu poate rezista poftei trupești pentru ea, o mângâie, o amenință, o dezbracă, până când ea se resemnează în fața inevitabilului sau îl dorește cu ardoare. Trupul este atât de puternic! Mathilde are rareori nevoie să-și ducă divagațiile până la capăt ca plăcerea să se reverse, atât de copleșitoare, atât de intensă, încât pare să radieze chiar și în picioare. Se mândrește cu această plăcere și cu faptul că e capabilă să o simtă, ceea ce o face, preț de câteva frânturi de eternitate, la fel cu ceilalți.

De la anunțul dispariției lui, Mathilde n-a suportat niciodată să se gândească la logodnicul ei atunci când se satisface. Și perioade lungi îi e rușine de ea însăși și se urăște și își jură că le va închide ușa necunoscuților. Totuși, odinioară, nici măcar înainte să facă dragoste și în lunile cât el s-a aflat pe front nu se vedea decât împreună cu Manech atunci când își căuta plăcerea. Așa stau lucrurile.

Mai sunt și visele, cele frumoase și cele oribile, care o stăpânesc pe Mathilde în somn. Uneori și le amintește. Știe că alerga cu sufletul la gură pe străzile Parisului, pe câmp, în pădurea Hossegor. Sau coboară dintr-un tren, într-o gară străină, poate pentru a se întâlni cu Manech, iar trenul pleacă din nou, cu toate bagajele ei, nimeni

nu poate spune încotro merge, e o întreagă poveste. Sau zboară în salonul mare de pe strada La Fontaine, la Auteuil, unde locuiesc părinții ei acum. Plutește chiar sub plafon, printre candelabrele de cristal, coboară și iar urcă, făcând eforturi atât de mari, încât se trezește leoarcă de sudoare.

Gata, ajunge. Mathilde s-a prezentat. Ar putea s-o țină așa cu orele, sigur ar fi la fel de pasionant, însă ea nu-i aici ca să-și povestească viețile.

Aristide Pommier are douăzeci și șapte de ani, păr ondulat și miopie severă. Locuiește la Saint-Vincent-de-Tyrosse. În 1916, era la bucătării în același regiment cu Manech. După luptele din toamnă, profitând de o permisie, a venit s-o vadă pe Mathilde, aducându-i vești bune despre logodnicul ei, o fotografie cu el zâmbind și niște cercei obținuți prin troc de la soldații britanici, n-a spus în schimbul a ce. Ascultându-l, ai fi zis că totul mergea cum nu se poate mai bine în cel mai bun dintre războaiele posibile. Apoi, constrâns de întrebări neașteptate, cu obrajii roșii și ochelarii aburiți, a schimbat placa. A povestit despre ziua aceea de vară când Manech, acoperit din cap până-n picioare de sângele altcuiva și smulgându-și hainele de pe el, a fost luat gol de pe câmpul de luptă, despre tribunalul de război pentru icterul provocat, despre relativa indulgență a judecătorilor, despre tremurăturile fără motiv.

Câteva luni mai târziu, în aprilie 1917, când soții Etchevery primiseră deja confirmarea morții fiului lor, Aristide Pommier a venit iar în permisie, pentru a se însura cu fiica patronului său, un exploatator forestier din Seignosse. Mathilde n-a putut să stea de vorbă cu el decât două minute la ieșirea din biserică. Lui îi părea rău pentru Manech, un băiat de treabă. Însă el nu avea de

înfruntat focul luptei, poate doar pe al cuptoarelor sale, nu văzuse nimic, nu auzise nimic, nu știa ce se petrecuse.

Apoi a rămas tăcut sub ploaia ce face căsătoriile trainice, strâns într-o uniformă care nu mai avea nicio perspectivă, dar de care probabil că nu se va despărți nici măcar în noaptea nunții, iar Mathilde, firește, l-a tratat drept mâncător de rahat și el stătea încremenit acolo, cu capul plecat și părul șiroind de apă, cu privirea fixată la cinci centimetri de vârful încălțărilor, suportând toate cuvintele grele ale acestei spărgătoare de petreceri care le rostește cu plăcere până când Sylvain o duce pe scorpie departe de toate, acasă la ea, departe de toate.

Lăsat la vatră anul acesta, Aristide Pommier s-a întors să taie copaci, dar, de când îi este ginere, nu se mai înțelege cu patronul. Chiar s-au bătut. Socrul s-a tăiat la frunte când i-a spart ochelarii lui Aristide cu o lovitură de cap. Bénédicte, care pentru Mathilde reprezintă jurnalul de știri din Landes, pretinde că Aristide vrea să emigreze împreună cu nevasta borțoasă și cei doi plozi pe care îi au deja. Și adaugă, cum a auzit că ziceau vajnicii *poilus*[1] sub ploaia de obuze: „O să se sfârșească rău."

Când se duce în port sau pe malul lacului, lui Mathilde i se întâmplă să se întâlnească pe drum cu Aristide Pommier, dar el se mulțumește să o salute, apoi întoarce capul și apasă mai tare pe pedalele bicicletei. După dezvăluirile lui Esperanza, ea nu-l mai urăște. Înțelege că, în ziua căsătoriei lui și în toate lunile ce au urmat, el a tăcut pentru a cruța amintirea lui Manech. Vrea să-l vadă. O să-i spună că știe. O să-i ceară iertare ca o fată bine-crescută ce este atunci când nu-i tratează pe oameni drept mâncători de rahat. Nemaiavând de ce să-și facă scupule, el va vorbi.

---

[1] Nume dat soldaților francezi în Primul Război Mondial, însemnând „păros", dar și „energic", „curajos" (n. tr.).

În timp ce o frământă cu mâinile lui mari de înotător, Georges Cornu îi spune: „Aristide? Azi nu-l găsiți, e în pădure. Dar, la întrecerile de mâine, puteți veni să-l scoateți din canal, suntem în aceeași echipă.“

A doua zi, duminică, Sylvain o conduce pe Mathilde pe malul râului Boudigau, îi desface trotineta și o așază sub o umbrelă. Pretutindeni, stegulețe, culori stridente și zgomot. Mulțimea venită de departe s-a răspândit peste tot, până pe pasarela din lemn de deasupra canalului, pe care jandarmii se străduiesc să o elibereze. Adulții strigă, copiii aleargă, bebelușii lâncezesc în cărucioare sub un soare ca în Africa.

Sunt întreceri cu bărcile. După ce Aristide Pommier, în pantaloni albi și tricou la fel, a căzut în apă de suficiente ori pentru a fi eliminat, Sylvain îl conduce până la Mathilde, ud tot, mai puțin ochelarii. E mulțumit că a fost trântit de toți adversarii săi. Zice: „Pe canicula asta, e o plăcere să fii învins.“ Mathilde îi cere să o ducă într-un loc mai liniștit. Se opresc sub pini. El se lasă în genunchi, se sprijină pe călcâie, apoi începe să vorbească.

Ultima dată l-am văzut pe Manech pe la mijlocul lui noiembrie 1916, zice jucătorul Pommier uscându-se la umbră. Era la Cléry, pe Somme. Eu nu mai eram în sectorul lui, dar în bucătăriile de campanie, veștile triste se răspândesc mai iute decât cele bune, așa că nu m-a surprins să-l văd adus, cu brațul legat de gât. Știam că provocase o santinelă din tranșeea din față să tragă în el.

L-au închis într-o șură ce rămăsese în picioare. Trei oameni îl păzeau în așteptarea jandarmilor care trebuiau să vină să-l ia. Pe la două după-amiaza, i-am zis sergentului meu: „E de prin părțile mele, îl știu de când se ducea la școală cu ghiozdanul în spate, eu munceam deja pe-atunci. Lăsați-mă să mă duc acolo!“ Sergentul a fost de acord și l-am înlocuit pe unul dintre cei trei.

Era o șură cum vezi în Nord, din cărămizi pline, cu bârne groase în toate direcțiile. Era mare. Manech părea mititel înăuntru. Stătea rezemat de perete, într-un cerc de lumină care pătrundea prin acoperișul spart, cu mâna rănită pe pântece. Avea un bandaj făcut la repezeală, plin de sânge, deja murdar. I-am întrebat pe ceilalți doi: „De ce îl țin aici, în starea asta?" Habar n-aveau nici ei.

Bineînțeles, l-am încurajat pe Manech cum m-am priceput mai bine. I-am spus că nu-i ceva grav, că o să fie dus la spitalul de campanie, că va fi bine îngrijit, chestii de-astea. În plus, de luni întregi curțile marțiale nu mai existau, nu risca nimic îngrozitor, va avea un avocat, vor ține cont de vârsta lui. La sfârșit, el zâmbea. Mi-a zis: „Sincer, Pommier, nu-mi închipuiam că vorbești atât de bine, mi-ai fi un bun avocat!"

Numele avocatului pe care l-a primit până la urmă? Nu-l știu. Peste câteva zile, cineva care se întorcea de la Suzanne mi-a spus că, pentru tot grupul tinerilor recruți aduși în fața tribunalului, avocat era un căpitan de artilerie, tare în drept, dar nu mi-a zis cum îl chema.

Am vorbit mult cu Manech. Despre ținutul nostru, despre dumneavoastră, despre tranșee, despre ce făcuse el din cauza unui ticălos de sergent, care se ținea scai de el, mai știu eu despre ce? Despre orice ne venea în minte.

Ticălosul de sergent? Pe el îl cunosc. Îl chema Garenne[1], ca iepurii, era din Aveyron. Ținea sus, nu se gândea decât la galoane. Un om cu adevărat rău, numai că mergea bucuros la măcel. Dacă n-a crăpat, trebuie să fi terminat războiul cu cel puțin două decorații.

Într-un târziu, niște infanteriști au venit după Manech și l-au dus la spitalul de campanie unde a fost operat. Am aflat după un timp că și-a pierdut mâna. E trist, dar și

[1] Denumire folosită în Franța pentru iepurele de vizuină sau de pădure (n. tr.).

mai trist e că l-au condamnat. Sentința a fost citită în toate companiile. Drept să vă spun, domnișoară Mathilde, eu nu credeam, nimeni nu credea, eram convinși că moș Poincaré o să acorde grațierea.

Nu pricep ce s-a întâmplat. La proces, erau douăzeci și opt care căutaseră sau își făcuseră intenționat răni salvatoare. Pe cincisprezece i-au condamnat la moarte, probabil fiindcă se temeau că mulți ar proceda la fel dacă nu li se oferea un exemplu. Bietul Manech și-a ales prost momentul.

Dar chiar și asta, cine poate s-o spună? Trei sferturi din batalionul meu au căzut peste patru luni, la Craonne. Din fericire, eu nu mai eram acolo, nici măcar la bucătării. Fusesem transferat din cauza ochilor, am petrecut restul războiului făcând sicrie.

Nu trebuie să mai fiți supărată pe mine, domnișoară Mathilde. Nu v-am spus nimic, n-am spus nimănui nimic, nici măcar nevesti-mii, pentru că nu puteam. Când Manech a plecat cu infanteriștii, l-am strâns în brațe, aveam inima grea, vă jur. Mi-a șoptit la ureche: „Mai ales să nu spui nimic acasă.“ Și dacă nu mi-ar fi cerut-o, tot așa aș fi făcut. La ce bun să sporesc suferința sărmanei lui mame, a tatălui, a dumneavoastră? Și-apoi, oamenii sunt atât de proști, chiar și pe la noi. Ei nu știu cum era acolo. L-ar fi vorbit de rău pe Manech, iar el nu merita. A murit și el din cauza războiului, ca toți ceilalți. Nu-i adevărat?

Când Mathilde revine la spitalul din Dax, îl găsește pe Daniel Esperanza în pat, într-o cameră tapetată în roz, îmbrăcat într-o cămașă de noapte cenușie ca fața lui. E marți, patru zile după discuția din grădină. Sora Marie de la Passion nu-i mulțumită că Mathilde s-a întors atât de repede. Esperanza a fost obosit. Tușește întruna. Mathilde promite să nu stea mult.

Data trecută, când s-a despărțit de el, ea l-a întrebat ce i-ar face plăcere. El a răspuns trist: „Nimic, mulțumesc, nu mai fumez." Ea îi oferă bomboane de ciocolată. El zice: „Sunteți amabilă, dar nu pot să le mănânc, mi-ar scoate dinții." Cutia i se pare, totuși, foarte frumoasă. Vrea să dea bomboanele celorlalți bolnavi, dar să-i fie înapoiată cutia. Înainte să părăsească încăperea, sora Marie golește cutia în buzunarul din față al șorțului său de infirmieră, gustă una și declară: „Sunt bune, sunt foarte bune. O să le păstrez pentru mine."

Mathilde a pregătit o listă cu întrebări. Daniel Esperanza o privește cu ochi temători cum despăturește coala de desen. Stă cu spatele pe două perne. Cutia de bomboane, decorată cu imaginea unei păduri toamna, este așezată pe noptieră, sprijinită de un ceas deșteptător, ascunzându-i cadranul, lăsând doar să i se audă tic-tac-ul.

În primul rând, de ce a așteptat atât de mult ca să-i dezvăluie lui Mathilde ce știa?

În primăvară, mergând încă anevoie, dar crezându-se scăpat de gripa ucigașă, a venit într-o șaretă până la Cap-Breton ca să stea de vorbă cu părinții lui Manech. În ultima clipă, după ce se tot învârtise fără să dea de casa lor, renunțase să se mai ducă la ei. Nu vedea ce rost mai are, nici ce mângâiere le putea el aduce. Așa că și-a îmboldit calul spre vila *Poéma*. S-a oprit în fața porții albe. Mathilde stătea într-un fotoliu, în fundul grădinii, înconjurată de pisici, și picta. I s-a părut atât de tânără. A făcut cale-întoarsă.

După aceea, s-a îmbolnăvit iar. I-a povestit despre cele trăite în război sorei Marie, care este din Labenne, foarte aproape de Cap-Breton. Mathilde nu își amintește, dar pe când era doar o puștoaică și făcea băi de apă caldă cu copiii de la sanatoriu, a întâlnit-o pe sora Marie de multe ori. Călugărița se apucase să-i spună lui Esperanza că, după armistițiu, Mathilde făcuse

demersuri, ca multe alte văduve albe, pentru a se căsători cu logodnicul dispărut. Ea l-a convins pe Esperanza să intervină. Nimeni nu putea mai bine decât el să confirme fără echivoc ultima scrisoare a lui Manech și dorința lui de a se însura.

Mathilde îi mulțumește. Nu simte nevoia să adauge că a primit, scrise de Manech însuși, zeci de scrisori la fel de convingătoare. Există piedici mai grele în calea planului ei. Vârsta, mai ales. După toate aparențele, Manech era destul de mare ca să fie ucis, dar nu și ca să decidă singur propria căsătorie. Or, de când Mathilde le-a mărturisit dorința ei soților Etchevery, care odinioară o iubeau, aceștia se tem să mai dea ochii cu ea. Tatăl, care și-a vândut vasul de pescuit, dar are o crescătorie de stridii pe lacul Hossegor, o consideră fățiș o intrigantă. Mama, cu nervii greu încercați de moartea unicului fiu, s-a tăvălit pe jos urlând că n-o să-i fie luat de două ori.

Părinții lui Mathilde n-au dovedit mai mult bun-simț. Tatăl a zis „niciodată cât trăiesc eu", mama a spart o vază. La vederea certificatului dat de un medic de pe strada Pompe, la care Mathilde ceruse să fie dusă pentru a atesta ireparabilul, s-au prăbușit unul în brațele celuilalt și au stat așa trei ore întregi, sub ruinele iluziilor pierdute. Din când în când, tatăl îl blestema pe netrebnicul capabil să profite de infirmitatea unei copile pentru a-și satisface poftele animalice. Mama zicea: „Eu nu cred! Nu vreau să cred! Matti nici măcar nu știe despre ce vorbește!" Cât despre fratele ei, Paul, cu zece ani mai mare decât ea, căsătorit, autor a doi mucoși deștepți de-ți vine să-i îneci, grosolani de enervează și pisicile, asemenea lucruri ciudate, ca întotdeauna, îl depășesc.

Mathilde a încetat să mai vorbească despre hotărârea ei cu cineva. Și n-o să reînceapă tocmai acum, cu Esperanza. Pe 1 ianuarie 1921, adică peste un an și

jumătate, va fi majoră. Și atunci o să vedem cine anume, ea sau lumea, va ceda mai întâi.

A observat într-una din serile trecute, când își făcea însemnări despre discuția pe care abia ce-o avusese cu el, că fostul sergent nu-i dăduse numele niciunui ofițer care să nu fi murit după afacerea Bingo Crepuscul. Cum îl chema, de pildă, pe comandantul care-i dăduse ordin la Belloy-en-Santerre?

Esperanza lasă capul în jos. Nu va spune nimic mai mult decât a spus deja. I-a fost milă de Manech, consideră emoționant – „și chiar foarte frumos" – că o fată de vârsta ei își arată fidelitatea mergând până la a-l lua de bărbat postum, dar din gura lui nu va auzi niciodată numele unora care ar putea să dea de necaz în prezent, pentru o infamie cu care nu erau de acord. Și el a fost soldat, respectuos cu șefii săi, și un bun camarad.

Célestin Poux, din câte știe el, mai trăiește?

Habar n-are.

Dar camarazii lui din armata teritorială? Dar caporalul Benjamin Gordes? Dar infirmierul din satul în ruine?

Îi aruncă o privire șireată lui Mathilde. Răspunde foarte precis: „Mărturiile unor pifani, ale unor caporali, astea-s apă de ploaie. N-ați putea dovedi nimic. Oricum, dacă trebuie să vă folosiți de mine ca să acuzați armata, nu voi fi alături de dumneavoastră."

Mathilde înțelege că și el a reflectat după întâlnirea lor și că întrebările celelalte pe care le-a pregătit sunt inutile. Continuă, totuși.

Cine l-a apărat pe Manech la proces?

Nu știe.

Numele satului unde s-a ținut tribunalul de război?

Nu i-a spus nimeni.

Ce s-a ales de ceilalți zece condamnați la moarte de același tribunal?

Ridică din umeri.

Cine era superiorul căpitanului Favourier?

Nici nu clipește.

Crede el că Manech putea să se fi prefăcut?

Nu. Asta nu.

Manech i-a cerut să-i scrie numele așa cum se aude?

Da. Altminteri, ar fi scris Manex.

Când a citit și, mai târziu, a copiat rândurile scrise de Omul Ăsta, nu i s-a părut nimic inadecvat?

El nu înțelege termenul.

Avem un condamnat la moarte care i se adresează pentru ultima dată soției sale. Spre deosebire de restul, mesajul lui e foarte scurt, doar câteva rânduri, dar în jumătate din el vorbește despre prețul îngrășământului și despre o negociere despre care știe cu certitudine că n-o va vedea încheiată.

Esperanza răspunde: „Se vede că nu l-ați cunoscut pe Omul Ăsta." Era o brută, isteț fără îndoială, dar o brută de un metru optzeci și doi, taciturn, care nu privea mai departe de propriul ogor, precum mulți dintre semenii lui. În plus, el, Esperanza, a căutat în scrisoarea lui doar ceea ce putea fi contrar intereselor armatei noastre. S-ar putea să fi ezitat puțin la aluziile lui Șase-Parale despre un pacifism nu tocmai potrivit. Până la urmă, gândindu-se la soție și la copii, i-a dat unui curier scrisoarea sudorului.

Cunoaște pe cineva numit Biscotte?

Nu.

Când Esperanza răspunde nu, Mathilde ghicește că minte. Îi vede privirea surprinsă și fugară, sesizează șovăiala acestui „nu", acoperit imediat de tuse. Și fiindcă ea tace, scrutându-i chipul, el adaugă: „Am citit numele Biscotte în post-scriptumul lui Eschimosu', atâta tot."

Mathilde nu insistă.

Ajuns cu oamenii săi din armata teritorială la răspântia de tranșee numită Piața Operei, cât timp a stat cu căpitanul Favourier în adăpostul unde se găsea telefonul?

Din nou e surprins de întrebare, se codește. Răspunde: „Vreo zece minute. De ce?“

Atunci a fost făcută fotografia condamnaților?

El se gândește că, într-adevăr, e singurul moment când omul său, numitul Prussien, a putut s-o facă fără ca el să-și dea seama.

În ce scop a copiat scrisorile condamnaților?

Scrisorile puteau să fie oprite de cenzură sau să nu ajungă la destinatari din alte motive. Se gândea să se asigure la sfârșitul războiului că au fost primite.

Înainte de Mathilde, s-a mai întâlnit cu vreo rudă a unui alt condamnat?

Nu. Rănile și boala nu i-au lăsat răgaz. La Cap-Breton s-a dus fiindcă nu era departe. Și-apoi, era mulțumit că poate să conducă din nou o șaretă. Acum nu mai are chef să răscolească prin cenușă.

A fost numit adjutant, cum i-a dat de înțeles comandantul lui?

Spune „da“ cu o mișcare forțată din cap, ferindu-și într-o parte ochii lucind de lacrimi. Mathilde n-ar vrea să-l vadă smiorcăindu-se iar, așa că tace o clipă.

El singur revine asupra întrebării. Spune că a terminat războiul ca adjutant-șef. Pe patul de spital, la Paris, a fost decorat cu Crucea de Război. Două lacrimi i se revarsă din ochi, dar nu curg pe obraji. Și le șterge cu degetele, cu un gest aproape copilăresc. Murmură: „Asta contează mult pentru mine, e adevărat.“ Se uită la Mathilde printre celelalte lacrimi imposibil de stăpânit, cu buzele întredeschise și tremurânde. Ea îl simte că e în pargul unei mărturisiri, însă el scutură din cap și bâiguie: „Nu pot.“

Mai târziu, după ce și-a recăpătat cât de cât puterea, glasul, îi spune lui Mathilde că nu trebuie să-l disprețuiască fiindcă păstrează pentru el anumite lucruri. Ce s-ar alege de el acum, singur, vlăguit, lipsit de un rost, dacă

i s-ar retrage pensia? Şi ce-ar câştiga ea dacă le-ar cunoaşte? Nu au legătură cu Manech.

„Aş câştiga timp", răspunde Mathilde.

Daniel Esperanza suspină fetiţa mea, are lucruri mai bune de făcut cu anii ei frumoşi, mai ales în starea pe care i-a dat-o soarta, decât să umble după o himeră. Să te căsătoreşti cu logodnicul mort în război e un gest nobil, dar să dea uitării ranchiuna. Bingo Crepuscul era o tranşee printre mii de tranşee, iar 6 ianuarie 1917, o zi din oroarea a o mie cinci sute de zile, şi Manech, un nefericit printre milioane de nefericiţi soldaţi.

„Doar că, a doua zi, el încă trăia", spune Mathilde înăsprindu-şi vocea ca să-l impresioneze sau fiindcă enervarea pune stăpânire pe ea, „şi trăia în faţa tranşeei ăleia, şi nu trebuie să găsesc milioane de soldaţi, ci unul singur care să-mi poată spune ce s-a întâmplat cu el!"

Tac amândoi. Ea devine din nou conştientă de tic-tacul din cameră. Cu spatele rezemat de perne, Esperanza stă trist, dus pe gânduri. Ea îşi apropie trotineta de pat, îi atinge mâna bătrână şi cenuşie de pe cearşaf. Îi spune cu un zâmbet amabil: „O să mai vin." Mathilde îşi priveşte adesea în oglindă propriul zâmbet. Şi-l face amabil, răutăcios, sardonic, naiv, tâmp, obraznic, seducător, extaziat. Numai cel fericit nu-i iese. În fine, nu prea bine. E ca la şcoală, nu poţi fi bun la toate.

Mathilde se îndepărtează pe un coridor lung şi alb. Sylvain, care împinge trotineta, zice: „Cuminte, Matti, cuminte. Cât ai vorbit tu cu domnul tău, am citit în ziar că un aviator a trecut pe sub Arcul de Triumf cu biplanul. Ştii de ce? Era vexat că avioanele nu au participat la parada victoriei. Aşa că vezi?"

Traducere: Mathilde greşeşte făcându-şi sânge rău. E de-ajuns să te uiţi la oameni ca să înţelegi că pisicile, câinii şi chiar Năut au mai multă minte şi mai mult suflet.

Când o ridică în brațe ca s-o așeze în mașină, Sylvain spune: „Vexat, îți dai seama? Cu un biplan! O boltă pe sub care, dacă treci pe jos, ești bun deja de pleurezie!"

Mathilde râde. Își zice că e adevărat: dacă ea ar fi avut talentul lui Millet sau al lui Van Gogh ori al altor zece care nu-i egalează, n-ar fi trebuit decât să aleagă drept model un adjutant-șef decorat cu Crucea de Război, stând între pini, sub o pulbere de soare, sau într-un salon de spital tapetat cu roz și cu gripă spaniolă, pentru a zugrăvi vanitatea lucrurilor într-o singură imagine.

În seara asta, îl urăște pe Esperanza.

Vremurile bune dinainte

Octombrie 1919.

Thérèse Gaignard, soția celui poreclit Șase-Parale, are treizeci și unu de ani, trup zvelt, păr blond de poloneză, ochi albaștri, ironici. Acum e spălătoreasă la Cachan, lângă Paris. Are un atelier într-o piață mică unde se învârtejesc frunzele moarte ale platanilor.

Știe că soțul ei și-a tras un glonț în mâna stângă și a fost dus în fața tribunalului de război. Un tovarăș de tranșee i-a spus, când a venit s-o vadă după armistițiu. Ferparul oficial pe care l-a primit în aprilie 1917 purta mențiunea: *Mort în luptă*. Încasează o pensie, are de crescut două fetițe cărora le face rochii și funde pentru păr la fel, de parcă ar fi gemene. În urmă cu câteva luni a cunoscut un alt bărbat, care vrea s-o ia în căsătorie și se poartă frumos cu copiii.

Thérèse oftează: „Nu-ți alegi viața. Șase-Parale avea o inimă de aur. Sunt sigură că m-ar aproba."

Se apucă iar să calce rufele.

Vorbește despre Șase-Parale. S-a numărat printre răniții de la Draveil, în iulie 1908, când cavaleria i-a atacat pe greviștii din carierele de nisip și a făcut atâția morți. Îl ura pe Clemenceau din toată inima. N-ar fi mulțumit, oh, deloc, că acest ucigaș de muncitori e numit azi Părintele Victoriei.

Dar să nu vă închipuiți că Șase-Parale avea în cap doar sindicalismul. Aprecia balurile de pe malul Marnei și bicicletele la fel de mult ca CGT-ul[1]. L-a urmat pe Garrigou ca mecanic în Turul Franței în 1911, în acea lună cumplită de iulie, cea mai caldă din câte s-au pomenit. În seara când Garrigou a câștigat, Thérèse l-a adus pe Șase-Parale beat mort, într-o roabă, de la Porte d'Orléans la Bagneux, unde locuiau. Era însărcinată în aproape șase luni cu primul copil. A doua zi, lui îi era atât de rușine, că nu îndrăznea să se uite la ea și nici nu voia ca ea să-l privească. Și-a petrecut mare parte din zi cu un șervet pe față, ca penitenții din Evul Mediu.

Nu l-a văzut turtă decât atunci. Nu avea obiceiul să bea, în afară de un pahar de vin la masă, dar și asta pentru că ea îi spusese, la primele lor întâlniri, un proverb de-al bunicii sale din Vaucluse: „După masă, un pahar de vin și dai la doctor mai puțin." Nu era omul să-și prăpădească leafa pe jocuri sau pe băutură, prin cafenele. Ca să-l tachineze, îi ziceau zgârciob, dar nu era deloc. Când nu-i aducea lui Thérèse salariul întreg pe o săptămână, puteai fi sigur că-și ajutase un coleg. Adevărata lui distracție era Velodromul de Iarnă, unde îi cunoștea pe toți cicliștii, intra gratis. Venea de acolo cu ochii sclipindu-i, cu capul plin de imagini. Thérèse zice: „Dacă am fi avut un băiat, ar fi vrut să facă din el campion la ciclism."

Când Sylvain, care o însoțește la Paris, vine după Mathilde, cele două fetițe s-au întors de la școală. Geneviève, opt ani, știe deja să calce batiste cu un fier de călcat mic, fără să se frigă. Are un aer serios și concentrat, se vede că e mândră să-și ajute mama în fața lui Mathilde. Sophie, șase ani, a adus de afară niște frunze

[1] *Confédération générale du travail,* sindicat francez, creat în 1895 (n. tr.).

de platan pe care le jupoaie până la nervuri. Îi oferă lui Mathilde una dintre operele sale.

În automobilul tatălui ei, un Peugeot mare, roșu cu negru, condus de șoferul de la Constructions Donnay, proaspăt angajat și pe care ea nu-l cunoaște, Mathilde stă pe bancheta din spate, cu Sylvain. Ține între degetul mare și arătător tija frunzei dezgolite. Ea se întreabă dacă, având doi copii cu el, ar putea să vrea să-l uite pe Manech. Nu știe. Își zice că nu, dar, bineînțeles, Thérèse Gaignard nu are un tată care câștiga deja mulți bani înainte de război, iar acum câștigă și mai mult în orașele distruse.

Intră în Paris. S-a înnoptat. În Montparnasse plouă. Mathilde vede pe geam cum se perindă șiruri de lumini estompate.

Se gândește: „Bietul de tine, Șase-Parale! Și mie, așa cum i-a spus un căpitan celui pe care tu îl numeai Speranță, mi-ar fi plăcut să te cunosc în alte vremuri, în alte locuri. Știu că tu ai scutura speranța asta până ar scuipa adevărul în fața tuturor."

Mathilde i-a scris soției lui Benoît Notre-Dame în Dordogne. Scrisoarea s-a întors înainte ca Mathilde să plece din Cap-Breton: *Nu mai locuiește la această adresă.* Mathilde, născută în ianuarie, trebuie să fi moștenit – să se lămurească astrologii cum – tenacitatea Taurului și încăpățânarea Racului. I-a scris primarului din satul respectiv, Cabignac. I-a răspuns preotul:

25 septembrie 1919

Draga mea copilă,

Primarul din Cabignac, domnul Auguste Boulu, a murit anul acesta. Cel care i-a luat locul, Albert Ducot, s-a stabilit aici după război, pe care l-a făcut în chip onorabil, în cadrul serviciilor de sănătate. Deși cu convingeri

radicale, mie îmi poartă sentimente frățești. E un medic înțelept și fără bani, care nu primește nimic de la cei săraci, iar aceștia sunt numeroși printre enoriașii mei. Am o mare stimă pentru el. Mi-a înmânat scrisoarea dumneavoastră, fiindcă nu i-a cunoscut nici pe Benoît, nici pe Mariette Notre-Dame. Eu însă i-am cununat în vara lui 1912. O cunosc pe Mariette de copil, iar pe Benoît, care nu venea la catehism, l-am învățat, de fiecare dată când îl puteam prinde pe câmp, unde împingea la plug, despre slava lui Iisus și a Fecioarei Maria. Amândoi sunt copii abandonați. Benoît a fost găsit la câțiva kilometri de Cabignac, pe treptele capelei Notre-Dame-des-Vertus. De aici și nume lui. S-a întâmplat într-o zi de 11 iulie, de sărbătoarea Sfântului Benoît. De aici, prenumele. Un preot ca mine, care îl găsise, l-a dus în brațe până la surorile din Ordinul Vizitațiunii, care nu voiau să-l mai dea înapoi. A fost nevoie de jandarmi călare. Dacă veniți vreodată pe la noi, bătrânii o să vă spună povestea în amănunt.

În vara aceasta, s-a ridicat în piață, în fața bisericii mele, un monument provizoriu închinat morților. Numele lui Benoît Notre-Dame e înscris acolo, printre cele șaisprezece nume ale copiilor Cabignacului, morți pentru patrie. Aveam aici, în 1914, mai puțin de treizeci de bărbați apți de mobilizare. Asta ca să vedeți cât de greu ne-a încercat războiul.

Copila mea, am simțit prea multă furie, prea multă ranchiună în scrisoarea pe care i-ați trimis-o domnului primar. Nimeni nu știe cum a căzut în luptă Benoît Notre-Dame, dar toată lumea de aici e convinsă că trebuie să fi fost o luptă cumplită. Era atât de înalt, atât de puternic, încât doar iadul îl putea doborî. Sau poate că a fost voia Domnului.

Mariette a primit teribila veste în ianuarie 1917. S-a întâlnit imediat cu notarul din Montignac și a scos ferma la vânzare, fiindcă nu putea s-o mai țină. Și-a vândut

până și mobila. A plecat cu micul Baptistin în brațe, în cariola lui moș Triet. Ducea cu ea două cufere și niște boccele. I-am zis: „Ce faci? Ce-o să se întâmple cu tine?" Mă agățam de cal. Ea mi-a răspuns: „Nu vă faceți griji pentru mine, părinte! Mi-a rămas micuțul. Am prieteni lângă Paris. O să-mi găsesc de lucru." Atunci, fiindcă nu voiam să dau drumul căpăstrului, moș Triet a strigat: „Dă-te de acolo, preotule! Dacă nu, o pățești, te ard cu biciul!" Zgârcitul ăsta, care își pierduse doi fii și ginerele în război, îi insulta pe cei care se întorseseră și îl blestema pe Dumnezeu. El a cumpărat ferma familiei Notre-Dame. În ciuda reputației de avar, notarul mi-a mărturisit că îi dăduse un preț bun lui Mariette, fără îndoială pentru că respecta mai puțin banul decât nenorocirea de când o încercase pe pielea lui. Așadar, există mereu un colț de cer în sufletul cel mai întunecat și eu văd în asta, draga mea copilă, că Domnul a vrut să stabilească o întâlnire și s-o marcheze cu pecetea sa.

În aprilie 1917, a venit confirmarea morții lui Benoît. Am trimis-o la adresa provizorie pe care Mariette mi-o dăduse, o cameră mobilată într-o casă de pe strada Gay-Lussac numărul 14, la Paris. De atunci, nimeni de aici nu mai știe nimic de ea. Poate izbutiți s-o găsiți întrebându-i pe proprietarii casei și v-aș fi nespus de recunoscător dacă m-ați anunța și pe mine. Mi-ar plăcea tare mult să aflu ce mai fac ea și copilul.

Al dumneavoastră devotat întru Domnul,
Anselme Boileroux,
Paroh la Cabignac

Mathilde i-a scris și prietenei lui Drept Comun, Tina Lombardi. La fel ca el, i-a încredințat scrisoarea doamnei Conte, din Traverse des Victimes nr. 5, la Marsilia. I-a răspuns această doamnă, cu cerneală violet, pe niște foi rupte dintr-un caiet de școală. După ce a refăcut

ortografia, fiindcă doamna Conte scria cum se aude, a restabilit cât de cât punctuația și a descifrat fiecare cuvânt cu lupa și cu ajutorul permanent al unui dicționar italian, iată ce a reușit Mathilde să înțeleagă:

Joi, 2 octombrie 1919

Prea Scumpă Domnișoară,

N-am mai văzut-o pe Valentina Emilia Maria, fina mea de suflet, de joi, 5 decembrie, anul trecut, după-amiaza, când m-a vizitat pentru ultima oară, așa cum o făcea înainte de război, aducându-mi un ghiveci cu crizanteme pentru mormântul tatălui meu, al surorii mele și al soțului meu, decedați toți, un tort cu frișcă, niște roșii și ardei gras, precum și 50 de franci pe care i-a pus în cutia cu zahăr fără să-mi spună, ca să nu mă facă să mă rușinez.

Arăta ca de obicei, nici mulțumită, nici nemulțumită și părea să-i meargă bine. Avea pe ea o rochie albastră cu buline albe, foarte frumoasă, dar scurtă de i se vedeau pulpele, vă imaginați genul. Mi-a zis că așa-i la modă, dar eu sunt convinsă că dumneavoastră nu purtați asemenea rochii, sunteți cu siguranță cinstită și educată, poate doar dacă vreți să vă deghizați în cocotă de Mardi Gras, dar n-aș crede. Le-am arătat scrisoarea vecinei mele, doamna Sciolla, dar și doamnei Isola, care ține împreună cu bărbatul ei Bar César *pe strada Loubon, o femeie înțeleaptă și foarte respectată, vă asigur, și ele mi-au zis amândouă: „Se vede că e o domnișoară așa cum se cuvine“ și că ar trebui să vă răspund în locul Valentinei, fiindcă nu știu unde este ea, nici acum, nici de luni întregi. Ceea ce și fac.*

În primul rând, prea scumpă domnișoară, nu vă fie rușine pentru mine din cauza scrisului meu, n-am fost la școală, fiind prea săracă, și am ajuns aici, la Marsilia, cu

tatăl meu văduv și cu sora mea Cécilia Rose, în ianuarie 1882, la vârsta de 14 ani, venind din Italia, și biata mea soră a decedat în 1884, iar sărmanul meu tată care era zidar și foarte prețuit de toți, în 1889, și a trebuit să muncesc fără odihnă. M-am măritat cu Paolo Conte sâmbătă 3 martie 1900, la vârsta de 32 de ani, iar el avea 53 și muncise tot fără odihnă douăzeci de ani în minele din Alès. A murit din cauza bronhiilor miercuri, 10 februarie 1904, la două dimineața, așa că n-am fost căsătoriți nici măcar patru ani întregi, e groaznic, vă asigur, pentru că era un om cumsecade, de fel din Caserte, unde m-am născut și eu, precum și sora mea Cécilia Rose, și fără a avea bucuria unui copil, da, e groaznic. După aceea, m-a lăsat inima și iată-mă acum, la 51 de ani, nici măcar 52, o bătrână care nu mai poate să iasă deloc din casă, gâfâi doar dacă merg de la pat până la mașina de gătit, vă închipuiți cum e viața mea. Noroc că am niște vecine de treabă, doamna Sciolla și doamna Isola, primăria se îngrijește de mine datorită doamnei Isola care a făcut demersurile, nu duc lipsă de nimic. Așa că să nu credeți că vreau să mă plâng la dumneavoastră, biata mea domnișoară care v-ați pierdut logodnicul iubit în război, mi-ar fi și rușine și vă transmit condoleanțele mele sincere, la fel, doamna Sciolla și doamna Isola.

Am ținut întotdeauna la Valentina Emilia Maria de când s-a născut, pe 2 aprilie 1891. Maică-sa a murit aducând-o pe lume și eu deja nu mai aveam nici tată, nici soră și nici soț încă. Cu siguranță v-aș spune mai bine lucrurile astea dacă n-ar trebui să le scriu, dar vă închipuiți plăcerea mea când aveam douăzeci și trei de ani și o legănam în brațe, mai ales că taică-su, Lorenzo Lombardi, nu se gândea decât să bea și să caute scandal, detestat de toți vecinii. Ea venea deseori la mine ca să doarmă pe săturate, gândiți-vă, deci, e de mirare că a apucat pe căi greșite? Când avea treisprezece sau paisprezece ani, l-a

cunoscut pe acest Ange Bassignano, care nu dusese o viață mai bună decât ea, dar dragostea învinge orice.

Continui această scrisoare azi, 3 octombrie, fiindcă ieri nu mai puteam, sângele îmi bătea prea repede. Nu trebuie să credeți că Valentina Emilia Maria, fina mea de suflet, este o persoană rea. Dimpotrivă, are o inimă tare bună, înainte de război, nu lăsa nicio săptămână să treacă fără să vină la mine și mereu cadouri, și câte 50 de franci ori chiar mai mult în zaharniță, când eu eram cu spatele, ca să nu mă facă să-mi fie jenă. Însă a nimerit prost cedându-i pacostei ăsteia de napolitan, l-a urmat în pierzania lui și a trăit pe picior mare până când îl apucă pe el furia ucigașă și se încaieră cu alt derbedeu din cartier, într-un bar din Arenc, și îi înfige un cuțit în umăr, m-a întors pe dos în ultimul hal când am aflat.

Apoi ea se ducea în fiecare sâmbătă să-l vadă la închisoarea Saint-Pierre și lui nu-i lipsea nimic, nu mai mult decât de obicei, fiindcă ea îl hrănea de când el avea cincisprezece ani și se credea deja un prinț. Și după aceea, în 1916, când l-au trimis la război, ea l-a urmat iar, prin toate locurile unde ajungea el, căci aveau un cod secret în scrisorile lui, pentru ca ea să știe mereu unde să dea de el, vă imaginați această dragoste și ce a devenit fina mea, târfa soldaților. Chiar mi-a povestit că el găsise în regimentul lui cel puțin cincizeci de neghiobi cărora să le-o vândă ca marraine de guerre *și când ei mergeau în permisie, ea le lua toți banii. Ba încă lucruri și mai rele pe care o punea el să le facă, mereu pentru bani. Dar azi, banii la ce-i folosesc lui, care a murit ca un câine, probabil de mâna soldaților francezi? Ce rușine pentru maică-sa și taică-su, dacă ar fi trăit, să-l vadă cum și-a irosit viața, noroc că nu l-au cunoscut decât sub chipul unui băiețel adorabil, o adevărată frumusețe. Au murit când el avea patru ani și a fost crescut de piemontezi, niște terchea-berchea care îl lăsau pe străzi, și eu, care nu sunt deloc rea, vă asigur, când*

jandarmii au venit să-mi confirme că a murit pe front și mi-au dat înștiințarea, eu am plâns, dar am zis ducă-se! Nu pentru el am plâns, vă asigur. Era un biet copil pierdut, dar devenise un demon pentru fina mea.

Acum să vă spun ce voiați să aflați de la Tina, cum o numiți, fiindcă mi-am permis să deschid scrisoarea dumneavoastră, cum fac mereu, fiindcă ea mi-a cerut să le deschid pe toate când nu știu unde s-o găsesc, dacă sunt de la administrație sau de la poliție, pot să le răspund. Eu am aflat prima că acest Ange Bassignano a dispărut în război, am aflat de la jandarmi, sâmbătă 27 ianuarie 1917, pe la unsprezece dimineața. Până atunci însă, pe 16 ianuarie, am primit ultima scrisoare pe care Îngerul din Infern, cum își zicea, i-o trimisese Valentinei. M-am mirat tare mult când am primit-o, fiindcă, de când ieșise din închisoare, nu mai trimitea scrisorile la mine, și m-am mirat la fel și de vorbele lui dulci, dar mințea ca un bărbier și cred că vorbele dulci erau acolo pentru codul secret pe care-l avea cu fina mea, după cum v-am spus.

La vremea aia, aveam adresa poștală a Valentinei Emilia Maria: Z.A.1828.76.50, nimic altceva, fiindcă ea umbla prin zona frontului, dar o aveam de cel puțin cinci săptămâni și ea nu rămânea niciodată prea mult într-un loc. I-am trimis, totuși, scrisoarea și a primit-o, mi-a spus după aceea, și așa a dat de urma demonului ei și a aflat ce-a pățit.

Mi-a zis că s-a întâmplat în Somme și că trebuie considerat mort. Mi-a zis asta când s-a întors la Marsilia, aici, în bucătăria mea, marți 13 martie 1917. Era slabă, palidă și sătulă de toate. I-am spus plângi, plângi, biata mea fetiță, o să te aline, însă mi-a răspuns că nu vrea să plângă, vrea să le zboare creierii tuturor celor care i-au făcut rău lui Nino al ei, așa îl numea. Apoi n-am mai văzut-o un timp, dar mi-a trimis o ilustrată din Toulon ca să-mi spună că e bine și să nu-mi fac griji. În sfârșit,

înștiințarea oficială a decesului, adusă de jandarmi, a venit vineri, 27 aprilie, spre sfârșitul zilei. Atunci am zis ducă-se! Pe înștiințare scria: Mort în luptă, 7 ianuarie 1917, *dar nu spunea și unde îl îngropaseră pe Ange Bassignano. Vă imaginați că i-am întrebat pe jandarmi. Nu știau. Mi-au zis că în mod sigur alături de mulți alții.*

Am scris la Toulon și în iunie, când a putut, fina mea s-a întors să mă vadă. Pusese carne pe ea și prinsese iar culoare în obraz, eram foarte mulțumită, mai ales că nu voia să mai discute despre Nino al ei. După aceea, aproape în fiecare lună, până joi, 5 decembrie 1918, cum v-am spus, a venit aici cu cadouri și dulciuri, cinam împreună în bucătărie, iar într-o zi am ieșit pe stradă sprijinindu-mă de brațul ei și am mers să mâncăm la Bar César, *fiindcă doamna Isola ne făcuse* pieds-paquets[1], *un deliciu, nu există bucătăreasă mai bună în tot Belle de Mai, nici în Saint-Mauront, nicăieri până în susul bulevardului National.*

În prezent nu știu ce mai face fina mea. Anul acesta, în februarie, am primit de ziua mea o ilustrată din La Ciotat. Mai târziu, am auzit că a fost văzută la Marsilia, cu fetele din Panier, apoi că era într-o casă de toleranță pe drumul spre Gardannes, dar, de vreme ce ea nu mi-a spus nimic, nu cred pe nimeni, e foarte ușor să bârfești.

Continui această scrisoare pe 4, aseară am abandonat-o tot din motive de oboseală. Nu mă țin ochii să citesc ce-am scris, dar sper că-mi veți putea înțelege mâzgălelile. Îmi fac griji că poșta nu va lua o scrisoare atât de groasă, cea mai lungă pe care am scris-o în viața mea. Într-un fel, mi-a făcut bine, nu știu cum să vă spun, și când o voi revedea pe fina mea, fiindcă o voi revedea, o să-mi permit să vă trimit adresa ei, iar până atunci îmi exprim cele

---

[1] Specialitate marsilieză pe bază de burtă și picioare de miel, cu sos de roșii, vin alb și verdețuri de Provence (n. tr.).

mai frumoase gânduri pentru dumneavoastră și vă spun din nou sincere condoleanțe, la fel ca doamna Sciolla și doamna Isola.

La revedere și distinse salutări,
Doamna Văduvă Paolo Conte, născută Di Bocca

Barul deținut de Micu' Louis, pe strada Amelot, este o sală cu lambriuri întunecate pe toată lungimea. Miroase a anason și a rumeguș. Două lămpi luminează tavanul și pereții care n-au mai fost zugrăviți de multă vreme. În dosul tejghelei de zinc, deasupra unui rând de sticle, sunt agățate fotografiile unor boxeuri dinainte de război, în poziție de luptă, cu privirea mai degrabă fascinată de obiectiv decât înverșunată. Toate au rame de lemn lăcuit. Micu' Louis zice: „Eschimosu' mi-a făcut ramele. Și macheta velierului din spate. Acum este un pic ponosită, dar s-o fi văzut când mi-a dat-o, în 1911. O veritabilă bijuterie, reproducerea exactă a navei *Samara*, care i-a dus pe el și pe Charles, fratele său, când erau tineri, de la San Francisco la Vancouver. Într-adevăr, era tare iscusit Eschimosu'."

Micu' Louis a tras oblonul metalic înspre stradă. E nouă și jumătate seara, ora la care închide de obicei. Lui Mathilde i-a spus la telefon: „Vom putea să discutăm mai liniștiți." Când a sosit ea, cu Sylvain împingând trotineta, mai erau doi clienți la tejghea, pe care el i-a dizorit să-și termine paharele. Acum pune pe o masă, direct pe marmură, cratița reîncălzită cu mâncarea lui de seară, o sticlă de vin destupată, o farfurie. I-a propus lui Mathilde să împartă amândoi tocana de oaie, dar ea nu poate să înghită nimic, nici măcar din politețe. Sylvain a plecat să cineze într-o braserie pe care a văzut-o luminată în Piața Bastiliei.

Micu' Louis își merită porecla, însă a făcut burtă. Zice: „La ora asta, dacă aș mai fi în ring, ar trebui să trec

la categoria semimijlocie. Aş încasa-o de la cel mai prăpădit dintre prăpădiţi. Într-adevăr, nu-i prieşte nimănui să ţină un bistrou." Totuşi, când se duce şi se întoarce de la tejghea la masă, aducând două pahare, o jumătate de pâine mare şi nişte camembert în cutie, dovedeşte o uşurinţă în mişcări uimitoare. Ai zice că-i pe arcuri. Dar se ghiceşte că, şi zvelt când era, trebuie să fi „încasat-o" de multe ori. Are nasul strivit, urechile şi buzele au avut de suferit, zâmbetul îi este înstelat cu aur galben.

După ce se aşază, cu capătul unui şervet în carouri strecurat pe sub cămaşă, toarnă mai întâi vin într-un pahar pe care i-l oferă lui Mathilde. Ca să isprăvească odată cu politeţurile, ea acceptă. El umple şi celălalt pahar, ia o sorbitură ca să-şi clătească gura şi plescăie din limbă: „Vedeţi, e bun. Îl aduc din regiunea mea, Anjou. O să mă întorc acolo când o să strâng destui bani la saltea ca să huzuresc. O să vând mizeria asta de loc şi o să trăiesc într-o pivniţă cu vinuri, cu doi sau trei amici ca să-mi ţină de urât. Într-adevăr, am cunoscut multe lucruri la viaţa mea, dar pot să vă asigur că nimic nu contează mai mult decât vinul şi prietenia." Face o grimasă cu un aer fals îndurerat şi adaugă: „Iertaţi-mă, spun prostii. Asta pentru că mă intimidaţi."

Apoi, îşi umple farfuria, îşi mănâncă tocana de oaie rupând bucăţi de pâine ca să le înmoaie în sos şi, între două înghiţituri, îi spune lui Mathilde ce vrea să audă. Ea îşi apropie trotineta de masă. Nu se aude niciun zgomot afară, nici măcar o maşină, nici măcar scandalagii care preţuiesc prea mult vinul şi prietenia.

O văduvă de la Comisia Datoriei, o „doamnă în negru", a intrat în cafenea, la sfârşitul lui ianuarie 1917, pentru a-l anunţa pe Micu' Louis că prietenul său era mort. Femeia venea de la imobilul din strada Daval,

aflat la doi pași, unde înainte de război Eschimosu' își avea atelierul în curte și o cameră la mansardă.

Micu' Louis s-a prăbușit năucit pe un scaun, în fața clienților cărora tocmai le povestea unul dintre glorioasele lui meciuri. Seara, s-a îmbătat de unul singur, a plâns recitind ultima scrisoare de la Eschimosu', sosită cu o săptămână în urmă, și a spart, tot de unul singur, o masă din localul său, blestemând soarta.

În aprilie, un domn de la primărie a venit să-i aducă hârtia oficială: *Mort în luptă, 7 ianuarie 1917.* Domnul respectiv dorea să afle dacă Eschimosu' avea vreo rudă, chiar și îndepărtată, ca s-o poată înștiința. Micu' Louis a răspuns că nu știa de niciuna. Eschimosu' își lăsase fratele mai mare, Charles, în America, dar nu mai primise vești de la el de mult.

În seara aceea, ca să-și mai abată gândurile, Micu' Louis a ieșit în oraș cu una dintre metresele lui. Au luat cina într-un restaurant din Clichy, după ce părăsiseră cinematograful înainte de sfârșitul filmului, fiindcă pe el nu-l trăgea inima la asta. Nu-l trăgea inima nici la altceva, așa că a condus-o pe doamnă până acasă la ea, dar n-a intrat. S-a întors pe jos, cu obrajii uzi de lacrimi și de ploaie și s-a închis în barul lui ca să se îmbete singur, ca să-și aducă aminte singur. Dar de data asta n-a mai spart nicio masă, dar numai pentru că mesele sunt scumpe și oricum spartul nu duce la nimic.

Nu, n-a primit nicio lămurire mai târziu despre împrejurările morții lui Kléber Bouquet, nici despre locul unde este înmormântat. N-a primit vizita niciunui tovarăș de tranșee de-ai lui. La începutul războiului, mai venea câte unul, după cum se nimereau permisiile, să-i aducă vești, o scrisoare, o fotografie, dar vizitele s-au rărit, regimentele erau permanent refăcute, poate erau cu toții morți, poate prizonieri, poate sătui să tot răscolească durerea.

Pe Véronique Passavant – Véro de care vorbește Eschimosu' în ultima scrisoare – Micu' Louis a văzut-o deseori și încă o mai vede din când în când. Vine la ora închiderii să bea o ceașcă de cafea lângă sobă, să vorbească despre vremurile bune dinainte, să plângă puțin. Era deja împreună cu Kléber în 1911, anul când Micu' Louis și-a pus mănușile în cui, la treizeci și nouă de anișori, după o faimoasă înfrângere cu Louis Ponthieu. Nu îngenunchease în viața lui, nici chiar în fața celor mai răi caftangii, dar atunci și-a tocit nădragii de podea. Trei ani a durat apoi ceea ce el și Véro numesc vremurile bune dinainte. În cursul săptămânii, de mai multe ori pe zi, Kléber, cu fața și cămașa fără guler pline de rumeguș, venea să-și clătească gâtul cu un vinișor alb, răcoritor. Foarte des seara, o ducea pe Véro la music-hall-uri, gătită ca o marchiză. Era tare mândru de fătuca lui, pe care o numea soția lui față de ceilalți. De fapt, chiar fără hârtie ștampilată, ei se uniseră pentru a se iubi și a se îndrăgi toată viața, până când războiul avea să-i despartă.

Ba chiar și după. În 1916, Kléber încă plătea chirie pentru atelier și cameră, ca să-și găsească viața intactă în permisii. A avut mai multe permisii decât majoritatea celorlalți, poate pentru că știa să obțină orice prin simpatia pe care o inspira, poate și pentru că, luând prizonieri, fusese citat pe ordinul de zi al regimentului. Respectivele zile numite de destindere și le petrecea jumătate în pat cu Véro, jumătate în stabilimente unde te puteai distra, inclusiv unele în care n-ar fi îndrăznit să intre înainte de război. De cum sosea, probabil încă de pe scări, scăpa de hainele de soldat și nu le mai îmbrăca până în clipa plecării. Trebuia să-l vezi pășind țanțoș la braț cu tipa lui, cu sacou de tweed englezesc, cu canotiera dată pe ceafă, făcând pe lipsitul de griji, și cu eșarfa lungă, albă, în jurul gâtului: ziceai că-i unul dintre așii aviației.

Trebuie spus și că Véronique Passavant este ceea ce se cheamă o bucățică pe cinste. Înaltă, bine înzestrată peste tot, cu păr negru, lung până în talie, cu ochi mari, de pisică și un ten să turbeze burghezele – adevărat, o bucățică pe cinste. Are douăzeci și șapte de ani. Ultima oară când a venit să stea la taifas cu Micu' Louis, în iulie anul acesta, era vânzătoare la un magazin pentru femei din Ménilmontant, dar el nu știe pe ce stradă anume, nici unde locuiește ea. Însă e convins că nu va trece mult și ea va veni din nou, iar el o s-o pună în legătură cu Mathilde.

Cearta dintre cei doi iubiți și despărțirea din 1916, într-o permisie a lui Kléber, au rămas un mister pentru Micu' Louis, nu i-au vorbit despre asta nici unul, nici celălalt. El a luat totul drept o neînțelegere între îndrăgostiți, regretabilă, de bună seamă, dar care nu durează. Când Véro a venit într-un suflet la el, în acea nenorocită dimineață din ianuarie 1917, imediat ce-a aflat de la cineva din cartier că iubitul ei murise, Micu' Louis i-a dat să citească ultima scrisoare de la Eschimosu' și i-a cerut să-i explice. Ea plângea prăbușită în genunchi pe podea. A ridicat spre el un chip care nu mai avea vârstă și a strigat: „Ce rost mai are acum? Vrei să mă omoare regretele? Crezi că nu mi-am promis că la următoarea permisie voi sări de gâtul lui? Că o să șterg totul cu buretele, da, că o să șterg totul!“ Asta, de față cu cinci sau șase clienți care nu avuseseră bunul-simț să o șteargă ușurel de-acolo, curioși fiind de nenorocirea altora, și pe care Micu' Louis i-a aruncat pe ușă afară.

După mult timp, calmă, cu obrajii uscați de lacrimi, așezată pe un scaun lângă sobă, Véro a declarat: „Oricum, Kléber m-a pus să jur că nu spun nimic nimănui.“ Micu' Louis n-a mai insistat. Dacă Mathilde vrea să știe impresia lui, Kléber avea o slăbiciune pentru femei, ca mulți alții, și era prea deschis ca să fie prudent. În cursul permisiei din vara lui 1916, o fi călcat pe de

lături și trebuie să-i fi mărturisit lui Véro, care nu i-a iertat-o. Și-a strâns catrafusele și a plecat. Așa vede el, Micu' Louis, lucrurile, cel puțin atunci când nu vrea să-și mai bată capul cu detaliile. Fiindcă mai ales două îl supără. În primul rând, Véro îl iubea prea mult pe Kléber ca să țină ranchiună atâta vreme, dacă era vorba de o greșeală fără urmări în viitor. În al doilea rând, dacă Kléber a refuzat să-i încredințeze acest secret lui, Micu' Louis, căruia îi încredința orice, până și economiile sale, ori îi era rușine, ori, mai probabil, proteja pe cineva. Dar, să-i scuze Mathilde exprimarea, când e vorba de tăvăleală, cine poate ști?

În timp ce Micu' Louis termina de mâncat, pe Mathilde a luat-o cu frig, s-a dus mai aproape de sobă. La un moment dat, el a spus ceva – ea nu știe exact ce – și pe Mathilde a luat-o cu frig. Sau i-a trecut prin minte o imagine atunci când el se ridicase ca să deschidă un sertar și îi adusese niște suvenire de la Eschimosu', adunate pentru ea: fotografii din America și din vremurile bune dinainte, fotografii din război, ultima scrisoare. Mathilde nu s-a hotărât încă dacă să-i spună lui Micu' Louis că are o copie a acesteia și să-i povestească despre seara cumplită în care a fost scrisă, însă n-a trebuit să se prefacă, i s-a părut că o citește pentru prima oară.

Dincolo de scrisul stângaci, înclinat spre stânga, dincolo de ortografia unui puști al străzilor, i-a apărut brusc un soldat legat de mâini, înghețat, demn de milă, care se întorcea din vârful unei scări de tranșee pentru a cere să-l protejeze pe cel și mai demn de milă decât el.

Acum Micu' Louis a pus paharul lui și paharul lui Mathilde pe masa cea mai apropiată de ea, stă pe scaun și fumează o țigară, privind undeva departe, în propriul trecut, pe sub arcadele sprâncenelor sale umflate de lovituri. Mathilde îl întreabă cine era acest Biscotte despre

care se pomenește în post-scriptum. Micu' Louis zice, pe jumătate zâmbind, pe jumătate strâmbându-se: „Într-adevăr, ați citit în mintea mea ca-ntr-o carte, tocmai mă gândeam la el!"

Biscotte, altă poveste.

Era, căci nici bietul de el nu s-a întors din război, cel mai afectuos om posibil, un lungan foarte slab, cu ochi albaștri, liniștiți și cu păr șaten, care i se rărea. I se spunea Biscotte din cauza bicepșilor – *biscottos*[1] –, fiindcă el, Micu' Louis, care nu e, totuși, o gorilă, i-ar fi putut cuprinde cu o mână.

Biscotte era prieten cu Kléber de la inundațiile din 1910, când amândoi salvaseră o bătrână de la înec. Făceau *trôle* împreună, adică se întâlneau în fiecare sâmbătă la intersecția dintre foburgul Saint-Antoine și Ledru-Rollin, ca să vândă scrinurile, consolele, micile obiecte de mobilier pe care le fabricau. Eschimosu' se împăca bine cu lemnul, nu trebuie decât să vezi macheta navei *Samara* din capătul sălii, dar Biscotte, Mathilde nici nu poate să-și imagineze, avea mâini cum n-o să mai fie în veci, mâini de bijutier al mahonului, de pianist al cireșului, de seducător al esențelor exotice, mâini de magician. Ceilalți tâmplari nici nu-l invidiau măcar.

Sâmbăta seara – nu în fiecare săptămână, fiindcă avea nevastă și cinci copii și trebuie că se alegea cu o săpuneală zdravănă când se întorcea acasă după ce se răcea mâncarea – Biscotte venea cu Kléber la tejghea, ca să bea fiecare câte un rând, să râdă și să-și împartă banii din vânzări. În clipele acelea, Micu' Louis îl invidia pe Biscotte, o mărturisește sincer. Nu cu răutate, bineînțeles, fiindcă Biscotte era un tip de treabă, niciodată perfid, niciodată nervos, și fiindcă avea o influență bună asupra lui Kléber. Da, o influență bună. Datorită lui

---

[1] Termen argotic pentru „biceps" (n. tr.).

Biscotte, a început Kléber să facă economii, o sută de franci de aici, două sute de colo, și să i le încredințeze lui Micu' Louis, ca să nu le cheltuiască prostește. Pe măsură ce primea banii, Micu' Louis îi îndesa într-o cutie de biscuiți metalică, decorată cu flori de câmp, care se găsea în seiful lui, la bancă. Când i-a dat banii lui Véronique Passavant, așa cum îi cerea Eschimosu' în scrisoare, ea nu voia să-i ia, plângea, zicea că nu-i merită. În barul ăsta unde stă Mathilde acum, Micu' Louis s-a ridicat în picioare, înalt de un metru șaizeci și opt, dar plin de forța cuvântului dat, strângând în pumn bricheta cu iască, și a jurat că, dacă ea nu pune imediat bancnotele în geantă, el o să le ardă pe toate, ba chiar o să și înghită cenușa ca să nu mai rămână nimic. În final, le-a luat. Erau aproape opt mii de franci, nu destul ca să-i aline durerea, dar suficient ca să-și ofere niște zile frumoase.

Pe urmă, uite că Bunul Dumnezeu face bine lucrurile: în război, Kléber și Biscotte, născuți amândoi în cartier, s-au întâlnit în același regiment, curând și în aceeași companie. Au suferit împreună peste tot, Marna, Woëvre, Somme, Verdun, iar când unul venea în permisie, aducea vești despre celălalt, încerca să le povestească clienților cum e în tranșee, dar își bea paharul uitându-se la Micu' Louis cu ochi triști, neîndoielnic cerșind să se discute despre altceva, fiindcă despre tranșee, vedeți voi, nu se povestește, acolo nu-i liniște, acolo pute, dar în ciuda a toate viața e mai puternică decât în orice nenorocit de loc, dar asta n-o poate înțelege nimeni care nu și-a afundat încălțările, alături de camarazi, în noroi.

După aceste cuvinte amare, Micu' Louis tace un minut întreg. Și pe urmă uite că Bunul Dumnezeu face rău lucrurile: în vara lui 1916, pe un front de care a uitat, frumoasa prietenie s-a rupt. Kléber și Biscotte nu se mai puteau suporta, se certau mereu pentru fleacuri, un pachet de Gauloises albastre, o conservă de carne sau ca să

stabilească cine își protejează mai bine oamenii, Fayolle sau Pétain. Se evitau, nu-și mai vorbeau. Când i s-a propus, Biscotte, numit caporal, s-a mutat în altă companie și curând și în alt regiment. Nu s-a mai întors niciodată la bar. A murit, se pare, într-un bombardament, pe când era rănit și îl evacuau de pe vreun front.

Adevăratul său nume, Micu' Louis trebuie să-l fi auzit când Eschimosu' i l-a prezentat într-o sâmbătă din 1911, dar nu și-l mai amintește, probabil nici clienții care l-au cunoscut. I se zicea doar Biscotte. Trebuie să fi avut atelierul pe o stradă din foburg, de cealaltă parte a Bastiliei. În orice caz, Micu' Louis a fost mulțumit să afle că Dumnezeu există, totuși, că, înainte să crape separat, cei doi prieteni se împăcaseră.

Când Sylvain bate cu pumnul în oblonul metalic, e trecut de ora unsprezece. Mathilde stă și privește încă o dată fotografiile cu Eschimosu', în timp ce Micu' Louis se duce să deschidă. După aerul care intră, ea știe că plouă. Se întreabă dacă trebuie să-i spună lui Micu' Louis ce i-a povestit Daniel Esperanza. Hotărăște că nu. Ei nu i-ar aduce nimic nou, iar pentru Micu' Louis ar însemna doar nopți urâte în care s-ar perpeli fără somn.

În fotografii, Eschimosu' pozează cu fratele lui, Charles, sub un arbore gigantic, un sequoia. Ori stau amândoi într-o căruță cu coviltir, iar Charles ține hățurile. Sau, pe o întindere nesfârșită de zăpadă, cu un oraș sau un sat cu case de lemn în zare, Eschimosu', născut Kléber Bouquet, în arondismentul 11 al Parisului, flutură în ambele mâini, cu un aer sever, piei de vulpe polară. Dacă Mathilde socotește bine, el avea optsprezece ani pe atunci, fiindcă a scris pe spatele fotografiei, cu toate literele aplecate invers: „Dawson, Kondlike, 16 ianuarie 98." Nouăsprezece ani mai târziu, fără câteva zile, își va fi întâlnit destinul în zăpada din Somme.

În fotografia pe care Mathilde o preferă sau care o emoționează cel mai mult, Eschimosu', cu mânecile cămășii fără guler suflecate până la coate, cu boneta de soldat pe cap, cu mustața aranjată, spală rufe într-o tabără. A întors fața spre obiectiv. Are ochi prietenoși, gât puternic, umeri largi, care inspiră încredere. Pare să-i spună lui Mathilde, iar ea vrea să fie convinsă de asta, că l-a protejat pe Manech mai mult decât s-ar crede, că era prea robust, prea experimentat și că trăise prea mult ca să-l lase să moară.

Bănuții reginei Victoria

Noiembrie.

Tatăl lui Mathilde, Mathieu Donnay, are drept consilier juridic un avocat de cincizeci de ani, atent și amabil, seducător în ciuda părului pierdut, despre care se spune că e la fel de neobosit în apărarea văduvilor și a orfanilor, ca și în cucerirea văduvelor și a orfanelor: Pierre-Marie Rouvière. O cunoaște de copil pe Mathilde, când i-a sucit mințile cu fursecuri din aluat de migdale, deci cucerirea a avut loc de mult. Însă doar pentru calitățile sale de avocat i s-a destăinuit Mathilde la Paris, la începutul lui octombrie, în cabinetul său cu pereți de catifea.

El a ridicat mâinile spre cer de cum a auzit de Bingo Crepuscul, chiar și de Piața Operei, și a strigat că e ridicol. Cinci soldați legați de mâini, târâți într-o tranșee din prima linie, aruncați dușmanului peste sârma ghimpată – și în zăpadă, unde mai pui! – era ridicol. Nu vedea în asta decât una dintre acele fabulații morbide, din păcate nu întotdeauna dezinteresate, care au răsărit precum ciupercile după ploaie cât a ținut războiul.

Esperanza? Un biet mitoman, ajuns la capăt, care voia s-o facă pe interesantul și care bătea deja în retragere, fiindcă știa că mersese prea departe. Fotografia cu condamnații? Nu dovedea nimic, putea fi făcută oriunde. Scrisoarea lui Manech, la fel cu copia? Putea să fi

fost dictată în cu totul alte circumstanțe. Scrisoarea lui Favourier? Un fals, ca borderoul lui Dreyfus[1]. În plus, căpitanul Favourier poate nici măcar n-a existat.

Totuși, acordând beneficiul îndoielii realității procesului de la tribunalul de război, întrucât acesta fusese confirmat de un camarad de regiment al lui Manech, Pierre-Marie Rouvière și-a notat într-un carnet cu copertă de piele neagră și cu inițialele sale gravate pe ea – „toate astea vor rămâne între ea și el și strict prietenește" – numele locurilor și ale soldaților înșirate de Mathilde și a promis să cerceteze cum poate mai bine ca să facă lumină în povestea asta extravagantă.

De atunci, i-a telefonat în două rânduri lui Mathilde, pe strada La Fontaine, o dată ca să ceară numele locotenentului-medic care i-a îngrijit pe cei cinci condamnați într-un sat în ruină – Santini – și altă dată ca să stabilească o întâlnire astăzi, la ea acasă, la ora șaisprezece.

Ploaia șiroiește de geamuri. Pierre-Marie fumează țigări de tutun blond, parfumat, cu un portțigaret lung din fildeș, poartă cravată neagră, ca de obicei după armistițiu, în amintirea unei actrițe care a murit chiar în ziua aceea și pe care a iubit-o mult. E îmbrăcat mohorât. Are o expresie mohorâtă. Salonul mic, atât de dichisit, în general înveselit cu atâta naivitate de Mami, e mohorât și el.

În primul rând, Mathilde trebuie să promită că nu va divulga niciodată, nimănui, informațiile pe care o să le audă. Ca să le obțină, Pierre-Marie a trebuit să se folosească de prietenia cu un ofițer de stat-major care a riscat mult și căruia el i-a dat cuvântul că va păstra

[1] Alfred Dreyfus (1859–1935), ofițer francez de origine alsaciană, condamnat pe nedrept în 1894 pentru trădare, în baza unor documente care s-au dovedit false. Cazul a dus la un conflict social și politic major, numit afacerea Dreyfus (n. tr.).

secretul absolut. Mincinoasă cum se știe, Mathilde promite fără să stea pe gânduri.

El se așază. Scoate din buzunarul interior al sacoului niște foi împăturite. În cursul precedentelor cinci săptămâni, s-a întâlnit de mai multe ori cu acest ofițer al cărui anonimat vrea să-l protejeze, pe care îl numește prietenul meu Ofițer, de parcă ar fi numele lui real. Azi au luat prânzul împreună și au tras concluziile. Deși o parte din spusele lui Esperanza sunt confirmate de documente sau mărturii culese de ei, rămân amândoi convinși că povestea lui e mincinoasă, că la Bingo Crepuscul, lucrurile nu se poate să se fi petrecut așa cum i le-a descris bătrânul ramolit lui Mathilde. Cu siguranță, pe 6 și 7 ianuarie 1917, în această tranșee, oamenii aveau altceva mai bun de făcut decât să arunce niște condamnați la moarte peste parapet, ca să economisească muniția.

Salonul se luminează. Mathilde vede ziua prin geamurile ude. Vede flăcările în șemineul de marmură roz și chiar reflexia focului în șevaliera de aur a avocatului, când despăturește foile. Deci Bingo Crepuscul a existat cu adevărat?

El o privește, pleacă fruntea, zice „da" despre asta, ca și despre alte detalii pe care Esperanza i le-a dat, nu încape nicio îndoială. Își pune ochelarii pe nas și citește notițele.

„Bingo Crepuscul" este denumirea unei tranșee nemțești, ocupată de ai noștri în octombrie 1916, având numărul 108 în sectorul frontului de pe Somme, în apropiere de Bouchavesnes. În ianuarie 1917, ea se află la joncțiunea trupelor franceze și britanice. Este teatrul unor lupte aprige în ziua și noaptea de duminică, 7 ianuarie. Pe 8 și în zilele următoare, potrivit acordurilor stabilite în toamna precedentă de comandanții celor două armate, ceea ce exclude orice legătură cu problema de față, britanicii iau locul trupelor noastre în sector.

Este corect că Etienne Favourier, căpitan, treizeci și cinci de ani, profesor de istorie, comanda o parte din companiile batalionului aflat în tranșeele 108 și 208, prima și a doua poziție, duminică, 7 ianuarie 1917.

Este adevărat că locotenentul Jean-Jacques Estrangin, douăzeci și cinci de ani, era în fruntea companiei de la Bingo Crepuscul și că aceasta îi cuprindea pe caporalii Urbain Chardolot și Benjamin Gordes, precum și pe soldatul Célestin Poux.

Prietenul Ofițer a avut în mână lista pierderilor din 7 ianuarie. Printre cei 56 de morți figurează numele de Favourier și Estrangin, printre cei 74 de răniți, numele lui Benjamin Gordes.

Aici, avocatul se oprește, își scoate ochelarii și se uită la Mathilde lung, dus pe gânduri, apoi zice: „Mai e ceva, biata mea Matti."

Pe lista de pierderi, întocmită luni, 8 ianuarie, de un sergent al companiei decimate, dintre cei rămași mai mari în grad, figurează, de asemenea printre morți, cu mențiunea „Detașați la batalion pe 6 ianuarie", numele de Kléber Bouquet, Francis Gaignard, Benoît Notre-Dame, Ange Bassignano și – „Ce să fac, asta-i situația" – Jean Etchevery.

Mathilde își îndreaptă fotoliul spre foc. Un demon apare și dispare. Fără să se întoarcă, ea se forțează să spună: „Continuă! Ascult."

E adevărat că locotenentul-medic Jean-Baptiste Santini, douăzeci și șapte de ani, și-a găsit moartea într-un bombardament la Combles, pe 8 ianuarie 1917. Superiorul lui direct de la ambulanță nu-și amintește să-i fi ordonat, cu două zile înainte, să meargă să îngrijească niște condamnați la moarte. Prietenului Ofițer care l-a întrebat, acest medic cu oarecare faimă i-a spus limpede: „Să fim serioși, dacă s-ar fi întâmplat așa ceva, aș fi ținut minte." A fost chiar și mai categoric în privința

infirmierului necunoscut: „Ah, pentru că era și un infirmier? Doi oameni, dintre care unul medic, pentru cinci pansamente, râdeți de mine? Niciodată n-aș fi dat un atare ordin, să fim serioși!"

Este adevărat și că un regiment de dragoni se găsea cantonat în ianuarie 1917, în aceeași zonă cu cătunul distrus, Tancourt, unde condamnații ar fi fost duși și dați în paza lui Esperanza. Însă prietenul Ofițer a avut acces la dosarele acestui regiment și poate să afirme că nicio misiune de escortare de acest fel n-a fost raportată la data de sâmbătă, 6 ianuarie. Exceptând presupunerea că Esperanza a confundat o altă armă cu dragonii, ceea ce e foarte puțin probabil la un soldat cu trei ani de experiență în război, afirmațiile lui trebuie luate și aici drept pură fantezie.

Pierre-Marie a vorbit la telefon cu medicul-șef al spitalului din Dax, dar n-a reușit să obțină ca Esperanza să vină la aparat. Bătrânul nu se mai ridică din pat, aproape că nu mai vorbește, nu-și amintește nimic, în afară de o învățătoare pe care a avut-o în copilărie și pe care o strigă plângând în fiecare noapte.

Comandantul din ianuarie 1917 al batalionului lui Esperanza a murit în același an, nu în război, ci în permisie, din cauza unui atac de cord la sfârșitul unei mese în familie. Văduva sa nu l-a auzit niciodată vorbind despre Bingo Crepuscul, nici despre cinci condamnați la moarte, nici despre nimic altceva, din câte se pare, fiindcă ura să-l asculte povestind despre războiul lui.

Cam asta ar fi fost tot, dacă n-ar fi rămas cea mai importantă informație, pe care Pierre-Marie a aflat-o la masă, chiar azi, la prânz, și care lui i se pare că alungă orice îndoială și pune capăt întregii afaceri.

Procesul a avut loc. Chiar la școala comunală din Dandrechain, lângă Suzanne, în Somme. Douăzeci și șase de soldați și doi caporali dintr-un corp de armată,

care se mutilaseră în același mod, într-o perioadă atât de scurtă, că trezea îngrijorări în privința disciplinei, au fost judecați de tribunalul de război pe 28 și 29 decembrie 1916. Paisprezece soldați și un caporal, Francis Gaignard, au fost condamnați la moarte, ceilalți primind între douăzeci și treizeci de ani de muncă forțată.

Împăturindu-și foile, Pierre-Marie se ridică brusc și vine lângă foc, în fața lui Mathilde. Ea zice: „Nu văd cum asta pune capăt afacerii. Mai degrabă de aici începe."

„Ai răbdare, Matti. N-am terminat. Cum crezi tu că am obținut noi aceste precizări?"

Ea bănuiește că trebuie să se fi păstrat în arhivele armatei dările de seamă ale tribunalelor de război, ceva scris.

Nu, prietenul Ofițer n-a putut să găsească – sau nu încă – minuta procesului de la Dandrechain, nici vreo altă urmă. Dar a găsit ceva mai bun: pe „căpitanul de artilerie tare în drept" de care a pomenit Aristide Pommier după întrecerile din apă – însuși apărătorul lui Manech.

Pe moment, Mathilde nu poate să scoată niciun cuvânt, simte un nod în gât, se uită la Pierre-Marie cu ochii mari, cu buzele întredeschise, trebuie că seamănă cu un pește. El dă din cap de câteva ori, mulțumit de efectul vorbelor sale, zicând: „Ei da, ei da, Matti. Prietenul meu Ofițer l-a găsit."

Cel care a pledat pentru Manech este un avocat din Levallois, care nu-și mai practică meseria, care trăiește din câteva rente și pensia de invalid, într-o căsuță de piatră, înconjurat de cărți și de pisici. Și-a pierdut un fiu la Eparges, un picior în Champagne, nevasta, în marea epidemie. Prietenul Ofițer s-a întâlnit ieri după-amiază cu el, în căsuța lui. L-a pus să-i povestească despre proces. A plecat de acolo cu o descoperire foarte importantă, a cărei surpriză i-a păstrat-o lui Pierre-Marie pentru prânz: cei cincisprezece condamnați la moarte au fost toți grațiați de președintele Poincaré pe 2 ianuarie 1917, deci cu

patru zile înainte de afacerea Bingo Crepuscul, iar pedepsele, comutate în muncă forțată. Apărătorul lui Manech a primit notificarea grațierii pe 4, în tabăra lui, dar autoritățile interesate au fost prevenite, fără îndoială, mai înainte, prin telegramă. Cât mai valorează acum aiurelile lui Esperanza?

După ce își pune gândurile cât de cât în ordine, Mathilde zice: „N-aș vrea să pară că-l jignesc pe prietenul tău Ofițer, dar are vreo dovadă că respectiva notificare chiar a existat?"

Aplecat spre ea, ridicând brusc vocea atât de mult, încât ea dă capul pe spate, Pierre-Marie răspunde: „Am văzut-o!"

Fostul avocat i-a încredințat documentul prietenului Ofițer. Pierre-Marie l-a citit și răscitit nu mai târziu decât azi, la amiază. A citit numele lui Jean Etchevery și numele celorlalți paisprezece condamnați. A citit argumentele. A citit comutarea pedepsei și data și semnătura lui Raymond Poincaré. Poate ea să-și închipuie că s-ar fi găsit un singur comandant din armata noastră, care să treacă peste această semnătură?

Nu, ea nu-și închipuie. Dar dacă a sosit prea târziu grațierea? Dacă erau deja pe drum condamnații? Ei i-au vorbit lui Esperanza despre o călătorie epuizantă și fără scop, care a durat două zile și două nopți, înainte de a se opri în satul distrus – Tancourt parcă, nu? – unde el i-a luat sub pază.

Pierre-Marie clatină din cap, oftează văzând-o cum ține cu atâta încrâncenare să se convingă de ceva imposibil de crezut. Grațierea a sosit prea târziu! Cum își explică ea de ce nu i-au executat imediat după sentință, așa cum se întâmpla pe vremea curților marțiale? Tocmai pentru că, de la suprimarea curților marțiale, legea interzice orice execuție, chiar și în cazul unui apel respins, înainte ca președintele Republicii să-și poată

exercita dreptul de a grația. Deci se aștepta decizia lui. Ea putea să sosească un pic mai devreme, un pic mai târziu, dar niciodată prea târziu. Pierre-Marie repetă: „Niciodată, e de la sine înțeles."

Probabil că citește pe chipul lui Mathilde câtă încredere are ea în lucrurile de la sine înțelese. Oftează iar. Apoi zice bun, hai s-o facă pe avocatul diavolului.

„Să admitem că Esperanza a spus doar adevărul. Să admitem că i s-a dat misiunea de a duce cinci condamnați la moarte, răniți, epuizați, până în acea tranșee din prima linie. O să-ți spun cum aș vedea eu lucrurile dacă ar fi să pledez. Comandanții unităților în care, în decurs de șaisprezece zile, s-a produs același delict de douăzeci și opt de ori vor cu orice preț să dea un exemplu. Ei presimt valul de indisciplină, de dezgust, de refuz despre care unii deputați de-ai noștri spun că s-a răspândit în toată armata primăvara următoare. În loc să aștepte decizia președintelui, îi împrăștie pe condamnați pe trei fronturi diferite, în grupuri de câte cinci, îi plimbă de colo-colo, îi distrug. Nu contează că vor fi grațiați. O să moară înainte. Se va vedea cât te costă să faci ce-au făcut ei. N-au dreptul să-i execute? De acord. Îi leagă, îi aruncă peste parapet și le lasă celor din față sarcina de a-i căsăpi. După ce sunt căsăpiți, li se trec numele pe lista cu pierderile regimentului. Nici măcar rudele nu vor ști nimic: *Mort în luptă*. Toți cei cu care au venit în contact, ofițeri, subofițeri, soldați, indiferent că erau din armata teritorială, dragoni, șefi de tren, doctori, șoferi de camion, sunt trimiși care-ncotro și ei, afundați în război. Mulți vor muri, iar morții nu mai vorbesc. Alții își vor ține gura „ca să nu aibă necazuri", ca să-și păstreze pensia, fiindcă și lașitatea e mută. După armistițiu și eliberare, aceștia din urmă, întorși la casele lor, vor avea altceva de povestit copiilor, nevestelor, amicilor decât infamia unei duminici cu zăpadă în Picardia. La ce bun?

N-ar face decât să-și pătleze singura imagine la care țin: s-au luptat vitejește, țâncii lor îi admiră, nevestele repetă întruna la băcănie cum omul lor a luat singur cincizeci de prizonieri în împrejurimile cele mai zbuciumate ale Verdunului. Nu mai rămâne decât integrul Daniel Esperanza, dintre miile de bărbați prezenți în sectorul Bouchavesnes, pe 6, 7 și 8 ianuarie 1917, care să aibă curajul să spună: „Ce-am văzut eu a fost un asasinat, o negare a legilor noastre, disprețul militarilor față de autoritatea civilă."

Grăbită să-l întrerupă pe avocat, ceea ce, se spunea, adversarii săi nu reușeau în tribunale cu una, cu două, Mathilde aplaudă moale. Zice: „Bravo, dar nu trebuie să mă convingi pe mine, gândesc la fel. Cu câteva lacune, chiar așa trebuie să se fi petrecut lucrurile."

„Lacune?"

Din nou, Mathilde n-ar vrea să pară că pune la îndoială sinceritatea prietenului Ofițer, ar spune mai degrabă că acesta n-a descoperit decât adevăruri care îi convin. Dacă a avut acces la dosarele regimentului, nu-i era greu să descopere câțiva supraviețuitori de la Bingo Crepuscul și să-i interogheze.

„Cu ce drept?" se indignează Pierre-Marie. „Și sub ce fals pretext? Dacă unul singur se plânge că a fost deranjat sau doar spune în glumă vrute și nevrute, unde am ajunge noi?"

Aduce un scaun în fața ei și se așază. Zice cu mâhnire: „Ești ingrată, Matti. Omul ăsta și-a asumat riscuri mari ca să-mi facă un serviciu, doar de dragul prieteniei. Nu poate să meargă mai departe. A pus întrebări unui căpitan de artilerie, soției unui comandant din trupele teritoriale și unui medic din serviciile de sănătate. A făcut-o fiindcă putea să conteze pe discreția lor, iar ei, pe a sa. În plus, deși ți se pare că a descoperit doar *adevăruri care îi convin* – mă întreb, totuși, în ce fel –, nu

ni le-a ascuns pe cele care îl stânjenesc, fie și doar în mândria lui de soldat. Îl cunosc foarte bine și de multă vreme. Trebuie să se fi simțit eliberat de propriile îndoieli abia azi-dimineață, când avea grațierea prezidențială în mână și putea să verifice efectul pe care ea l-a avut."

Se apleacă în față, pune o mână pe umărul lui Mathilde și îi spune: „Aș fi preferat să trec asta sub tăcere, pentru ca regretele inutile să nu-ți sporească durerea, Matti, dar celelalte două grupuri de condamnați la moarte, lăsate pe diferite fronturi, au fost recuperate, duse înapoi la Dandrechain, unde li s-a anunțat comutarea pedepsei. Toți zece sunt vii și astăzi, sparg piatră în ocna din Guyana."

Mathilde lasă capul în jos și rămâne așa, mută, până când el își strânge degetele pe umărul ei și spune: „Matti, micuța mea Matti, fii rezonabilă! Manech e mort. Și dacă, în pofida tuturor evidențelor, tu ai avea dreptate, ce-ar câștiga amintirea lui din asta?"

Îi dă pe obraz un sărut care miroase a lavandă și a tutun, apoi se îndreaptă de spate. Când ea îl privește, el tocmai își ridică pelerina de ploaie aruncată pe un fotoliu. Mathilde zice: „Dă-mi numele acestui avocat din Levallois!"

El face semn că nu, nu-i posibil. Își îmbracă pelerina, își pune eșarfa gri de angora, pălăria de fetru cenușiu, apoi își ia bastonul.

Zice: „Vezi tu, Matti, în războiul ăsta nu s-au consumat numai tone de fier și de muniție, ci aproape tot atâtea tone de hârtie. Va fi nevoie de luni întregi, probabil ani, pentru a le aduna, ordona și cerceta pe toate. În lipsa certitudinii, fii răbdătoare! Și prudentă. În acest moment poți plăti scump dacă te atingi de anumite tabuuri."

Imediat după plecarea lui, Mathilde cere să i se aducă coli de desen și stiloul. Își notează conversația pe care

tocmai a avut-o, fără a uita nimic, pentru a nu uita nimic. Când recitește ce-a scris, își zice că într-adevăr a aflat multe, dar strict despre două perioade din trei: înainte de duminică, 7 ianuarie 1917, și după. Despre această duminică, Pierre-Marie doar i-a confirmat ce ea știa deja, că au fost lupte, că au pierit mulți oameni. Până la urmă, ea este mai bine informată decât el. Se gândește la Manech înălțând un om de zăpadă pe pământul nimănui, la un aeroplan doborât cu grenada, la Șase-Parale cântând, pentru cine vrea să-l asculte, Cântecul Comunei. Se gândește la „chestii nebunești". Și își zice că va trebui să continue de una singură să fie nebună.

În aceeași seară, la cină, Mathilde mănâncă un copan cu mâna, fără să scoată nicio vorbă, cu imaginația rătăcind aiurea. E așezată într-un capăt al mesei mari, în fața tatălui ei, pe care-l iubește din toată inima. La stânga, e Mami, pe care o iubește mult. La dreapta, fratele ei, Paul, despre care nu crede mare lucru, decât că e insuportabil, și nici-frumoasa-nici-sora ei[1], Clémence, pe care n-o suportă. Cei doi antipatici, Ludovic și Bastien, opt și șase ani, plini de obrăznicii, sunt de mult pe cale să facă pipi în pat.

Tatăl ei zice: „Nu te simți bine, Matti?"

Ea zice: „Mă simt bine."

El zice: „Când afurisita asta de grevă a ziarelor se va sfârși, o să-ți plătesc anunțul, va fi cadoul tău de Crăciun."

Ea zice: „De acord."

Mathilde vrea să publice un anunț în cotidienele și săptămânalele importante, dar și în acele reviste ale combatanților, în care toată lumea caută pe toată lumea. L-a alcătuit astfel:

---

[1] *Belle* – „frumoasă", *soeur* – „soră", *belle-soeur* – „cumnată" (n. tr.).

BINGO CREPUSCUL
(Tranșee în Somme, sectorul Bouchavesnes)
Recompensă pentru informații despre zilele
6, 7 și 8 IANUARIE 1917
precum și despre caporalii Urbain Chardolot, Benjamin Gordes, soldatul Célestin Poux și orice combatant aflat în acest loc, la această dată. Scrieți pe adresa: D-ra Mathilde Donnay, vila Poéma, Cap-Breton, Landes.

Nu se îndoiește că va primi sute de scrisori. Noaptea, în pat, se imaginează la Cap-Breton, luându-și notițe din ele. Sunt atâtea, că Bénédicte și Sylvain trebuie să lase baltă bucătăria și grădina ca s-o ajute. Mănâncă toți sandvișuri, lasă urzicile să crească, muncesc până noaptea târziu, la lumina lămpilor. Și într-o bună dimineață, într-o bună dimineață...

„La ce te gândești?" întreabă Mami.

„Cinci franci dacă ghicești."

„Oh, știu la ce te gândești."

„Ai câștigat cinci franci."

Mathilde cere vin. Doar tatăl ei bea la masă. Ține sticla aproape de el. Se ridică și vine s-o servească pe Mathilde. În timp ce el toarnă, nici-frumoasa-nici-sora se crede obligată să remarce: „Bei vin acum?"

„După masă, un pahar de vin și dai la doctor mai puțin", răspunde Mathilde.

„De la cine ai învățat asta?" întreabă tatăl ei, care se așază la loc, fără să dea atenție insolenței nici-frumoasei-nici-fiicei sale[1], pe care o numește nora mea, fiindcă și lui i se pare atât de urâtă, că nici nu îndrăznește s-o privească.

Mathilde ia o gură de vin și răspunde: „De la bunica nevestei mecanicului învingătorului Garrigou din Turul Franței 1911, care pretindea că așa se spune în Vaucluse."

[1] *Belle* – „frumoasă", *fille* – „fiică", *belle-fille* – „noră" (n. tr.).

„Ca să vezi", zice Mathieu Donnay, în tăcerea buimacă așternută brusc, „poți să repeți?"

„În aceeași ordine sau invers?"

„Mi-e indiferent."

Mathilde bea puțin vin și începe: „Garrigou, învingător în Turul Franței 1911, avea un mecanic, mecanicul avea o nevastă, nevasta avea o bunică în Vaucluse care susținea ceea ce mi-ai cerut tu să spun de unde am învățat."

Mami rostește consternată: „E deja beată."

Paul zice: „Matti avea unsprezece ani în 1911. Cum poate să știe cine a câștigat Turul Franței?"

Mathilde replică: „Oh, mai știu multe." Ia o înghițitură de vin, apoi i se adresează fratelui ei: „Uite, în același an, 1911, cine a învins în meciul de box la categoria pană dintre Louis Teyssier și Louis Ponthieu? Haide, zi! Ai un ludovic dacă ghicești."

Paul ridică din umeri ca să arate că nu-l interesează boxul, că nu știe nimic despre el.

„Dar tu, tati?"

„Nu pariez niciodată pe bani."

Mathilde își termină paharul, plescăie din limbă și declară: „Louis Ponthieu, pe numele lui real Louis de Reygnier-Ponthieu. Louis Teyssier, mai cunoscut ca Micu' Louis de la Bastille, a încasat-o."

Se uită gânditoare la paharul gol. Zice: „Asta mă face să cred că ar trebui să ne procurăm vin de Anjou. Îl găsesc mai pe gustul meu."

Apoi suspină, vrea să meargă la culcare. La Paris, camera ei se află la etaj. E un întreg circ să ajungă acolo. Înainte de război, Mathieu Donnay a pus să fie instalat un mic ascensor fără pereți care sluțește intrarea și care în jumătate din timp nu merge, fiindcă pacostele alea mici îl strică, și căruia îi trebuie o eternitate ca să urce trei metri, cu niște zgomote de lanțuri de-ți fac pielea de găină. În plus, Mathilde nu poate să-l folosească

singură. E nevoie ca jos cineva să-i blocheze roțile fotoliului, apoi să urce și s-o aștepte sus, ca să le deblocheze, dacă nu adoarme între timp.

Adesea, ca în seara asta, Mathieu Donnay a preferat să-și ducă fiica în brațe până în pat. Îi scoate încălțările și ciorapii. Cu restul, odată lungită în pat, Mathilde se descurcă. E o contorsionistă înnăscută. Dacă ar avea picioare ca vaporașele[1], ar putea să-și câștige traiul la bâlciuri.

În timp ce-i masează tălpile și gleznele, tatăl ei îi zice: „M-am întâlnit mai devreme cu Rouvière. Tocmai îți făcuse o vizită. M-a complimentat pentru cât de bine arăți."

„Ce ți-a spus?"

„Nimic. Că vremurile sunt grele. Că vom avea un parlament deloc înclinat spre compromisuri în al doilea tur al legislativelor. Dar tu? Despre ce voiai să discuți cu el?"

„Despre timbre poștale", răspunde Mathilde.

Tatăl ei o știe cât e de secretoasă, așa că nu se mai enervează.

„Ca să vezi! De la o vreme, te interesează o mulțime de lucruri. Cursele de biciclete, boxul, vinul de Anjou, acum timbrele."

„Mă instruiesc. Ar trebui să încerci și tu. Sunt sigură că n-ai fi în stare să-mi spui numele unui singur vapor care a făcut drumul de la San Francisco la Vancouver în 1898. Nici să-mi explici ce e un *favouille*, nici cum se aleg numele și prenumele copiilor găsiți."

El râde. „Mă duci de nas. Dar ce legătură are cu timbrele poștale?"

„Asta e mai dificil, chiar și pentru mine. N-o să mă crezi."

„Ba da, te cred."

Îi masează și iar îi masează labele delicate ale picioarelor.

[1] Aluzie la un cântecel pentru copii (n. tr.).

„Ei bine, săptămâna trecută am citit cuvânt cu cuvânt, rând cu rând, pagină cu pagină, mai bine de jumătate dintr-un catalog în engleză, uite-așa de gros, ca să găsesc pe ce timbru cu regina Victoria apare unul dintre cele două prenume secrete ale ei, Penoe."

„Și celălalt care e?"

„Anna."

El zâmbește, cu ochii pierduți și mari de nostalgie ai celui care i-a trezit frumoase neliniști unei Anna de neuitat, pe vremea tinereții sale sărace, în Cartierul Latin.

„Tati, ești caraghios când nu mă asculți."

„Atunci, înseamnă că nu sunt niciodată caraghios."

„Mi-a luat patru zile întregi."

E adevărat. Săptămâna trecută, Mathilde a petrecut patru zile în spital pentru niște analize zise de rutină. Între două sâcâieli, se adâncea în euforii filatelice.

„Și ai găsit?"

„Nu încă. Sunt abia la litera L din catalog. La Leeward, mai precis. Insulele Leeward sau Insulele de sub Vânt sunt o colonie britanică în Marea Caraibilor, la nord de Martinica, la est de Porto Rico. Vezi câte înveți din timbrele poștale?"

„Ce nevoie ai tu să cunoști un astfel de lucru?"

S-a oprit din masatul degetelor de la picioare. Deja regretă că a pus această întrebare. O cunoaște pe Matti a lui, cel puțin așa își închipuie el, mai bine decât oricine. Știe că, odată plecată atât de departe – astă-seară, în Insulele de sub Vânt –, ea nu se va mai opri, că e timpul să reducă din viteză. La capătul zeflemelei pe care ea o afișează față de orice, care se umflă și se tot umflă lăsată în voie, nu va găsi niciodată altceva decât lacrimi pe care le ascunde.

„Un astfel de lucru nu se inventează", răspunde Mathilde. „Iar lucrurile care nu se inventează sunt foarte practice ca să deosebești adevărul de fals. Dacă aș fi știut

asta în octombrie, când m-am dus la Pierre-Marie, i-aș fi închis pe loc gura."

Îi face semn tatălui să se apropie. El se așază lângă ea, pe marginea patului. Mathilde vrea ca el să se apropie și mai mult, să o ia în brațe. El o ia în brațe. Și el miroase a lavandă și a tutun blond, dar ei îi place, e liniștitor.

Ea zice, cu ochii în tavan: „Un profesor de istorie îi trimite o scrisoare unui comerciant de vinuri din Bordeaux. În scrisoare figurează următoarea enigmă: care este originea unui timbru poștal ce dezvăluie al doilea prenume secret al reginei Victoria? Or, Pierre-Marie afirmă din capul locului că scrisoarea este un fals, că negustorul de vinuri și-a trimis-o singur."

„Trebuie comparate cele două scrisuri", zice Tati.

„Am făcut-o. Nu seamănă. Însă nu cunosc scrisul profesorului de istorie decât din această scrisoare. Dacă negustorul și l-a schimbat, pur și simplu, pe al său?"

Mathieu Donnay reflectează, cu obrazul fiicei sale lipit de umăr, apoi zice: „Ai dreptate, Matti. Dacă negustorul tău nu-i nebun după timbre, scrisoarea chiar este de la profesorul de istorie, iar Pierre-Marie e un nătărău."

Mami ciocăne la ușă și intră tocmai când sunt rostite aceste frumoase cuvinte. Îi zice soțului ei: „Nici măcar nu ți-ai terminat cina. Stăm ca niște momâi și te așteptăm pentru desert." Apoi, către Mathilde: „Ce complotați amândoi pe la spatele meu?" A repetat asta toată viața pentru a-și alunga îndoielile, culpabilitatea stupidă care o chinuie de când fiica ei a căzut de pe o scară la vârsta de trei ani.

Mai târziu, singură în patul ei, în pragul somnului, Mathilde aude glasuri venind de jos. I se pare că-i recunoaște pe tatăl ei și pe Sylvain. Dar nu-i posibil, ei doi nu s-au certat niciodată. Trebuie că visează deja. Vocile se estompează. Zărește focul agonizând în șemineu. Visează un câmp de grâu imens și galben până în zare.

Un bărbat o privește. Se îndreaptă spre el. Aude trosnetul propriilor pași care strivesc grâul, dar acum, în jurul ei, sunt doar flori, margarete mari și galbene care se înmulțesc și pe care ea le strivește mergând. Bărbatul a dispărut. Tulpinile florilor au devenit atât de groase, că ea nu mai poate să vadă nimic. Înțelege ce greșeală a făcut, n-ar fi trebuit niciodată să înainteze așa. Este floarea-soarelui, acum știe, niște floarea-soarelui mai înaltă decât ea. O înconjoară. Rupe furioasă, cu lovituri de picior, tulpinile groase, care sângerează alb, dar nu va putea niciodată, n-are forță, nu va putea niciodată, rochia ei albă e murdară, nu va putea niciodată.

Dimineață, chiar când deschide ochii, după ce-a visat că nu va putea ceva, ceea ce nu-i schimbă cu nimic obiceiurile, și multe alte prostii pe care nu le mai ține minte, vede un obiect nou în penumbra camerei, pus pe masa la care ea desenează, scrie și uneori plânge: macheta deteriorată a unui velier care făcea drumul de la San Francisco la Vancouver, când ea nici nu se născuse. *Samara.*

Zâmbind, își lasă capul să cadă înapoi pe pernă. Își zice Doamne, sigur n-a fost o noapte tristă pentru tatăl ei și Micu' Louis.

După-amiază, îl însărcinează pe Sylvain să ducă înapoi velierul în barul de pe strada Amelot, cu un cuvânt de mulțumire pentru fostul boxeur fiindcă i l-a împrumutat câteva ore și, mai ales, fiindcă i-a permis tatălui ei să o surprindă încă o dată.

La întoarcere, Sylvain face un ocol pe strada Gay-Lussac și se oprește în fața casei cu camere mobilate, unde Mariette Notre-Dame a coborât împreună cu micul Baptistin în februarie 1917.

Proprietarii își amintesc foarte bine de ea, deși n-a rămas la ei decât trei sau patru săptămâni. Avea camera la primul etaj. I se permitea să folosească bucătăria

pentru a pregăti mâncarea copilului. Au invitat-o de mai multe ori la ei la masă, însă ea n-a acceptat niciodată.

După cum o descriu ei, Mariette Notre-Dame era o femeie foarte tânără – abia trecută de douăzeci de ani, cu păr deschis la culoare, strâns în conci, cu ochi mari, triști, destul de frumoasă, dar nefăcând nimic s-o arate. Tocmai își pierduse soțul în război, dar, după ce a spus-o la venire, n-a mai pomenit de asta. Nu era vorbăreață. Mâinile ei spuneau singure că venea de la țară și că muncise din greu, de la cea mai fragedă vârstă. Nu ieșea din casă decât ca să-și cumpere strictul necesar sau să-și plimbe copilul în grădina Luxembourg. Baptistin – Titou, cum îl numea ea – avea unsprezece luni și se ținea deja pe picioare. De două ori, Mariette a plecat pentru o zi întreagă „la niște prieteni", luându-și fiul cu ea. Doar în aceste două rânduri proprietarii au văzut-o într-o altă rochie decât cea gri cu negru pe care o purta de obicei.

A plecat în primele zile din martie, spunând că prietenii îi aranjaseră să lucreze undeva și aveau s-o adăpostească până își găsea o locuință. În dimineața când a părăsit casa, insistând să plătească „pentru deranjul cu bucătăria", a chemat un taxi spre Gara de Est, dar n-a spus încotro pleacă, nici n-a lăsat o adresă unde să i se trimită corespondența, fiindcă „nu știa încă". În orice caz, nu primea scrisori. Șoferul de taxi a legat un cufăr pe acoperișul mașinii, a îndesat valizele și boccelele pe unde a putut. Și așa ea a plecat cu copilul și nu s-a mai întors niciodată.

Peste două luni, în mai, a sosit o scrisoare pentru ea din Dordogne. Proprietarii au păstrat-o multă vreme, mai bine de un an, au zis că Mariette Notre-Dame, aflându-se întâmplător prin cartier, poate va trece să-i vadă, apoi s-au hotărât s-o deschidă. Era înștiințarea oficială a morții soțului ei, treizeci de ani, mort în luptă. S-au gândit că era foarte trist, da, foarte trist, dar că

micuța doamnă, biata de ea, era destul de bine informată despre nenorocirea ei, așa că scrisoarea a sfârșit în mașina de gătit din bucătărie.

În trenul care o duce, alături de Sylvain, spre Cap-Breton, Mathilde ajunge la litera M a catalogului englezesc de timbre poștale. Se uită în spate, la dosarul de pe banchetă. Are o senzație de frig, ca de fiecare dată când inima îi bate mai repede, dar e bine, e mai bine decât atunci când câștigă o partidă de cărți, este copleșită de mândrie și de recunoștință față de ea însăși. Privește pe geam cu o încredere nouă cum se apropie de ea soarele din Landes.

Sylvain a fost despărțit de Bénédicte șase săptămâni. Îi era tot mai dor de ea, ca și de ciondănelile lor. Sunt aproape intimidați că se revăd. Bénédicte îi zice: „Uitasem ce bărbat chipeș ești!" Iar el, un zdrahon, nu știe ce să facă cu trupul lui mare, își smulge gulerul tare cu cravată cu tot și își netezește mustața roșcată cu dosul palmei, zâmbind ca un neghiob și uitându-se în toate părțile, numai la Bénédicte nu.

Mathilde își regăsește pisicile, care nu sunt câtuși de puțin intimidate, mulțumindu-se s-o urmeze oriunde o duc roțile fotoliului ei. Regăsește și aroma vântului sărat, imaginea dunelor, dincolo de ferestre, unde Manech o săruta, strâns lipită de pieptul lui, dorind și dorită, asemenea celorlalți.

În seara aceasta a întoarcerii, așezată la adevărata ei masă, în adevărata ei cameră, înconjurată de fotografiile și de pisicile ei, Mathilde scrie pe o foaie de desen:

Varianta numărul 4 din insula Maurice, un 2 pence albastru imprimat în coli de câte douăsprezece, în 1848. Al șaptelea timbru din coală prezintă eroarea de

ortografie, cauzată de mișcarea greșită a daltei gravorului, PENOE în loc de PENCE.

Noi sau obliterați, acești doi bănuți valorează azi o avere.

Și mai jos, pe foaie:

O listă de pierderi se falsifică. Să ne limităm de-acum la scrisoarea căpitanului Favourier. Duminică, în zori, toți cinci erau încă în viață.

Lădița de mahon

Véronique Passavant
Strada Amandiers nr. 16
Paris
12 ianuarie 1920

Domnișoară,

Alaltăieri, sâmbătă, am trecut pe la Micu' Louis, ca să-i urez „La mulți ani". Mi-a povestit discuția pe care a avut-o cu dumneavoastră într-o seară de octombrie, anul trecut, și mi-a repetat cam tot ce v-a spus.

În primul rând, aș vrea să nu existe nicio neînțelegere în privința despărțirii mele de Kléber Bouquet, zis Eschimosu', fiindcă eu chiar l-am iubit din tot sufletul și am suferit mult din pricina încăpățânării mele față de el. Însă eram convinsă că la prima permisie o să ne împăcăm, nu credeam că o să moară în război. Ca să mă liniștească, îmi spunea mereu că are relații și că n-o să fie trimis niciodată în mijlocul luptelor. În plus, mi se părea imposibil să moară, de altfel, în unele nopți, nici acum nu cred asta și o să vă spun de ce.

Nu i-am mărturisit lui Micu' Louis, fiindcă nu folosește la nimic să-i sporesc durerea, dar, la începutul lui martie 1917, m-a căutat o femeie la serviciu și de la ea am aflat ceea ce presupun că și dumneavoastră știți de

mult timp, domnișoară, dar n-ați vrut să-i dezvăluiți lui Micu' Louis, povestea cu împușcatul în mână și condamnarea lui Kléber.

Femeia se întorcea din zona frontului, unde omul ei fusese condamnat la fel, împreună cu alți trei, așa că mă gândesc că și logodnicul dumneavoastră era printre ei. Femeia mi-a spus că n-au fost împușcați, ci duși în prima linie ca să-i omoare nemții. Nu mi-a zis dacă mai știa și altceva, ea voia să afle dacă eu aveam vești despre Kléber sau dacă l-am mai văzut în viață după ianuarie, ascunzându-se sau cam așa ceva. Am asigurat-o că nu. Vă închipuiți că nu m-a crezut și avea pe jumătate dreptate, pentru că, dacă l-aș fi știut viu pe Kléber, negreșit mi-aș fi ținut gura.

Oricum, ea știa mai multe decât spunea, altfel nu mi-ar fi pus întrebările astea, cred, prin urmare, că spera că omul ei trăiește, cum și dumneavoastră aveți speranțe pentru al dumneavoastră, cum și eu am pentru al meu. Am înțeles bine, nu? Fără îndoială, de vreme ce ați venit să-l luați la întrebări pe Micu' Louis și, mai târziu, tatăl dumneavoastră l-a trezit în toiul nopții pentru a-l interoga, cu aerul că n-are habar de nimic, cu viclenie, asta dacă nu cumva v-ați ținut gura și față de el.

Acum mi se pare că ne aflăm în aceeași barcă și că ar trebui măcar între noi să fim mai vorbărețe. Asta voiam să vă scriu. Micu' Louis mi-a spus că sunteți paralizată de picioare, din cauza unui accident pe când erați doar o copilă, înțeleg că nu vă puteți deplasa cu ușurință, biata mea domnișoară, dar puteți măcar să-mi răspundeți la scrisoare, cu siguranță dumneavoastră vă e mai simplu să scrieți decât mie, care nu am deloc educație, după cum bănuiți deja. Dar nu sunt proastă și aș vrea să punem amândouă cărțile pe masă.

Eu, din instinct și doar uneori, cred că Kléber al meu trăiește. Nu am niciun motiv, niciunul, cât de mic, să mă

îndoiesc că a murit pe 17 ianuarie, doar că femeia asta m-a făcut să-mi pierd capul cu povestea ei. După părerea mea, nici ea nu știe dacă omul ei trăiește, dar a aflat ceva ce ține pentru sine, ceva ce dovedește că măcar unul dintre soldații condamnați a putut să scape. Dacă am priceput eu bine, erau cinci. Ca să vă arăt că sunt sinceră, o să vă mărturisesc un detaliu din povestea ei care îmi dă un dram de speranță pentru Kléber. Acolo unde i-au trimis să fie uciși era zăpadă și mă gândesc că el avea o șansă în plus față de restul să rămână în viață, întrucât a cunoscut zăpezi și friguri mult mai rele. Nu-i mare lucru, dar, nu mă îndoiesc că știți asta, te agăți de orice.

V-a căutat și pe dumneavoastră această femeie cu accent din Sud? Vă rog, spuneți-mi, iar dacă știți mai multe decât mine, fiți sinceră! Aștept cu nerăbdare să-mi răspundeți, așa că nu mă faceți să sufăr. Micu' Louis mi-a zis că sunteți o persoană de nădejde. Nu mă faceți să sufăr!

Véronique Passavant

Mathilde îi răspunde că nu știe despre ce e vorba, că în primăvară sau în vară sigur va veni la Paris și se vor vedea atunci.

Apoi îi scrie înțelegătoarei doamne Paolo Conte, la Marsilia, pentru a o zori să ia legătura cu „fina ei de suflet“, Tina Lombardi, care umbla după pacostea ei de Nino prin zona frontului.

Și dacă tot s-a apucat, îi scrie și lui Pierre-Marie Rouvière, pentru a-l zori și pe el să afle cărui loc îi corespundea, în ianuarie 1917, în această zonă a trupelor, adresa poștală 1828.76.50, dar, cât verifică numărul în scrisoarea doamnei Conte, se gândește mai bine și până la urmă o rupe pe a ei.

E un sfârșit de dimineață foarte rece.

În sufrageria vilei, ochiurile de geam sunt întunecate, nu se vede marea. Motanii și pisicile se uită cum

Mathilde aruncă bucățile de hârtie în focul din șemineu. Ea le zice: „Să-ți ții gura! Iată un sfat înțelept, măcar o dată. Nu credeți că fac bine să nu am încredere tocmai în cei sau cele care mi-l dau?"

Lui Uno puțin îi pasă. Due se gândește. Tertia și Bellissima se duc să se culce iar lângă Fecioara de piatră, amintire dintr-o călătorie a lui Tati și Mami la Toledo unde, în 1899, într-o noapte de beție castiliană și de afecțiune redescoperită, au făcut-o pe Mathilde așa cum este.

Doar Hoțu' și Maestru' Jacques o urmează când ea îndreaptă roțile fotoliului spre masa cea mare, unde întinde adesea, scoțând-o din sărite pe Bénédicte, foi de desen și scrisori care nu-i folosesc nici să deseneze, nici să fie fericită, ci doar să umple o lădiță măricică din lemn de mahon, cu colțurile aurite, în care aranjează tot ce are legătură cu Bingo Crepuscul. La drept vorbind, nu aranjează nimic, se mulțumește să îngrămădească înăuntru notițele pe care le ia și scrisorile primite, în ce ordine se nimerește.

Lădița i-a dăruit-o Manech la cea de-a cincisprezecea ei aniversare, în 1915, de Anul Nou, pe post de cutie pentru culorile de pictură și pensule. Nu e nici frumoasă, nici urâtă, e o lădiță înaltă de patruzeci de centimetri și lată de cincizeci, grea de-ți rupe șalele, dar, în fine, este din mahon lăcuit, cu colțurile aurite ca un cufăr de plecat pe mare. Mathilde nu pricepe cum de i-a venit lui Manech ideea să cumpere un asemenea obiect, la fel cum nu pricepe de ce Tati și Mami au cumpărat Fecioara de piatră. Oamenii sunt bizari.

Mathilde aruncă scrisoarea lui Véronique Passavant în lădiță, închide capacul cu grijă, de teamă să nu trezească o angoasă care doarme, și zice către Hoțu' și Maestru' Jacques: „Dacă vă dați jos numaidecât de pe masă, mă învoiesc să vă fac o confidență. Doar vouă."

Și cum pisicile nu se clintesc, adaugă sec: „E o

confidență foarte confidențială." Ele o privesc cu ochi lipsiți de emoție, ciudat de ficși, ciudat de neutri – să juri că-s ochi de pisică, nu alta – apoi, fără grabă, merg împreună pe lăbuțele lor moi până la marginea mesei și sar pe podea.

Cu bustul aplecat înainte, agățată cu o mână de fotoliu, iar cu cealaltă mângâind mahonul lădiței de la Manech, Mathilde le spune coborând vocea, ca să le atragă mai bine atenția: „În această cutie se găsește istoria uneia dintre viețile mele. Și vedeți voi, o povestesc la persoana a treia, ca și cum aș fi altcineva. Știți de ce? Fiindcă mi-e frică și mi-e rușine că atât pot eu și că nu voi ajunge la capăt."

La capătul a ce? se gândește ea imediat, sub cele două priviri imperturbabile. Nu știe. Noroc că pisicile trebuie să știe, nu cer explicații, se duc să viseze liniștite într-un colț la timpul care trece.

Quincaillerie Leprince
Strada Dames nr. 3
Paris
25 ianuarie 1920

Domnișoară,

Profit că e duminică pentru a vă scrie în legătură cu anunțul dumneavoastră, pe care l-am citit în Le Bonhomme. *Vă spun de pe acum că nu vreau bani, nefiind unul dintre acei netrebnici care caută să tragă foloase de pe urma nenorocirii celor care își caută persoanele dragi dispărute. Am făcut tot războiul la infanterie, în afară de 1918 când, rănit la picior de șrapnele, am ajuns în spital, apoi m-au trimis la artileria de câmp, ceea ce n-a fost mai bine, fiindcă artileriștii suferă tot atât cât pifanii, și acum am auzul cu cincizeci la sută mai slab, dar asta-i altă poveste.*

Ce vreau să spun e că am cunoscut tranșeea de care pomeniți, dar nu la aceleași date. Am fost acolo la sfârșitul lui noiembrie 1916, după ce trupele coloniale au luat-o de la nemți și cred că nu vă supărați dacă vă corectez în privința unui fapt asupra căruia vă înșelați, fiindcă nu era Bingo Crepuscul, ci Bing la Crepuscul, țin minte foarte bine placa de lemn pe care cei dinaintea noastră o

bătuseră în cuie pe o grindă de susținere, o fac din ochi și-acum, ei scriseseră așa, amărâții, pentru că în octombrie, când săpau șanțurile, se trăgea pesemne cumplit la căderea nopții.

Cât privește numele, dacă e vorba de aceeași persoană, am cunoscut un soldat pe care-l chema Célestin Poux. Nu era din regimentul meu, dar nu cred să fi fost doi ca el în război, altminteri s-ar fi știut și am fi câștigat sau pierdut războiul mult mai devreme. Era cel mai descurcăreț om și cel mai mare pungaș pe care l-am văzut vreodată, i se spunea Spaima Trupelor. Ar fi furat orzul cailor ca să-l schimbe pe vin pentru cei din grupa lui, inventa tot felul de grupe, pretindea că morții sunt în viață ca să golească bucătăriile de campanie, vă dați seama cât îl prețuiau camarazii lui, uns cu toate alifiile cum era, nimeni nu știa cum făcea rost de toate. La Verdun, mi s-a spus, a făcut rost de o pulpă friptă, pâine albă, vin și lichioruri, toată cina unor învârtiți de la statul-major. Și la orice, răspundea cu inocența unui prunc abia venit pe lume: „Bârfe!"

În 1918, la artilerie, am auzit iar vorbindu-se de el, la Saint-Mihiel. Trei lăzi de tutun, mahoarcă și țigări din tutun blond pentru americani, pline la sosire cu saci de rumeguș. Vă închipuiți de ce-l țin minte pe Célestin Poux. Un tip din insula Oléron, blond, cu ochi albaștri și un zâmbet numai bun să-i adoarmă pe subofițerii de la intendență. Când te întreba ce oră e, nu trebuia să-i spui și cu atât mai puțin să te încurci cu el, era ca și cum ți-ai fi luat adio de la propriul ceas.

În orice caz, am auzit vorbindu-se de el la Saint-Mihiel, în 1918, asta înseamnă că scăpase din multe și că, descurcăreț cum era, dacă o să căutați pe lângă Charentes, o să-l găsiți cu siguranță, dar în privința tranșeei, eu nu am fost acolo în zilele de care vorbiți, nu știu nimic, doar că mâncătorii de porridge ne-au înlocuit la

puțin timp după aceea și, în toată brambureala, Célestin Poux trebuie să-i fi stors la sânge.

Vă doresc să-i găsiți pe cei dragi, domnișoară, și dacă treceți vreodată prin Batignolles, nu ezitați să veniți și la mine.

Cu stimă,

Adolphe Leprince

Doamna Paolo Conte
Traverse des Victimes nr. 5
Marsilia
Sâmbătă, 31 ianuarie 1920

Prea Scumpă Domnișoară,

Nu mă simt deloc bine, vă asigur, că vă răspund la scrisoare, nu mai dorm noaptea, sfâșiată cum sunt între dumneavoastră și fina mea Valentina, care nici să nu audă că v-aș putea scrie, nici n-a vrut să-mi dea adresa ei, de teamă să nu v-o trimit. Așa că, până mai vine ea să mă vadă, cine știe când, fiindcă m-a părăsit furioasă, bodogănind, din cauză că eu tot insistam, nu pot să fac nimic, nimic, decât să mă frământ.

Vă răspund fiindcă i-am arătat scrisoarea dumneavoastră doamnei Isola, prietena de care v-am vorbit, care este respectată de toată lumea și foarte înțeleaptă, iar ea mi-a zis biata de tine, fiică a Casertei și că o să mor încetul cu încetul, dacă nu vă explic situația așa cum este, fiindcă nu câștigi niciodată nimic mințind, îți pierzi somnul și buna-cuviință.

Așa că iată. Am văzut-o pe Valentina duminică, 11, luna asta, după mai bine de un an de când a dispărut. A venit după-amiaza devreme, într-o mantou de catifea

albastru ca noaptea, cu guler de castor și tocă și manșon asortate, lucruri care trebuie să coste și ochii din cap, dar negreșit i le-a oferit cineva de Crăciun. Era dichisită și drăguță și părea mulțumită, îmbujorată de frig și cu ochii ei negri și frumoși scânteindu-i. Eram așa de fericită s-o văd și s-o îmbrățișez, că a trebuit să mă așez. Mi-a adus și cadouri, o pătură din lână de Pirinei, papuci, portocale de Spania și o cruciuliță de aur adevărat, pe care o port de atunci la gât, chiar și noaptea, da, eram mulțumită, nici nu vă puteți închipui. După aia, am stricat tot, tot, când i-am dat scrisoarea pe care mi-ați trimis-o în octombrie și i-am spus că v-am răspuns. S-a dezlănțuit ca o furtună. Mi-a zis: „De ce te amesteci? Ce i-ai povestit? Nu vezi că fata asta din clasa de sus, cu vorbele ei frumoase, caută doar să ne îmbrobodească?" Și alte lucruri, pe care nu vreau să le repet, ar fi o mare răutate, fiindcă eu sunt convinsă că nu spuneați decât adevărul în scrisoare, că sărmanul dumneavoastră logodnic l-a cunoscut în război pe Ange Bassignano și voiați să vorbiți cu ea, nimic mai mult.

Până la urmă, n-a stat la mine nici măcar o oră, obrajii nu-i mai erau roșii de frig, ci de furie, mergea de colo până colo prin bucătărie păcănind din tocuri, iar eu stăteam pe scaun și nu voiam să plâng, dar la sfârșit nu m-am mai putut abține și atunci ea a zis întinzând degetul arătător până sub nasul meu: „Plânsul nu rezolvă nimic, nașă Bianca. Mă vezi pe mine că plâng? Ți-am spus cândva că o să le zbor creierii celor care i-au făcut rău lui Nino. De când mă cunoști tu, m-ai văzut vreodată răzgândindu-mă?"

Mă speria așa de tare, că nu-i mai recunoșteam fața, nu-mi mai recunoșteam fina. I-am zis: „Ce tot vorbești, nebuno, ce tot vorbești? Ce rău i-a făcut domnișoara asta pacostei tale de napolitan?" Ea a strigat: „Puțin îmi pasă mie de aia, dar eu, una, nu discut cu ea! În felul ăsta, nu poate să spună nimic nimănui! Nu vreau să-i mai

răspunzi, e treaba mea, nu a ta! Dacă-ți mai scrie, să faci ca mine!" Apoi a luat vătraiul, a ridicat capacul mașinii de gătit și a aruncat scrisoarea dumneavoastră înăuntru, mototolind-o cu o răutate pe care niciodată, vă asigur, n-aș fi bănuit-o la ea, nici măcar atunci când avea cincisprezece ani și-i sărea țandăra dacă-i făceai vreo observație.

După aceea, a zis că are treabă în capătul celălalt al orașului, m-a sărutat în prag, dar inima ei nu mai era aici. Am ascultat cum îi țăcăneau tocurile când a coborât pe scări, m-am dus la fereastra bucătăriei ca s-o văd cum se îndepărtează, plângeam fiindcă era atât de mică văzută de sus și atât de drăguță cu gulerul ei de castor, cu toca și manșonul, mi-e atât de teamă că n-o s-o mai văd, atât de teamă.

Continui scrisoarea azi, duminică. Nu mă mai țin ochii să scriu mult, pesemne ați început să vă obișnuiți. Aseară, încă îmi era greu să mă gândesc la Valentina și la scena pe care mi-a făcut-o, dar în dimineața aceasta e așa un soare peste tot cartierul, mi-am zis că primăvara o s-o aducă înapoi, sunt mai bine și simt că am scăpat de o mare povară spunându-vă adevărul. Mă întrebați în scrisoarea dumneavoastră de ce, în octombrie, am scris despre Ange Bassignano că „a murit ca un câine, probabil de mâna soldaților francezi". Pentru că mi-a scăpat, pentru că nu-mi pot închipui că a murit altfel decât l-am văzut trăind, știu că nu ar trebui să vorbesc așa despre el, mai ales cu cruciulița pe care o port la gât, dar e ceva mai puternic decât mine, n-am crezut niciodată că a murit atacând inamicul cu baioneta, cum vezi prin poze, era prea fricos pentru asta, sigur a făcut vreo măgărie sau vreo prostie uriașă pe undeva, ca de obicei, și l-au împușcat pe bune de data asta, și bineînțeles că nu au vrut să spună, n-ar fi fost bine pentru moralul celorlalți și ar fi pângărit drapelul.

Cât privește cuvintele Valentinei despre care v-am scris și pe care îmi cereți să vi le explic, cum că ea a dat de urma lui Nino într-un sector din Somme și că „trebuie considerat mort", pot să vă asigur că exact așa au sunat cuvintele ei, dar ce a vrut să spună, că era un lucru încheiat și că nu mai trebuia să discutăm, cum de altfel s-a și întâmplat când ne-am mai văzut, despre asta n-am mai vorbit.

Când fina mea se va întoarce într-o zi să mă vadă, vă asigur, prea scumpă domnișoară, îi voi mărturisi și ei adevărul, anume că v-am scris, chiar dacă trebuie să se înfurie și să se supere iar pe mine, fiindcă știu că are inimă bună și că până la urmă o să-i alung neîncrederea, iar dacă o veți întâlni într-o bună zi, tare m-aș bucura, veți vedea că merita mai mult decât viața pe care a dus-o și toate suferințele care i-au fost pricinuite, însă asta-i soarta tuturor, din păcate.

Îmi exprim cele mai frumoase gânduri pentru dumneavoastră și cele mai calde urări de Anul Nou, la fel ca doamna Isola și doamna Sciolla.

Distinse salutări,

Doamna Văduvă Paolo Conte, născută Di Bocca

Pierre-Marie Rouvière
Strada Courcelles nr. 75
Paris
Azi, 3 februarie

Micuța mea Matti,

Nu aprob inițiativa pe care ai avut-o de a publica acel anunț în ziare. Și nici atât nu aprob, deși o înțeleg, regretabila indulgență a tatălui tău față de tine. Mi-am permis să-i spun asta în față și vreau s-o știi.

M-am gândit mult de la ultima noastră întâlnire. Deși mi se pare că, într-adevăr, unele împrejurări neprevăzute, dificultăți de transmitere, chiar reaua-voință a unui eșalon sau a altuia au putut permite infamia pe care tu o presupui, nu văd ce folos ai trage dacă ai face-o cunoscută. Pari să acționezi ca și cum, împotriva oricărei evidențe, într-o manieră pur viscerală, ai refuza să accepți că Manech e mort. Respect îndârjirea dragostei tale și departe gândul de mine, care sunt înainte de toate prietenul tău, să te descurajez. Ce vreau eu să-ți spun e mai simplu sau, scuză-mă, mai brutal: nu uita că, și grațiat, Jean Etchevery riscă temnița pe viață. Dacă printr-o minune, printr-o răsplată nemaipomenită a Domnului pentru această îndârjire, l-ai revedea cândva,

ai regreta amarnic că ai atras atenția tuturor, fiindcă atunci nu s-ar pune problema decât să-l ascunzi, ca să scape de pedeapsă.

Draga mea, te știu impulsivă, dar cu o minte foarte bine alcătuită atunci când trebuie, așa că îți cer, te implor să oprești publicarea anunțului și să dai dovadă de-acum de cea mai mare prudență. Nu te încrede decât în mine în privința adevărului pe care-l cauți! Înțelege că, dacă unul singur dintre cei cinci scapă, ai fi un pericol pentru el, lucru valabil și pentru Manech, evident. În plus, cei care au participat, într-o măsură mai mică sau mai mare, la această nedreptate, vor s-o ascundă și nu ți-ar putea fi decât dușmani.

Sper că mă fac bine înțeles. Te sărut cu aceeași dragoste ca atunci când erai copil.

Pierre-Marie

La această scrisoare, Mathilde răspunde că nu mai e copil, atâta tot.

Olivier Bergetton
Fabricant de jucării articulate
Avenue de la Porte-d'Orléans nr. 150, Paris
Luni 15 martie 1920

Domnişoară,

Am cunoscut un caporal Gordes. Dacă este cel de care spuneţi, s-a întâmplat în Somme, între Combles şi pădurea Saint-Pierre-Vaast. Eram curier şi, cu toate că aparţineam de alt regiment, am luat scrisori de la el şi de la oamenii lui în toamna lui 1916, fiindcă mă durea inima că, din motive pe care nu vi le spun, decât că la mijloc era prostia unui gradat, corespondenţa lor nu putea să plece. Din câte ţin minte, Gordes era un bărbat destul de înalt, fără prea mult păr şi mai degrabă trist. Vreau să zic că părea şi mai trist decât noi, ceilalţi, altminteri era un caporal foarte respectat.

N-aş vrea să vă amărăsc şi nici să-mi trimiteţi recompensa, nu fac eu de-astea, dar cred că a fost ucis în perioada de care pomeniţi, fiindcă unul care era cu mine mi-a spus prin ianuarie 1917: „Ţi-l mai aminteşti pe caporalul ăla înalt care îţi pasa scrisori? A murit într-un bombardament." Dar, întrucât n-am ştiut niciodată prenumele acestui Gordes, poate nu-i al dumneavoastră.

În orice caz, Célestin Poux este sigur cel de care pomeniți, nu poate exista un alt fenomen cu același nume. I se spunea soldatul Toto[1] *sau Urgia sau Rab de Rab*[2]. *Toți puricii la un loc în război n-au putut să sugă atâta sânge cât a supt el de la aprovizionare. L-am cunoscut în același sector, în toamna și iarna lui 1916. Mi s-a povestit că odată a pariat cu oamenii de la popotă că, dacă se întorc cu spatele și numără până la zece, nu vor putea să explice ce a făcut el cu cazanul cu supă. Și împreună cu doi tovarăși de-ai lui, a luat cazanul aburind și a dispărut cu el înainte ca bucătarii să se întoarcă iar cu fața. După asta, bucătarii ziceau: „Vă dați seama că am făcut-o intenționat, era combinația noastră." Dar eu nu cred, și nici cei care au auzit povestea asta, fiindcă nu doar grupa lui Célestin Poux aștepta potolul. Toți l-ar fi vrut în grupa lor ca să se ocupe de mâncare.*

Din păcate, asta e tot ce pot să vă ofer ca informație. Nu cunosc locul de care vorbiți în anunțul din ziarul La Biffe, *n-am auzit de el. Dar un lucru e sigur: dacă pe Célestin Poux al meu îl căutați, chiar dacă nu s-a întors, o să se întoarcă într-o bună zi. Dacă nemții l-au luat prizonier înseamnă că de-aia au început să crape de foame și au cerut armistițiul. Și chiar dacă amărâtul e mort, încuiați-vă, totuși, dulapurile.*

Vă salut politicos, domnișoară, și vă voi scrie negreșit în caz că aflu vreo noutate.

Olivier Bergetton

Germain Pire
PIRE QUE LA FOUINE[1]
Filare și Cercetări de orice gen
Strada Lille nr. 52, Paris
Marți, 23 martie 1920

Domnișoară,

Ca urmare a anunțului dumneavoastră din Le Figaro, *nu vă propun în mod expres serviciile mele, deși aproape toți clienții mei au fost mulțumiți de ele.*

Vreau doar să vă informez, cu titlu gratuit, că anul trecut am avut printre clienții mei o anume doamnă Benjamin Gordes, al cărei soț, caporal de infanterie, a dispărut pe frontul din Somme în ianuarie 1917.

Înțelegeți, desigur, că discreția profesională îmi interzice să vă dezvălui rezultatul demersurilor mele, pot doar să vă dau adresa celei care e singura în măsură să o facă, dacă va consimți: strada Montgallet nr. 43, Paris.

E de la sine înțeles că, dacă vă pot fi de folos în problema dumneavoastră, vă stau la dispoziție pentru a vă comunica tarifele mele.

Cu sinceritate al dumneavoastră,
Germain Pire

---

[1] „Mai rău decât dihorul"; în orig., *pire*, „mai rău" (n. tr.).

Doamna Văduvă Alphonse Chardolot
Strada Ardoises nr. 25
Tours
28 martie 1920

Domnișoară Donnay,

Sunt mama lui Urbain Chardolot, caporal în 1916, numit sergent în iunie 1917, rănit la Champagne pe 23 iulie 1918 și decedat în timpul evacuării.

Urbain era singurul nostru fiu. Soțul meu a murit de disperare, la cincizeci și trei de ani, la începutul anului trecut. I-a supraviețuit celui pe care îl adora doar câteva luni, lăsându-mă singură.

Cred că și dumneavoastră ați suferit din cauza pierderii cuiva drag și din acest motiv ați dat anunțul din L'Illustration, *pe care nu obișnuiesc să-l citesc, fiindcă pur și simplu nu mai suport niciun ziar, de teamă să nu văd sau să nu citesc lucruri care îmi provoacă oroare. Nu vreau să mă mai gândesc la război. Totuși, o rudă mi-a arătat anunțul dumneavoastră. Vă răspund deoarece fiul meu apare în el, alături de un loc și o dată despre care ne-a vorbit pe scurt în cursul unei permisii, în ianuarie 1917.*

Cu două săptămâni înainte, pe 6 ianuarie 1917, Urbain fusese într-o tranșee din Somme căreia i se spunea

Bingo. Au adus, din liniile din spate, cinci soldați francezi condamnați la moarte pentru că își trăseseră un glonț în mână. I-au aruncat cu brațele legate la spate între această tranșee și tranșeea nemților. Soțul meu, care era farmacist, un om de bun-simț, mândru de armata noastră, nu putea crede povestea asta și nici eu nu voiam s-o ascult. Îmi aduc aminte că Urbain a strigat: „V-au împuiat capul cu prostii. Nu înțelegeți că am pierdut jumătate din compania noastră pentru porcăria asta!" Mai târziu, când s-a calmat, ne-a spus: „Aveți dreptate, pesemne că am visat toate astea, la fel și faptul că i-am văzut pe toți cinci morți în zăpadă. Numai că unu cel puțin – dacă nu doi – nu era cel pe care mă așteptam să-l găsesc acolo."

Știu, domnișoară, că este cumplit ce vă scriu, dar sunt chiar cuvintele fiului meu. N-a mai spus niciodată altceva de față cu mine. Poate cu tatăl său să-și fi deschis inima mai mult, în timpul acestei permisii sau în cursul ultimei permisii, în martie 1918, dar eu nu știu.

Fără îndoială, sunteți prietena, sora sau logodnica unuia dintre condamnați. Credeți-mă că am fost tulburată de această idee înainte să vă scriu, dar vă spun exact ce am auzit din gura fiului meu. De dragul lui, în caz de nevoie, sunt gata să-mi confirm în fața oricui mărturia.

Îmi permit să vă îmbrățișez ca pe o soră de doliu.

Rosine Chardolot

Mathilde își promite să răspundă la această scrisoare cât mai curând. Dar nu imediat. Speranța devine prea mare, prea violentă, trebuie să se tempereze.

Totuși, seara, în timp ce Bénédicte stă pe pat arțăgoasă, așteptând s-o ajute să se culce, Mathilde scrie pe o coală de desen:

În martie 1917, Tina Lombardi n-a chestionat-o decât pe Véronique Passavant, iubita lui Eschimosu'.

Dacă s-ar fi întâlnit cu soția lui Șase-Parale, aceasta mi-ar fi spus.

Dacă s-ar fi întâlnit cu Mariette Notre-Dame sau măcar ar fi încercat, preotul din Cabignac și-ar fi amintit, ca și proprietarii casei din strada Gay-Lussac.

Nu s-a întâlnit, se înțelege de la sine, nici cu fata din clasa de sus *ale cărei scrisori le arde cu mare bucurie într-o mașină de gătit marsilieză.*

Ce a aflat ea în zona frontului care s-o facă să se teamă sau să spere că Eschimosu' trăia?

Urbain Chardolot a zis: unul cel puțin, dacă nu doi.

Tina Lombardi are un motiv întemeiat să creadă că unul este Eschimosu'. Vrea cu disperare ca al doilea să fie Nino al ei.

A doua zi de dimineață, imediat după ce-și face toaleta și-și bea cafeaua, Mathilde scrie mai jos, pe foaie:

Ce-l putea deosebi pe Eschimosu' de ceilalți cinci la Bingo Crepuscul?

Mâna rănită? Trei sunt răniți la dreapta. Doi, Eschimosu' și Șase-Parale, la stânga.

Culoarea ochilor? Manech și Șase-Parale au ochi albaștri. Ceilalți, de culoare închisă.

Vârsta? Eschimosu' are treizeci și șapte de ani, Șase-Parale, treizeci și unu, Omul Ăsta are treizeci, Nino, douăzeci și șase. În fotografia lui Esperanza, în tranșee, au toți aceeași vârstă, vârsta oboselii și a nenorocirii.

Și mai jos:

De acord. Cizmele luate de la un neamț. Dar Tina Lombardi se înșală, Eschimosu' nu le mai avea.

Doamna Elodie Gordes
Strada Montgallet nr. 43
Paris
Duminică, 11 aprilie 1920

Dragă domnișoară,

N-am putut să vă răspund mai repede din lipsă de timp, lucrez toată săptămâna într-un atelier de croitorie și, când mă întorc acasă, copiii nu-mi lasă o clipă de răgaz.

Așa cum v-a scris domnul Pire, a trebuit să apelez la serviciile lui în februarie anul trecut, ca să-mi reglementez situația și să pot primi pensia de văduvă de război. Soțul meu, Benjamin Gordes, a fost dat dispărut pe 8 ianuarie 1917, pe frontul din Somme, atât știam până să se ocupe domnul Pire de cazul meu. După cum v-am spus, n-am timp de nimic, deși mă culc mereu noaptea târziu, din cauza treburilor gospodăriei și a rufelor. Îmi era cu neputință să continui demersurile singură, așa că am preferat să-mi sacrific o parte din economii. Din fericire, n-a fost în van, domnul Pire nu m-a mințit. Astăzi soțul meu e decedat oficial. Rănit la cap în cursul unui atac, a fost ucis într-un bombardament pe 8 ianuarie 1917, la spitalul de campanie din Combles, unde era îngrijit. O confirmă registrul spitalului și martorii oculari, răniți și infirmiere.

Ultima permisie a soțului meu a fost din aprilie 1916. Nu-mi amintesc să-l fi auzit rostind numele de Poux, Chardolot sau Santini, dar nici nu-i de mirare, fiindcă își schimbase regimentul în august și poate nu i-a cunoscut decât după aceea. În scrisori, își făcea griji doar pentru copii, nu vorbea despre camarazii lui ori despre război. Le-am recitit pe cele din toamna și iarna lui 1916 și n-am descoperit niciun nume.

Asta-i tot ce vă pot spune, domnișoară, în afară de faptul că regret sincer că logodnicul dumneavoastră a avut aceeași soartă ca bărbatul meu.

Vă rog să primiți respectuoasele mele salutări,

Elodie Gordes

Emile Boisseau
Cheiul Râpée nr. 12
Paris
15 iunie 1920

Domnișoară,

Așteptându-mi rândul la frizer, am găsit într-un număr din La Vie parisienne *vechi de câteva luni un anunț prin care cereați informații. Nu știu cât valorează, dar am una să vă ofer. L-am cunoscut pe Benjamin Gordes, am fost în aceeași companie în 1915 și 1916, înainte să fie făcut caporal și transferat la alt regiment. După război, am auzit că n-a scăpat. Încă unul, o să ziceți. În orice caz, l-am cunoscut bine, deși n-am fost chiar amici, doar ne salutam când ne mai întâlneam pe undeva. Pe front, nu vezi mai departe de propria trupă, așa se întâmplă, iar el nu făcea parte dintr-a mea. În plus, era cam taciturn de felul lui. Nu avea alt prieten bun în afara unui tip pe care-l știa dinainte de război, tâmplar ca și el, și pe care nu-l deranja felul lui de a fi. Nu se prea amestecau cu restul. Benjamin Gordes era înalt și pleșuv, pe la vreo treizeci de ani, cu brațe și picioare lungi. I se zicea Biscotte. Celălalt era ceva mai vârstnic, dar se ținea foarte bine. Nu i-am știut niciodată numele, i se spunea*

Bastoche, cel puțin la început, fiindcă erau o grămadă de băieți din cartier, după aceea i-au zis Eschimosu', din cauză că fusese căutător de aur în Alaska. Mă rog, erau nedespărțiți la bine și la greu, prieteni adevărați. Apoi lucrurile s-au stricat, nu știu de ce. Nu rezistă prea multe în război, o să ziceți. În iunie 1916, am fost în permisie la Paris cu Eschimosu' și alți câțiva. La întoarcere, am auzit că nu se prea mai înțelegeau. Și destul de curând, că nu se mai înțelegeau deloc. În tabără, într-o seară, chiar s-au bătut. N-am văzut cu ochii mei, aș minți să spun asta, dar Eschimosu', care era mai voinic, a reușit să-l pună pe Biscotte la pământ și i-a strigat: „Calmează-te, Benjamin, sau nu mai răspund de mine! Cine-i vinovat dintre noi doi, fir-ar a naibii de treabă, de ce mă acuzi?"

După aceea, se evitau, nici nu se mai uitau unul la altul, erau plini de ranchiună amândoi. Nu s-a aflat niciodată ce se petrecuse între ei de ajunseseră așa. Am făcut presupuneri, o să ziceți, ba chiar l-am întrebat pe Eschimosu', dar ne-a trimis la plimbare. La sfârșitul verii, Benjamin Gordes a fost făcut caporal. A vorbit cu comandantul de batalion și l-au transferat într-un alt sector din Somme. Am auzit că a murit în 1917, dar nici soarta vechiului său prieten nu s-a dovedit mai bună, ba chiar a fost mai rea. S-a rănit la mâna stângă cu pușca unui camarad, dintr-un accident potrivit spuselor lui și, dacă l-ai cunoscut, poți să crezi asta, fiindcă nu era omul care să facă așa ceva înadins. Totuși, l-au arestat și tribunalul de război l-a condamnat la moarte.

O poveste tristă, o să ziceți, dar e adevărată, vă dau cuvântul meu. Asta-i tot ce știu despre Benjamin Gordes. Pe ceilalți de care pomeniți pentru recompensă nu-i cunosc, nici de Bingo asta n-am auzit. Tranșeele pe care le-am văzut eu în Somme și în toate colțurile Picardiei se numeau Bulevardul Morților, Strada Fără Întoarcere,

Poarta de Plecare sau Locul de Întâlnire al Obuzelor. Pitoresc, dar deloc vesel. În sfârșit, asta e.

Dacă socotiți că informația mea valorează ceva, mă încred în dumneavoastră. Muncesc puțin, pe ici, pe colo, mai ales vânzând pește pe cheiul unde locuiesc și descărcând șlepuri, dar nu-s vremuri ușoare, așa că mă voi mulțumi cu cât considerați, îmi vor prinde bine oricând. Și-n plus, e-adevărat că mi-a făcut plăcere să mă gândesc din nou la acele momente, chiar urâte, pentru că n-am pe nimeni căruia să-i vorbesc despre ele.

Mult noroc, domnișoară, și vă mulțumesc pentru ce-mi veți trimite!

Emile Boisseau

Mathilde îi trimite două sute de franci și toată recunoștința ei. Scrie pe o coală de desen, cu mâna tremurându-i puțin, într-atât este de surescitată:

Încă o piesă din puzzle își găsește locul.

Véronique Passavant se desparte de Eschimosu' în timpul permisiei lui din iunie 1916.

Benjamin Gordes, zis Biscotte, se bate cu acesta la întoarcerea din aceeași permisie și cere să fie transferat la un alt regiment, ca să nu mai dea ochii cu el.

În ce stare de spirit e când îl reîntâlnește, condamnat la moarte, la Bingo Crepuscul? Eschimosu' pretinde că s-au împăcat. Dar dacă împăcarea nu era pentru Benjamin Gordes decât o milă trecătoare sau ipocrizie? Dacă a profitat de împrejurare ca să-și potolească ranchiuna?

Oricum, aliat sau dușman, Benjamin Gordes a influențat cu siguranță soarta lui Eschimosu' și, în consecință, pe a celorlalți patru, în acea duminică de zăpadă.

Motivul discordiei nu pare deloc greu de ghicit, dar, cum zice Micu' Louis: Când e vorba de tăvăleală, cine poate ști?

Femeia împrumulată

Iulie.

Furtuna izbucnește deasupra Parisului în clipa în care Elodie Gordes, în rochie de bumbac albastru-deschis, iese din imobilul de pe strada Montgallet. Aleargă prin ploaie până la mașina în care așteaptă Mathilde. Sylvain îi deschide portiera și o ajută să intre, apoi fuge, cocoșat și el, să se adăpostească în bistroul cel mai apropiat.

Elodie Gordes își poartă cu timiditate cei treizeci de ani, are un chip destul de frumos, ochi și păr de culoare deschisă. Întrucât locuiește la etajul al patrulea, Mathilde își cere scuze de formă că a făcut-o să coboare. „Oh, nu, nu“, răspunde ea, „domnul mi-a spus despre situația dumneavoastră tristă“.

Apoi, nimic. Își privește genunchii, stând țeapănă pe banchetă și mușcându-și buzele, cu un aer de martir. Ca s-o liniștească puțin, Mathilde o întreabă câți copii are. Cinci, dar patru nu sunt ai ei, ci din prima căsătorie a lui Benjamin Gordes. Adaugă: „E-același lucru“.

Se retrage din nou în sfiiciunea ei. Mathilde caută în geantă fotografia condamnaților dată de Esperanza și i-o arată. Elodie se uită îndelung la imagine, cu ochii mari și gura întredeschisă, scuturând ușor din cap. Sângele i-a pierit din obraji. Își întoarce spre Mathilde privirea temătoare și zice: „Nu-l cunosc!“

„Ei, hai! Pe care nu-l cunoașteți?" întreabă Mathilde. Pune unghia degetului arătător pe Eschimosu'. „Pe el?"

Elodie Gordes scutură și mai tare din cap fără să se uite în altă parte decât direct înainte și brusc deschide portiera ca să iasă din mașină. Mathilde o prinde de braț, îi zărește ochii plini de lacrimi. Îi zice: „Deci din cauza dumneavoastră s-au certat Benjamin Gordes și Kléber, prietenul lui?"

„Lăsați-mă!"

Mathilde nu vrea s-o lase. Îi spune: „Pentru mine e crucial să știu ce s-a întâmplat, nu înțelegeți? Erau împreună, logodnicul meu era cu ei în tranșeea aia nenorocită! Ce s-a întâmplat?" Acum lacrimile îi încețoșează și ei vederea. Strigă: „Ce s-a întâmplat?"

Însă cealaltă continuă să scuture din cap, pe jumătate ieșită în ploaie, fără să rostească niciun cuvânt.

Mathilde o lasă să plece.

Elodie Gordes traversează strada în fugă, se oprește sub porticul imobilului și se răsucește. Se uită câteva secunde la Mathilde, care se târâse până la portiera deschisă. Apoi se întoarce cu pas lent, fără să se mai sinchisească de furtună, cu rochia leoarcă și părul lipit de față. Îi spune lui Mathilde cu glas obosit, monoton: „Nu-i ce vă închipuiți. O să vă explic în scris. Prefer așa. O să vă scriu. Să vină domnul după scrisoare duminică seara." Atinge obrazul lui Mathilde cu două degete ude și pleacă.

Într-o alta dintre viețile sale, anul acesta, Mathilde își expune pentru prima dată pânzele într-o galerie pariziană. Evident, ea n-are niciun fel de notorietate, dar tatii are multe relații, printre care un bancher grăbit, care se crede la florărie și cumpără la vernisaj floarea-soarelui, camelii, trandafiri, liliac și un câmp întreg de maci, ca să-și umple pereții biroului. O complimentează pe Mathilde pentru „tușa drăguță", o asigură că va ajunge

departe, foarte departe, „el are nas", regretă că e pe fugă, dar în aceeași seară pleacă spre Riviera, geamantanele nu sunt gata, iar Compagnie des Wagons-lits nu așteaptă. Mai sinceră este o bătrână doamnă care o felicită pentru fursecuri, căci n-a întâlnit de multe ori, nici măcar înainte de război, unele atât de bune în „locuri unde se dau gratis". Pe scurt, expoziția poate fi considerată un succes promițător.

O după-amiază din trei, pentru a nu abuza de lucrurile rele, Mathilde cere să fie dusă la galerie, pe cheiul Voltaire, și se torturează o oră sau două căscând ochii la vizitatorii care se uită la pânzele ei. Au o privire atât de sumbră și de disprețuitoare când sunt singuri și discută în șoaptă atât de zeflemitor când sunt câte doi, încât lui Mathilde îi vine să smulgă tot de pe pereți, să se ducă acasă și să nu mai viseze decât la glorie postumă, însă atunci când ies, vizitatorii nu uită niciodată să semneze în cartea de onoare. Îi vede cum se concentrează încrețindu-și fruntea, ca să aștearnă câteva cuvinte: „Un adevărat talent de arhitect floral", „Un romantism tineresc în tonurile de albastru dureroase și necruțătoare" sau „Sunt copleșită ca după o escapadă amoroasă la țară". Totuși, pe ici, pe colo, apar și reticențe: „Bietele flori, care n-au făcut rău nimănui!" sau „Simpluț!" Proprietarul galeriei, un domn Alphonse Daudet care n-a scris *Scrisori din moara mea*, dar pe-aproape – și-a făcut din titlu emblemă – le taie pe acestea din urmă cu tuș și pretinde că sunt opera confraților invidioși.

În această atmosferă liniștită și liniștitoare, Mathilde citește într-o după-amiază de iulie scrisoarea pe care Sylvain a adus-o din strada La Fontaine. Este scrisă de sora Marie de la Passion, din Dax. Daniel Esperanza a murit. A fost înhumat în cimitirul de lângă spital. Nu avea nici rude, nici prieteni. Alături de preot și de sora Marie, la slujbă a participat doar doamna Jules Boffi,

văduva fostului său caporal. Acesteia i-au fost date cele câteva lucruri ale defunctului și suvenirele ce aveau cât de cât valoare, însă, cu câteva zile înainte să moară, Esperanza a lăsat o fotografie cu el tânăr, pe plajă, cu părul și mustața à la Max Linder[1], fotografie ce se află în plic, pentru a-i dovedi lui Mathilde că nu se lăudase, că fusese chipeș.

Lui Sylvain care, așteptând-o, cercetează de aproape, cu mâinile în buzunar și gâtul întins, pânzele pe care le cunoaște centimetru cu centimetru mai bine chiar decât ea însăși, Mathilde îi spune că n-are chef să cineze acasă, că i-ar plăcea să meargă cu el într-un restaurant din Montparnasse și să bea câteva păhărele din otrăvurile acelea cu rom alb care te orbesc. Sylvain răspunde că e perfect, și lui i-ar prinde bine, fiindcă e păcat că ea își vinde florile la preț scăzut, ca o vânzătoare ambulantă, el are inima grea văzându-le plecând, mai ales câmpul cu maci et caetera.

La naiba cu regretele și nostalgiile! Iată un subiect grozav de discuție artistică pentru toată seara!

Elodie Gordes
Strada Montgallet nr. 43
Paris
Miercuri, 7 iulie

Domnișoară,

Credeam că mi-e mai ușor să vă scriu, dar de trei ori am început scrisoarea și de trei ori am rupt-o. Nu înțeleg cum o să vă fie de folos ceea ce îmi vine foarte greu să vă povestesc, nici ce legătură poate să aibă asta cu moartea logodnicului dumneavoastră, dar ați spus că e crucial și v-am simțit atât de nefericită deunăzi, că mi-ar fi rușine ca, tăcând, să vă fac să suferiți și mai mult. Vă implor doar să păstrați pentru dumneavoastră mărturisirile mele, așa cum le-am păstrat și eu pentru mine până astăzi.

M-a tulburat să-l văd pe Kléber Bouquet în fotografia cu soldații legați, dar n-am mințit decât pe jumătate când v-am spus că nu-l cunosc. Mai bine de trei ani, înainte de război, soțul meu mi-a vorbit adesea de el, fiindcă sâmbăta își împărțeau câștigurile de la trôle, *dar nu-l văzusem niciodată. Nu-i știam nici măcar numele, soțul meu îi zicea Eschimosu'.*

Acum, ca să mă înțelegeți, trebuie să vă spun anumite lucruri și mai ales pe acestea vă rog să le păstrați pentru dumneavoastră, căci e vorba de fericirea copiilor.

La douăzeci și doi de ani, când s-a întors din serviciul militar, Benjamin Gordes și-a găsit de muncă la un ebenist din foburgul Saint-Antoine, unde se ocupa de hârtii o femeie puțin mai în vârstă decât el, Marie Vernet. Pe măsură ce zilele treceau, el a început s-o placă, dar fără să aibă mari speranțe. Ea trăia de patru ani cu un agent de schimb însurat, care nu putea sau nu voia să divorțeze și care îi făcuse deja trei copii, evident, fără să-i recunoască. Asta se întâmpla în primăvara anului 1907. Peste câteva luni, Marie Vernet a rămas iar gravidă și, la fel ca foștii ei patroni, ebenistul a dat-o afară.

În octombrie 1908, Benjamin a închiriat un mic atelier pe strada Aligre și s-a apucat să lucreze pe cont propriu. Dormea pe o saltea în mijlocul mobilelor pe care le meșterea. Acolo l-a găsit Marie Vernet în ianuarie sau februarie 1909, când a venit să-și caute de lucru. Scăpase de tipul ei mizerabil, ucis când ieșea din propria casă, nu s-a aflat nici azi de cine, probabil de vreunul pe care îl ruinase. Benjamin s-a căsătorit cu ea în aprilie și a recunoscut cei patru copii. Marie Vernet, despre care mi-a vorbit întotdeauna cu afecțiune, n-a avut niciodată noroc. S-a măritat sâmbăta, iar miercurea următoare a fost dusă de urgență la spital pentru o apendicită acută și a murit în cursul nopții, exact ca mama mea când eu aveam șaisprezece ani.

Cât despre mine, înainte ca drumul meu să se încrucișeze cu al lui Benjamin, nici eu nu avusesem mai mult noroc. După moartea mamei, îmi rămăsese o singură rudă, un unchi, fratele ei, cu care era în relații reci de ani întregi. Am fost încredințată lui. Am părăsit colegiul cu doi ani înainte de bacalaureat, ca să muncesc în merceria pe care unchiul o ținea împreună cu nevastă-sa pe strada

Saint-André-des-Arts. Locuiam într-o odăiță, în fundul unei curți care mă despărțea de magazin. În afară de drumurile până la brutarul de alături ca să cumpăr pâine, această curte a fost singura mea lume vreme de câteva luni. Dar uneori nu-i nevoie să mergi prea departe ca să-ți întâlnești destinul. În 1909, prin primăvară, cam pe când Benjamin rămânea văduv și cu patru copii, am cunoscut un zidar chemat să lucreze pe scările imobilului. Eu aveam șaptesprezece ani, el, douăzeci. Era îndrăzneț și flecar, pe când eu am fost întotdeauna de o timiditate care mă face să sufăr, dar și blând, și pentru prima dată mă simțeam bine cu cineva. Nu i-am rezistat mult timp.

Venea pe furiș în odăița mea și pleca înaintea zorilor. De două ori ne-am plimbat noaptea pe malurile Senei. Într-o duminică mi-a arătat un Paris pe care nu-l cunoșteam, Champs-Elysées, Trocadéro, și am urcat în vârful Turnului Eiffel. În altă duminică, l-am așteptat în piața Saint-Michel, iar el a împrumutat o mașină și m-a dus la țară, pe lângă Poissy. Am mâncat într-un han, la Juziers, iar după-amiaza am închiriat o barcă și ne-am dus pe o insuliță verde și frumoasă din mijlocul fluviului. Era deja sfârșitul legăturii noastre. Nu durase nici două luni. După ce i-am spus pe insuliță că sunt însărcinată, m-a dus înapoi la Paris și nu l-am mai văzut niciodată.

Unchiul și mătușa mea nu se purtau cu mine nici bine, nici rău, mă primiseră fiindcă erau singura mea familie și așa trebuia. După venirea pe lume a micuței mele Hélène, cred că au răsuflat ușurați că voiam să plec de la ei. Prin mijlocirea doctorului care mă ajutase să nasc la spitalul Saint-Antoine, obținusem o slujbă unde urma să primesc casă și masă. Slujba era să mă ocup, pe lângă bebelușul meu, de copiii lui Benjamin Gordes. Până atunci îi lăsase în grija surorii lui, Odile, din Joinville-le-Pont, cu șase ani mai mare decât el, fată bătrână prin vocație, care nu-i mai suporta. Locuința era

apartamentul din strada Montgallet unde stau și acum, pe care Benjamin o închiriase ca să trăiască aici cu Marie Vernet. Are o sufragerie, o bucătărie, două dormitoare și o sală de baie. Eu dormeam cu copiii în dormitorul mai mare, care dă spre stradă, iar Benjamin, în celălalt.

Toți cei care l-au cunoscut vă vor spune că soțul meu era un om sensibil și foarte bun, un pic taciturn, fiindcă viața nu l-a cruțat, fără educație, dar înzestrat ca nimeni altul pentru a lucra lemnul. Un adevărat artist, pot s-o spun fără să exagerez. Când m-a angajat, nu avea decât douăzeci și cinci de ani, însă i-ai fi dat mult mai mult, căci era serios, cumpătat în toate și nu se gândea decât la copii. Astăzi cred că dragostea pentru copii i se trăgea dintr-un presentiment că nu va putea să aibă unul al lui, după cum s-a și dovedit mai târziu.

Cei patru micuți ai lui Marie Vernet, Frédéric, Martine, Georges și Noémie, având pe atunci între șase și doi ani, își adorau tatăl, era sărbătoare când el se întorcea de la atelierul din strada Aligre și jale când întârzia câteodată sâmbăta cu prietenul lui, Eschimosu[1], și eu voiam să-i culc înainte să sosească el. Benjamin o iubea pe micuța mea Hélène la fel de mult ca pe ceilalți. Primul ei cuvânt în leagăn a fost, firește, „tata". La drept vorbind, din primele șase luni în care mă ocupasem de casă, înainte să mă ceară de nevastă, trăiam deja ca soț și soție, chiar dacă nu împărțeam aceeași cameră. Mie îmi dădea banii câștigați în cursul săptămânii, mie îmi povestea necazurile lui, cu mine îi scotea pe copii în oraș duminica, eu îi spălam rufele, îi pregăteam micul dejun și sufertașul pentru prânz. Ne-am căsătorit pe 10 septembrie 1910 și Benjamin a recunoscut-o pe Hélène. Fiindcă se rușina puțin că văduvia îi fusese atât de scurtă, iar pentru mine era un calvar să văd multă lume, nu i-am invitat la primărie decât pe sora lui, pe unchiul și pe mătușa mea.

Niciunul n-a venit, a trebuit să găsim martori pe stradă și să-i plătim.

Cei patru ani care au urmat, știam deja, sunt cei mai frumoși din viața mea. N-aș putea pretinde că simțeam pentru Benjamin aceeași pornire care mă aruncase în brațele zidarului meu, însă îl iubeam mai mult, eram de acord în toate privințele, aveam copii frumoși, aveam mai mult decât ne trebuia ca să trăim, ne făceam planuri să mergem la mare, pe care nici el, nici eu nu o văzuserăm niciodată. La optsprezece, nouăsprezece ani, cele mai multe fete visează la altceva, dar eu nu, pe mine nimic nu mă liniștea ca obișnuința, ba chiar monotonia zilelor.

La ora când vă scriu, copiii au adormit de mult, e vineri, au trecut două seri de când am început această scrisoare. Îmi dau seama că mă cuprinde neliniștea pe măsură ce mă apropii de ceea ce ați vrut să aflați în ziua aceea cu furtună. Fără îndoială, amân fără să vreau momentul povestirii, dar mai e ceva, aș vrea să înțelegeți că e o nebunie care, la fel ca multe altele, n-ar fi existat niciodată în lipsa războiului. Războiul a distrus tot, chiar și pe Benjamin Gordes, și pe Eschimosu' până la urmă, și bunul-simț, și pe mine.

În august 1914, în descurajarea adâncă în care căzusem știind că era posibil să nu se mai întoarcă, am fost ușurată să aflu, din prima scrisoare, că soțul meu se întâlnise în regimentul său cu prietenul lui statornic cu care făcea trôle. *Despre nimeni nu vorbea cu o așa căldură cum îmi vorbea despre Eschimosu' mereu. Îl admira pentru vigoarea lui, pentru buna lui dispoziție, pentru parfumul de aventură care-l înconjura și probabil că, în schimb, se simțea admirat pentru talentul lui de ebenist. O dovadă a prieteniei ce i-o purta e că la mobilizare, având cinci copii, trebuia să fie repartizat în armata teritorială, să rămână în spate, să repare calea ferată și șoselele, dar nu, el a insistat să meargă alături de ceilalți din*

regimentul său. Mi-a zis: „Prefer să fiu cu Eschimosu' decât cu niște bătrâni care oricum vor fi bombardați. Câtă vreme suntem împreună, mă tem mai puțin." Admit că poate avea și scrupule din cauza copiilor care erau ai lui doar printr-o minciună, așa vedea el lucrurile, din păcate.

Nu voi stărui asupra acelor ani cumpliți și a ceea ce au însemnat ei pentru mine, ați trăit cu siguranță aceleași chinuri. În afară de copii, ziua mea nu era decât așteptare. Așteptarea unei scrisori, așteptarea comunicatului, așteptarea zilei următoare în care aveam să aștept iar. Benjamin, căruia nu i-a plăcut niciodată să scrie din teama neghioabă că ar fi ridicol, nu lăsa, totuși, să treacă prea mult fără să-mi trimită vești, totul depindea de hazardul curierului. V-am spus deja că nu-mi vorbea despre război și e adevărat, dar cu cât se prelungea războiul, cu atât îl simțeam în scrisori mai trist și mai descurajat. Singurele fraze din care mai răzbătea încrederea erau cele în care pomenea de Eschimosu', așa am aflat cum îl chema: „Ieri am fost cu Kléber să vedem o piesă de teatru pentru soldați, am râs din toată inima." „Te las, mă cheamă datoria, eu și Kléber jucăm cărți cu doi grenadieri imprudenți." „În următorul pachet, gândește-te să pui și niște tutun pentru Kléber, e mereu cu pipa-n gură." „Kléber s-a interesat, o să avem în curând o permisie."

Permisie. Cuvântul ăsta revenea des. Benjamin a obținut-o pe prima după luptele de la Artois, la sfârșitul lui iulie 1915. Trecuse aproape un an de când nu-l mai văzusem. Să spun că se schimbase ar fi prea puțin. Nu mai era el. Acum îl înduioșau copiii, acum țipa la ei că fac prea multă gălăgie. Și mai erau și momentele lungi de tăcere, după ce mâncam, când rămânea așezat la masă, ca să-și termine sticla de vin. Înainte de război, nu bea vin deloc, acum îi trebuia o sticlă la prânz și seara. Într-o zi din această săptămână petrecută acasă, s-a dus să-și vadă atelierul. S-a întors la căderea nopții,

împleticindu-se și duhnind a alcool. Eu culcasem copiii. În seara aia l-am văzut pentru prima dată plângând. Nu mai suporta războiul, îi era frică, avea presimțirea că, dacă nu făcea ceva, n-o să se mai întoarcă.

A doua zi, trezit din beție, m-a strâns în brațe și mi-a zis: „Nu fi supărată! Am căpătat obiceiul să beau, la fel ca alții, fiindcă acolo e singurul lucru care mă ține în picioare. N-aș fi crezut niciodată asta despre mine."

A plecat. Scrisorile erau tot mai triste. Am aflat mai târziu că regimentul lui a fost în Champagne în toamnă și în iarnă și în fața Verdunului, în martie 1916. S-a întors în permisie pe 15 aprilie. Țin minte că era într-o sâmbătă. Arăta mai slab și mai palid decât fusese vreodată, cu ceva mort, da, ceva deja mort, în privire. Nu mai bea. Făcea eforturi să se intereseze de copiii care creșteau fără el, care îl oboseau repede. Pe întuneric, în patul nostru în care nu mă mai dorea deloc, mi-a zis: „Războiul ăsta n-o să se mai termine. Germanii crapă, ai noștri la fel. Trebuie să-i fi văzut pe englezi luptând ca să înțelegi ce e ăla curaj. Dar curajul lor nu-i destul, al nostru nici atât și nici al nemților. Suntem îngropați în noroi. N-o să se termine niciodată." Într-o altă seară, când stăteam lipită de el, mi-a spus: „Ori dezertez și mă înhață, ori am și al șaselea copil. Dacă ai șase copii, te lasă la vatră." Și, după o tăcere îndelungată, a adăugat cu glas schimbat: „Înțelegi?"

Înțelegeți? Sunt sigură că înțelegeți ce îmi cerea el. Sunt sigură că citiți și râdeți și mă luați peste picior.

Iertați-mă! Spun prostii. Nu râdeți de mine! Și dumneavoastră voiați să vi se întoarcă logodnicul.

În noaptea aceea, i-am zis lui Benjamin că e nebun. El a adormit. Eu nu. A încercat iar a doua zi și în celelalte, de fiecare dată când copiii nu ne puteau auzi. Spunea: „Nu se cheamă înșelat, fiindcă eu îți cer asta. Și care-i diferența, de vreme ce nici ceilalți cinci nu sunt ai mei? Aș mai vrea eu asta, dacă seva mea ar avea puterea

să-ți facă unul? Aș mai vrea eu asta dacă aș fi liber de orice legătură și fatalist precum Kléber?"

A rostit numele: Kléber.

Într-o după-amiază, eram afară, lăsasem copiii pentru o oră la vecina de dedesubt și mergeam amândoi pe cheiul Bercy. Mi-a zis: „Trebuie să-mi promiți înainte să plec. Cu Kléber nu mă deranjează. Nu mă gândesc decât că voi scăpa și vom fi fericiți ca și cum războiul n-a existat niciodată."

În ziua plecării, l-am condus până la grilajul de la Gara de Nord. M-a sărutat printre gratii, s-a uitat la mine, iar eu aveam sentimentul groaznic că nu-l mai cunosc. Mi-a zis: „Știu, ai impresia că nu mă mai cunoști. Sunt, totuși, eu, Benjamin. Însă nu sunt în stare să supraviețuiesc, salvează-mă! Promite-mi că o vei face! Promite!"

Am dat din cap că da, plângeam. L-am văzut plecând în uniforma lui de război de un albastru murdar, cu ranița și casca.

Povestesc despre soțul meu, povestesc despre mine, nu povestesc despre Kléber Bouquet. Și totuși, Kléber mi-a zis, mai târziu, cum trebuia să văd lucrurile: luăm totul așa cum e, atunci când se întâmplă, nu luptăm nici împotriva războiului, nici împotriva vieții, nici împotriva morții, ne prefacem, singurul stăpân al lumii e timpul.

Iar timpul agrava obsesia lui Benjamin. Nu mai suporta durata războiului. Îmi spunea în scrisori în ce lună va avea permisie Kléber. Voia să știe în ce zile aș fi bună de făcut copii.

Îi scriam: „Chiar dacă aș rămâne gravidă, vor mai trece opt sau nouă luni, războiul se va sfârși până atunci." Îmi răspundea: „Ce îmi lipsește mie e speranța. S-o recapăt pentru opt sau nouă luni ar însemna ceva." Iar Kléber mi-a povestit: „Când eram în Artois, Benjamin și-a pierdut curajul văzând morții, rănile lor oribile și măcelul de la Notre-Dame-de-Lorette și de la Vimy, aproape de Lens.

Bieții francezi, bieții marocani, bieții nemți! Îi aruncau în căruțe, cadavru peste cadavru, de parcă n-ar fi însemnat niciodată nimic. Odată, era un tip corpolent care prindea cadavrele în căruță, le așeza în așa fel încât să ocupe cât mai puțin loc, apoi călca peste ele. Benjamin l-a înjurat, l-a făcut cum i-a venit la gură, iar celălalt a sărit la el și s-au încăierat pe jos ca niște câini. Poate că Benjamin își pierduse curajul pentru război, dar nu și pentru a se lua de un gras care călca pe cadavrele soldaților."

Nu știu, domnișoară, dacă reușesc să vă fac să înțelegeți ce vreau să spun, anume că nimic nu-i niciodată alb sau negru, pentru că timpul deformează tot. Azi, duminică, 11 iulie, când scriu această scrisoare cu întreruperi, sunt altfel decât miercuri, când mă temeam să vă istorisesc aceste lucruri. Acum îmi spun că, dacă ele vă pot ajuta, atunci voi scăpa de-o grijă. Sinceră să fiu, și eu am de câștigat, nu-mi mai e rușine, mi-e indiferent.

Kléber Bouquet a venit în permisie în iunie 1916. Pe 4, într-o luni, mi-a lăsat un bilet în cutia de scrisori, spunându [illegible]i va urca la mine a doua zi după-masă și că, dacă nu voiam să-l primesc, o să înțeleagă, nu trebuia decât să agăț o rufă colorată la o fereastră de la stradă. În ziua următoare, i-am dus pe copii la Joinville-le-Pont, la mătușa lor Odile, căreia i-am spus doar că aveam niște drumuri de făcut și că s-ar putea să-mi ia o zi sau două.

Pe la trei după-amiaza, pândind de la fereastra dormitorului mare, am văzut un bărbat oprindu-se pe trotuarul de vizavi și uitându-se spre etajul meu. Purta haine de vară, deschise la culoare, și canotieră. Ne-am privit câteva secunde, încremeniți, dar nu eram în stare să-i fac un semn. Până la urmă, a traversat strada.

Am așteptat să-i aud pașii la etajul meu ca să-i deschid și m-am îndreptat spre sufragerie. A intrat, și-a scos canotiera și, deloc mai în largul lui decât mine, a spus simplu: „Bună, Elodie." Am răspuns: „Bună." A închis ușa

și a pășit în încăpere. Era așa cum mi-l descrisese Benjamin: un bărbat robust, cu chip senin, privire directă, mustață și păr negru și mâini mari de tâmplar. Nu lipsea decât zâmbetul, dar nu-i venea să zâmbească, iar de mine ce să mai vorbim. Fără îndoială, arătam ridicol, ca doi actori care au uitat textul. Nu știu cum, după câteva secunde în care nu mai îndrăzneam să-l privesc, am putut să rostesc: „Am făcut cafea, luați loc!"

În bucătărie, inima îmi bătea ca un ciocan. Mâinile îmi tremurau. M-am întors cu cafeaua. El stătea la masă, își pusese canotiera pe divanul pe care doarme cumnata mea Odile când rămâne la noi. Era cald, dar nu îndrăzneam să deschid fereastra, de teamă să nu fim văzuți din imobilul vecin. Am zis: „Puteți să vă scoateți haina, dacă doriți." El a spus mulțumesc și și-a așezat haina pe spătarul scaunului.

Ne-am băut cafeaua stând de o parte și de alta a mesei. Nu reușeam să-l privesc. Ca și mine, se ferea să pomenească de Benjamin sau de frontul care, inevitabil, ne-ar fi adus aminte de el. Ca să mai alunge din stânjeneala ce ne cuprinsese pe amândoi, mi-a vorbit despre tinerețea petrecută în America, alături de fratele lui, Charles, pe care-l lăsase acolo, și despre prietenia lui cu Micu' Louis, un fost boxeur care avea un bar și organiza cu clienții bătăi cu jeturi de sifon. Am ridicat ochii și în acel moment i-am văzut zâmbetul, deopotrivă copilăros și încurajator, și e adevărat că zâmbetul îi schimba fața.

M-a întrebat apoi dacă poate să-și aprindă o țigară. M-am dus să caut o farfurioară ca scrumieră. Fuma o Gauloise albastră. Nu mai vorbea. Afară se auzeau niște puști jucându-se. A stins în farfurioară țigara abia începută. Apoi s-a ridicat și a zis cu blândețe: „E o idee absurdă. Dar putem să-l mințim, să-i spunem că am făcut-o. Poate el va fi mai liniștit în tranșee."

N-am răspuns. Tot nu reușeam să-l privesc în ochi. Și-a luat canotiera de pe divan și mi-a zis: „Lasă-mi un mesaj la Micu' Louis, pe strada Amelot, dacă vrei să-mi vorbești înainte să plec." S-a îndreptat spre ușă. M-am ridicat și eu și am ajuns la ușă înaintea lui, ca să-l opresc. După o clipă în care, în sfârșit, l-am privit în ochi, m-a tras și m-a lipit de umărul lui, cu mâna în părul meu, și am rămas așa fără să rostim niciun cuvânt. Mai târziu, m-am desprins de el și am luat-o spre sufragerie. Înainte să vină, încercasem să pregătesc dormitorul, adică să ascund tot ce ne putea aminti de Benjamin, dar renunțasem. Nu voiam să merg în dormitor, nici în camera copiilor.

Fără să mă întorc, mi-am scos rochia lângă divan și m-am dezbrăcat. El m-a sărutat pe ceafă în timp ce făceam asta.

Seara, m-a dus într-un restaurant din Nation. Stătea de cealaltă parte a mesei și îmi zâmbea, iar eu aveam impresia că nimic nu-i pe de-a-ntregul real, că nu eram eu cu adevărat. Mi-a povestit o farsă pe care i-o făcuse împreună cu Micu' Louis unui client zgârcit, nu ascultam cu atenție ce spunea, fiind prea ocupată să-l privesc, dar am râs pentru că-l vedeam râzând. Mi-a zis: „Ar trebui să râzi mai des, Elodie. Inuiții, eschimoși cum sunt numiți, pretind că, atunci când o femeie râde, bărbatul trebuie să numere câți dinți lasă ea să se vadă și atâtea foci va prinde el la următoarea vânătoare." Am râs iar, dar nu destul ca el să numere mai mult de cinci sau șase prăzi. Mi-a spus: „Nu contează, o să comandăm altceva, nu pot să sufăr carnea de focă."

Noaptea, pe strada Sergent-Bauchat, când mă conducea acasă, mi-a cuprins umerii cu brațul. Pașii noștri răsunau într-o lume pustie. Nicăieri suferințe, lacrimi, doliu, nimic nicăieri, nici măcar gândul la ziua următoare. La intrarea în clădire, ținându-mi mâinile în

mâinile lui mari, cu canotiera dată de ceafă, mi-a zis: „Dacă mi-ai cere să urc, aș fi bucuros."

A urcat.

După-masă a doua zi, am fost la el, pe strada Daval, într-o cameră la mansardă. Atelierul îl avea în curte.

Peste încă o zi, joi, a venit din nou la mine la prânz, aducând trandafiri roșii, o tartă cu cireșe și zâmbetul lui încrezător. Am mâncat goi după ce-am făcut dragoste. Apoi ne-am iubit iar până seara. Dimineață avea tren. Îi mărturisise adevărul femeii cu care trăia înainte de război. Ea nu înțelesese și plecase luându-și lucrurile pe care mă prefăcusem în ajun că nu le văd. El mi-a spus: „Treburile astea se aranjează într-un final." Timpul. Nu știu dacă eu îl iubeam, dacă el mă iubea, în afara acestei paranteze neînsemnate despre care tocmai v-am vorbit. Azi, îmi amintesc ultima imagine care mi-a rămas cu Kléber. Era deja în capul scărilor. Eu stăteam în picioare în prag. Și-a ridicat canotiera, a zâmbit și mi-a spus încet, aproape în șoaptă: „Când te gândești la mine, să arăți câte foci. O să-mi poarte noroc."

Cred că înțelegeți continuarea, cel puțin cea dată de Benjamin celor trei zile, întrucât m-ați întrebat în mașină, în ploaie: „Deci din cauza dumneavoastră s-au certat?" S-au certat pentru că suntem oameni, nu obiecte, și nimeni, nici măcar războiul, nu poate să schimbe asta.

N-am rămas însărcinată. Benjamin, în ciuda a toate, era de-o gelozie stăruitoare sau devenise așa. La capătul răbdării, Kléber trebuie să-i fi spus adevăruri pe care nu suporta să le audă. Iar timpul, încă o dată, și-a făcut treaba. Când a aflat că nu folosise la nimic să mă împrumute prietenului său, întrebările lui Benjamin din scrisori au devenit ca o rafală: cum și unde m-am dezbrăcat, eram tulburată la gândul că mă va poseda un altul, de câte ori în trei zile, în ce poziție și, mai ales, obsesia chinuitoare, dureroasă, de a ști „dacă am simțit plăcere". Da, am simțit

plăcere de prima dată și până la ultima. Dumneavoastră pot să vă spun: nu mi se mai întâmplase niciodată. Zidarul? Îmi închipuiam cu naivitate că simt ceea ce le este rezervat femeilor, mai puțin decât dacă te mângâi în patul tău. Benjamin? Mă prefăceam ca să fie mulțumit.

E târziu. Domnul care era cu dumneavoastră va veni să ia scrisoarea. Cred că v-am spus tot. Nu l-am mai văzut niciodată pe Benjamin, nu l-am mai văzut niciodată pe Kléber, despre care am aflat în 1917, prin hazardul care potrivește lucrurile atât de prost, că nici el nu se va mai întoarce. Acum muncesc și mă străduiesc să-mi cresc copiii. Cei doi mai mari, Frédéric și Martine, mă ajută cum pot și ei. Am douăzeci și opt de ani, nu mai vreau nimic altceva decât să uit. Am încredere în ce mi-a spus bărbatul din paranteza mea: singurul nostru stăpân e timpul.

Adio, domnișoară.

Elodie Gordes

Mathilde recitește de două ori scrisoarea luni dimineață, după ce a citit-o de două ori cu o seară în urmă, când Sylvain i-a adus-o. Pe spatele ultimei foi, rămas alb, scrie:

Adio?

Cam repede spus.

Elodie Gordes
Strada Montgallet nr. 43
Paris
Joi, 15 iulie

Domnișoară,

Am fost foarte mișcată de înțelegerea pe care mi-ați arătat-o și de cuvintele de consolare. Întrebările pe care mi le puneți sunt derutante din mai multe motive, dar cu toate acestea voi încerca să vă răspund încă o dată.

Nu știam că, în noul său regiment, soțul meu l-a întâlnit pe Kléber și s-a împăcat cu el. Ultima lui scrisoare este de la Anul Nou 1917. Dacă l-ar fi văzut pe Kléber înainte de această dată, mi-ar fi scris cu siguranță.

Nu știam că Kléber a fost ucis în același sector cu soțul meu și chiar în aceleași zile.

„Hazardul care potrivește lucrurile atât de prost" nu e femeia care trăia cu Kléber și l-a părăsit din cauza aventurii noastre. Nu cunosc nicio Véronique Passavant. Am aflat de moartea lui Kléber de la brutăreasa de pe strada Erard, care era trâmbița cartierului. Într-o zi din aprilie 1917, mi-a zis: „Amicul domnului Gordes, cel care făcea trôle, *Eschimosu', cum i se spunea, l-au omorât nemții și*

pe el. Am aflat de la nepotul meu, care se duce pe la barul ținut de Micu' Louis, de pe strada Amelot."

Dacă Kléber i-a scris lui Micu' Louis că s-a împăcat cu soțul meu, mă bucur și sunt sigură că nu putea să fie o falsă împăcare. Nici unul, nici celălalt nu erau ipocriți.

Benjamin n-ar fi profitat în niciun fel de o „împrejurare gravă" pentru a se răzbuna pe Kléber. Dacă i-ai cunoscut pe amândoi, e de neimaginat așa ceva.

Dimpotrivă, împăcați sau nu, sunt sigură că Benjamin și-ar fi ajutat prietenul și ar fi făcut tot ce-i stătea în putere ca să-l salveze.

Cât privește întrebarea, năucitoare pentru mine, despre încălțările lor, mi se pare că într-adevăr ar fi putut să le schimbe. Soțul meu era înalt, dar și Kléber la fel. Dacă m-ar fi lăsat inima să râd, vă jur că atunci când am citit acest pasaj din scrisoarea dumneavoastră, m-ar fi auzit și vecinii.

Cred că v-am spus deja tot despre rezultatul cercetărilor domnului Pire. Totuși, azi, de la muncă, i-am telefonat pentru a-l autoriza să vă dea toate informațiile pe care le-a cules despre moartea soțului meu.

Credeți-mă, domnișoară, că vă doresc să reușiți în căutările dumneavoastră, chiar dacă mi-e imposibil să le înțeleg scopul.

Cu toată simpatia,
Elodie Gordes

Germain Pire
PIRE QUE LA FOUINE
Filare și Cercetări de orice gen
Strada Lille nr. 52, Paris
Sâmbătă, 17 iulie 1920

Domnișoară,

Ca urmare a discuției noastre de ieri, din galeria de pe cheiul Voltaire, m-am uitat cu atenție în dosarul Benjamin Gordes.

După cum v-am spus, nu am făcut eu personal cercetări în această afacere, dar colaboratorul meu, adică fratele meu Ernest, a notat scrupulos mărturiile pe care le-a putut aduna. Veți înțelege, desigur, că eforturile nu urmăreau atunci decât să dovedească decesul caporalului Benjamin Gordes, nimic altceva, ceea ce ne-a limitat căutările.

Cu toate acestea, sunt în măsură să vă lămuresc asupra mai multor aspecte care vă interesează.

Luni, 8 ianuarie 1917, spitalul de campanie francez era instalat în jumătate dintr-o clădire cu două etaje, în unghi drept, aflată în nordul satului, aproape de o cale ferată montată de geniști. Cealaltă jumătate era ocupată de britanici. Locul avusese deja mult de suferit de pe urma tirurilor de artilerie, atât aliate, cât și inamice, în cursul

ofensivelor din 1916. Bombardamentul din acea zi, între orele unsprezece dimineața și două după-amiaza, a provocat prăbușirea unei părți a primului etaj, din partea franceză. Sub dărâmături și în împrejurimi, s-au înregistrat treisprezece morți, soldați și personal al spitalului.

Locotenentul-medic Jean-Baptiste Santini figurează într-adevăr pe lista nefericiților uciși.

Caporalul Benjamin Gordes, sosit puțin mai devreme dimineață, odată cu răniții în înfruntările violente din prima linie, era rănit la cap, după cum dovedește registrul de primiri. Urma să fie evacuat la un spital din spatele frontului când a izbucnit bombardamentul. Cadavrul său, neidentificat până la ancheta noastră, a putut fi identificat datorită mărturiilor supraviețuitorilor pe care i-am găsit noi. Aceștia sunt în număr de trei, o călugăriță-infirmieră de la Saint-Vincent-de-Paul și doi răniți care l-au văzut pe Gordes înainte de prăbușirea etajului.

Detaliul despre care m-ați întrebat ieri și care îmi ieșise din minte, dacă s-o fi aflat vreodată acolo, deși mă îndoiesc, fiindcă mi l-aș fi amintit, este următorul: caporalul Benjamin Gordes, au spus cei trei martori, purta cizme nemțești. Și le punea în tranșee ca să-i țină de cald și așa l-a surprins lupta.

În această privință, nu mă pot împiedica să-mi pun mie însumi, dacă nu dumneavoastră, o întrebare: cum de știați că Benjamin Gordes purta cizme nemțești în ziua aceea, de vreme ce voiați să vă confirm?

Insist să cred, domnișoară, că ar trebui să vă arătați mai deschisă față de mine. Cine știe dacă eu nu v-aș rezolva mai repede problema despre care preferați să nu-mi vorbiți? Pot să găsesc pe oricine. Sunt obișnuit. Chestiunea onorariului meu, dacă asta vă preocupă, s-ar rezolva rapid. V-am spus doar, îmi place teribil pictura dumneavoastră. În lipsa câmpului de maci, despre care discul de un negru întristător lipit de el m-a înștiințat că e deja

vândut, m-aș mulțumi cu pânza cu mimoze pe malul lacului și un plop cu trei de M crestați pe trunchi. Vedeți, așadar, că observ tot.

Plus cheltuielile mele, evident. Însă mănânc puțin, dorm în camere modeste, nu beau decât apă și cheltuiesc banul cu măsură.

Gândiți-vă!

Și chiar dacă nu vă gândiți, vă rog să dați crezare complimentelor mele pentru talentul dumneavoastră și faptului că vă voi urmări cu atenție cariera.

Voi regreta multă vreme că nu am în preajmă acel câmp de maci.

Germain Pire

E un bărbat mărunțel, încordat, cu ochi vii, mustață ca un accent circumflex, păr rar, pomădat cu grijă. Se îmbracă demodat. În plină vară, domnul Mai-rău-decât-dihorul poartă redingotă, guler tare, lavalieră, melon și ghetre albe. Poate că lavaliera completează panoplia doar pentru a-i da un aer artistic. În tinerețe, mărturisește el cu exact atâta nostalgie cât se cuvine, „a încercat pensulele". Ca amator, se înțelege de la sine.

Se așază în fața lui Mathilde, în fundul galeriei înguste, genunchii lor aproape atingându-se. Scrie într-un carnețel fără vârstă numele și prenumele Tinei Lombardi, data nașterii și locurile unde putea fi întâlnită în ultimii trei ani, Marsilia, Toulon, La Ciotat, o casă de toleranță pe șoseaua spre Gardennes. Cu o privire lubrică, Germian Pire zice: „Ehehei, asta-i o anchetă care o să mă mai scoată din tristețea războiului." Și imediat adaugă: „Dar nu voi cheltui, să fiți sigură! Niciodată nu amestec munca și amorul fizic."

Drept răsplată pentru serviciile sale, dacă vor fi încununate de succes, Mathilde îi va da un tablou, dar nu pe cel cu mimoze, care se află acolo doar pentru a fi

văzut și pe care vrea să-l păstreze pentru ea. El se ridică și face din nou turul expoziției, împopoțonat cu un pince-nez și oftând din rărunchi în fața fiecărei pânze. După ce stă o vreme în cumpănă, alege un masiv de hortensii roz-viorii pe un fundal cu pini.

Plus cheltuielile sale, evident.

Când să plece, îi zice lui Mathilde: „Poate veți avea mai multă încredere în mine după ce o voi găsi pe această femeie de stradă. De ce nu-mi povestiți direct problema dumneavoastră?“ Mathilde îi răspunde că și pe aceasta vrea s-o păstreze pentru ea. El se află deja pe trotuar, în cadrul ușii. Zice: „Ca să vedeți dacă sunt bun, o să mă opresc asupra anunțului dumneavoastră și, fără onorariu suplimentar, o să vi-l găsesc și pe soldatul ăla, Célestin Poux.“

Mathilde nu poate decât să-i ușureze calea: „Din câte știu, dacă mai trăiește, are în jur de douăzeci și cinci de ani, e blond, cu ochi albaștri și provine din insula Oléron. Era în compania lui Benjamin Gordes.“

Domnul Mai-rău-decât-dihorul, în picioare, își notează tot în carnețelul ponosit, sprijinit de vitrina galeriei. Lasă creionul între pagini, închide carnețelul și îl prinde cu un elastic. Zice: „Parcă hortensiile dumneavoastră ar înflori deja la mine acasă, tânără domniță.“

Și, ca să arate cât e de hotărât, lovește cu palma în fundul gambetei, îndesându-și-o aproape până la sprâncene.

Într-o altă seară, Mathilde face cunoștință cu Véronique Passavant în salonul mic din strada La Fontaine. Iubita lui Eschimosu' este cu adevărat o bucățică pe cinste, așa cum i-a fost descrisă. Sub o pălărioară fină, de paie, garnisită cu puțin tul bleu, culoarea rochiei, soarbe timid din paharul de porto, impresionată poate de casă, poate și de o infirmitate despre care știa, dar care rămăsese până acum abstractă. Din fericire, asta nu durează prea mult.

Femeia care a venit s-o descoasă la buticul unde lucra, în martie 1917, nu i-a spus cum o cheamă. Era tânără și drăguță, deși un pic vulgară, brunetă și cu ochi întunecați. Avea fusta și mantoul scurte până la pulpe și o pălărie cu boruri largi, de vampă. Vorbea foarte repede, cu o vehemență stăpânită și accent de Sud.

N-o interesau dintre cei cinci condamnați decât omul ei și Kléber Bouquet. Nicio clipă n-a pomenit de ceilalți. Repeta: „Vă implor, nu mă mințiți! Dacă iubitul dumneavoastră v-a dat vreun semn, spuneți-mi! Se ascund împreună. O să-i scot de acolo pe amândoi." Părea sigură că cel căruia i se spunea Eschimosu' supraviețuise. Véronique a întrebat-o: „Aveți vreo dovadă?" Ea a răspuns: „E ca și cum aș avea." Despre al doilea supraviețuitor spunea: „După cum mi-a fost descris, trebuie să fie omul meu. Dar era în agonie. Mi-e teamă să mă gândesc la ce i s-ar fi putut întâmpla."

Apoi acolo, în depozitul magazinului unde o dusese Véronique, femeia a plâns fără să-și șteargă lacrimile, cu chipul obosit, privind în pământ. La sfârșit, fiindcă nu obținuse nimic de la ea care să-i reaprindă speranța, i-a aruncat: „Dacă știi ceva și nu ai încredere în mine, ești o căzătură și o scorpie, cu nimic mai bună decât gunoaiele care au făcut asta!" Și a plecat.

Acum, în salonul decorat vesel de Mami, Véronique Passavant este cea care începe să plângă. Zice: „Dacă ar mai trăi, Kléber mi-ar fi dat de știre, sunt convinsă. În 1917, din cauza acestei nebune, mi-am închipuit orice, am așteptat și iar am așteptat, dar trei ani și jumătate, e imposibil. Mi-a băgat în cap idei care nu au sens."

Scoate o batistă albă din geantă și își tamponează ochii. Îi zice lui Mathilde: „În trei ani și jumătate, logodnicul dumneavoastră ar fi găsit un mijloc să vă anunțe că e în viață?"

Fără să mintă, Mathilde face un gest din mâini care vrea să spună că habar n-are. Nu dorește să amintească de gândirea incoerentă a lui Manech când l-au dus la Bingo Crepuscul. Asta n-ar fi împiedicat-o să-l găsească, dimpotrivă: după dezvăluirile lui Esperanza, prima ei grijă a fost să se informeze pe la toate spitalele militare și civile. Printre soldații care nu fuseseră identificați sau luați acasă de familiile lor după armistițiu, erau peste treizeci care-și pierduseră mințile sau memoria. De vârsta lui Manech, vreo zece. Dintre aceștia zece, bruneți erau șapte. Dintre cei șapte, aveau ochi albaștri trei. Dintre cei trei, niciunuia nu-i lipsea o mână. Sylvain, care, totuși, bătuse drumul până la Châteaudun, Meaux și Dijon ca să-i vadă pe aceștia trei, numea cu tristețe încercarea lui Mathilde „Operațiunea Pielea de Șagri"[1], până-ntr-o seară când, exasperată, ea a lovit cu pumnul în masă, făcând să salte farfuriile și paharele.

Însă filiera spitalelor n-a pus capăt speranțelor nătânge. Și dacă Manech, căzut prizonier, fără memorie, fusese luat în grijă după război de niște oameni cumsecade din Germania? Și dacă Manech, cu rațiunea întreagă, nu voia să se arate încă de teamă ca părinții lui sau Mathilde să nu fie torturați pentru complicitate, în caz că el ar fi prins? Și dacă Manech, cu sau fără memorie ori rațiune, rătăcise pe drumuri, flămând, înfrigurat, și găsise pe undeva un adăpost și o altă Mathilde?

Îi spune lui Véronique Passavant că, și dac-ar fi să nu-și mai revadă logodnicul, tot vrea să afle în ce împrejurări a dispărut el. Acea duminică de zăpadă, între două

---

[1] Expresia *peau de chagrin* („piele de șagri") se referă la ceva care se micșorează treptat, în mod inexorabil. Este și titlul unui roman al lui Honoré de Balzac, în care eroul primește de la un misterios anticar o astfel de piele ce-i permite să-și îndeplinească dorințele, dar se reduce cu fiecare dintre ele, până când nu mai rămâne aproape nimic din ea (n. tr.).

tranșee inamice, e tot ce contează pentru ea. Cu restul se obișnuiește, nu are sentimentul că e important, nici pe de-a-ntregul real.

Fotoliul ei, de pildă. Nu trebuie s-o compătimească nimeni că depinde de el. Foarte des uită că-l are. Se deplasează așa cum este deprinsă să se deplaseze, nu se gândește la fotoliu mai mult decât Véronique la picioarele ei. Iar dacă se gândește, o face pentru că fotoliul este legat de toate amintirile cu Manech.

Celelalte lucruri, rutina zilelor, n-o interesează. Și cu atât mai puțin ceea ce-i pasionează pe oameni. Habar n-are ce se petrece, nici măcar dacă există un nou președinte al Republicii de când cel al cărui nume nu și-l amintește a căzut dintr-un tren în mers, noaptea, în pijama. Asta e ceva real?

Véronique își regăsește cât de cât zâmbetul și își scutură ușor sub pălărioară buclele negre.

Mai târziu, la al doilea pahar de porto, cu amurgul bătând în ferestre, îi spune lui Mathilde: „Aș vrea să vă povestesc ce a dus la despărțirea mea de Kléber, dar m-a pus să jur că n-o să vorbesc niciodată nimănui despre asta.“ Mathilde răspunde pe același ton, aproape cu același accent parizian: „Dacă ați jurat, atunci nu trebuie să vorbiți.“ Apoi adaugă, pe un ton mai grav: „Oricum, știu. Ghiciți de la cine, nu?“ Véronique Passavant se uită la ea, apoi își ferește ochii mari, negri și dă din cap că da, cu o strâmbătură de țânc mustrat. Mathilde oftează: „Nici asta nu m-a dus prea departe. Vedeți, am o imaginație prea vie câteodată. Aș fi în stare să țes o întreagă poveste legată de cizme.“

Véronique Passavant nici nu clipește. Își înmoaie delicat buzele în pahar, cu privirea în altă parte. Zice: „Mă simt bine cu dumneavoastră. Dac-ar fi după mine, n-aș mai pleca.“

E ultimul cuvânt al timpului iluziilor. Peste trei zile, Mathilde intră într-un tunel mai lung și mai întunecat decât cel pe care l-a cunoscut după vestea morții lui Manech.

Odată expoziția încheiată, când se pregătește să se întoarcă împreună cu Sylvain la Cap-Breton, când bagajele sunt gata și e momentul să se așeze la masă pentru ultima cină în familie, ceva de genul nu vă urăsc deloc, dar i-aș strânge de gât cu plăcere pe câțiva dintre voi, Pierre-Marie Rouvière vrea să discute cu ea la telefon. Se duce singură la telefon. Cornetul receptorului, negru și alb cum a vrut Mami, lăsat pe o consolă, o îngrozește pe măsură ce se apropie și încă și mai mult atunci când îl atinge pentru a-l ridica. Ori poate Mathilde, cu toată sinceritatea, va inventa acest presentiment mai târziu, când își va aminti momentul de acum.

Pierre-Marie tocmai a aflat, prin amicul său ofițer, în ce cimitir din Picardia au fost înhumați Manech și cei patru camarazi ai săi, fiecare sub o cruce care-i poartă numele, în martie 1917. Atunci au fost găsite corpurile lor, după retragerea germană, chiar în locul unde muriseră cu două luni înainte, în fața tranșeei Bingo Crepuscul. Luni, 8 ianuarie 1917, fusese îngropați la repezeală, cu hainele și plăcuțele lor de identificare, într-o gaură de obuz, sub o prelată, de niște britanici milostivi.

Pierre-Marie zice: „Micuța mea Matti, iartă-mă că te fac să suferi. Știai că e mort. Când vrei, te duc acolo chiar eu, împreună cu Sylvain."

Mult timp după ce el a închis, Mathilde stă cu fruntea sprijinită de consolă. Încă ține în mână receptorul, încearcă să-l pună în furcă pe bâjbâite, dar îl lasă să atârne la capătul firului. Nu plânge. Nu plânge.

Mimozele de la Hossegor

Iunie 1910.

Mathilde are zece ani și jumătate. E într-o vineri sau o sâmbătă, nu-și mai aduce aminte. Manech a făcut treisprezece ani pe 4. El se întoarce de la școală, în pantaloni scurți și tricou de marinar, cu ghiozdanul în spate. Se oprește în fața grilajului care înconjoară grădina vilei *Poéma*. De partea cealaltă, o vede pentru prima dată pe Mathilde, așezată în trotineta ei.

E un mister de ce trece el prin fața vilei în după-amiaza asta. Locuiește dincolo de lacul Hossegor, n-are niciun motiv să facă un așa ocol. În orice caz, e aici și se uită la Mathilde printre zăbrelele de fier, apoi o întreabă: „Nu poți să mergi?"

Mathilde face semn că nu. El nu găsește nimic de zis și pleacă. După un minut, se întoarce. Pare stânjenit. Zice: „Ai prieteni?" Mathilde face semn că nu. El zice, cu privirea aiurea, găsind toate astea foarte neplăcute: „Dacă ești de acord, vreau să fiu prietenul tău." Mathilde face semn că nu. El ridică mâna deasupra capului și strigă: „Ei, la naiba!" Și pleacă.

De data asta, ea nu-l mai vede cel puțin trei minute. Când el reapare de cealaltă parte a zăbrelelor de fier, Dumnezeu știe ce a făcut cu ghiozdanul, are mâinile în buzunar și afișează un aer liniștit și fudul. Zice: „Sunt

voinic. Te-aș putea plimba în spate toată ziua. Uite, aș putea chiar să te învăț să înoți." Ea răspunde înțepată: „Nu-i adevărat. Cum ai face?" El spune: „Știu cum. Cu plutitoare, ca să-ți țină picioarele sus." Ea face semn că nu. El își umflă obrajii și dă aerul afară cu putere. Zice: „Duminică mă duc cu tata la pescuit. Pot să-ți aduc un merluciu uite-atât!" Arată cu brațele un pește cât o balenă. „Îți place merluciul?" Ea face semn că nu. „Bibanul?" La fel. „Cleștii de crab? Prindem o grămadă în plase." Ea își întoarce fotoliul și împinge roțile, ea este cea care se îndepărtează acum. El strigă în urma ei: „Du-te, pariziancо! Și eu care eram gata să mă las păcălit. Poate miros prea tare a pește pentru tine, nu-i așa?" Ea dă din umeri, nu știe, se îndreaptă spre casă cât de repede poate. Îl aude pe Sylvain ridicând glasul undeva, în grădină: „Ia zi, caraghiosule, vrei să-ți trag un picior în fund?"

Seara, în pat, Mathilde visează că micul ei pescar o plimbă pe drumul spre lac, prin pădure și pe străzile din Cap-Breton, iar doamnele, văzându-i, zic: „Ce frumoși sunt amândoi, uitați-vă ce prietenie molipsibilă!"

Când va afla de la Mami că nu există cuvântul „molipsibil" va fi foarte dezamăgită și le va pune pe doamne să spună: „Uitați-vă ce prietenie molipsitoare" și, mai târziu, „Ce dragoste molipsită".

El se întoarce a doua zi după-amiaza, la aceeași oră. Ea îl așteaptă. De astă dată, el se așază pe zidul jos, de cealaltă parte a gardului. O clipă nu se uită la ea. Zice: „Am mulți prieteni la Soorts. Nu știu de ce mă deranjez pentru tine." Ea întreabă: „E-adevărat că ai putea să mă înveți să înot?" El face semn din cap că da. Ea se apropie cu trotineta și îi atinge spatele ca să se uite la ea. El are ochi albaștri și părul negru, buclat. Își strâng ceremonios mâna printre zăbrelele de fier.

El are un câine și două pisici. Tatăl lui are în port un vas de pescuit. El n-a fost niciodată la Paris, nici la

Bordeaux. Cel mai mare oraş pe care l-a văzut este Bayonne. N-a avut niciodată o fată drept prieten.

Poate în ziua aceea, poate-ntr-o alta, Bénédicte, ieşind pe terasă, îi zice: „Ce faci acolo, afară? Ne crezi sălbatici? Poarta e deschisă, intră!“ El răspunde: „Ca să-mi dea roşcovanu' un şut în fund?“ Bénédicte râde. Îl cheamă pe Sylvain care îi zice băiatului: „Nu-mi prea place să mi se spună aşa, să ştii. Continuă tu şi chiar o să-i fac cunoştinţă fundului tău cu piciorul meu. Eşti Manech al lui Etchevery din Soorts? Atunci, taică-tău o să-mi mulţumească, trebuie să fi rămas în urmă cu destule şuturi. Haide, intră până nu mă răzgândesc!“

Se zice că prieteniile care încep prost sunt cele mai molipsitoare. Bénédicte şi Sylvain şi chiar Năut, care abia are un an, au luat repede virusul. Aproape în fiecare zi, Bénédicte pregăteşte gustări. Îi consideră bine-crescuţi pe copiii cu poftă de mâncare. Sylvain recunoaşte că Manech, care îşi va obţine certificatul de studii primare peste doi ani, are meritul că-şi ajută tatăl la pescuit şi mama, cu sănătatea şubredă, la toate treburile.

Vine vacanţa. Când nu e pe mare sau nu taie lemne cu fierăstrăul pentru iarnă, Manech o duce pe Mathilde pe malul lacului. Au locul lor preferat, pe malul unde stai cu spatele la ocean, aproape în faţa hanului Cotis. Până la nisip, nu sunt decât tufişuri, arbori şi mimoze care înfloresc chiar şi vara. Nu se vede nimeni prin preajmă, doar duminica apare un străin bărbos, în haine de oraş şi cu pălărie de paie, care are o colibă de pescar şi o barcă puţin mai departe. Manech îl numeşte Baubau, dar nu-i un om rău. Odată, Manech îl ajută să-şi scoată plasele din apa lacului şi îi dă sfaturi cum să prindă mai mult peşte. Baubau e uimit de cunoştinţele unui pescar atât de tânăr şi Manech îi răspunde mândru: „M-am născut pe fundul apei, închipuiţi-vă că mă pricep.“ După aceea Baubau e

molipsit, când îl vede pe Manech pe terenul lui, se mulțumește să fluture mâna și să-l întrebe ce mai face.

O vară, a doua. Lui Mathilde i se pare că în a doua s-a hotărât să învețe să înoate. Manech a meșterit niște flotoare din plută pentru a i le prinde la glezne și a înaintat în apa lacului, cu Mathilde agățată de umerii lui. Ea nu-și amintește să fi înghițit vreo gură de apă din greșeală. Avea o senzație de bucurie și de recunoștință față de ea însăși cum rareori simțise. Era capabilă să plutească, să înainteze pe burtă doar cu ajutorul brațelor, ba chiar, tot doar cu brațele, să se întoarcă pe spate și să continue să înoate.

Da, în cea de-a doua vară cu Manech, vara anului 1911 și a marelui val de căldură. În timp ce ea înoată, Gustave Garrigou, „Elegantul“, însoțit de credinciosul său mecanic Șase-Parale, câștigă Turul Franței. Mathilde n-are nici urmă de sâni, nici de costum de baie, de altfel. Prima dată intră în apă în pantalonașii intimi și cu pieptul descoperit. Iar pantalonașii sunt din bumbac alb, despicați dedesubt ca să poată face pipi, te duce cu gândul la o naiadă. Apoi, în celelalte zile, fiindcă durează o sută de ani să se usuce pantalonașii, e mai bine fără nimic. Pentru Manech e simplu ca bună ziua să rămână gol, cu cocoșelul legănându-i-se și cu fese de-ți vine să le muști.

Ca să ajungă la terenul lui Baubau e o întreagă aventură. Mai întâi, Mathilde se prinde de gâtul lui Manech. El o apucă de sub genunchi ca să o ridice. Lasă trotineta pe cărare, într-un loc până unde poate fi împinsă fără niciun pericol. Apoi, dând la o parte cu o mână ramurile înșelătoare, el o cară în spate pe Mathilde printre tufișuri, până pe malul lacului. O așază pe nisip cât mai comod. Apoi se întoarce să ascundă trotineta, în caz că cineva și-ar pune întrebări și ar agita întregul Landes până la Arcachon. După baie, când Mathilde are părul uscat, se reia tot circul în sens invers.

Într-o seară, Mami o sărută pe Mathilde pe gât și simte sare pe buze. Îi atinge umărul cu limba și exclamă îngrozită: „Ai căzut în ocean!“ Mathilde, care nu minte niciodată, răspunde: „Nu în ocean, sunt prea multe valuri. În lacul Hossegor. Voiam să mă sinucid, Manech Etchevery m-a salvat. Și dacă tot eram acolo, ca să nu mă mai înec, m-a învățat să înot.“

Când Mathieu Donnay, îngrozit și el, vine să vadă cum se descurcă fiica lui, Mathilde primește un costum de baie decent, la fel și Manech, unul alb, vărgat cu bleumarin și cu bretele, având în dreptul inimii o emblemă care spune: *Paris, fluctuat nec mergitur*[1]. Când Manech îi cere să-i traducă, Mathilde, care face deja latină, îi răspunde că nu-i ceva interesant și descoase emblema de pe costum cu dinții și cu unghiile. Însă rămâne o urmă, iar Manech nu-i mulțumit, pretinde că arată de parcă n-ar fi fost nou.

Latina. După vacanță, Mathilde își continuă studiile la călugărițele congregației Bon Secours, la Auteuil. E atât de aproape de casă, că ar putea să se ducă până acolo cu trotineta, ca un om mare, dar Mathieu Donnay, care s-a născut sărac, fiu de potcovar, la Bouchain, în Nord, care tocmai a cumpărat „cu banii săi“ clădirea din strada La Fontaine, face o chestiune de orgoliu din a o ști dusă și adusă de șoferul lui, poreclit Taie-Vânt, ea nevrând niciodată să-i rețină numele adevărat. Este bună la franceză, la istorie, la științe, la aritmetică. Stă în fundul clasei, în fața culoarului din mijloc, unde a fost pus un pupitru de două locuri doar pentru ea. Măicuțele sunt foarte amabile, fetele suportabile, însă în recreații doar stă și privește. Cel mai tare urăște când o fată nouă vrea

---

[1] „E lovit de valuri, dar nu se scufundă.“ – deviza orașului Paris (n. tr.).

să-i arate ce suflet bun are: „Lasă-mă pe mine să te împing!", „Vrei să-ți arunc mingea?" și bla-bla-bla.

După o a doua ședere în spitalul din Zürich, în 1912, Mathilde cere să rămână definitiv la Cap-Breton, cu Sylvain și Bénédicte și Năut și deja Uno, Due, Tertia. Doi profesori își împart săptămâna la *Poéma*, câte trei ore pe zi, un fost seminarist care și-a pierdut credința, domnul Auguste du Theil, și o pensionară de la o școală particulară, revanșardă când e vorba de Alsacia-Lorena, antirevoluționară convinsă, pudică de-și ascunde dinții când zâmbește, o domnișoară Clémence – fără legătură cu nici-frumoasa-nici-sora de mai târziu – care, drept remunerație pentru lecții, cere să i se aprindă o lumânare la biserică la fiecare aniversare a morții ei, datorie pe care, când va fi venit momentul, Bénédicte și Mathilde nu o vor neglija niciodată.

La începutul verii 1912, Manech obține certificatul de studii. Acum iese pe mare în fiecare zi, fiindcă familia Etchevery nu e bogată și medicamentele pentru mama lui costă mult, dar, cum se întoarce în port, dă fuga la vilă ca „s-o plimbe" pe Mathilde. Își regăsesc colțul de plajă de lângă lac, mimozele și coliba lui Baubau, care le permite să-i folosească barca. Ajutându-se de o prăjină, Manech o duce în croazieră până la canal pe Mathilde, așezată la pupa, direct pe fundul bărcii, ținându-se cu mâinile de margini.

Când vine toamna, apoi iarna, îl vede pe Manech în zilele când marea e prea agitată pentru pescuit. Câteodată, în cotiga tatăl său, trasă de măgarul Catapultă, o duce la el acasă. Tatăl e morocănos, dar cumsecade, iar mama este blândă, măruntică și are un suflu la inimă. Cresc iepuri, găini și gâște. Kiki, câinele lui Manech, este un prepelicar breton alb, cu pete roșcate. E mult mai vioi și mai inteligent decât Năut. Cele două pisici i se par lui

Mathilde inferioare alor sale, și totuși, frumoase, gri-negre amândouă, dar ea e părtinitoare.

Manech o învață pe Mathilde să facă noduri marinărești cu capete de funii, nod de văcar, de scaun, de scotă, de nucă, de lemn sau nod gură de lup. În schimb, ea îl învață jocuri de cărți pe care i le-a arătat Sylvain, *Bouillotte*, *Crapette*, *Chien Rouge*, *Binocle*, și mai ales jocul pe care-l preferă amândoi, *Scopa*. Când ai o carte care face exact cât numărul de puncte al celor întoarse cu fața în sus pe masă, cureți tot strigând „Scopa!" și marchezi punând lângă tine o castană mare, care servește drept jeton. Când pierde, Manech zice: „Un joc tâmpit, pentru macaronari", iar când câștigă: „La jocul ăsta trebuie să știi să calculezi rapid!"

Într-un alt an – 1913, probabil, căci sânii lui Mathilde cresc ca merele și ea are momente de stânjeneală – găsesc amândoi pe drumul spre lac o țestoasă obosită, plecată fără îndoială în pelerinaj spre Santiago de Compostela, o adoptă și îi pun numele Scopa. Din păcate, o hrănesc prea bine , iar ea este chiar mai evlavioasă decât domnișoara Clémence. Imediat ce prinde puteri, pornește iar pe calea aventurii.

Și în ocean, în marele, înfricoșătorul ocean cu valuri gălăgioase, Mathilde intră, de asemenea, agățată de gâtul lui Manech, sufocându-l, sugrumându-l, țipând cât o ține gura de spaimă și de plăcere, răsturnată, înecată, torturată, dar mereu dornică să se întoarcă.

După baie, Manech nu poate să urce iar dunele cu Mathilde în spate, îi e ciudă că trebuie să se oprească și s-o lase pe nisip ca să-și tragă sufletul. Și așa se face că, în timpul unui popas forțat, în vara lui 1914, cu câteva zile înainte să înceapă războiul, Mathilde, vrând să-l sărute pe obraz ca să-l consoleze, își lasă buzele să alunece și, fiindcă și diavolul își vâră coada, îl sărută pe gură. Mathilde prinde gust atât de repede, încât se

întreabă cum de-a putut să aștepte atâta vreme, iar el, pe legea mea, e roșu până în vârful urechilor, dar ea simte că nici lui nu-i displace noutatea.

Vara războiului. Pentru fratele ei, Paul, însurat de câteva luni și cu primul mucos deja pe drum, înseamnă intendența la fortul Vincennes. Este locotenent de rezervă. La masă, nici-frumoasa-nici-sora se arată categorică: știe ea, de la un mezelar care-l aprovizionează cu cârnați pe un ștab din Statul-Major – „înțelegeți, desigur, ce vreau să zic" –, că pacea este prevăzută peste fix o lună, fără să se fi luptat, Wilhelm și Nicolae au semnat deja o înțelegere secretă, aprobată de regele Angliei, de arhiducele Austriei și de Dumnezeu mai știe cine, de negus poate, tot răpăitul ăsta de tobe n-a fost stârnit decât pentru a salva aparențele. Chiar și Năut, care încă nu trage vânturi întruna, altminteri răspunsul ar fi usturător, preferă să se ducă să vadă ce se mai întâmplă prin grădină.

În august, și Sylvain pleacă, *quartier-maître*[1], dar la intendență și nu mai departe de Bordeaux. O dată pe lună, până în 1918, va putea să vină la *Poéma* să audă de la Bénédicte că e chipeș, mai ales cu bereta cu pompon roșu.

Tatăl lui Manech este prea bătrân pentru război, tatăl lui Mathilde la fel, și chiar fără a fi atât de prost precum Clémence a lui Paul, nimeni nu crede că războiul va dura atât de mult, încât Manech, care abia a împlinit șaptesprezece ani, să trebuiască să ia parte la el.

Vara lui 1914 rămâne pentru Mathilde vara primelor săruturi, a primelor minciuni. Față de Bénédicte și de Mami, ea și Manech o fac pe copiii întârziați, vorbesc între ei doar de plăceri mărunte sau nu-și vorbesc deloc, pleacă împreună cu Catapultă, care nu-i părăște niciodată.

---

[1] Al doilea și al treilea grad din Marina Franceză, echivalent cu caporal din armata terestră (n. tr.).

Vara lui 1915 este vara geloziei, a spaimei, căci nu trece mult până când Mathilde află de la jurnalul ei de știri din Landes că Manech se arată pe plaja cea mare din Cap-Breton cu o englezoaică blondă din Liverpool, pe nume Patty, mai mare cu cinci ani decât el, deja divorțată, cu care probabil se dedă la alte jocuri decât Scopa sau săruturi pe furiș. Bénédicte, cu o crudă naivitate, afirmă că un băiat de vârsta lui trebuie să-și facă ucenicia, că nu va exista mai târziu un soț mai bun decât el pentru o fată din ținut și că Mathilde nu poate să-i poarte pică dacă vine mai rar să o „plimbe". „Ce vrei", zicea ea în timp ce călca rufe, „a crescut și chiar mă miram că, frumușel cum e, n-a făcut încă să se vorbească de el."

Când Mathilde îi reproșează că n-a venit de o săptămână întreagă, Manech întoarce jenat capul și răspunde că a avut multă treabă. Când ea vrea să-l sărute, el întoarce capul iar și zice că nu trebuie, că îi este rușine că trădează bunăvoința părinților lui Mathilde. Când ea îl acuză că se tăvălește cu o scorpie de englezoaică, el se închide în sine, o duce pe Mathilde acasă fără să scoată niciun cuvânt și apoi pleacă abătut.

Lui Mathilde nu-i rămâne decât să se delecteze în patul ei cu torturile pe care ar vrea să i le aplice sau să le vadă aplicate acelei femei decăzute. Într-o zi, o întâlnește pe podul de lemn de la Hossegor, dă peste ea cu trotineta, îi rupe picioarele și o aruncă în canal să se înece. În altă zi, se duce după ea la Hôtel du Parc și o ucide cu revolverul lui Sylvain. Dar cel mai frumos e atunci când, ascunzându-și ranchiuna, o convinge cu vorbe dulci să treacă liniile germane, ca să-l slujească pe Maiestatea Sa. Patty Patate[1], denunțată de fostul soț, este arestată ca spioană de către ulanii cu cap de mort, torturată din greu, violată de zece ori, desfigurată cu

[1] În orig., *patate*, „prost", „neîndemânatic" (n. tr.).

sabia și, la urmă, sfârtecată de patru cai ai regimentului, cum a citit Mathilde în cartea ei de istorie că se făcea.

Din fericire pentru cai și pentru liniștea somnului neînduplecatei justițiare, august se termină, iar blonda, biata de ea, dispare înainte ca aceste planuri să fie puse în aplicare. În septembrie, englezii se împuținează, iar Manech se întoarce la Mathilde, care preferă să nu mai discute despre lucruri supărătoare. Regăsesc amândoi drumul cu mimoze. Manech își uită scrupulele și începe iar s-o sărute așa cum îi place ei, iar într-o seară îi sărută sânii, pe care îi consideră foarte frumoși. Între rușine și voluptate, Mathilde simte că moare.

Totuși, abia în primele zile din aprilie 1916, când Manech află că și contingentul lui e chemat sub arme, se leapădă amândoi, într-o disperare comună, de simulacrele unei prietenii copilărești deja corupte. Îmbrățișați pe nisip, în ciuda vântului rece, plâng, își jură că se iubesc și că se vor iubi veșnic, că nimic nu va putea să-i despartă, nici timpul, nici războiul, nici interdicțiile burgheze, nici ipocrizia blondelor, nici trădarea scărilor pliante cu cinci trepte.

Puțin mai târziu, când mareea crește ca și dorința, Manech o duce pe Mathilde în coliba lui Baubau, pe care nu l-au mai văzut de doi ani, care trebuie să fie și el pe front. O întinde peste plasele de pescuit numite năvoade, o dezbracă puțin, ea se sperie puțin, dar nu îndrăznește să zică nimic, într-atât de solemn i se pare momentul, el o sărută peste tot, ea are obrajii în flăcări, el la fel, apoi simte o durere, cum se temea în divagațiile ei nocturne, dar nu chiar atât de mare, după aceea e bine, așa cum, de asemenea, spera, și chiar mai bine.

Într-o altă seară, se întorc în colibă, fac dragoste de trei ori, râd mult între aceste momente – de orice, de nimic –, apoi își netezesc hainele, își aranjează reciproc părul cu degetele și Manech o duce în brațe pe Mathilde

afară. O așază în trotineta ei și declară că de-acum sunt logodiți, să ardă în iad dacă se mint unul pe altul, ea zice de acord și își jură să se aștepte și să se căsătorească atunci când el se va întoarce. Pentru a pecetlui promisiunea, el își scoate briceagul, o lamă cu o grămadă de accesorii care nu folosesc la nimic, sare între tufișuri și-și croiește drum spre un plop-argintiu care crește în mijlocul junglei. Câteva clipe, crestează ceva pe trunchi. Mathilde îl întreabă ce anume. „O să vezi", răspunde el. După ce termină, smulge mărăcinii ca să facă o potecă pe care să încapă trotineta. Arată ca un sălbatic, asudat, cu crenguțe agățate de păr și obrajii murdari, cu mâinile pline de zgârieturi, dar este fericit. Zice: „O să sar în lac după asta!"

O împinge pe Mathilde până la plop. A crestat pe trunchi:

M M M

ca să se poată citi, de la stânga la dreapta și de la dreapta la stânga, că Manech o iubește pe Mathilde și Mathilde îl iubește pe Manech[1].

Acum își smulge cămașa și aleargă să se arunce cu capul înainte în apă. Strigă brr, e ca gheața, dar nu-i pasă, nu se mai teme de moarte. Înoată. În liniștea serii, în pacea care-i cuprinde inima și tot ce o înconjoară, ea nu mai aude decât bătăile regulate ale brațelor și ale picioarelor iubitului ei. Atinge cu degetul scoarța plopului, acolo unde scrie că Manech o iubește pe Mathilde.

Mai au câteva momente să se iubească în colibă, ea nu le-a numărat, nu-și mai amintește, poate șase sau șapte zile. El pleacă la cartierul militar din Bordeaux într-o miercuri, pe 12 aprilie 1916. Pentru că pornește la drum foarte devreme, pe la patru dimineața, și a promis că vine s-o sărute la *Poéma*, Mathilde nu vrea să

---

[1] În orig., *Manech aime Mathilde et Mathilde aime Manech* (n. tr.).

doarmă, își petrece noaptea în fotoliul ei. Bénédicte e în picioare înainte de ora patru, pentru a face cafeaua. Manech vine. Poartă un pardesiu de-al tatălui său și ține în mână o valiză din răchită. Când o sărută pe Mathilde pentru ultima oară, Bénédicte vede cât de naivă a fost, dar se întoarce fără să zică nimic, și ce dacă?

Manech spera să ajungă la marină, ca tatăl și unchii săi odinioară, ca Sylvain, dar e lipsă mare de infanteriști în 1916. După trei săptămâni de instrucție la Bourges, e trimis pe front. Mai întâi, la Verdun, apoi în Picardia. În fiecare zi, Mathilde scrie o scrisoare, așteaptă o scrisoare. Duminica, soții Etchevery vin la *Poéma*, în pasul lui Catapultă, mai bătrâni cu zece ani. Fac împreună un pachet în care ar vrea să pună tot, mâncarea, băutura, acoperișul, focul, lacul, vântul Atlanticului care îi va aduce pe americani, totul, până și pachete de țigări cu capătul auriu pe care mama se încăpățânează să le îndese în șosetele tricotate de ea, întrucât, chiar dacă Manech nu fumează, o să-l ajute oricând să-și facă prieteni.

El scrie că totul e bine, că totul e bine, că așteaptă o permisie, că totul e bine, o permisie în curând, că totul e bine, că totul e bine, Matti a mea, totul e bine, până în decembrie, când amuțește brusc, dar Mathilde continuă să creadă că totul e bine, el n-a scris, fiindcă n-are timp, totul e bine și Crăciunul trece și e ianuarie 1917, ea primește în sfârșit o scrisoare scrisă de un altul pentru el, ea nu înțelege, el spune lucruri atât de frumoase, dar atât de ciudate, că ea nu înțelege și într-o dimineață, duminică 28, Sylvain e acolo, venind de la Bordeaux, o sărută pe Bénédicte și o sărută pe Mathilde, atât de trist, găsindu-și atât de greu cuvintele, că te și sperie, s-a întâlnit la gară cu cineva care se întorcea de la Soorts și care i-a spus ceva cumplit și el trebuie să se așeze, învârtind în mâini bereta cu pompon roșu și Mathilde îi vede

ochii umplându-se brusc de lacrimi, el o privește printre lacrimi și încearcă să spună, încearcă să spună...

Cuminte, Matti, cuminte.

Ianuarie 1921.

După evocarea acestor veri fierbinți, nu va mira pe nimeni că Mathilde, majoră de trei zile, se grăbește să cumpere, fără să pună în discuție prețul, „cu banii ei" – în principal, darurile de Anul Nou strânse cu avariție și produsul tablourilor care înfloresc acum în birourile bancherului lui Tati – un teren de un hectar pus în vânzare pe malurile lacului Hossegor: pământul lui Baubau, dispărut și el în vârtejul războiului, o junglă de care, în ciuda mimozelor, cele trei surori ale defunctului se bucură se scape.

Cu această ocazie, Mathilde află că și pe Baubau îl chema Manex, că făcea parte din numeroasa familie Puystegui din Bayonne, că era poet, scrisese *Vertiges du Courant d'Huchet*, că-i ura pe toți literații, dar mai ales pe cei care aveau deja un adevărat acoperiș deasupra capului la Hossegor, Justin Boex, zis Rosny cel Tânăr, și chiar mai mult pe Paul Margueritte. A murit la Verdun, sub avalanșele de gaz toxic, în primăvara lui 1916. Împotriva a toți și a toate, refuzase să-și radă barba. Masca lui, spuneau surorile, era o strecurătoare.

Mathilde doar l-a zărit pe domnul Rosny, dar tatăl ei a dus-o adesea, când era doar o copilă, la vila *Clair* a lui Paul Margueritte. Baubau i se pare intransigent, atât în privința confraților mai înstăriți, cât și a cerințelor mândriei virile. Își zice că, totuși, nu poți să judeci pe cineva care ți-a împrumutat barca.

Imediat ce semnează actul la notar, la Cap-Breton, dă banii și le îmbrățișează cu recunoștință pe surori, Mathilde e dusă de tatăl său și de Sylvain la locul iubirilor ei adolescente. Coliba e acolo, sau cel puțin ce a

rămas din ea, iar plopul, argintiu între toți, a rezistat oricăror vânturi. Acum, că e adultă, Mathilde ar fi capabilă să povestească tot. Mathieu Donnay zice: „Scutește-mă de amintirile tale! Aici îmi plac mimozele și arborele ăla cu un triplu M sentimental care îmi ascunde puțin ceea ce mulți tați, nu sunt eu singurul, nu suportă să-și imagineze. Mai târziu se resemnează."

A adus-o pe Mathilde în brațe până aici, Sylvain s-a ocupat de noua trotinetă, mai solidă și mai practică decât cea dinainte, un fotoliu rulant inventat pentru invalizii de război. Fapt ce dovedește, pretind cele două Clémence cu creier de chewing-gum, că războiul folosește întotdeauna la ceva.

E soare și frig. Mathilde stă lângă plop, cu pătura în carouri pe genunchi, iar tatăl ei umblă încoace și-ncolo printre mărăcini. Sylvain s-a dus spre malul apei, ca să-i lase singuri. Din când în când, Mathilde atinge cu degetul scoarța copacului chiar acolo unde scrie că îl va iubi mereu pe Manech. Pescărușii se adună pe bancurile de nisip dezgolite de reflux în mijlocul lacului, lipsiți de grijile oamenilor.

„La urma urmei, de ce nu?" exclamă Mathieu Donnay după o lungă dispută cu sine însuși. Se întoarce spre Mathilde și îi spune că va construi în acest loc o vilă mare, concepută anume ca ea să trăiască fericită aici cu Sylvain, Bénédicte și pisicile. O să-i lase *Poéma*, dacă și ea e de acord, lui Paul și familiei lui. Mathilde e de acord, dar să nu se atingă nimeni de mimoze și, evident, nici de plop. Tatăl ei dă din umeri. Îi spune: „Sunt momente, fata mea, când chiar ești o *favouille*."

Ea râde și îl întreabă: „De unde știi ce înseamnă?" El răspunde că printre muncitorii săi sunt și unii din Provence. I-au explicat că *favouille* e numele unui crab mic, nu foarte deștept, ceea ce e rar la strămoșii noștri presupus foarte îndepărtați, și că la Marsilia, Bandol sau

Saintes-Maries-de-la-Mer, i se zice aşa unui om care n-are minte deloc.

După care îl cheamă pe Sylvain. Îi vorbeşte despre planul său de a ridica aici o casă, fără să se atingă de plopul-argintiu şi fără ca, la sfârşitul lucrărilor, să lipsească fie şi o singură rădăcină de mimoză. El, care este un grădinar cu experienţă, ce părere are? Sylvain răspunde: „Mimozele pot fi mutate. Plopul e prea la marginea terenului ca să trebuiască tăiat." Mathieu Donnay îi strânge mâna cu putere. Mathilde zice: „Mulţumesc, Tati! Măcar nu va mai fi nevoie să-i suport de Crăciun şi vara pe soţia fratelui meu şi pe monştrii tăi de nepoţi." Iar Sylvain adaugă fără ironie: „Matti are dreptate. Şi Bénédicte va fi mulţumită."

A doua zi, Mathilde şi Sylvain, alături de familie, călătoresc cu trenul la Paris. Pe 6 ianuarie, se îndreaptă pe şosea spre Péronne, în Somme, oraşul cel mai apropiat de cimitirul militar Herdelin, unde este înmormântat Manech. De când au venit aici prima dată, acum cinci luni, împreună cu Pierre-Marie Rouvière, urmele războiului s-au mai şters, totuşi, azi războiul pare mai prezent oriunde te uiţi, fără îndoială pentru că este iarnă.

Dorm la *Hanul Meterezelor*, unde Pierre-Marie i-a condus în august. Dimineaţa, pe 7 ianuarie, data pelerinajului pe care Mathilde şi-a jurat să-l facă în fiecare an câtă vreme o vor ţine puterile, ceea ce nu exclude însă alte vizite, cerul este acoperit, iar peste Péronne şi câmpurile de luptă cade o zăpadă apoasă. La Herdelin, unde casele reconstruite se învecinează cu ruinele, drumul este un torent de noroi. Sub burniţă, drapelele atârnă fără glorie şi culoare la intrarea în cimitir. De cealaltă parte a drumului, aproape în faţă, cimitirul militar german nu arată nici el mai bine.

Anul trecut, sub soarele de vară, printre ramurile de salcie proaspăt plantate, aleile drepte, peluzele

impecabil tunse, cocardele tricolore agățate de cruci, florile dichisite ale națiunii, în imitații de cupe din piatră antică, totul i se părea o ipocrizie lui Mathilde și îi trezea dorința să-și strige în gura mare dezgustul. Ploaia, vântul înghețat ce suflă dinspre Flandra, acest soi de amorțeală fără speranță care apasă peste întregul ținut se potrivesc mai bine cu tenul Bieților Nătărăi de pe Front. Câți sunt aici care nu i-ar da dreptate?

Prima dată, a căutat întâi crucea albă a lui Jean Etchevery, 19 ani, mort pentru ceea ce ea refuză deacum să pronunțe, fiindcă e o minciună. Tot o minciună era și pe crucea pe care a găsit-o mai apoi, pe aceeași alee: Kléber Bouquet, 37 de ani. Și, câteva rânduri mai încolo, pe a lui Ange Bassignano, 26 de ani, derbedeul marsiliez, sub care era un vas cu flori din mărgeluțe colorate care desenau un nume, Tina, dovadă că Mathilde, cu toate eforturile ei, rămâne mereu în urma unei fete din Belle de Mai. Pe o altă alee, răsturnată de intemperii peste mormânt, ținându-se doar în niște fibre roase, era crucea lui Benoît Notre-Dame, treizeci de ani. Pierre-Marie Rouvière s-a dus să caute un gardian care deja semnalase situația și a promis că respectiva cruce va fi înlocuită.

Mathilde i-a cerut lui Sylvain s-o ducă prin tot cimitirul, în căutarea lui Șase-Parale. Se odihnea lângă zidul împrejmuitor, profitând de umbră, fără flori sau coroană, mort din același motiv, obscenitatea unui război care nici nu avea un motiv, în afara egoismului, a ipocriziei și a vanității unora. Așa stau lucrurile.

Astăzi, sub o umbrelă mare, în trotineta ei pentru schilozi, Mathilde stă în fața lui Manech. Cocarda de pe cruce e puțin decolorată, de restul se îngrijește Sylvain. Jean Etchevery, 19 ani. Acum ea e mai bătrână decât iubitul ei. A adus pentru el de pe malurile lacului Hossegor o crăcuță de mimoză, ce nu mai strălucește

când o scoate din geantă și desface hârtia în care a înfășurat-o, dar Sylvain declară: „Intenția contează." Mathilde răspunde: „Mi-ar plăcea ca intenția să fie în pământ, chiar în fața crucii." El sapă cu mâinile lui mari de roșcovan, căruia nu-i place să i se spună așa, și pune cu delicatețe mimoza în fundul gropii. Înainte s-o acopere, Mathilde îi întinde un pachet de țigări cu capătul auriu. Zice: „Pune și asta, maică-sa ar fi mulțumită. Nu se știe niciodată. Oriunde ar fi, chiar dacă nu fumează, va putea oricând să-și facă prieteni."

Apoi Sylvain se îndepărtează prin ploaie, mergând cu pași rari pe alei, pe cap cu o șapcă udă pe care o avea dinainte de nuntă și care nu întinerește nici ea. Vrea s-o lase singură pe Mathilde un moment, din pudoare.

Ea îi povestește lui Manech ce se întâmplă. În primul rând că Germain Pire nu i-a găsit nici pe Tina Lombardi, nici pe Célestin Poux. Că firul pe care-l ținea până atunci pare rupt, nu duce nicăieri, dar nu-i grav, ea nu renunță. Apoi îi spune că părinții lui, soții Etchevery, sunt bine. A fost să-i vadă. Au îmbrățișat-o amândoi. Mama i-a făcut un ou bătut cu lapte ca odinioară, când el o ducea cu Catapultă în vizită la ai lui. În sfârșit, îi spune că a cumpărat, cu economiile ei, terenul lui Baubau de pe malul lacului și că tata o să construiască acolo o casă pe care ea o vrea cu două terase, una spre ocean și una spre lac. Zice: „Camera noastră va da spre lac. În fiecare dimineață o să pot vedea pe fereastră plopul nostru." După o tăcere lungă, adaugă: „Rămân la ideea că unul dintre voi cinci nu e mort. Cred ce mi-a scris mama lui Urbain Chardolot. Dar nu am nicio certitudine, ar trebui să dau de unul dintre soldații de la Bingo Crepuscul, și singurul nume pe care-l am este Célestin Poux."

S-a aplecat înainte în trotineta ei, sub umbrela asta răutăcioasă care alunecă mereu. Nu vrea să-i ascundă nimic lui Manech. Îi spune: „Mă mai tulbură un lucru.

Tina Lombardi avea un cod cu Nino al ei. De ce n-ar fi avut și ceilalți cu nevestele lor? Am citit și răscitit scrisorile lui Eschimosu', Șase-Parale și Omul Ăsta. Nu văd niciun cod. Și nici în scrisoarea lui Nino nu l-am înțeles. Iartă-mă, Manech, atâta pot."

Când Sylvain se întoarce fiindcă s-a săturat să hoinărească prin ploaie, îi spune: „Măcar s-au ținut de cuvânt. I-au pus o cruce nouă lui Benoît Notre-Dame." La fel ca în august, Mathilde ar vrea să facă turul cimitirului, dar nu îndrăznește să ceară asta. Sylvain zice: „Știi, Matti, în timp ce tu te gândeai la Manech, eu m-am uitat pe la alte morminte. Pe al lui Bassignano, sunt mereu flori din mărgele. Pe celelalte, nimic. Dacă vrei să mergi să vezi cu ochii tăi, nu-i nicio problemă." Ea face semn că nu. Îi spune: „Te rog, întoarce-te la mormântul lui Ange Bassignano! Uită-te bine peste tot dacă nu există vreun semn că această Tina a revenit."

Așteaptă minute lungi. Ploaia se transformă în zăpadă. Îi e frig sub pătură. Îi vorbește lui Manech: „Mă contrariezi, să știi. Ne-ar fi mai bine în Landes." În august, la prima vizită, l-a întrebat pe Pierre-Marie dacă ar fi posibil să mute sicriul în cimitirul din Soorts sau din Cap-Breton. El a răspuns: „Demersurile pot dura mult, habar n-am, dar cred că ar trebui să reușim. O să mă interesez." Nici nu și-a terminat el bine cuvintele, că o angoasă teribilă a copleșit-o pe Mathilde, i se pusese un nod în gât de nu reușea să mai scoată niciun cuvânt. Parcă undeva în adâncul ei, Manech striga că nu, nu, nu voia. Când s-a simțit în stare să vorbească, Mathilde i-a zis lui Pierre-Marie repede, cu vocea întretăiată: „Nu, să nu faci nimic! Trebuie să mă gândesc." Și numaidecât angoasa a început să dispară. Acum reapare doar la ideea de a-l întreba pe Manech dacă nu cumva s-a răzgândit. Îi spune: „Bine, nu vreau să te bat la cap cu asta. În definitiv, mai schimb aerul venind aici, mai văd țara."

Sylvain se ivește pășind apăsat, cu șapca strâmbă și mâinile pline de noroi. Le ține în aer, ca să i le spele ploaia. Pare un prizonier de război resemnat, la capriciile unei Mathilde care distruge chestii. Îi strigă apropiindu-se: „N-am văzut nimic care să arate că s-a întors." Și când ajunge lângă ea, adaugă: „Totuși, ceva mă face să cred că a fost aici, nu știu de ce. Am săpat împrejurul crucii, în caz că femeia asta seamănă cu tine. N-am găsit nimic. Am ridicat vasul cu flori. E din marmură, cântărește zece tone, se-nțelege de ce nu l-a furat nimeni. Dedesubt nu-i nimic care să indice de unde vine, dar mi-a trecut ceva prin minte. Am pus vasul mai departe, pe alt mormânt. O să vedem data viitoare, nu?"

Germain Pire
(Restul antetului este tăiat)
Luni, 13 iunie 1921

Prea scumpă copilă,

Niciodată nu m-am simțit atât e umilit. Sunt nevoit, totuși, să vă mărturisesc eșecul complet al căutărilor mele și faptul că renunț de-acum la hortensiile care trebuiau să-mi împodobească odaia. Tina Lombardi este atât de greu de dibuit de parcă n-ar fi existat niciodată. Am auzit vorbe despre ea la Toulon, La Ciotat sau Marsilia, dar întotdeauna cu fereală, de la burghezi foarte înstăriți. Doar oamenii pe care-i frecventa ar putea să-mi spună lucruri importante, dar oamenii aceștia nu vorbesc. Întrucât mi-ați cerut-o în mod special, nu m-am dus s-o deranjez pe doamna Conte, nici pe prietenele sale, doamna Isola și doamna Sciolla. Oricum n-aș fi aflat nimic de la ele care să mă ajute.

Deseori în anchetele mele am o foarte puternică senzație că-i cunosc aproape ca pe niște frați pe cei pe care-i caut sau îi spionez. Dar cu Valentina Lombardi nu s-a întâmplat așa. Îmi dă impresia că este o ființă a tenebrelor, marcată de blestemul copiilor chinuiți, înrobită de singura iubire care o făcea să creadă că valorează ceva, iar

această iubire fiindu-i distrusă, ea a devenit foarte crudă și periculoasă pentru oricine are legătură cu asta. O spun din instinct, copila mea, ar fi mai înțelept s-o uitați, să nu mai încercați nimic care ar putea să întărâte bestia.

Urmele ei se opresc într-un sat din Morbihan, Sarzeau, în februarie anul acesta. M-am dus la fața locului. Ea doar a trecut pe acolo. Unii își amintesc violența ei nestăpânită, figura sumbră. Poate că am pierdut-o acolo fiindcă a murit, dar eu n-o să plâng din cauza asta.

În ceea ce-l privește pe Célestin Poux, de care se ocupă fratele meu Ernest, va trebui să renunțăm și la el, deși situația lui este exact pe dos. În insula Oléron, toată lumea ni l-a descris drept un băiat plin de viață, descurcăreț, amabil, dar teribil de ciudat. A reapărut în zonă timp de trei luni, în toamna lui 1919. Până atunci, fusese în trupele de ocupație de cealaltă parte a Rinului, cu gradul de caporal. I s-a dat slujba de ecluzier în locul numit Le Douhet, în Saint-Georges. Dormea acolo unde muncea. Singurele rude ce i-au rămas sunt niște veri îndepărtați, născuți tot Poux, care n-au avut ce să ne spună, decât că nu se văd cu el. În orice caz, a scăpat teafăr din război. A părăsit Oléronul în 1920 ca să cumpere, zicea el, un atelier de reparații de automobile în Dordogne. Dordogne e mare. Fratele meu l-a răscolit cât de bine a putut, dar nu l-a găsit pe Célestin Poux. Ultima dată când l-a întâlnit cineva, se afla pe un bac, în drum spre continent. Avea un sac de marinar pe un umăr și un coș cu stridii în cealaltă mână. Zicea că stridiile erau pentru un nebun care pariase cu el, punându-și motocicleta la bătaie, că mănâncă douăzeci de duzini.

Sunt dezolat, copila mea dragă, și rușinat de nu se poate că trebuie să adaug nota de cheltuieli la această scrisoare. Vă rog să mă credeți că am alcătuit-o mai cinstit față de dumneavoastră decât față de mine. De altfel, n-o să găsiți în ea decât camere de hotel modeste, transport la

clasa a treia și nimic altceva. Considerați că mă hrănesc doar cu plăcerea de a cunoaște artiști ca dumneavoastră.

Vă las cu speranța că hazardul sau timpul îmi va permite să descopăr ceva care să merite să vă deranjez din nou. Rămân, orice s-ar întâmpla, prietenul și admiratorul dumneavoastră devotat.

Germain Pire

Această scrisoare o urmează pe Mathilde la New York, unde, aceea dintre viețile ei care o amuză cel mai puțin și o face să piardă cel mai mult timp, a venit să fie operată de un tânăr profesor evreu, Arno Feldmann, care a redat la trei handicapați ca ea o parte din mișcări. E un fiasco fără interes, doar că încetează durerile de la șolduri, care o omorau și e cât pe ce să se îndrăgostească de chirurg, însă el e însurat, tată a două puștoaice cu obraji rotunzi și pistrui și nici măcar nu-i chipeș, în plus, după cum știe toată lumea, dacă lăsăm la o parte necunoscuții care o chinuie uneori în somn, Mathilde nu-și înșală niciodată logodnicul.

Mai trebuie spus, de asemenea, că Mami e aici, Mami care și-a vomitat și sufletul în timpul traversării oceanului, care se plictisește plimbându-se prin Central Park și magazinele de pe Fifth Avenue, epuizată de căldură. Mathilde n-ar vrea să mai adauge alte neplăceri celor pe care le provoacă. Așa că nu-l mai privește pe Arno Feldmann decât pe furiș, în reflexiile din fereastră, foarte distantă, vezi bine, foarte indiferentă.

Regăsește *Poéma* în octombrie, în ultimele flăcări ale unei veri care se prelungește la nesfârșit, și toți sunt bine, oameni și animale. Au o mașină nouă, un Delage cu suspensii mai bune și mai comod decât cel vechi. Este galben cu negru, dar se pare că erau singurele culori disponibile. Sylvain o duce pe Mathilde aproape în fiecare zi la Hossegor, să vadă cum înaintează lucrările la vilă.

Arhitectul lui Tati, Bruno Marchet, o consideră agasantă. Mathilde discută detaliile cu muncitorii, nu e niciodată mulțumită, își închipuie că toți o detestă. Îi promite tatălui ei să nu mai revină până nu se ajunge la finisaje.

În ianuarie 1922, pentru pelerinajul la cimitirul Herdelin, cerul e albastru, e frig, iar vasul cu flori artificiale, mutat de Sylvain, se află din nou la locul lui, sub crucea lui Ange Bassignano, dar, se gândește Mathilde, asta nu înseamnă neapărat că Tina Lombardi s-a întors. Paznicul nu-i mereu acolo, iar când este vede trecând prea multă lume, așa că nu știe nimic. Totuși, la Péronne, unde Sylvain face un tur, un hangiu, proprietarul *Prințului Belgiei*, mărturisește că o tânără cu accent din Sud a poposit la el toamna trecută, singură, a băut mult, a fumat la masă țigări de foi și i-a insultat pe mesenii care s-au arătat deranjați. El a fost foarte mulțumit că femeia n-a rămas decât o noapte. În zori a șters-o fără măcar să achite nota. Numele pe care și l-a dat, pe care Sylvain poate să-l vadă cu ochii lui în registru, este Emilia Conte, din Toulon. Iar ca dată, noaptea de 15 spre 16 noiembrie 1921.

Când revine la Paris, Mathilde îi dă informația lui Germain Pire, dar el refuză politicos să reia căutările. Într-un an și jumătate, a îmbătrânit mult. Poartă și acum melon, lavalieră și ghetre, dar e apăsat de un doliu despre care nu găsește de cuviință să vorbească, nu mai are nicio tragere de inimă.

Doliuri avea să cunoască și Mathilde în acest an 1922. Mor părinții lui Manech, la trei săptămâni distanță, în umezeala lui iunie, mama în somn, de o criză cardiacă, tatăl înecat în lac, lângă crescătoria sa de stridii. Vor spune că a fost un accident, pentru ca preotul să-i primească sicriul în biserică. Totuși, în ultima lui noapte, a lăsat un plic pentru Mathilde, pe care doctorul Bernard din Soorts, primul chemat de către pompieri, i l-a

înmânat fără să-l deschidă. Câteva linii scrise aproape ilizibil cu creion chimic:

Micuța mea Matti,

Nu mai am curaj pentru nimic. Mi-a fost luată jumătate din viață, acum am pierdut-o pe cealaltă. Singura mea consolare în nenorocire este că, datorită ție, am putut să văd anul trecut, împreună cu biata mea Isabelle, mormântul fiului nostru. Treburile mele sunt în ordine. Ți-am lăsat printr-un act întocmit la notar tot ce ne-a rămas de la Manech. N-am curaj nici să omor câinele, te rog să-l iei tu! Te cunoaște, o să sufere mai puțin.

Te sărut ca pe fiica mea.

Etchevery Ambroise

Singura rudă a sărmanului om este o soră, funcționară la poșta din Saint-Jean-de-Luz. Vinde casa și crescătoria de stridii, ca să se apuce de comerț cu lenjerie și tricotaje. Sylvain aduce cu mașina câinele, Kiki, și lucrurile lui Manech de-a valma: haine vechi, cărți și caiete de școală, romanele cu Fantomas pe care le citea înainte să plece la război, jucăriile pe care le meșterise, faimosul costum de baie bleumarin dungat, căruia îi lipsește emblema, dar urma nu se mai vede.

În septembrie, în ciuda îngrijirilor, Kiki nu mai vrea să trăiască, apoi Tertia și Bellissima, doborâte de tuse, mor în aceeași noapte. În noiembrie, domnișoara Clémence, profesoara de odinioară, este înmormântată la Labenne. Și până să se încheie anul, motanul lui Bénédicte, Camembert, plecat după aventuri galante, nu se mai întoarce. Sylvain îl găsește trei zile mai târziu, călcat de camion, cu roiuri de insecte în jur, la cinci kilometri de Cap-Breton.

Anul 1923 nu începe mai bine. În februarie, o scrisoare din Marsilia o anunță pe Mathilde că doamna

Conte a murit. După cum scrie prietena ei fidelă, doamna Isola, s-a stins fără să sufere, cu inima istovită. Nu și-a mai văzut fina.

Vila *MMM* de la Hossegor este gata în primăvară, cu o întârziere de mai multe luni. Mathilde se mută acolo cu Bénédicte și Sylvain, vede plopul pe ferestre, mimozele au înflorit în grădină, împreună cu trandafirii, rododendronii și cameliile plantate de Sylvain. Mathilde își are atelierul alături de camera ei. Toată pardoseala din casă e din marmură lustruită, lină pentru roțile trotinetei ei, iar afară aleile sunt asfaltate pentru a se putea plimba în voie. Vara, pictează dimineața pe terasa dinspre lac, iar după-amiaza, pe cea dinspre vest. Pictează mult, ca să uite lucrurile triste, ca să uite că timpul trece fără să aducă nimic în lădița de mahon, ca să uite de ea însăși.

Iarna, expune pânzele la Biarritz, apoi la Paris, și de astă dată tot la „Scrisori din moara mea". Doamna cu fursecurile e bine-mersi, cartea de onoare se umple cu chestii drăguțe. O femeie scrie: „Florile dumneavoastră vorbesc." Iar un alt vizitator adaugă chiar dedesubt: „Mai curând se bâlbâie."

Mathilde profită de șederea la Paris ca să-și tipărească iar anunțul în *L'Illustration*, *La Vie parisienne* și în publicațiile lunare ale foștilor combatanți. Șterge din el numele lui Benjamin Gordes, Chardolot și Santini, lăsându-l doar pe al lui Célestin Poux, și își dă noua adresă din Landes.

Primăvara, la *MMM*, are loc un eveniment fericit, în care, superstițioasă atunci când asta o liniștește, Mathilde vede semnul prevestitor că ieșirea din tunel este aproape, că anul 1924 îi rezervă mari surprize și că îi va alina multe răni. La vârsta mijlocie, cum se zice despre unele femei, Durandal, pisica odinioară atât de indiferentă a lui Sylvain, văduva lui Camembert, este cuprinsă de o veritabilă frenezie a desfrâului. Nereușind să se decidă

între Uno, Due, Hoțu' și Maestru' Jacques, îi alege pe tuspatru fie pentru că doar un cvartet ar putea s-o mulțumească, fie pentru că are grija lăudabilă de a evita conflictele în casă. Dar, cum i se întâmplă să plece în oraș sau chiar în pădure și să se întoarcă abia noaptea, cu o atitudine oarecum languroasă, e greu de spus cine e autorul celor cinci pisoi drăgălași, tigrați, pe care îi aduce pe lume pe 26 aprilie, într-o sâmbătă. În aceeași zi, Bénédicte și Sylvain își sărbătoresc cea de-a cincizecea aniversare – ea este mai mare decât el cu două zile – și treizeci de ani de căsătorie. Cadourile sunt repede împărțite: Mathilde îi primește pe D'Artagnan și pe Milady, Sylvain, pe Porthos, Bénédicte, pe Athos, nume pe care se încăpățânează să-l pronunțe Camembert, iar lui Mami îi revine Aramis. De-acum, vindecată de pasiuni amoroase și căindu-se pentru păcatele sale, Durandal se va dedica în întregime educației copiilor săi.

Când a aruncat cârligul printr-o nouă apariție a anunțului ei, chiar și fără speranțele anemice pe care și le pusese în primul, Mathilde nu se aștepta la o captură atât de slabă. Patru scrisori cu totul, dintre care cea mai instructivă nici nu-i legată de anunț și sosește pe adresa *Poéma*.

Dintre celelalte trei, două revendică paternitatea poreclei „Bingo Crepuscul".

Un caporal din trupele coloniale, din rândurile celor care au luat tranșeea de la germani în octombrie 1916, a găsit într-un adăpost părăsit în grabă o pictură pe lemn, probabil făcută de un soldat englez sau canadian în momentele de răgaz, al cărei revers constituia o excelentă suprafață pentru o pancartă, și a pus să se scrie pe ea noul nume al locului cucerit.

Cineva din Château-Thierry, care semnează doar „un soldat al lui Mangin", afirmă că opt zile mai târziu a trasat cu propria mână și din proprie inițiativă, cu

vopsea neagră și litere de tipar, „Bing la Crepuscul“ pe spatele unui tablou.

Măcar sunt amândoi de acord în privința operei de artă respective. Combinând cele două mărturii, Mathilde ajunge să-și imagineze un ofițer britanic în picioare în fața mării, admirând un apus de soare învăpăiat, în timp ce alături calul său mare, sur sau negru, paște liniștit iarba rară, iar un palmier arată că scena s-ar putea petrece în Orient.

Și a treia scrisoare este anonimă și de o concizie uimitoare:

Domnișoară,

Célestin Poux a murit la Chemin des Dames, în aprilie 1917, nu merită să vă mai cheltuiți banii. L-am cunoscut bine.

Plicul poartă ștampila din Melun. Scrisul și culoarea trandafirie a hârtiei o fac pe Mathilde să presupună că e vorba de o doamnă mai degrabă vârstnică.

Rămâne scrisoarea care nu-i un răspuns la anunț. Vine de departe. I-a fost trimisă de Aristide Pommier, tăietorul de copaci, ochelaristul pe care ea l-a numit mâncător de rahat la nunta lui, jucătorul căruia îi plăcea să pice în apă.

Aristide Pommier
Côte des Neiges, nr. 550
Montréal, Canada
18 iunie 1924

Dragă domnișoară Mathilde,

Poate știți că, nemaiînțelegându-mă cu socrul meu, am ajuns să ne și batem, așa că am preferat să plec de bunăvoie în Quebec, luându-mi aici după șase luni soția și cele două fete. Încă una s-a născut aici. Nu mă mai ocup de arbori, am devenit bucătar-șef într-un restaurant din Sherbrooke, una dintre cele mai circulate artere din oraș. Câștig bine, dar nu ca să mă laud vă scriu.

Vă scriu pentru a vă spune că, acum câteva zile, am vorbit cu un client de fel din Saint John's, Newfoundland, care s-a stabilit după război în Quebec. Îl cheamă Nathanaël Belly, i se zice Nat, are o firmă de instalații de încălzire. Are vreo treizeci și cinci de ani. Era la masă cu soția lui și un cuplu de prieteni. La sfârșit, a vrut să-mi ofere ceva ca să mă felicite pentru mâncare și așa am aflat că a fost pe Somme, în ianuarie 1917, și cunoștea tranșeea unde Manech a murit. N-aș vrea câtuși de puțin să reînvii amintiri cumplite, dar cred că, mai presus de orice,

dumneavoastră vreți să știți. Am ezitat să vă scriu și îmi pare rău.

După spusele lui Nat Belly, căruia îi place berea, dar își păstrase judecata întreagă, luni, 8 ianuarie 1917, o patrulă din Newfoundland din care făcea parte și el a ajuns prima la locul luptei, fiindcă britanicii îi înlocuiau pe ai noștri în sectorul respectiv, cum au făcut după aia pe tot frontul nostru, până la Roye. Nat Belly zice că au îngropat sub o prelată cinci francezi morți, cu bandaje la mâini. Numărul regimentului și toate însemnele lor fuseseră smulse, probabil de nemți, ca să le aibă ca amintire. Din păcate, Nat nu mai ține minte numele lor, totuși, încă aveau numerele matricole și comandantul patrulei le-a notat „pentru orice eventualitate", dar el nu-și mai amintește. Își aduce aminte însă că unul dintre cei cinci era foarte tânăr, pe la vreo douăzeci de ani, cu părul negru și destul de înalt și slab ca să mă gândesc la sărmanul nostru Manech.

Asta voiam să vă spun. Nat Belly mi-a zis că el crede că poate să dea de comandantul patrulei, pe nume Dick Bonnaventure, un fiu al Quebecului născut și el tot la Saint John's , dar din întâmplare, nefiind un newfie, *cum sunt numiți aici cei din Newfoundland. Dick Bonnaventure e vânător și negustor de blănuri, se învârte prin zona lacului Saint-Jean, a scris poezii și cântece, iar Nat Belly știe că se întoarce în fiecare toamnă la Chicoutimi. Dacă îl găsește, o să obțină de la el toate informațiile despre povestea asta, fiindcă Bonnaventure trebuie să aibă o memorie mai bună și să fi fost mai atent. Nat Belly își cere iertare față de dumneavoastră, zice că nu s-a uitat la toate în dimineața aia, fiindcă începea iar să plouă cu obuze și ei voiau să-i dea ascultare lui Dick Bonnaventure și să piardă câteva minute îngropându-i pe francezi, dar nu mai mult. Am trecut prin lucruri de-astea, pot să-l înțeleg.*

În orice caz, își amintește perfect că totul s-a întâmplat în dimineața de 8 ianuarie 1917, că era un strat de zăpadă în care te afundai până deasupra gleznelor și că au găsit cinci soldați morți și împrăștiați peste tot. Cei din patrulă au adunat corpurile într-o groapă mare, au întins peste ele o prelată din tranșeea părăsită de nemți și au lucrat repede cu lopata ca să le acopere.

Sper, domnișoară Mathilde, că această scrisoare nu vă va întrista și mai mult. Știu că sunteți o persoană care preferă să știe. Mai sper că sunteți bine și că părinții dumneavoastră trăiesc. Alături de soție și de fetele mele, vă urez, în ciuda necazurilor dumneavoastră, multă sănătate și prosperitate. Dacă aflu alte amănunte, o să vă scriu imediat, să fiți sigură.

Cu prietenie, al dumneavoastră în amintirea trecutului,

Aristide Pommier

Această scrisoare n-o face pe Mathilde mai tristă decât este deja de la moartea lui Manech. Cu aproape patru ani în urmă, Pierre-Marie Rouvière îi spusese că cei cinci condamnați fuseseră îngropați în grabă de către britanici, înainte de a avea propriile sicrie și cruci albe în cimitirul Herdelin. E tulburată, totuși, de anumite cuvinte: „corpurile într-o groapă mare", „lucrat repede cu lopata" și, cel mai îngrozitor, „morți și împrăștiați peste tot". Se străduiește să înțeleagă din asta că au găsit corpurile în locuri diferite pe pământul nimănui, că Aristide scrie și el cum poate, ca un porc adică și ca mâncătorul de rahat care continuă să fie, dar nu doarme toată noaptea, prinsă în viziunea unui măcel.

Din fericire, iulie merge înainte și în toiul verii tunelul se destupă.

Duminică, 3 august 1924, după-amiaza târziu, când pisoii, deja măricei și obraznici, merg cu veselie pe patru luni, Mathilde stă pe terasa de vest, încercând să-i

picteze laolaltă într-un coş, dar, după un minut de cuminţenie, se încaieră sau se plictisesc şi, cu toate eforturile mamei lor de a-i aduce înapoi să pozeze, vor să plece şi să hoinărească după bunul-plac.

Soarele, Mathilde încă îşi aminteşte, atinge vârful pinilor, când ea aude în depărtare o motocicletă mergând cu viteză pe drumul de pământ ce ocoleşte lacul. Ea se îndreaptă brusc de spate, cu pensula în aer. Apoi el e acolo, în cadrul porţii deschise, proptindu-şi motocicleta pe un cric, scoţându-şi dintr-o singură mişcare casca de piele şi ochelarii, blond, mai înalt şi mai robust decât şi-l imagina, dar este sigură că el e, Célestin Poux, şi în timp ce el vorbeşte cu Sylvain care i-a ieşit înainte, ea se gândeşte „Mulţumesc, Doamne, mulţumesc, mulţumesc!" şi îşi încleştează mâinile una de alta, ca să nu tremure sau să plângă, să nu se poarte ca o nătângă de toată jena.

Spaima Trupelor

Iertaţi-mă, domnişoară Mathilde, dacă nu-mi pot aminti tot, zice tânărul cu ochi albaştri. Au trecut atâţia ani, am trăit atâtea zile după Bingo. Pe deasupra, în război, fiecare are colţişorul lui de griji, mizerii mărunte, mici bucurii, nu vezi decât frânturi din ce se petrece şi nu mai departe de sfârşitul corvezii de moment. O clipă şterge altă clipă, zilele şterg alte zile, într-un final totul ţi se pare la fel. M-am gândit de multe ori, fireşte, la acea duminică de ianuarie, la cei cinci condamnaţi în zăpadă, şi mi-am zis şi eu că a fost o mare porcărie, dar n-o să vă mint, azi lucrurile astea îmi apar la fel de neclar ca o seară de aprilie la Chemin des Dames sau ca moartea mamei când aveam zece ani.

Nu l-am văzut murind pe logodnicul dumneavoastră. Din câte ştiu eu, a căzut când aproape terminase de ridicat un om de zăpadă în mijlocul terenului dintre tranşee. Îl făcuse doar cu mâna stângă, în mantaua lui fără nasturi. Era pe la zece-unsprezece dimineaţa, în duminica aia, şi soldaţii din ambele tabere îl încurajau fără să râdă de el sau doar glumind fără pic de răutate, fiindcă toată lumea înţelesese că îşi pierduse minţile. Nemţii chiar i-au aruncat o pipă veche, ca s-o pună în gura omului de zăpadă, iar noi, o canotieră fără panglică, pe care o găsiserăm pe-acolo.

A trebuit să plec undeva, să fac nu știu ce, nu-mi mai aduc aminte. Pe atunci, eram mereu la ordinele cuiva, dar nu mă deranja, niciodată nu mi-a prea plăcut să stau într-un loc, de aceea se și zice despre mine acum că sunt însurat cu motocicleta și, e-adevărat, ea măcar nu cere altceva decât să trăiască împreună cu un fiu al vântului.

Când m-am întors în tranșee, cam pe la prânz, mi s-a spus că un biplan nemțesc survolase terenul de mai multe ori, mitraliind întruna, și că Albăstrea a fost doborât în câmp deschis. Apoi, luni dimineață, când eram în liniile nemțești, numărând morții și răniții, cineva care îi văzuse corpul în zăpadă mi-a zis că glonțul mitralierei îl nimerise în spate, omorându-l pe loc.

Pe Șase-Parale l-am văzut murind. Era pe la nouă, duminică dimineața. S-a ridicat brusc în picioare, în stânga tranșeei Bingo, strigând că s-a săturat și că vrea să urineze ca un bărbat, nu ca un câine. Cangrena îl mânca de ore întregi și el delira, se împleticea de colo până colo cu prohabul desfăcut și urina. Din tranșeea din față, cineva care vorbea franceza ne-a strigat că suntem niște porci și niște lași dacă-l lăsăm pe unul de-ai noștri așa. Și căpitanul Gură-Spurcată i-a răspuns: „Iar tu, dobitoc mâncător de varză acră, dacă ești așa de curajos, spune cum te cheamă, să pun mâna pe tine și să-ți vâr boașele pe gât! Eu sunt Favourier!"

Cam peste o oră, s-a făcut zi, o zi fără soare. Șase-Parale mergea încolo și-ncoace, căzând, ridicându-se și iar căzând în fața tranșeei germane, propovăduind că trebuia să depunem toți armele și să ne întoarcem acasă, că războiul era ceva josnic și lucruri de genul ăsta. După care a început să cânte în gura mare *Vremea cireșelor*, că de pe vremea aia avea el o rană deschisă în inimă. Nu cânta bine, era la capătul puterilor, dar noi îl ascultam cu inima strânsă, făcând fiecare ce avea de făcut, și în amândouă taberele lumea tăcea.

Mai târziu, Șase-Parale s-a așezat în zăpadă, înșira cuvinte fără sens și, pe neașteptate, cineva a tras din tranșeea din față. Așa cum stătea el, a încasat glonțul direct în cap și a căzut pe spate, cu brațele în lături. Eram acolo. Am văzut cu ochii mei. Habar n-am ce motiv avusese neamțul să tragă, când în secunda dinainte nu existase niciunul. Căpitanul Favourier a zis: „Comandantul lor de batalion e tot un gunoi, ca și al nostru. Iar telefonul lor probabil că merge de azi-noapte, altfel n-ar fi așteptat atât de mult un ordin." Trebuie să vă spun că peste noapte nemții au tot aruncat grenade între tanșee și, în cele din urmă, Gură-Spurcată s-a săturat până peste chipiu și le-am tras și noi câteva lovituri de obuzier ca să-i potolim. Astea mi-au fost povestite, fiindcă plecasem să aduc de mâncare și m-am întors de-abia în zori, încărcat ca un măgar de povară.

Pe Eschimosu' nu l-am văzut căzând, s-a întâmplat imediat după trecerea biplanului care v-a ucis logodnicul, spulberându-i și omul de zăpadă. Înainte să apară avionul, v-am spus, nimeni nu mai trăgea, cred că moartea lui Șase-Parale îi scârbise până și pe nemți. Îmi amintesc că l-am auzit pe locotenentul Estrangin zicând: „Dacă avem noroc de liniște până la noapte, o să trimitem după ceilalți patru, să fie aduși înapoi discret." Dar se vede că norocul nu era de partea noastră în duminica aia de rahat.

Pe scurt, la ora unsprezece, cam așa ceva, plec iar de la Bingo, nu mai știu de ce, să-i duc înapoi ceva santinelei de la compania vecină sau să-i șoptesc un cuvânt amabil sergentului care supraveghea pregătirea mâncării, am uitat. Îl las pe Albăstrea construindu-și omul de zăpadă, liniștit de parcă lumea din jur nici nu exista, iar pe Eschimosu', ascuns bine în adăpostul pe care și-l săpase peste noapte. Țăranul din Dordogne nu dădea niciun semn de viață de când urcase scara tranșeei, cu

brațele legate la spate, și o ștersese prin beznă. Asta am văzut, eram acolo. Când proiectilele luminau Bingo, l-am zărit pe Omul Ăsta îndreptându-se târâș spre dreapta, spre o grămadă de cărămizi ce răsărea din zăpadă. Cred că a fost primul ucis dintre cei cinci, în noaptea de sâmbătă, de mitraliere sau de grenade. În orice caz, n-a răspuns niciodată când a fost strigat.

Așadar, m-am întors în tranșee pe la prânz. Atmosfera se stricase, se trăgea ca în cele mai urâte zile din toamnă. Camarazii mi-au spus: „Un Albatros a mitraliat terenul dintre tranșee, o dată, de două ori, de trei ori, zburând la cincisprezece metri de pământ, poate mai puțin. Ca să tragi în el, ar fi trebuit să ieși pe jumătate din tranșee și ăia din față te-ar fi rupt în două."

Albatrosul e un avion nemțesc din 1915, cu un mitralior în spate, fiindcă pe atunci încă nu se trăgea printre palele elicei, ci printr-o gaură din fuzelaj. Îmi închipui nenorocitul ăsta de aeroplan zburând razant cu solul ca să vadă ce dracu' se petrece între cele două tranșee și întorcându-se fiindcă a zărit niște francezi pe acolo, după care mai trece o dată scuipând gloanțe și omorându-vă logodnicul și apoi trece din nou, mitraliind tot, și atunci toți camarazii au văzut asta și mi-au povestit, din zăpadă se ridică brusc un tip, Eschimosu', care azvârle ceva în aer cu mâna dreaptă. „Lămâia", grenada, explodează și smulge tot ampenajul biplanului care pică precum o frunză moartă la un kilometru mai încolo și explodează și el în spatele propriilor linii. Camarazii mei sigur că au strigat bravo, dar nu toți, nu și cei care l-au văzut pe Eschimosu' secerat de ultimele gloanțe ale nenorocitei de mitraliere. Mi s-a spus că Favourier a strigat: „Țineți-vă gura, adunătură de tâmpiți! Acum adăpostiți-vă!"

Și, într-adevăr, nu încape îndoială că din cauza Albatrosului totul a luat-o razna și duminica aia a sfârșit

într-un măcel. Până atunci nemții crezuseră ce le strigaseră ai noștri, că cei cinci erau niște condamnați și nu aveau arme. Dar existau multe lucruri îngropate în omăt și Eschimosu' găsise o grenadă.

Din clipa aia și până pe la ora două, la început, n-am făcut altceva decât să tragem, cădeau proiectile, oamenii încasau lovituri. Apoi n-am mai tras, ne ajungea la ureche un huruit ca al carelor, ce anunța obuzele mari, cazanele infernului. Prin fumul exploziilor, a răsărit între tranșee, cu brațele în aer, plin de zăpadă și de noroi, marsiliezul acela zis Drept Comun. Urla spre tranșeea germană: „Mă predau, nu trageți!“ sau cam așa ceva, fiindcă nu se mai auzea. Totuși, lângă mine, pe parapet, l-am auzit pe un caporal din companie, Thouvenel, strigând: „Nenorocitul ăsta ne-a călcat destul pe nervi, îi vin eu de hac!“ Nu-mi prea plăcea Thouvenel, pentru că n-avea milă de oamenii lui, dar n-ar fi ratat nici o cutie de conserve de la șaizeci de metri. Până să-l poată opri cineva, l-a doborât pe marsiliez cu un glonț în ceafă, lovitura măcelarului. A doua zi, când totul se terminase și sergentul-șef Favart, cel mai înalt în grad care ne rămăsese, l-a întrebat de ce a făcut asta, *kapo* Thouvenel a răspuns: „Ieri, în zăpadă, când totul mergea bine, tâmpitul a fost auzit promițându-le nemților că, dacă îl lasă să treacă printre rândurile lor de sârmă și se poartă bine cu el, o să le spună câți suntem, unde avem telefonul și mitralierele.“ Nu știu. Poate o fi adevărat.

În orice caz, așa au murit toți. După aia, artileria nemțească s-a pornit să tragă în linia noastră cu obuze de calibru mare, fără a se sinchisi că o dărâmau pe-a lor. Pentru a lungi tirul, proiectilele porneau de foarte departe și ne-am dat seama că cei din față își părăsiseră tranșeea de o bună bucată de vreme. Căpitanul Favourier a ordonat s-o evacuăm și noi pe-a noastră. Aveam trei morți, printre care locotenentul Estrangin,

și poate deja vreo zece răniți, am părăsit în viteză Bingo. Eu m-am ocupat de răniți. Când am pornit și eu mai departe, peste vreo jumătate de oră, cele două companii ale noastre deviaseră în tranșee cu trei sute de metri spre est, și aici cădeau obuze, dar oricum mai puține decât la Bingo. Căpitanul Favourier a zis: „Gunoaiele astea n-o să se oprească până nu ajungem să-i mușcăm de cur pe-ai lor." Așa se face că, în trei valuri, am ieșit din tranșee.

Am pătruns în prima tranșee nemțească fără măcar să încasăm o palmă, căci era goală. În cea de-a doua, teutonii căpățânoși lăsaseră, ca figurație, vreo șase sacrificați, între care și un feldwebel. Doi fuseseră uciși, feldwebelul și ceilalți s-au predat. Eu făceam parte din al doilea val. Când am ajuns acolo, Gură-Spurcată condusese deja primul val două sute de metri mai în față, spre tranșeea nemțească de sprijin, care arăta ca o cicatrice în zăpada din jurul unei coline. Ruinele unei ferme erau singurul adăpost pentru ai noștri, când mitralierele Maxim s-au pornit să scuipe.

Nu-mi place să mă gândesc iar la toate astea, domnișoară Mathilde, și cu atât mai puțin să vorbesc despre ele. Și-apoi, la ce folosește? O să vă spun doar că am luptat până în bezna nopții, ca să luăm blestemata aia de tranșee și că am lăsat pe colină, morți sau răniți, peste o sută de oameni, încă un locotenent și pe căpitanul Favourier. Am stat acolo, aplecat deasupra lui, împreună cu alți camarazi, când Gură-Spurcată trăgea să moară. M-a întrebat, n-am înțeles pe moment de ce, dacă eram orfan. I-am răspuns că da, de multă vreme. A zis: „Bănuiam eu." Și a continuat: „Încearcă să rămâi mereu un simplu soldat. O să ai necazuri mai puține." A cerut să fie chemat sergentul-șef Favart, care urma să preia comanda supraviețuitorilor din cele două companii. L-am auzit pe Favourier spunându-i ce credea despre comandantul nostru de batalion, Lavrouye, zis

Groază, apoi ceva despre un ordin pe care-l primise înainte de atac și despre o hârtie pe care Groază o trecuse sub tăcere, dar și-a dat seama că eram prea mulți care-l ascultam și ne-a zis să ne ducem s-o frecăm în altă parte. Era rănit la burtă. L-au luat brancardierii, dar a murit până să ajungă la postul de prim-ajutor.

Am petrecut noaptea alături de doi camarazi într-un du-te-vino între vechile noastre poziții și tranșeea germană ca să aducem de băut și toată haleala, franceză sau nemțească, pe care o puteam dibui în zonă. În zori, tunurile au amuțit. Ningea. Oamenii cereau tutun și ceva tărie. Le-am răspuns, ca întotdeauna, că o să-mi omor mama și tata ca să le fac rost și, rostind cuvintele, am priceput dintr-odată întrebarea bravului căpitan Gură-Spurcată. Expresia îmi intrase într-atât în obicei, că nu mai eram conștient de ea. Azi, când îmi mai scapă, mă gândesc la căpitan și mă simt ciudat, parcă aș fi oarecum orfan de el.

Puțin înainte de prânz, tipii din Newfoundland au ajuns la noi, în prima linie. Apoi au venit din spate scoțieni în kilt și șorț de piele, englezi și irlandezi, ca să ne înlocuiască în toate pozițiile ocupate de noi.

Luni seara, în tabără, le-am dus mâncarea sergentului-șef Favart și caporalilor care întocmeau lista cu pierderi. Am auzit că voiau să-i detașeze pe condamnați în batalionul nostru, cu data de 6, sâmbătă, și să-i numere printre morții noștri în luptă. Caporalul Chardolot considera că așa ceva era inacceptabil și că putea de la o poștă. Probabil că și sergentul-șef gândea la fel, dar a răspuns că ordinele erau ordine, că Groază trebuie să aibă motivele lui și că asta-i situația.

Peste mulți ani, când i se va întâmpla lui Mathilde să se gândească la Célestin Poux – adică la fel de des ca la tinerețea ei –, o să-și amintească în primul rând părul

blond și cercurile mari de piele roz, foarte curate, pe care le avea în jurul ochilor când a descins la *MMM* în acea duminică de august. Restul feței era neagră de praf. Călătorise cu motocicleta lui toată noaptea și aproape toată ziua, dormind pe sponci, mâncând pe apucate, oprindu-se doar la fântânile de prin sate, ca să-și astâmpere setea, cu singurul gând de a ajunge cât mai repede la ea. Telegrama care-i anunța sosirea i-a parvenit lui Mathilde abia a doua zi:

Dibuit singurul purice de război care interesează. Stop. Trimis dumneavoastră cu voia Domnului și motoarelor Triumph. Stop. Plus cheltuielile mele, evident. Semnat: Germain Pire.

Câteva zile mai târziu, dragul de Germain îi va povesti lui Mathilde, fără vanitate, cum a pus mâna pe una dintre cele două prăzi ale sale imposibil de prins.

O amazoană dintre prietenele sale – și într-o vreme, atașată de el și prin alte legături decât ale prieteniei – se îndreaptă la volanul mașinii ei spre Saint-Quentin, să-și întâlnească soțul. În pădurea Compiègne, i se sparge un cauciuc. În loc să-și murdărească mănușile, ea așteaptă să treacă cineva. Un zarzavagiu care se întoarce acasă se învoiește să-i schimbe roata. Ea pornește din nou la drum fără grijă, dar, cum iese din pădure, roata de rezervă, prost umflată, o lasă. Din fericire, se află într-un cătun. Din nefericire, află că atelierul de reparații cel mai apropiat e la șapte kilometri, pe șoseaua spre Noyon. Deviza doamnei este: „Dacă un bărbat poate s-o facă, pot și eu." Așa că pleacă pe jos până la atelier, unde sosește epuizată, doborâtă de căldură, cu bluza pe jumătate descheiată. Din fericire, angajatul de la atelier care o întâmpină este un băiat fermecător, care îi aduce un scaun și un pahar cu apă. Din nefericire, patronul

nu-i acolo și oricum ei nu vând pneuri. Dacă patronul ar fi fost acolo ca să-l înlocuiască la pompă, fermecătorul tânăr și-ar fi ucis tatăl și mama pentru ca ea să-și continue drumul, cu cauciucurile în bună regulă, înainte de sfârșitul zilei, ba chiar crede că nici n-ar fi fost nevoie să rămână orfan.

Pe scurt, amazoana rămâne la pompă, iar angajatul cel tânăr pleacă pe motocicleta lui. După numeroase aventuri, se întoarce cu mașina doamnei pe toate cele patru roți și, când ea cade în extaz, patronul, care apăruse între timp, îi spune cu un dram de mândrie și mult fatalism: „Ce pot să zic? E Célestin Poux. În război îl numeam Spaima Trupelor.“ După aceea, doamna nu poate să nu-l ducă pe Célestin Poux să-și ia motocicleta abandonată la șapte kilometri. E seară. Ei nu-i place să șofeze noaptea. Preferă să doarmă la Noyon și să-și întâlnească soțul în ziua următoare. Călare pe motocicleta lui, din ce în ce mai fermecătorul tânăr o conduce la hanul din oraș. Aici, ea nu poate să nu-l invite la cină, ceea ce el acceptă, și de vreme ce bărbații nu se dau în lături să-și aducă în pat pe cineva care le place, face și ea la fel.

Potrivit lui Germain Pire, care ascultă confidențele prietenei sale câteva zile mai târziu, noaptea a fost minunată, însă nu va apuca să afle niciodată detaliile, întrucât doamna încă vorbea când el deja pornise la drum spre Noyon. În aceeași seară, după ce-l informează pe angajatul de la garaj cum stau lucrurile, expediază o telegramă în Landes și, din același impuls, îl expediază tot acolo și pe Spaima Trupelor, cu voia Domnului și a motocicletei, plus cheltuielile cu benzina, evident. Célestin Poux, după propria mărturisire, nici n-avea nevoie de altceva ca să părăsească un loc unde stătuse prea mult, iar Hossegor, la urma urmei, îl apropia de draga lui insulă Oléron.

Ajuns în fața lui Mathilde, așezată în fotoliu și pictând pisoii care n-aveau mai mult astâmpăr decât ei, odată prezentările încheiate și înaintea oricărei discuții, Célestin Poux a vrut măcar să se spele pe față. Mathilde i-a cerut lui Bénédicte să-l conducă la baie. Sunt trei în casă. Célestin Poux a considerat că pompa din grădină e suficientă, a acceptat doar să i se aducă un prosop. Și-a spălat cu apă din belșug fața și torsul, apoi s-a dus la motocicletă să-și schimbe cămașa. În spatele motocicletei de un roșu murdar, era fixată o cutie de metal vopsită cu aceeași culoare, cruțată oarecum de praful drumului cu o nuanță sau două, pe care erau legate de-o parte și de alta, cu curele de piele, un sac uriaș de marinar, bidoane, un încălzitor cu lemne, o pânză de cort și un tufiș de grozamă pentru replantat pe insula natală. Doar ca să desfacă acest calabalâc, oricine și-ar fi pierdut tot restul zilei, dar Célestin Poux nu era oricine, avea în toate talentul dezordinii organizate. După terminarea abluțiunilor și după cursul de mecanică, pe care inevitabil a trebuit să i-l țină lui Sylvain, fascinat de bolid, i-au trebuit cinci minute, șase cel mult, ca să se așeze alături de Mathilde pe terasă, proaspăt, curat, într-o bluză albastru-deschis, fără guler și mâneci, gata să-și povestească viața.

A vorbit mult, cu tăceri lungi care păreau suplicii, ridicându-se uneori ca să se învârtă de colo-colo, cu mâinile în buzunare, fumând țigară după țigară până a umplut o scrumieră. S-a lăsat noaptea. Pe terasă și în grădină au fost aprinse felinare. La un moment dat, Bénédicte a adus omletă, friptură rece și fructe, pe care le-a pus pe masa din răchită. Ea și Sylvain cinaseră, sau supaseră cum obișnuiesc ei să spună, și probabil că la fel e și pe insula Oléron. Célestin Poux a mâncat, el singur, întreaga omletă și practic tot restul. Bénédicte găsește că acest domn e foarte bine-crescut.

Acum stă gânditor în fața lui Mathilde, blond, creț, cu niște ochi de zici că sunt ochii de porțelan ai lui Arthur, prima păpușă bebeluș pe care ea a avut-o după ce-a împlinit patru ani, incredibil ce seamănă cu Arthur al ei, corpul masiv, brațele vânjoase și un cap de prunc nevinovat. Când zâmbește, te topești. Însă nu mai zâmbește de la o vreme, din cauza ei a pornit din nou la război.

Ea ar vrea să-i pună atâtea întrebări, încât renunță. Îi spune că în noaptea asta va dormi în casă. Îl întreabă dacă e ceva care-l zorește. El răspunde că nu, că e când aici, când aiurea, că nu are obligații, poate doar față de tufișul de grozamă pe care l-a scos din pământ pe drum și care ar trebui plantat cât mai repede undeva. Plănuia s-o facă la Oléron, în grădina unui prieten din copilărie, dar, ce-i drept, insula lui nu duce lipsă de grozame. Fără un cuvânt, Mathilde arată cu degetul spre un colț al grădinii, unde Sylvain tocmai se întreba ce să planteze pentru a se asorta cu panseluțele mov. Célestin-Arthur se întoarce, se uită și, nerostind nici el vreun cuvânt, doar printr-o grimasă și o mișcare din umeri, răspunde că, dacă ea dorește, acolo sau în altă parte, lui îi este indiferent, nu i-a plăcut niciodată să contrazică.

Cât privește restul, el zice că nu vrea să deranjeze, nu-i nevoie să i se pregătească o cameră, are tot ce-i trebuie pe motocicletă și noaptea e frumoasă, o să doarmă foarte bine în pădure, între lac și ocean. Numai că, ce să vezi, lui Mathilde îi place să contrazică.

Dimineața, încă în pat, ocupată să scrie ce i-a povestit Célestin Poux, Mathilde simte cum i se strânge inima când aude îndepărtându-se Triumph-ul. Scutură din clopoțel ca o naufragiată. Bénédicte, sosită într-un suflet, ridică din umeri: *quartier-maître* al ei nu se mai mulțumea doar să încerce motocicleta, așa că oaspetele a dat jos cu amabilitate toate catrafusele de nomad și au plecat

împreună să facă un tur. Doar auzind detunăturile, poți să-ți dai seama că această invenție a diavolului trebuie să depășească o sută la oră. În plus, au plantat grozama în grădină atât de grăbiți să plece, că au lăsat de izbeliște toate uneltele. Mathilde zice: „Am dat de bucluc."

Puțin mai târziu, întinsă pe masa de masaj, îi aude întorcându-se. Se întrec în felicitări reciproce, în grădină. Se pare că Sylvain a condus tot drumul și motocicleta a scăpat fără stricăciuni. Mathilde se gândește că cei doi bărbați s-ar înțelege de minune dacă i-ar cere lui Célestin să rămână un timp la vilă. Închide ochii reflectând la această idee.

Un specialist de la sanatoriu vine acum de trei ori pe săptămână să-i facă masaj, un tip înalt și gras, cu ochelari, domnul Michelot. Instructorul de înot de odinioară, Georges Cornu, după ce și-a ras mustața, a fugit acum trei ani cu soția unui farmacist din Dax și cu cea a unui marinar-pescar din Cap-Breton. Niciuna nu avea copii, din fericire, și pe deasupra erau surori vitrege după tată, ceea ce anulează caracterul dramatic al răpirii. După cum zice Bénédicte: „Astea-s lucruri care se întâmplă."

După plecarea domnului Michelot, Mathilde ia micul dejun la soare, pe terasa dinspre lac. L-a trimis pe Sylvain să-i aducă lădița de mahon, din care a ascuns doar scrisoarea cu mărturisirile lui Elodie Gordes. Pe celelalte le-a ordonat cronologic, astfel încât Célestin Poux să se recunoască în ele.

El stă tot ca în ajun în fața ei, dar masa e dreptunghiulară, din lemn vopsit în alb, și Mathilde e acum cea care mănâncă, privindu-l cum citește relatarea primei ei întâlniri cu Daniel Esperanza. Nu face niciun comentariu înainte să termine, dar Mathilde vede pe chipul lui că amănunte uitate îi revin în minte și-l întristează.

El zice, ridicând posomorât privirea: „E ciudat să văd totul povestit așa, dar într-adevăr asta e ce s-a

întâmplat. Regret că n-am înțeles atunci că sergentul Esperanza era un om de ispravă."

Apoi îi confirmă lui Mathilde că Gordes și-a schimbat ghetele și moletierele cu cizmele nemțești pe care le purta Eschimosu'. Se cunoscuseră într-un alt regiment și fraternizaseră. Caporalul Gordes părea foarte afectat de nenorocirea prietenului său. În cursul nopții, voia chiar să taie firele de sârmă și să se ducă după el, locotenentul Estrangin a trebuit să se enerveze ca să-l facă să asculte de glasul rațiunii.

Confirmă, de asemenea, că el i-a dat mănușa stângă unuia dintre condamnați, ca s-o poarte în mâna sănătoasă. Era Manech.

Nu-i lasă lui Mathilde timp să se emoționeze, adaugă imediat că tot el a fost însărcinat de căpitanul Favourier să predea scrisoarea acestuia unui curier și dacă Esperanza a primit-o în Vosges, chiar și după luni întregi, asta dovedește că poșta armatei nu era la fel de proastă ca majoritatea celorlalte servicii, inclusiv statele-majore.

Citește scrisorile condamnaților. Comentând-o pe a lui Eschimosu', zice: „Căpitanului Gordes i se spunea Biscotte. Bine că toată treaba asta a folosit măcar să-i împace." Rândurile scrise de Omul Ăsta îl surprind așa cum au surprins-o și pe Mathilde. Citește de două ori, citește și a treia oară, după care ridică scrisoarea arătându-i-o lui Mathilde și declarând răspicat: „Asta e codată, să moară tata și mama dacă mă înșel."

Mathilde îi răspunde să-și lase o clipă bieții părinți să se odihnească în pace, și ea a bănuit de la început că trebuie să fi existat un cod între Benoît Notre-Dame și Mariette a lui, dar poate el să-l ghicească? Célestin Poux zice că soții, logodnicii, amanții aveau propriul sistem de a păcăli cenzura. De pildă, unele cuvinte aveau un al doilea înțeles și, prin urmare, numai cuplul respectiv îl cunoștea și putea înțelege codul, chiar și un specialist din

contraspionaj și-ar fi bătut capul degeaba. Existau și alte metode, el cunoștea trei, mai des folosite și mai simplu de descifrat. „Saltul puricelui“ presupunea ca, atunci când citeai scrisoarea, să sari cuvinte, câte două, trei, patru ori chiar mai multe odată. „Harta celui tandru“ însemna să nu citești decât rândurile convenite dinainte. Se poate afirma că Omul Ăsta n-a folosit nici o metodă, nici cealaltă, de altfel, Mathilde își dă seama și singură. Mai era și „Ascensorul“, care cerea să aliniezi cuvintele pe pagină în așa fel încât, fie de sus în jos, fie de jos în sus, pe verticala unui cuvânt ales ca reper din start, să se citească o frază secretă. Din păcate, dacă soții Notre-Dame foloseau acest cod, ar fi nevoie de scrisoarea originală, copia lui Esperanza nu poate dezvălui nimic.

Mathilde își termină bolul de cafea cu lapte. Îl îndeamnă pe Célestin Poux să citească scrisoarea următoare, pe care Drept Comun i-a dictat-o lui în adăpostul căpitanului Gură-Spurcată. Din câte își amintește el, în afară de ortografie, care n-a fost niciodată punctul lui forte și pe care Esperanza a corectat-o, este exact ce i-a cerut marsiliezul să scrie. Mathilde spune: „Și scrisoarea asta e codată, mi-a mărturisit chiar nașa Tinei Lombardi, după cum o să vedeți puțin mai încolo. Vă dați seama care-i codul?“ El dă din cap și răspunde oftând: „Mâncați! Lăsați-mă să citesc!“

După ce termină însemnările făcute de ea pe foi de desen despre dezvăluirile lui Jean-Marie Rouvière, el rămâne tăcut o bucată de vreme, stând în picioare în soare, privind lacul și pescărușii care se adună pe bancurile de nisip la scăderea mareei. Apoi se întoarce, se așază iar și zice: „Deci despre asta vorbea căpitanul înainte să moară. Grațierea lui Poincaré, pe care comandantul Lavrouye a trecut-o sub tăcere.“

„Din ce motiv?“

„Ce știu eu? Fiindcă era un gunoi, pur și simplu, sau pentru că urmărea să-i pună bețe-n roate vreunui superior sau poate voia să arunce vina în spinarea lui Favourier. Orice. Dacă aș afla că a refuzat să-și întrerupă cina ca să rezolve lucrurile nu m-ar mira."

Scrisoarea doamnei Chardolot, mama caporalului său, îl lasă perplex. A fost în preajma lui Urbain Chardolot încă mult timp după afacerea Bingo Crepuscul. De fapt, abia în primăvara lui 1918 hazardul războiului i-a despărțit. Chardolot nu i-a mărturisit niciodată îndoielile sale și nici altcuiva probabil, fiindcă zvonurile circulau repede în tabără sau în tranșee, le-ar fi auzit și el.

„Ați vorbit mult între dumneavoastră despre acea duminică?"

„O vreme, da. Vorbeam despre atac, despre prietenii morți, despre răniții care măcar aveau norocul să fie trimiși acasă. Apoi, după cum v-am spus, un necaz alungă alt necaz, zilele șterg alte zile."

„Dar despre cei cinci condamnați nu vorbeați?"

El lasă capul în jos. Zice: „La ce bun? Preferam să păstrăm tăcerea chiar și în privința prietenilor morți."

Apoi citește încă o dată pasajul din scrisoare cu mărturisirea pe care Urbain Chardolot le-a făcut-o părinților săi în timpul unei permisii:

Aveți dreptate, pesemne că am visat toate astea, la fel și faptul că i-am văzut pe toți cinci morți în zăpadă. Numai că unul cel puțin, dacă nu doi, nu era cel pe care mă așteptam să-l găsesc acolo.

Zice: „Nu pricep deloc. Nu știam că Chardolot s-a întors luni dimineață la Bingo. Noi eram în a treia tranșee germană, la peste trei sute de metri în dreapta și aproape un kilometru în față. Ca să te întorci, o luai pe drumul cel mai scurt."

„Cine s-a mai întors duminică noaptea și luni dimineața?" întreabă Mathilde.

„Nu-mi amintesc. Eu, de pildă, cu răniții sau ca să găsesc haleală. Dar nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte să risc un ocol sub salvele de tun."

Stă puțin pe gânduri, apoi continuă: „Duminică seara, multă lume a trebuit să se întoarcă într-un moment sau altul. Adunai prizonierii, cărai muniția, îi ajutai pe mitraliori să-și ducă armele. Era și multă zăpăceală când sergentul Favart a luat comanda. Deși el nu era un tip care să-și piardă capul în situații grele, iar asta s-a văzut când l-a înlocuit pe locotenentul nostru la Chemin des Dames, trebuia să se organizeze."

„Mi-ați spus că cineva a văzut corpul lui Manech în zăpadă, luni dimineață, ucis de un glonț al Albatrosului. Măcar tipul ăsta trebuie să fi trecut pe la Bingo. Cine era?"

Célestin Poux clatină din cap cu disperare. Prea multe lucruri se întâmplau în același timp, începuse din nou să ningă, a uitat ce camarad i-a spus asta și dacă nu cumva și el auzise de la altul.

După ce chibzuiește puțin, continuă: „Știți, fraza lui Chardolot e posibil să fi fost deformată de mama lui, poate nu voia să spună ce credem noi. Poate voia să zică, de exemplu, că unul dintre condamnați, dacă nu doi, n-ar fi trebuit să se găsească acolo, fiindcă nu merita. Chardolot se putea gândi la logodnicul dumneavoastră, care-și pierduse mințile, dar și la Eschimosu', pentru că Eschimosu' pretindea că e nevinovat."

Mathilde admite că fraza lui Chardolot se poate să fi fost deformată, dar nu într-atât încât să capete alt sens. Să citească el scrisoarea lui Véronique Passavant și povestea întâlnirii ei cu Tina Lombardi, la începutul lui martie 1917, la doar două luni după Bingo. El a citit-o deja. Zice că femei de toate condițiile umblau prin zona taberelor, căutând informații despre persoane dragi

dispărute. Erau adesea trase pe sfoară de soldați sau de locuitori care, pentru câțiva ludovici, un ceas, o favoare, le spuneau ce-și doreau ele să creadă. N-ar vrea s-o șocheze pe Mathilde, dar mulți vorbeau despre aceste nefericite folosind un nume obscen, i-a auzit pe atâția lăudându-se, cu râsete grosolane, că și-au desfăcut prohabul pentru o mică burgheză naivă sau că au avut-o gratis pe una dintre suratele Tinei Lombardi.

Scotocește prin vraful de hârtii și trage spre el o foaie de desen de-ale lui Mathilde. Zice: „Uitați, chiar și dumneavoastră spuneți că ea se înșală. A aflat, nu știu cum, că Drept Comun al ei fusese dus la Bingo împreună cu alți patru, dintre care unul purta cizme luate de la un neamț. A aflat, nu știu cum, că acesta era Eschimosu'. A aflat că luni un rănit de la Bingo, purtând cizme nemțești, a fost văzut la spitalul de campanie din Combles, împreună cu un alt rănit mai tânăr, și a dedus că sigur erau Eschimosu' și, poate, omul ei. Se înșală. Aveți dreptate. Caporalul Benjamin Gordes avea în picioare cizmele nemțești. Iar celălalt, mai tânăr, știu cine era, un Marie-Louise din Charentes, ca mine, al cărui nume nu l-am știu probabil niciodată, i se spunea La Rochelle. În cursul nopții, au plecat amândoi să ducă niște prizonieri în spatele liniilor. Când s-au întors, trebuie să fi avut de-a face cu obuze sau plumbi rătăciți, pentru că am auzit în tranșee niște brancardieri care se întâlniseră cu ei pe drum. Brancardierii întrebau dacă noi eram din compania caporalului Gordes. Ne-au spus că el era rănit la cap și sângera abundent, dar căra în spate un tânăr într-o stare încă și mai proastă, pe care-l chema Rochelle sau era din La Rochelle, și se îndrepta cu cizmele lui nemțești spre postul de prim-ajutor.

Mathilde tace.

Puțin mai târziu, Célestin Poux citește că Benjamin Gordes a fost ucis înainte de a fi evacuat, în

bombardamentul de la Combles. Zice: „Bietul caporal Biscotte! Nu l-am văzut niciodată binedispus, arăta chiar mai trist din spate decât din față, dar era un om de treabă, nu l-am văzut să scoată din sărite pe cineva vreodată."

Se gândește la Biscotte. Nu mai are țigări. Tot mototolește și netezește pachetul gol. Povestește: „Odată, în tabără, am dat de el când repara un scaun. Am stat de vorbă în timp ce lucra. Mi-a spus că are nevastă și cinci copii. Mi-a înșirat numele țâncilor. Le-am uitat. Îmi amintesc doar degetele lui. Semănau cu ale unui bijutier. Și am înțeles că, înainte de toată mizeria asta, era cel puțin general de patru stele printre ebeniști."

Mathilde zice: „Frédéric, Martine, Georges, Noémie, Hélène. E un pachet de țigări început în sertarul din stânga al bufetului. Sylvain le-a lăsat acolo de când nu mai fumează."

După-amiază, pe cealaltă terasă, Mathilde încearcă din nou să picteze pisoii, dar fără modele, care s-au dus să se joace de-a v-ați ascunselea prin tufișuri sau să-și facă siesta. Célestin Poux citește și recitește foile corvezii sale. Despre cele referitoare la el în scrisorile primite de Mathilde, zice: „Bârfe. Mă descurcam, de acord, dar n-am înșelat niciodată pe nimeni și întotdeauna era vorba de serviciu contra serviciu. Cazanul cu supă, de exemplu, era abia o marmită, cât să umple două gamele, și eram înțeles cu bucătarii, ei spuneau adevărul. Cât despre cina învârtiților de la statul-major, cine aruncă în mine cu piatra? Sigur nu cei din grupa mea. Oricum, era o pulpă de miel bine făcută pe-afară, moale și suculentă la mijloc. Iar piersicile în sirop, o minunăție. La fel de bune pentru burta noastră ca și pentru a scorojilor ălora cu pretenții. Și i-am dat trei pachete de tutun de pipă unei ordonanțe pentru pont."

Mai târziu, împingând totul pe masa de răchită, el zice la dracu', are „capul plin ca un pepene", acum nu

mai știe nimic și se îndoiește de orice, chiar și de ceea ce a văzut și a auzit în duminica aia împuțită, însă de un lucru e sigur: dacă unul dintre cei cinci aruncați în zăpada dintre tranșee a reușit să scape de acolo, respectivul nu poate fi decât Omul Ăsta.

„De ce?" întreabă sec Mathilde, răsucindu-se spre el.

Célestin Poux e obosit. Are obrajii roșii. Ridică din umeri fără s-o privească. Răspunde: „Pentru că războiul despre care se vorbește în hârțoagele astea ale dumneavoastră, eu nu-l recunosc, zici că nici n-am făcut același război." Repetă mai tare: „La dracu'!" Apoi se rușinează, se liniștește. Mathilde continuă să se uite la el, cu pensula în aer. El lasă capul în pământ. Spune: „Ca să scapi de acolo, trebuia să-ți găsești imediat o groapă și, potrivit sfatului dat de căpitanul Favourier, să-ți ții gura. Trebuia să rămâi așa toată noaptea, toată ziua, fără să atragi atenția nimănui, să mănânci zăpadă, să-ți faci nevoile fără să-ți poți mișca un deget de la picior, să aștepți. Or, Șase-Parale cântă *Vremea cireșelor*, Manech ridică un om de zăpadă, Drept Comun vrea să se predea, Eschimosu' doboară un biplan cu grenada. Doar Omul Ăsta, cel mai puternic dintre cei cinci, cel mai calm, știu fiindcă l-am văzut atât în adăpost, cât și după aceea, doar el putea să scape. Însă n-a scăpat nici el, vă spun, se trăgea prea tare, se trăgea prea tare. Înțelegeți? Se trăgea prea tare asupra tranșeei Bingo și a terenului din fața ei. Chiar și noi, care eram mai bine adăpostiți decât el, am fost căsăpiți, am șters-o de-acolo."

Mathilde nu se lasă influențată niciodată de epuizarea celorlalți. Probabil că asta i se trage de la faptul că și ea, de atâția ani, e obligată să facă multe „fără să-și poată mișca un deget de la picior". Dar Célestin Poux începe să-i placă, îi redă libertatea deocamdată.

Cu capul plin ca un pepene, el aleargă să plonjeze în lac. Ea îl privește cum înoată de la fereastra camerei sale.

Și-a pus un costum de baie cu bretele de-ale lui Sylvain. Înoată bine, dar nu la fel de bine ca Manech. Ea se gândește cât a trecut de când nu mai înoată – de când nu mai plutește, dacă preferați – cu bucăți de plută prinse la glezne. Își dorește din toate puterile să-l audă încă o dată pe Manech înotând, nici măcar să-l vadă, nu cere atât de mult, doar să-i audă bătăile regulate ale brațelor și ale picioarelor în apa lacului, într-o seară tihnită de aprilie.

Brr, strigă el, fiindcă apa-i rece, apoi înoată, iar ea îl aude, îl aude.

La un moment dat, Bénédicte intră în cameră cu lădița de mahon. Mathilde vede pe fereastră că Sylvain e acum alături de Célestin în apă, se luptă amândoi încercând fiecare să-l bage pe celălalt la fund. Lângă ea, Bénédicte oftează cu resemnare. Zice că bărbații, când sunt împreună, indiferent că au treizeci sau cincizeci de ani, redevin copii, e ceva mai puternic decât ei.

Seara, cinează tuspatru în sufragerie, cu toate ușile deschise. Mathilde zice că ar fi bine ca tatăl ei să-l angajeze pe Célestin să se ocupe de Delage și să-l ajute pe Sylvain. Se lasă tăcerea. Ceilalți trei stau cu nasul în farfurie. Ea zice, fără să creadă un cuvânt, doar ca să fie amabilă: „Dacă și Célestin este de acord, firește."

Arthur-Célestin ridică ochii de porțelan spre ea și o privește lung. Întreabă: „Domnișoară Mathilde, pot să vă tutuiesc? Nu mă simt în largul meu să mă adresez oamenilor cu «dumneavoastră», mai ales celor care îmi plac. Când vorbesc la plural cu o singură persoană, am impresia că fac o greșeală de gramatică."

Ea răspunde: „Puțin îmi pasă dacă mi se spune „tu" sau „dumneavoastră", câtă vreme mi se spun lucruri interesante. Dar eu o să-ți zic Célestin, fiindcă mi-e teamă că de aseară te-am tot agasat."

El zâmbește în felul acela al lui, de să te topești. Începe iar să mănânce. Îi spune lui Bénédicte că

mâncarea e bună. Bénédicte e mulţumită. Se lasă din nou tăcerea. Mathilde îl întreabă pe Sylvain ce crede. Sylvain crede că e un dezastru. Izbucneşte în râs, la fel şi Célestin. Bénédicte, chiar şi fără să priceapă, nu se lasă mai prejos. Mathilde rămâne singura cu mutră de înmormântare, uitându-se la ei de parcă ar fi trei amărâţi.

Într-un final, fiindcă nu suportă să fie exclusă, nici măcar dintr-un hohot prostesc de râs, loveşte în masă de zdrăngăne farfuriile. Îi zice – aproape îi strigă – lui Célestin Poux: „Vreau să mă duci acolo! Înţelegi? Vreau să văd cu ochii mei locul ăla nenorocit!"

Din nou, tăcere. Arthur-Célestin se uită la ea îmbujorat. Apoi îi spune: „Unde crezi că am fost în dimineaţa asta Sylvain şi cu mine? Ne-am interesat la gara din Labenne. Plecăm miercuri, tu şi Sylvain cu trenul, iar eu, cu maşina, pentru că vom avea nevoie de ea. Dacă ajung înaintea voastră, o să vă aştept la gara din Péronne. Dacă nu, ne întâlnim la hotelul de care mi-a zis Sylvain, *Hanul Meterezelor*. Detaliile nu-şi au rostul cu nişte oameni aşa de inteligenţi ca noi."

Mathilde îşi apropie fotoliul şi îi întinde mâna peste masă. Răstoarnă cu această ocazie sticla de vin. Bénédicte se enervează. Sylvain îşi netezeşte mustăţile roşcate cu degetul mare şi cel arătător, tremurând de emoţie.

Tranşeea din faţă

Un câmp imens, proaspăt secerat, doi ulmi ciuntiți, cu crengile joase bogate în frunze și înconjurați de lăstari, un pârâiaș care curge fără zgomot pe sub un pod de lemn, o colină înverzită la orizont.

Sylvain și Célestin o duc pe Mathilde la fața locului într-un palanchin. Palanchinul este vechea ei trotinetă, transformată de ghici-cine, cu ajutorul unor piulițe-fluture și a două bare de oțel. Cum a făcut rost ghici-cine de respectivele bare, asta ține de domeniul bârfelor. Legănându-se ca o împărătească, Mathilde vede totul de sus, în soarele nemilos de august. La adăpostul umbrelei deschise, purtând o rochie albă, de dantelă și pălărie cu boruri largi, împodobită cu eșarfă roz, de mătase, are impresia că e în Africa, la vânătoare de dureri.

Domnul Dondut Alphonse, proprietarul celor patruzeci de hectare din jur, care face pe ghidul, se oprește brusc și spune cu accent din Nord, bătând în pământ cu pantofii lui butucănoși: „Da!... Aici este, domnișoară, fix aici se găsea Bingo, în fața tranșeei Erlangen a nemților." Se uită la propriul teren cu ochi plini de ranchiună, lipsiți de dragoste. Oftează din rărunchi. Zice: „Arborii ăștia doi i-am lăsat ca să aibă la ce se uita ăia de vin să vadă urmele războiului. Dacă doresc, la un preț deloc mare, la mine acasă, nevastă-mea le servește supă de

varză cu piper negru și, pentru același preț, brânză și vin. Dacă vă tentează, veți fi toți trei bine serviți. Da!... Podul l-am construit eu cu ginerele meu. Închipuiți-vă că nemții abătuseră pârâul în folosul lor, dincolo de coline. Da! Asta-i!... Am văzut multe mizerii."

Cei doi bărbați lasă jos palanchinul. Célestin Poux pleacă să hoinărească. Nu recunoaște nimic. Strigă de la depărtare: „În locul ăsta, se aflau niște cărămizi, un zid prăbușit. Ce era cu ele?" Domnul Dondut nu știe. A cumpărat terenul în 1921, tranșeele fuseseră astupate, pământul arat. Așa a și dat proprietarul dinainte peste grenada care i-a smuls brațul drept, arând pământul. Adaugă: „Nu trece o săptămână fără să afli că a mai sărit în aer cineva. Da!... Războiul n-a terminat de ucis, o să vedeți, mai are ani frumoși în față!"

Mathilde încearcă în zadar să-și imagineze un câmp de luptă. Întreabă unde poate fi găsit fostul proprietar. Domnul Dondut răspunde că acesta, cu banii pe pământ, și-a deschis un birt lângă Montauban-de-Picardie, pe șoseaua spre Fricourt. Zice: „Întrebați de *Birtul Roșu*. Întrebați de Ciungu'. Îl cheamă Deprez Hyacinthe, dar e mai bine să întrebați de Ciungu'." Apoi privește iar terenul, părând că-și stăpânește anevoie disprețul, zice că are treburi care îl așteaptă, îi urează lui Mathilde o zi bună și pleacă.

Mathilde rămâne acolo o oră, fără a izbuti să suprapună peste realitate decorul construit de imaginația ei. Opt veri deja. În iulie, probabil că macii înfloreau cu sutele. Înainte s-o copleșească descurajarea, își flutură umbrela pentru a le face semn lui Sylvain și lui Célestin, două siluete minuscule în vârful colinei, să se întoarcă. După ceasul ei de mână, le ia mai puțin de șase minute să ajungă la ea. Célestin zice: „Acolo sus, eram în a treia linie a nemților, cea care ne-a făcut să pierdem atâția oameni." Ea răspunde: „E mai aproape decât spuneai tu.

Nu-i greu de înțeles că, până și prin zăpadă, chiar și noaptea, chiar și sub obuze, Benjamin Gordes s-a întors să vadă ce mai putea face pentru Eschimosu', prietenul lui." Și, cum Célestin nu pare convins, Mathilde adaugă în felul tărăgănat al domnului Dondut: „Da!..."

Mănâncă de prânz la *Birtul Roșu*. Sunt singurii clienți. Amintiri din război acoperă pereții. În clădirea vecină, unde locuiește împreună cu soția lui, Ciungu', cincizeci și cinci de ani, puternic ca o gorilă, îmbrăcat în gri-transpirat, cu mustață galică pe un chip cu trăsături grosolane, a amenajat un soi de muzeu. După cum este afișat deasupra tejghelei, intrarea costă o sută de *sous* pentru doritori, cincizeci pentru copii și bătrâni și nimic pentru vajnicii bărbați care au trăit pe pielea lor măcelul. Hohotind de râs, i se adresează lui Célestin Poux: „Vasăzică tu ești ăla despre care se vorbește și acum, Rab de Rab, soldatul Toto, minunea de om care le aducea camarazilor de mâncare pulpa de miel a ofițerilor? Ah, bate palma, băiete! Sunt tare mândru că ai venit la mine!" Și te pup pe un obraz, și te pup și pe celălalt. Când se înduioșează, bărbații sunt mai dezgustători decât babele fardate, se gândește Mathilde.

Mănâncă, totuși, cu poftă. Undeva, în creierașul ei amorf, a încolțit o idee. La sfârșitul acelei duminici de zăpadă, prin întuneric, Benjamin Gordes și tânărul La Rochelle se întorc spre liniile lor, după ce au lăsat niște prizonieri germani. Caporalul îi zice lui Marie-Louise: „Vino cu mine! Facem un ocol de numai jumătate de kilometru prin șanțuri, ca să-mi văd prietenul și, dacă este viu, să-l salvez." Și iată-i pornind amândoi printre jerbele de foc, exploziile de obuz și vacarmul acestei nopți în care, poate, Manech încă agonizează.

Ciungu', Hyacinthe Deprez, îi spune: „M-am întors la câmpurile și la ferma mea în ruine prin aprilie 1917, după ce nemții, ca să-și restrângă frontul, se retrăseseră

patruzeci sau cincizeci de kilometri, până la Siegfried, linia lor fortificată. Ținutul era străbătut de britanici de pretutindeni, chiar și de indieni din Indii cu turbane, de australieni și de neozeelandezi, de scoțieni, irlandezi și englezi din Anglia. În viața mea n-am auzit atâta *spiker english* ca în 1917 și 1918, era obositor, însă sunt cei mai viteji soldați pe care-i poți întâlni, în afară de camaradul meu Célestin Poux și de generalul Fayolle. Am citit multe cărți despre război și eu unul sunt lămurit: dacă cineva a fost aproape să răzbească, acela este Fayolle, pe Somme, în vara și toamna lui 1916."

Célestin Poux se declară cu totul de acord. Emile Fayolle este, categoric, generalul lui preferat. L-a văzut cu ochii lui. Odată, la Cléry, nu departe de aici, Fayolle i-a vorbit. I-a spus câteva cuvinte de neuitat pe care nu și le mai amintește. Da, era un om de caracter. Imediat sunt trecuți în revistă generalii. Mangin era un sălbatic. Pétain a învins la Verdun, dar era dur, pătruns de propria importanță. Ciungu' adaugă: „Ipocrit, fără îndoială." Foch era dur și el. Joffre îmbătrânea. Nivelle s-a pierdut definitiv la Chemin des Dames. Sylvain, care-și bea vinul ca și ceilalți, intervine pentru a spune că și el a citit cărți, că nu trebuie să se arunce cu piatra în Nivelle, n-a avut noroc, a trecut la mustață pe lângă victorie. După aceea, imediat după aceea, fiindcă așa se cade, adaugă: „Puțin îmi pasă de victorie. Toți, cum or fi ei, au dus la măcel prea mulți oameni." La care Ciungu' răspunde că e foarte adevărat. Célestin Poux, care vrea întotdeauna să aibă ultimul cuvânt, conchide: „Chiar și-așa, Fayolle era cel mai puțin rău. Bine măcar că politicienii ăia de duzină i-au dat bastonul de mareșal."

Înaintea acestei orgii de futilități, Mathilde află, totuși, lucruri interesante. Bucata de zid prăbușit în fața tranșeei Bingo rămăsese dintr-o capelă micuță, abandonată de când hăul, care-i servise lui Hyacinthe Deprez

drept magazie pentru unelte. Sub ea se afla o pivniță mică și joasă. El nici nu se întorsese când s-au descoperit pe terenul său corpurile a cinci soldați francezi, îngropați acolo de britanici, el fiind refugiat cu nevasta la fratele lui mai mic, negustor de case la Compiègne. I s-a spus că puștoaica vecinilor săi, alde Rouquier, hoinărind prin tranșeele devastate în căutare de suvenire, a descoperit mormântul, i-a anunțat pe soldați și a primit o pereche de palme pe cinste de la maică-sa, drept răsplată pentru bunăvoința ei. Din câte își amintește el, pe copilă o chema Jeannette, trebuie să aibă acum vreo șaptesprezece sau optsprezece ani. Zice: „E un miracol că n-a murit în ziua aia. Echipele de deminare nu curățaseră încă grosul, iar când au făcut-o, aveai cu ce să arunci în aer un sat întreg."

Înainte de a pleca, Mathilde e dusă în palanchin la muzeul de alături, deși graba ei este să se întoarcă la Bingo și să-i găsească pe alde Rouquier. Într-o sală mare, flancată de nișe în zidărie, sub niște lumini electrice de coșmar, o așteaptă manechinele în mărime naturală ale unor soldați francezi, britanici și germani, îmbrăcați ceva de groază, cu ranițele și armele lor, cu ochi lipsiți de privire, într-o încremenire teribilă. Ciungu' este foarte mândru de opera lui, în care și-a investit economiile și moștenirea urmașilor până la a cincisprezecea generație. Pe o masă lungă și solidă, așezată în mijloc, ticsită de nasturi de uniformă, epoleți, insigne, cuțite, săbii, totul frumos aranjat, îi arată lui Mathilde o cutie metalică roșie, de țigări sau tutun Pall Mall, și zice: „Una la fel ca asta a găsit puștoaica pe terenul meu, vârâtă în mormântul celor cinci soldați. Maică-sa mi-a povestit că unul dintre canadienii care îi îngropaseră avusese bunătatea să pună în cutie o hârtiuță cu câteva cuvinte, ca să nu-i abandoneze fără un epitaf."

Urmează drumul și aerul curat. Mathilde îl roagă pe bunul Dumnezeu, pe care nu-L deranjează decât atunci când n-are încotro, să n-o pedepsească niciodată trimițându-i vise cu acest muzeu, chiar dacă uneori e rea, chiar dacă i se mai întâmplă să-și imagineze că-l sfâșie cu caii ulanilor cu cap de mort pe un sergent din Aveyron numit Garenne, ca iepurii.

Ferma familiei Rouquier, pe care Célestin Poux o găsește repede, fără a fi nevoie să rămână orfan, este o construcție de piatră, cărămidă, resturi felurite, ciment, cârpită peste tot și ținută în picioare de niște bârne groase, între care sunt puse rufe la uscat. Doamna Rouquier zice că fata ei a plecat în Normandia, cu burta la gură și cu un vagabond din Lens, că a primit o carte poștală din Trouville, care o anunța că e bine, făcea menajul pe la diverse case și urma să nască în octombrie. Sylvain și Célestin rămân în curte să se joace cu câinii. Mathilde bea un pahar cu limonadă în bucătăria curățică, în care miroase a usturoi de la mănunchiul atârnat de tavan, ca în Sud, e bun pentru inimă și alungă diavolul.

Micuța Jeannette a dezgropat cutia de Pall Mall. Avea zece ani, știa să citească. A dat fuga la șosea și a găsit niște soldați. Apoi s-a întors la fermă și a încasat binemeritata pereche de palme fiindcă s-a dus să alerge ca un *poilu* printre porcăriile care explodau. Doamna Rouquier pretinde că a văzut tot ce s-a întâmplat după aceea. S-a dus să-i caute pe soldați, care deschideau mormântul pe câmpul lui Hyacinthe Deprez. Au fost aduse imediat cinci sicrie de lemn alb, pentru a pune în ele cadavrele.

Îi spune lui Mathilde: „Firește, nu arătau bine." Mathilde răspunde cu răceală: „Bănuiesc." În orice caz, toți cinci se aflau sub o prelată mare, cafenie, care cu un bandaj la mâna dreaptă, care cu un bandaj la mâna stângă. Doamna Rouquier nu se putea apropia mai mult, mai ales că veniseră și alți oameni din împrejurimi

și soldații începeau să facă mutre, dar a auzit tot-tot. De pildă, știe că pe unul dintre nefericiții uciși îl chema Notre-Dame, pe altul Bouquet, ca un buchet de trandafiri, iar altul avea nume italienesc. Cel care îi comanda pe soldați, un caporal sau un sergent, niciodată n-a știut să recunoască gradele, citea cu glas tare numele și contingentul de pe plăcuțele militare ale morților, înainte de a-i așeza în giulgiurile lor, și ea își amintește că cel mai tânăr trebuie să fi avut abia douăzeci de ani.

Sicriele au fost urcate apoi într-un camion tras de cai. Era frig. Copitele și roțile alunecau pe făgașele înghețate. Atunci, unul dintre soldați, un parizian răutăcios, s-a răsucit și le-a strigat oamenilor care se aflau acolo: „Adunătură de hoitari! N-aveți nimic mai bun de făcut decât să vă holbați la morți?“ Unii au fost atât de indignați că sunt tratați astfel, încât s-au plâns primarului, întors de puțină vreme, însă acesta a fost și mai rău tratat de către ofițerul căruia i-a prezentat cazul și care i-a spus că mai bine să se ducă și să se pișe, vă dați seama, să se pișe, decât să-și răcească gura de pomană cu el. Apoi, în aprilie, acești soldați au plecat, iar englezii se arătau mai politicoși. Ori poate că, de fapt, nu înțelegeai ce zic.

Peste puțină vreme, se pornește un vânticel care agită frunzele ulmilor de la Bingo Crepuscul. Mathilde a vrut să se întoarcă aici pentru o ultimă dată. Célestin Poux zice: „Îți face rău. La ce-ți folosește asta?“ Ea habar n-are. Privește focurile apusului luminând colina. Sylvain a plecat cu mașina după benzină. Mathilde întreabă: „Cum era mănușa pe care i-ai dat-o lui Manech?“ Célestin îi răspunde că roșie, cu dungi albe la încheietură, tricotată de o prietenă din copilărie, la Oléron. Și fiindcă nu-i venea să se despartă de o amintire de la prietena lui, a purtat-o pe cealaltă în mâna dreaptă tot restul iernii, asortată cu o mănușă de ofițer, din șevro gălbui-deschis, pe care o găsise pe undeva.

Ea și-l imaginează fără greutate cu o mănușă de lână roșie și una de piele gălbuie, cu casca pe cap, încărcat cu traiste, gamele și pâini militare rotunde. Consideră că arată foarte emoționant. El o întreabă: „De ce vrei să știi cum era mănușa mea? Coana Rouquier ți-a zis că o avea unul dintre cei cinci îngropați aici?" Ea răspunde: „Tocmai că nu." El se gândește: „Poate n-a observat ea. Poate a uitat. Ori poate Manech o pierduse." Mathilde crede că sunt prea mulți de „poate" pentru o mănușă atât de bătătoare la ochi. El tace câteva clipe, stând în picioare, lângă ea. Zice: „Când făcea omul de zăpadă, Manech o avea, într-adevăr. Coana Rouquier n-a văzut lucrurile de la așa mică distanță cum susține. Atâta tot."

Merge pe câmp. Mathilde ghicește că el încearcă să se orienteze după arbori și albia pârâului, pentru a ajunge la locul unde fusese omul de zăpadă. Acum e la cincizeci, șaizeci de metri de ea. Strigă: „Albăstrea era aici când camarazii mei l-au văzut căzând. Doar n-au inventat-o ei!"

Mathilde s-a atașat de soldatul Toto. Este înțelegător cu ea și deloc zgârcit cu timpul lui. În plus, a purtat o iarnă întreagă niște mănuși desperecheate, ca să-l ajute pe Manech. Altminteri, bucuroasă l-ar fi trimis să se pișe.

În aceeași seară, vineri, 8 august 1924, la *Hanul Meterezelor* din Péronne, în mai puțin de-o oră se produc trei evenimente atât de tulburătoare pentru Mathilde, încât îi va fi mereu greu, când se va gândi la ele, să le separe, fiindcă vor alcătui întotdeauna același fulger al aceleiași furtuni.

Mai întâi, când se așază în sala de mese, de Mathilde se apropie o tânără de vârsta ei, în rochie negru cu bej și pălărie cloș, și se prezintă într-o franceză aproape fără accent. Este zveltă, nu foarte înaltă, brunetă, cu ochi albaștri, nici urâtă, nici frumoasă, austriacă. Călătorește împreună cu soțul pe care l-a lăsat în celălalt capăt al

sălii să-și termine porția de raci. El este prusac, lucrează la vamă și, când Mathilde privește în direcția lui, se ridică în picioare și o salută cu o mișcare scurtă din cap. Pe ea o cheamă Heidi Weiss. A aflat de la *maître d'hôtel* că Mathilde și-a pierdut logodnicul în tranșeea numită Bingo Crepuscul sau Bing la Crepuscul ori, mai probabil, Byng la Crepuscul, căci un general englez redutabil purta acest nume. S-a oprit azi aici pentru a merge să se roage la mormântul fratelui ei, Gunther, ucis tot în fața tranșeei Bingo, la vârsta de douăzeci și trei de ani, în prima duminică din ianuarie 1917.

Mathilde îi face semn lui Sylvain să aducă un scaun pentru tânăra austriacă. Heidi Weiss se așază, întrebându-i pe cei doi bărbați dacă au fost mobilizați. Ei răspund că da. Ea le zice că nu trebuie să-i poarte pică dacă nu le poate strânge mâna ca lui Mathilde, fratele ei e mort, nu s-ar cuveni, iar soțul ei, care provine dintr-o familie traumatizată de înfrângere, ar sta supărat cu săptămânile.

Sylvain și Célestin spun că înțeleg, nu se simt deloc ofensați. Ea e, totuși, fericită să afle că Sylvain a fost la aprovizionarea marinei, la Bordeaux, că n-a văzut la față un german decât ca prizonier de război și că nu s-a luptat decât cu propria sudoare. Célestin Poux însă tace. Ea insistă, cuprinsă de neliniște, în pragul plânsului: „Erați și dumneavoastră aici în ziua aia?" El răspunde blând, uitându-se la ea, că era, da, și că se consideră un bun soldat care a făcut ce i-a stat în puteri, dar că tot războiul, din câte știe el, a ucis doi soldați inamici, unul la Douaumont, în fața Verdunului, în 1916, altul în debandada din primăvara lui 1918. Dar ea să vorbească în continuare, poate că el i-a văzut fratele.

Dacă a înțeles ea bine de la feldwebelul care i-a povestit despre Bingo după război, Gunther a fost ucis de francezi la sfârșitul zilei, duminică, într-o tranșee din cea de-a doua poziție, unde mânuia o pușcă-mitralieră.

Célestin Poux zice: „E-adevărat. Doi au murit, iar ceilalți, rămași fără muniție, s-au predat. Feldwebelul, parcă-l văd, era un vlăjgan blond. Își pierduse casca, părul îi cădea peste ochi. Grenadierii l-au ucis pe fratele dumneavoastră, ca să amuțească pușca-mitralieră, dar nimeni nu poate învinovăți pe nimeni în toată porcăria aia."

Heidi Weiss înțelege cuvântul porcărie. Închide ochii și dă din cap că da, strângând din buze până își pierd culoarea.

Când își revine, îi dezvăluie lui Mathilde numele feldwebelului care a fost comandantul fratelui ei și care a venit în 1919 să-i povestească despre moartea acestuia: Heinz Gerstacker. I-a spus că francezii aruncaseră cinci de-ai lor în zăpadă, neînarmați și răniți la o mână. I-a spus că duminică, în zori, au trebuit să trimită curieri ca să primească ordine, fiindcă telefonul fusese distrus în timpul nopții de o mortieră de tranșee. I-a spus și alte lucruri pe care ea le-a uitat, dar își amintește clar un detaliu care a impresionat-o: dus ca prizonier în liniile franceze, Heinz Gerstacker l-a văzut într-o groapă pe unul dintre cei cinci morți – fiindcă toți cinci muriseră – care încremenise în genunchi, într-o atitudine de rugăciune. Înfrigurată, Mathilde se întoarce spre Célestin Poux. El o întreabă pe Heidi Weiss: „Când anume l-au dus pe adjutantul dumneavoastră în liniile noastre? Duminică noaptea sau luni dimineața?" Ea răspunde: „Ne-a vorbit numai despre duminică și despre noapte. Dar știu unde să-l găsesc în Germania. O să-i scriu sau o să merg să-l văd, ca să-i povestesc că v-am întâlnit."

Mathilde zice: „Nu v-a vorbit despre cel mai tânăr dintre cei cinci, logodnicul meu, care, cu o singură mână, a ridicat un om de zăpadă între cele două tranșee? Asta ar trebui să vă amintiți, nu?" Heidi Weiss închide ochii, strânge din buze și dă încet din cap că da. După câteva secunde, fără s-o privească pe Mathilde,

uitându-se fix la un colț al feței de masă, la un pahar sau la orice altceva, rostește: „Un avion de-al nostru v-a ucis logodnicul, dar vă jur că nimeni din tranșeea noastră nu voia asta. Probabil știți, nu mai era în toate mințile. Apoi, brusc, cel mai bine ascuns dintre cei cinci a aruncat o grenadă spre avion și l-a doborât, ne-a povestit Heinz Gerstacker, și atunci a sosit ordinul să evacuăm tranșeea pentru a lăsa cale liberă artileriei."

Nimeni nu mănâncă. Heidi Weiss cere un petic de hârtie și un creion ca să-și noteze adresa lui Mathilde. Repetă că soțul o să stea supărat pe ea săptămâni întregi. Mathilde îi atinge mâna sprijinită de masă și îi zice: „Duceți-vă, dar să insistați pe lângă feldwebel să-mi scrie!" Începe să i se pară că Heidi Weiss are ochi frumoși și triști. Își răsucește trotineta ca s-o privească îndreptându-se spre soțul ei. Austriaca are mersul grațios al unei căprioare din munții ei și pălărie cloș, ca fetele din Montparnasse. Soțul se ridică iar, ca să salute scurt. Întorcându-se la cartofii soté care s-au răcit, Sylvain zice: „Războiul ăsta-i, totuși, o prostie de mucoși, într-o zi, nu-i exclus, vom fi revenit în punctul dinainte, obligați să fim amici cu toată lumea."

În minutele care urmează, băiatul de la restaurant care se ocupă de ei, pe care Mathilde a sfârșit prin a-l cunoaște, zis și Fantomas, fiindcă vorbește la urechea oamenilor cu aerul unui conspirator, vine să-i șoptească lui Sylvain că e chemat la telefon.

Când se întoarce, Sylvain e fără ochi. Mathilde vrea să spună că are ochii adânciți în orbite, că e închis în el însuși de ceva care-l depășește. Ține în mână un ziar îndoit. Se așază și i-l dă lui Célestin Poux.

La telefon era Germain Pire, care i-a spus să facă rost de un ziar de dimineață și să-i cruțe nervii lui Mathilde. Célestin Poux se uită la ziarul îndoit, citește, apoi îl pune pe genunchi zicând: „La naiba!" Mathilde mișcă roțile

trotinetei, vrea să i-l smulgă. El spune: „Te rog, te rog, Matti, te rog!" Și adaugă: „Tina Lombardi a fost ghilotinată ieri-dimineață, era numită Ucigașa de Ofițeri."

Al treilea eveniment se produce când Mathilde e în cameră, împreună cu Sylvain care, în călătorie, nu o părăsește niciodată. A citit și răscitit articolul de douăzeci de rânduri ce relatează execuția, în curtea închisorii din Haguenau, Alsacia, a unei marsilieze de treizeci și trei de ani, pe nume Valentina Emilia Maria Lombardi, alias Emilia Conte, alias Tina Bassignano, condamnată la moarte pentru asasinarea la Bonnieux, în Vaucluse, a unui colonel de infanterie, erou al Marelui Război, François Lavrouye, bănuită că ar fi vinovată și de moartea altor patru ofițeri despre care n-a acceptat să spună niciodată nimic. A murit, după cum se exprimă autorul anonim al articolului, „refuzând împărtășania, dar păstrând până la cuțitul ghilotinei o remarcabilă demnitate". La execuție, ca și la proces, „din motive lesne de înțeles", publicul n-a fost admis.

Mai e puțin până la ora zece. Sylvain, în pantaloni și cămașă, stă lângă Mathilde, care e lungită în pat. Este chemat iar la telefon. De astă dată, de Pierre-Marie Rouvière. Sylvain își pune haina și coboară la recepție. Mathilde continuă să se gândească la doamna Paolo Conte, născută Di Bocca, la soțul ei mort de prea multă muncă în mine, la Ange Bassignano, care voia să se predea și a primit un glonț în ceafă de la unul de-ai lui, la peregrinările chinuite ale Tinei Lombardi, la gulerul și toca ei din blană de castor, la jurământul ei nesăbuit de „a le zbura creierii tuturor celor care i-au făcut rău lui Nino al ei", la grozăvia unei curți de închisoare într-o dimineață de august.

Când Sylvain se întoarce în cameră, ea plânge întinsă pe spate, nu mai suportă, își înghite lacrimile, de-abia respiră.

Sylvain, al doilea ei tată, o liniștește, îi spune: „Cuminte, Matti, cuminte! Nu-ți pierde curajul, te apropii de țintă."

Pierre-Marie Rouvière l-a primit după-amiază pe avocatul Tinei Lombardi. Acesta, care îl cunoștea și știa că este consilierul lui Mathieu Donnay, vrea s-o vadă pe Mathilde. Are pentru ea o scrisoare sigilată, pe care este însărcinat să i-o dea în propriile mâini.

Mathilde își trage nasul adânc, o face pe puternica. Zice că o să se spele pe mâini de două ori înainte să o ia[1].

---

[1] Joc de cuvinte bazat pe dublul sens al adjectivului *propre*, care înseamnă atât „propriu", cât și „curat" (n. tr.).

Îndrăgostiții de la Belle de Mai

Haguenau, 31 iulie 1924

Domnișoară Donnay,

N-am știut niciodată să scriu ca dumneavoastră, așa că poate n-o să înțelegeți ce vă spun, mai ales că o fac așteptând să fiu trezită într-o dimineață, în celula mea, pentru a mi se spune că a sosit momentul. Nu mi-e frică, nu mi-a fost niciodată frică pentru mine. O să-mi taie părul și după aia o să-mi taie capul, dar încerc să nu mă gândesc la asta, așa cum am făcut mereu când eram neliniștită. Numai că ideea asta nu mă ajută deloc să găsesc cuvintele care trebuie, pricepeți?

N-o să vă vorbesc despre ceea ce ei numesc crimele mele. Când m-au interogat, cu toate tertipurile lor, ca să mă încurce, nimic n-am spus, nimic, avocatul meu o să vă confirme când vă va da această scrisoare. Au pus mâna pe mine, fiindcă am fost proastă să zăbovesc la Carpentras, după ce i-am făcut de petrecanie acestui Lavrouye, ar fi trebuit să urc dracului într-un tren imediat și n-aș mai fi aici, nu m-ar fi prins niciodată. Dar acolo încă aveam pistoletul în geanta de voiaj și uite-așa m-au umflat. Dacă ar fi fost lume la proces, nu m-ar fi deranjat să mărturisesc. Aș fi strigat adevărul despre acest Lavrouye și despre grațierea lui Poincaré, pe care a

ținut-o secretă mai bine de douăzeci de ore, dar vă închipuiți că nimeni nu voia să scap eu vreo vorbă despre asta în fața oamenilor. Ei l-au asasinat pe Nino al meu, toți. Da, pocitaniile astea, de voiau să mă facă să spun că i-am ucis, meritau ceva mai rău decât moartea. Thouvenel, ajuns locotenent, care a tras glonțul ăla nenorocit în tranșee, comisarul-denunțător al procesului de la Dandrechain, căpitanul Romain și cei doi ofițeri-judecători care au scăpat din război, cel din strada La Faisanderie și cel din strada Grenelle, toți au primit ce li se cuvenea, sunt mulțumită. De altfel, ei pretind că eu i-am pedepsit, cu premeditare, fiindcă au fost găsiți țepeni în locuri suspecte și în bordeluri, dar cine zice asta? Eu nu, în niciun caz.

Însă nu despre larvele astea vreau eu să vă vorbesc, am lucruri mai bune să vă spun. N-am făcut-o înainte, deoarece dumneavoastră căutați, ca și mine, adevărul despre tranșeea Omul lui Byng, căreia i se spunea Bingo, și simțeam că puteați să vă puneți fără să știți de-a curmezișul planurilor mele sau să mă încurcați, descoperind prea multe, și să fiu prinsă. Acum, că aștept să-mi sune ceasul, nu mai contează, când o să citiți această scrisoare, eu voi fi moartă și foarte fericită să dorm, scăpată de toate. Pe deasupra, știu că semănăm oarecum, dacă și după atâția ani căutați adevărul, credincioasă ca și mine unei iubiri ce durează o viață, căci mi-oi fi vândut eu fundul, dar n-am iubit niciodată pe nimeni în afară de Nino al meu. De asemenea, îmi amintesc de biata mea nașă, îi datorez asta, a suferit tare mult că nu vreau să vă răspund, și bine am făcut, acum știe și ea, acolo unde o s-o întâlnesc în curând, dar o să fie mulțumită că vă scriu, pricepeți?

Nu mă îndoiesc că v-a povestit că-l știam dintotdeauna pe Ange Bassignano, din cartierul nostru Belle de Mai, din Marsilia. Acolo am venit amândoi pe lume, unde el a rămas curând fără nimeni, iar eu, cu un tată

beat în fiecare seară, dar nu ne plângeți, nu eram foarte nefericiți, copiii nu sunt niciodată așa cu adevărat. Ne jucam pe străzi cu alți țânci, sub platani, iar Nino era deja cel mai frumos și mai șmecher și mai plin de vorbe dulci față de mine. La doisprezece, treisprezece ani, nu mai mergeam la școală, ne petreceam zilele pe terenuri virane, iar serile, sub arcadele ușilor de pe străduțele ce coboară spre Chûtes-Lavie și pe unde nu mai trece nimeni la căderea nopții. Ne iubeam în picioare, visam cu ochii deschiși. Eram mai mică decât el cu câteva luni, dar, până la șaptesprezece, optsprezece ani, eu eram cea mai hotărâtă dintre noi doi. Mai târziu, niște idioți ziceau că Nino m-a dus pe trotuar. Însă eu singură m-am dus acolo sau m-a dus destinul, fiindcă nu-i adevărat că Nino m-a îndemnat. El trebuia să mănânce, și eu la fel, să ne luăm haine, să ne putem duce la bal și să ne iubim într-un pat adevărat, ca toată lumea. Poate nu spun bine ce vreau să vă fac să pricepeți, pentru că sunteți dintr-un alt soi de oameni, o fată de bogătași, cu toate că nu vă cunosc, însă avocatul meu mi-a spus că ați avut un accident în copilărie, un mare necaz, așa că cine știe? Ce vreau eu să zic e că nu contează cum câștigam banii, important era să fim împreună și fericiți, ca și dumneavoastră cu logodnicul dumneavoastră, fiindcă la fel e peste tot, iubirea e la fel pentru toată lumea, același bine, aceeași durere.

Fericiți, Nino și cu mine am fost până în vara lui 1914. Stăteam cu chirie într-un mic apartament, pe bulevardul National, colț cu strada Loubon, aveam mobilă din lemn de cireș, patul, șifonierul și comoda sculptată cu scoici, aveam un răcitor în bucătărie, lustră cu perle, un set de vase pentru condimente din porțelan de Limoges. Când lucram, plăteam o cameră vizavi de gara Arenc. Mă ocupam de funcționari de vamă, marinari, burghezi de pe strada République. Nino își vedea de afacerile lui, era respectat în baruri, totul mergea bine,

până-ntr-o seară de aprilie când s-a încăierat, din cauza mea, cu peștele ăla de hazna, Josso, care mă luase la ochi ca dublură a grăsanei lui. Poate nu-nțelegeți nimic din mișmașurile astea, așa că n-are rost să vă explic, însă Nino a scos cuțitul care nu-i servise până atunci la altceva decât să taie capătul trabucurilor și s-a pomenit închis pentru cinci ani la Saint-Pierre. Mă duceam să-l văd, firește, nu-i lipsea nimic, doar că-și pierduse răbdarea, i se părea că timpul trece greu. În 1916, când l-au pus să aleagă, a preferat să fie alături de cei care mureau pentru patrie. Și așa se face că, dintr-un Verdun în altul, a sfârșit în zăpadă și noroi, în fața tranșeei Omul lui Byng.

În seara dinainte să-i ucidă, mi-a scris prin altcineva o scrisoare în care îmi mărturisea dragostea și regretele lui. După cum v-a spus nașa, și am muștruluit-o destul pentru asta, aveam un cod cu Nino, ca să știu unde se afla, fiindcă puteam să-l găsesc în zona taberelor, aveam intrările mele ca toate lucrătoarele, doar pe burgheze nu le lăsau să treacă și am cunoscut unele care se dădeau drept târfe numai ca să-și vadă omul.

Nu aveam un cod complicat, era același cu care trișam la cărți înainte de război, când Nino juca pe bani, ne înțelegeam prin felul în care ne spuneam unul altuia, dragostea mea, căprioara mea, comoara mea și tot așa. În scrisoare, comoara mea se repeta de trei ori, ceea ce voia să însemne că nu schimbase frontul, Somme, dar că era mai spre est și că numele celei mai apropiate așezări începea cu C, deci aveam de ales între Cléry și Combles, pe harta mea. Și semnase îngerul tău din infern, adică se găsea în prima linie. Mai sunt și alte alinturi în scrisoare, toate pentru a spune că e lată rău, că lucrurile mergeau prost pentru el. Dacă, așa cum cred eu, aveți o copie de la sergentul Esperanza sau de la acest Célestin Poux pe care-l căutați prin ziare și de care eu n-am reușit să dau, atunci o să ghiciți și singură cum îmi spunea Nino toate astea.

Din păcate, scrisoarea a ajuns la mine, la Albert, unde mă ocupam de englezi, prea târziu. Trecuse deja o lună, mi-l omorâseră ca pe un câine amărât.

Am înțeles în linii mari calea pe care a trebuit s-o urmați căutându-vă logodnicul, pentru mine n-a fost chiar aceeași, dar de multe ori, sunt sigură, drumurile noastre s-au încrucișat. Al meu a început la Combles, în primele zile din februarie 1917, unde nu mai vedeai decât soldați englezi, dar scormonind un pic, am dat de urma unui spital de campanie mutat la Rozières. Acolo am nimerit peste un infirmier, Julien Phillipot, care lucrase cu locotenentul-medic Santini. El mi-a povestit despre cei cinci condamnați la moarte și că-l mai văzuse apoi pe unul dintre ei la Combles, luni, 8 ianuarie, rănit la cap, dar Santini îi zisese să-și țină gură, că nu era treaba lui, și să-l evacueze împreună cu ceilalți. După aia, spitalul a fost bombardat, Santini a murit, Phillipot nu știa ce s-a întâmplat cu condamnatul. I-am cerut să-mi spună cum arăta și nu putea fi Nino al meu, dar Phillipot aflase mai târziu că rănitul sosise la spitalul de campanie cu un camarad în agonie, mai tânăr și mai slab, care fusese și el evacuat. Poate era o speranță falsă, dar era oricum o speranță. În orice caz, Phillipot mi-a dat o informație despre condamnatul mai în vârstă, cum că avea în picioare cizme nemțești.

De aici, m-am dus la Belloy-en-Santerre, să-i caut pe cei din armata teritorială despre care îmi zisese Phillipot, cei care-i aduseseră pe condamnați sâmbătă seara. Nu mai erau acolo. Am aflat de la o femeie de stradă că un anume Prussien ar putea să mă lămurească, fiindcă făcuse parte din escortă, și că acest Prussien era acum la Cappy, unde m-am și dus. Am discutat cu el într-o cafenea pentru soldați, pe malul unui canal, și el mi-a dat mult mai multe informații decât Phillipot, îi cunoscuse mai bine pe condamnați, întrucât îi escortase până la tranșeea Omul lui Byng. Așa se numea, nu Bingo, un soldat din tranșee îi

explicase în seara aia de unde venea numele, o chestie cu un tablou pictat de un canadian, atât îmi amintesc. Condamnatul care purta cizme nemțești, mi-a zis Prussien, era un parizian pe nume Bouquet, dar i se spunea Eschimosu'. Prussien nu știa numele celorlalți, doar cu acesta putuse să stea de vorbă după ce-au ajuns într-o tranșee unde au așteptat să se facă noapte, iar celălalt l-a rugat, dacă trecea prin Paris, s-o informeze pe o anume Véronique, la barul Micu' Louis, *pe strada Amelot.*

Mi-a povestit multe lucruri, că nu-i împușcaseră pe condamnați, că îi aruncaseră în fața nemților, cu mâinile legate, dar nu văzuse cu ochii lui asta, sergentul lui îi spusese. Sergentul ăsta, Daniel Esperanza, luase scrisoarea lui Nino și pe ale ălorlalți patru, iar Prussien l-a văzut copiindu-le în tabără înainte să le trimită și zicând: „Când voi putea, va trebui să mă interesez dacă au ajuns." Voiam să-l găsesc imediat pe acest Esperanza, dar era în Vosges, Prussien nu știa precis unde, așa că am preferat să părăsesc locul și să mă duc la Paris.

La Micu' Louis, *pe strada Amelot, am cerut să vorbesc cu Véronique, prietena lui Eschimosu', dar patronul, un fost boxeur, nu-i știa adresa. În orice caz, am aflat numele ei, Passavant, și că probabil lucra la un magazin pentru femei la Ménilmontant. Două zile mi-a luat s-o dibuiesc. Eram deja în martie. Mai aveam o speranță, dar nu prea mare, iar Véronique asta nu voia să sufle nicio vorbă, am plecat cum venisem. Acum știu că nu mi-a ascuns nimic, că mă înșelam.*

Tot pe atunci mi-a scris o ordonanță de stat-major, care-mi era client. Îl însărcinasem să găsească batalionul din tranșeea Omul lui Byng. Cunoșteam doar numărul regimentului, pe care mi-l spusese Prussien, și numele unui căpitan, Favourier, totuși ordonanța a descoperit compania pe care o căutam. Era în rezervă în Aisne, la Fismes. Am pornit iar spre zona frontului, unde

barabahura era în toi din cauza replierii nemților, și mi-a luat trei zile, în mijlocul distrugerilor, să ajung la Fismes, dar acolo l-am întâlnit pe cel care a pus capăt amăgirilor mele și mi-a frânt inima, apoi doar furia de a-l răzbuna pe Nino al meu m-a ajutat să rezist.

Îl chema sergent-șef Favart. Mi-a povestit tot. În primul rând, că Nino murise și că un nenorocit de caporal Thouvenel îl împușcase cu sânge-rece, fiindcă voia să se predea nemților. În al doilea, că sâmbătă, 7 ianuarie, grațierea condamnaților ajunsese la comandantul de batalion Lavrouye, când încă aveau timp să oprească tot, dar că, din cauza mașinațiunilor și a invidiei dintre gradați, o ținuse secretă până duminică seara. Mai târziu, vara, m-am dus la Dandrechain, lângă Suzanne, unde se ținuse ședința tribunalului militar, și unul câte unul am reușit să aflu numele judecătorilor și pe al comisarului-denunțător, dar v-am zis că nu mai vreau să vorbesc despre scursurile astea, oricum, totul s-a sfârșit pentru ei, ca și pentru mine. La fel și pentru țăranul ăla din Dordogne, care l-a lovit cu piciorul în cap pe Nino al meu, dar ăstuia n-am putut să i-o plătesc decât călcându-i în picioare crucea de lemn din cimitirul Herdelin, pricepeți?

În toate cele povestite mie de Favart și pe care poate nu le știți, fiindcă a murit în mai, la Chemin des Dames, și nu meritau, nici el, nici căpitanul Favourier, care-a murit blestemându-l pe gunoiul de comandant al batalionului, în toată învălmășeala luptei de care mi-a vorbit, există două lucruri pe care vreau să vi le aduc la cunoștință, fiindcă poate au legătură cu logodnicul dumneavoastră. Primul e că un caporal, Benjamin Gordes, care luni, 8 ianuarie, era la spitalul de campanie din Combles, și-a schimbat încălțările cu cizmele nemțești purtate de Eschimosu', pentru ca acesta să nu fie vânat ca un iepure pe terenul dintre tranșee. Al doilea e o istorie întreagă cu o mănușă de lână roșie, pe care soldatul Célestin Poux i-o

dăduse logodnicului dumneavoastră. La două, trei zile după toată povestea, Favart l-a descusut pe brancardierul care îl întâlnise pe câmpul de luptă pe Benjamin Gordes rănit și cărând un alt soldat din compania lui, pe nume Jean Desrochelles, și care brancardier a trecut să-i anunțe pe camarazii lor. Tot vorbind, brancardierul și-a amintit ceva, că soldatul pe care-l ajuta Gordes avea în mâna stângă o mănușă roșie. Favart a fost atât de nedumerit, că l-a întrebat pe un alt caporal, Urbain Chardolot, care trecuse prin fața tranșeei Bingo, luni în zori, și se întorsese spunând că toți cei cinci condamnați erau morți. A avut impresia foarte clară că întrebările lui îl stânjenesc pe caporal, dar ăsta a răspuns că nu observase dacă Albăstrea, cum i se spunea logodnicului dumneavoastră, mai avea sau nu mănușa, că nu se vedea bine din cauză că începuse iar să ningă sau că poate Gordes și Desrochelles, trecând pe acolo, luaseră mănușa ca să i-o dea înapoi lui Célestin Poux. Favart a trebuit să-l creadă, dar mie mi-a spus: „Dacă Chardolot îmi ascunsese ceva, nu mai putea să nege, și oricum, chiar și numai pentru a-l enerva pe comandant, dacă unul dintre amărâții ăia a reușit să scape, aș fi fericit."

Sper să vă fie de folos cele ce v-am spus, dacă le comparați cu ce știți deja. De vreme ce Nino al meu era mort, eu nu m-am mai interesat de victime, mă gândeam doar la asasini. Dar nu vreau să plec păstrând astea pentru mine, întâi pentru că acum căutările dumneavoastră nu mă mai încurcă și apoi pentru că, dacă există lumea cealaltă și aș întâlni-o acolo pe nașa, ea n-ar fi mulțumită. În rest, judecătorii n-o să afle adevărul despre ce numesc ei crimele mele, vreau să le-o trag până la capăt. De-aia vă cer, dacă țineți la asta, să copiați scrisoarea, așa puteți să-mi corectați și greșelile, dar să ardeți foile mele, pentru că n-aș vrea să treacă drept mărturisiri, dacă ar cădea în mâinile altcuiva.

Azi suntem în 3 august. O să pun povestea mea într-un plic pe care avocatul meu, maestrul Pallestro, o să vi-l dea abia a doua zi după ceea ce mă așteaptă, în caz că sunteți ca el și ați vrea să-i cereți președintelui Doumergue grațierea mea. Eu nu am nevoie de grațierea lor. Vreau să împart tot până la sfârșit cu Nino al meu. L-au condamnat pe el la moarte, m-au condamnat și pe mine. L-au executat pe el, să mă execute și pe mine. Măcar așa nimic nu ne va despărți de când eram copii și ne-am sărutat pentru prima oară sub un platan din Belle de Mai.

Adio! Nu plângeți pentru mine! Adio.

Tina Lombardi

Mathilde citește și recitește scrisoarea în camera ei, la etajul clădirii din strada La Fontaine. După ce-a copiat-o, arde toate foile Tinei, una câte una, într-un vas pentru fructe, din faianță alb cu albastru, care n-a servit niciodată la nimic, în afară de asta. Fumul persistă în ciuda ferestrelor deschise și lui Mathilde i se pare că mirosul lui va impregna toate camerele vieții ei.

Rămâne mult timp nemișcată, cu capul sprijinit de spătarul fotoliului ei. Se gândește la doi ulmi ciuntiți, împresurați de lăstari. Lădița de mahon e la Hossegor și ei îi pare rău. Trebuie să se întoarcă la Hossegor cât mai repede. Crede că a înțeles ce s-a întâmplat cu adevărat la Bingo Crepuscul, dar, ca să fie sigură, trebuie să verifice tot, însemnările pe care le-a făcut, scrisorile pe care le-a primit, tot, fiindcă povestea acestor trei zile de zăpadă este țesută din prea multe minciuni și prea multe strigăte pentru ca șoapta edificatoare să nu-i fi scăpat. Atât poate ea.

Totuși, măcar pentru a câștiga timp, se bizuie pe memoria ei ca să-i scrie lui Anselme Boileroux, preotul din Cabignac, în Dordogne.

Totuși, se bizuie pe instinctul ei ca să-l sune, de lângă patul alb-cum-vrea-mami, pe Germain Pire. Îl roagă să treacă pe la ea când poate, adică astă-seară și într-o oră ar fi perfect.

Totuși, se bizuie pe inima ei ca să-și împingă trotineta afară din cameră și apoi suficient de aproape de scară, încât să audă vocile din salonul mare de jos, unde se desfășoară o partidă de cărți, și să-i strige lui Célestin Poux s-o ierte că-i mănâncă viața, dar să urce, are nevoie de el.

Când intră în cameră, el are obrajii cei mai roșii și cei mai candizi ochi albaștri care s-au pomenit vreodată. Ea întreabă: „Îl cunoșteai bine pe soldatul căruia tu îi zici La Rochelle, de fapt Jean Desrochelles?“

El alege scaunul de lângă șemineu ca să se așeze. Răspunde: „Așa și-așa.“

„Mi-ai spus că era din Charentes, ca tine. De unde, mai precis?“

Întrebarea îl surprinde sau îi trebuie un pic de timp pentru a-și aminti.

„Din Saintes. Nu-i departe de Oléron. Maică-sa avea o librărie la Saintes.“

„După Bingo, s-a întors la regiment?“

Célestin Poux clatină din cap.

„N-ai mai auzit niciodată de el?“

Célestin Poux clatină din cap. Zice că asta nu înseamnă nimic, că odată vindecat, dacă mai putea să lupte, La Rochelle a fost trimis probabil la intendență, la artilerie sau în altă parte, fiindcă, după hecatombele din 1916, era nevoie de toată lumea. Dar e posibil și ca el să fi căpătat rana salvatoare și să fi fost lăsat la vatră.

„Povestește-mi despre el!“

Célestin Poux oftează. A lăsat jos partida de cărți cu Mami, Sylvain și Paul. Dacă juca împotriva lui Mami, trebuie să fie exasperat, în ciuda sufletului său nobil, nu-și dorește decât să răstoarne situația și să nu se mai

lase jumulit. La manilă, belotă, bridge, Mami e o ticăloasă. Are talent la cărți și, pe deasupra, își descumpănește adversarii, insultându-i sau luându-i peste picior.

„I se spunea Jeannot“, zice Célestin Poux. „Nu era mai bucuros decât alții că se află în tranșee, dar își făcea treaba. Citea mult. Scria mult. De altfel, toată lumea scria mult. În afară de mine. Dacă există un lucru care mă obosește, ăsta e. Odată, i-am cerut să-mi compună o scrisoare pentru prietena din Oléon, Bibi, care mi-a tricotat mănușile. Era un text atât de frumos, că m-am îndrăgostit de ea, asta până când o s-o revăd. Cam atât pot spune. Peste tot, în războiul ăsta, erau atâția oameni!“

Mathilde știe. Și altceva? El se străduiește să-și aducă aminte.

„Altă dată, în tabără, mi-a vorbit de maică-sa. Ei îi scria, rămăsese fără tată de mic copil. Nu avea o prietenă, nici alți prieteni decât noi, mi-a zis că n-o avea decât pe maică-sa. Băiețelul mamei, adică. Mi-a arătat o fotografie. Eu am văzut o femeie în vârstă, îmbrăcată mohorât, nu foarte drăguță, dar el era mândru și emoționat, spunea că e cea mai frumoasă femeie din lume, că îi ducea dorul. I-am zis că am treabă și am șters-o de-acolo, fiindcă mă cunosc bine, și eu plâng.“

Mathilde aproape că aude glasul Tinei Lombardi, pe care n-a cunoscut-o: „Pricepeți?“ Îi spune lui Célestin Poux că e rușinea trupelor. Se îndreaptă spre masă, îi dă scrisoarea pentru preotul din Cabignac și îl roagă s-o pună la poștă după partida de cărți. El răspunde că se va duce chiar acum, că joacă doar pentru a le face pe plac celorlalți, dar că urăște să fie șicanat la fiecare punct, să fie tachinat, fiindcă a aruncat prea târziu craiul de tobă și să fie jumulit de bani ca un fraier. Pe scurt, că Mami, la cărți, e o ticăloasă.

După ce el pleacă, Mathilde îi telefonează lui Pierre-Marie Rouvière. În 1919, acum cinci ani, el s-a

interesat de bolnavii mintal din spitalele militare, pentru orice eventualitate. Mathilde îl întreabă dacă ar fi greu să afle ce s-a întâmplat cu un soldat din compania pe care el o cunoaște bine, evacuat de pe frontul pe care îl știe, la data pe care o ghicește. Pierre-Marie zice: „Cum îl cheamă?“ Ea răspunde: „Jean Desrochelles, din Saintes, în Charentes.“ În timp ce scrie, Pierre-Marie oftează: „Mult trebuie că te iubesc eu pe tine, Matti. Mult.“ Și închide.

Când Germain Pire intră în cameră, Mathilde îl așteaptă dreaptă și severă în fotoliul ei și îi zice fără nicio introducere: „Când ați abandonat căutările și mi-ați trimis acea scrisoare pe care am primit-o la New York, bănuiați că Tina Lombardi era o criminală?“

Înainte de a-i răspunde, el îi sărută mâna, deși ea e considerată o tânără fată, și o complimentează pentru cum arată, deși călătoria la Bingo a epuizat-o, a distrus-o și se știe urâtă de scoate limba la propria imagine când se vede în oglindă. În sfârșit, el zice: „E meseria mea să miros asemenea lucruri. La Sarzeau, în Morbihan, tocmai fusese asasinat un locotenent, Gaston Thouvenel, chiar în perioada când smintita aia se afla prin preajmă. Asta nu spunea mare lucru cuiva, dar mie îmi spunea destule.“

Ca să se așeze, și el alege scaunul de lângă șemineu. Zice: „Scumpă domnișoară Matti, azi ar trebui să mă felicitați că am încetat s-o urmăresc. Mai ales că m-a costat hortensiile dumneavoastră.“

Mathilde îi spune că tabloul îi aparține de-acum. E jos, pe un perete din salonul cel mic. Când pleacă, n-are decât să-l desprindă din cui și să-l ia cu el. Iar dacă Mami se miră, să se dea spărgător, ea se teme aproape la fel de tare de spărgători ca de șoareci.

El nu știe cum să-i mulțumească. Mathilde îi zice: „Atunci, nu-mi mulțumiți! Vă amintiți mimozele pe care le-ați ales la început? Și ele vă aparțin imediat ce-mi găsiți

o altă persoană pe care-o caut. Plus cheltuielile dumneavoastră, se înțelege de la sine. Din păcate, există o condiție ca să încheiem târgul, nu vi-l pot propune decât dacă persoana respectivă mai e în viață. Dar asta urmează să aflu dintr-o clipă într-alta, dacă vreți să așteptați."

El răspunde că nu se grăbește niciodată când miza e atât de mare. Și-a pus melonul pe un colț al biroului lui Mathilde. Poartă cravată neagră. Ghetrele îi sunt de o albeață maniacă. Zice: „De fapt, ce înseamnă cei trei M scrijeliți pe arborele din fermecătorul dumneavoastră tablou?"

„Mathilde îl iubește pe Manech sau Manech o iubește pe Mathilde, cum vreți. Dar să lăsăm asta. Vreau să avem o discuție serioasă."

„Despre ce anume?"

„Despre cizme", răspunde Mathilde pe ton nepăsător. „În cursul anchetei dumneavoastră despre dispariția lui Benjamin Gordes, la Combles, trei martori au afirmat că l-au văzut chiar înainte de bombardament și și-au amintit că purta cizme nemțești. Asta vrea să însemne că unul dintre cadavrele găsite sub dărâmături purta cizme nemțești?"

Germain Pire zâmbește sub mustăcioara lui ca un accent circumflex, cu ochii sclipindu-i: „Ei, hai, domnișoară Mathilde, nu mă faceți să cred că aveți nevoie de un răspuns!"

Ea zice că, într-adevăr, n-are nevoie. Dacă pe opt ianuarie 1917 s-ar fi găsit sub dărâmături un cadavru cu cizme nemțești, Benjamin Gordes n-ar fi fost dat dispărut până în 1919, ci ar fi fost identificat imediat, ancheta nemaiavând rost.

„Obiectul anchetei era să stabilim decesul bravului caporal", zice Germain Pire, „în interesul clientei mele, soția lui. Puteam eu, în mod decent, să ridic o asemenea problemă spinoasă? Închipuiți-vă că și-așa m-a chinuit destul."

Mathilde este mulţumită să-l audă spunând asta. Deci a minţit-o când a afirmat într-o scrisoare că acest detaliu îi ieşise din minte. Apropiindu-şi degetul mare şi pe cel arătător, el îi răspunde că a fost o minciună mică de tot.

Chiar atunci sună telefonul din cameră. Mathilde împinge roţile trotinetei spre pat, ia aparatul şi ridică receptorul. Pierre-Marie Rouvière îi zice: „Îmi vei fi stricat seara, Matti. Jean Desrochelles, contingentul 1915, din Saintes, a fost evacuat de pe frontul din Somme pe 8 ianuarie 1917. Suferind de o pneumonie gravă şi de răni multiple, a fost îngrijit la Val-de-Grâce, apoi la spitalul militar din Châteaudun, apoi într-un centru spitalicesc din Cambo-les-Baines, în Pirinei. Reformat, a fost redat familiei pe 12 aprilie 1918, în persoana mamei sale, doamna văduvă Paul Desrochelles, librar, locuind la Saintes, pe strada Gare nr. 17. Îţi repet, mult trebuie că te iubesc eu pe tine, Matti, mult." Mathilde îi spune că şi ea îl iubeşte.

Imediat ce închide şi pune aparatul la loc, îşi întoarce fotoliul şi-i zice lui Germain Pire să-şi scoată carneţelul. Cel pe care el îl scoate din buzunarul interior al redingotei nu-i, cu siguranţă, acelaşi din 1920, n-ar fi putut să reziste atâta timp, dar e prins tot cu elastic şi la fel de ponosit. Mathilde dictează: „Jean Desrochelles, 29 de ani, la doamna văduvă Paul Desrochelles, librar, strada Gare nr. 17, Saintes." Închizându-şi carneţelul, Germain întreabă: „Dacă aveţi adresa, ce am de făcut ca să merit mimozele? Să le fur de-adevăratelea?"

„Staţi", răspunde Mathilde, „lăsaţi-mă să găsesc un răspuns satisfăcător!" Se apropie de el. Îi spune: „Aş putea să scap cu o minciună mică de tot, dar întotdeauna prefer un adevăr deghizat în locul unei minciuni. Vă mărturisesc, deci, că sper din toată inima, cum probabil n-am sperat în viaţa mea, ca măcar la Saintes să daţi chix."

Fără să zică nimic, el o privește cu ochi iscoditori, strângând din pleoape. Mathilde ia melonul de pe birou și i-l întinde.

Seara, în timpul cinei, Mami povestește că un domn bine-crescut, foarte curtenitor, a intrat în salonul mic, a luat un tablou din perete și a plecat cu el fără altă explicație decât aceasta: domnișoara Mathilde i-a spus cu gurița ei că la el acasă obiectul ar fi mai bine protejat de șoareci. Prin urmare, Mami, draga de ea, a pus să fie așezate peste tot curse de șoareci. Iar asta înseamnă că se vor lipsi de brânză la cină.

Floarea-soarelui

de la capătul lumii

Hossegor este apăsat de căldura din august, chiar și pisicile suferă. Seară de seară izbucnesc furtuni care mitraliază copacii, smulg frunzele, prăpădesc florile. Bénédicte se sperie de tunete.

Célestin Poux mai rămâne câteva zile la *MMM*. Dichisește Delage-ul, îl ajută pe Sylvain în grădină și taie cu el lemne pentru iarnă. Înoată în lac. Mathilde îl învață să joace Scopa. Continuă să mănânce cu poftă și Bénédicte e în al nouălea cer. Se plictisește. Uneori Mathilde îl vede dus pe gânduri, privind pe geamurile ușilor cum cade ploaia. Își îndreaptă fotoliul spre el, el o bate pe mână, cu zâmbetul amabil și distrat al cuiva care deja nu mai este aici. Într-o seară, îi spune că va pleca a doua zi, că-i va trimite vești foarte des, că ea va ști întotdeauna unde să-l găsească dacă are nevoie de el. Ea spune că înțelege.

A doua zi e 15 august, Cap-Breton trebuie să fie în sărbătoare, cu străzile gemând de lume care urmează procesiunea. Célestin Poux îngrămădește iar totul în spatele motocicletei. Sylvain se preface că se ocupă de treburi. Bénédicte rămâne cu Mathilde pe terasă, tristă să vadă plecând un băiat atât de cumsecade. Acum douăsprezece zile, într-o duminică, la ora când soarele apunea atingând deja vârfurile pinilor, el sosea ca să

reînnoade firul. Lui Mathilde i se pare că a trecut mai mult. Célestin Poux se apropie, cu casca și ochelarii de motociclist în mână, ca să-și ia la revedere. Ea îl întreabă unde se duce și unde se vede în curând. El zâmbește încă o dată, cu zâmbetul lui de te topești. Nu știe. Poate va da o raită pe la Oléon. Nu știe. Le sărută pe Mathilde și pe Bénédicte, îl strânge în brațe pe Sylvain. Pleacă așa cum a venit, aproape la aceeași oră, în detunăturile motorului turat la maximum. Acolo unde va ajunge, va avea două cercuri mari, de piele curată în jurul ochilor albaștri și brusc Mathilde se întreabă unde l-a abandonat pe bebelușul Arthur când era copilă și nu mai avea chef de el.

Peste câteva zile, primește o scrisoare din Leipzig, Germania. Imediat ce s-a întors din călătorie, Heidi Weiss s-a întâlnit cu fostul feldwebel, Heinz Gerstacker, care i-a povestit din nou despre duminica de la Bingo Crepuscul. Totul s-a petrecut cam cum i-a spus ea lui Mathilde la *Hanul Meterezelor*, cu câteva precizări, totuși. Ultima l-ar fi năucit pe Célestin Poux dacă ar fi fost aici, dar lui Mathilde îi confirmă, dacă orgoliul ei mai avea nevoie, că în ciuda imaginației sale intempestive, părinții nu o făcuseră proastă, în elanurile lor amoroase din Toledo.

Luat prizonier, Gerstacker a fost dus în liniile franceze luni, puțin înaintea zorilor, împreună cu trei camarazi. Îi escortau doi soldați care, în loc s-o ia pe drumul cel mai scurt, au vrut să treacă pe la Bingo. În fața tranșeei, împrăștiate în zăpadă, zăceau cadavrele condamnaților. Cei doi soldați s-au despărțit pentru a cerceta locul cu lanternele. Urmându-l pe unul dintre ei, Gerstacker a văzut mai întâi un condamnat pe care moartea îl încremenise așa cum căzuse, în genunchi, cu brațele pe coapse și capul în piept. Era cel care doborâse Albatrosul cu grenada. Un altul era într-o groapă, ce părea o pivniță prăbușită, fiindcă existau încă niște

trepte. În lumina lanternei, Gerstacker l-a văzut clar: răsturnat pe spate, cu picioarele pe trepte și cu cizme nemțești. Soldatul francez a șoptit: „Rahat!“ Unul din puținele cuvinte pe care feldwebelul le știe în limba noastră. Când și-au continuat drumul, soldatul a discutat cu tovarășul său, iar acesta i-a zis: „Da, ei bine, ține-ți gura!“ Nici pentru asta Gerstacker n-a avut nevoie să fie bilingv ca să înțeleagă.

Mathilde nu-i mirată și cu atât mai puțin năucită, cum ar fi fost Célestin Poux, doar inima îi bate mai repede, atâta tot. Dacă ce-și imaginează ea, de când a citit scrisoarea Tinei Lombardi și și-a găsit lădița de mahon, are cât de cât logică, trebuie ca Benjamin Gordes să se fi întors în fața tranșeei Bingo Crepuscul într-un moment sau altul din acea noapte a luptelor. Gerstacker confirmă că a făcut-o.

Bietul de tine, Benjamin Gordes! Trebuie ca tu să fii mort, se gândește ea, pentru ca eu să cred în continuare că unul dintre cei cinci, care ți-a luat cizmele, a rămas în viață măcar până la Combles. Nu putea fi prietenul tău, Eschimosu', nici Șase-Parale, nici Ange Bassignano. Lui Manech, după cum l-a descris toată lumea, nu i-ar fi venit ideea. Rămâne țăranul aspru din Dordogne, care fusese găsit după naștere pe treptele unei capele și care se ascunsese în ultima sa zi, printr-o glumă a destinului, sub ruinele alteia. Rămâne fraza lui Urbain Chardolot, întors în zori pe pământul nimănui, când începuse iar să ningă, la ceva timp după tine, după prizonierul german și soldatul fără nume care te-au văzut într-o groapă: „Unul cel puțin, dacă nu doi.“

Da, Chardolot avea o certitudine și o bănuială. Certitudinea i-a spus-o lui Esperanza, în iulie 1918, pe peronul gării, când era evacuat: „Aș fi pariat doi ludovici cu tine pe Albăstrea, dacă i-aș fi avut. Însă fetele m-au lăsat lefter.“ Bănuiala era Omul Ăsta, pur și

simplu fiindcă, până la urmă, soldatul fără nume nu ascultase sfatul de a-și ține gura.

Scrisoarea pe care Mathilde o așteaptă cu cea mai mare nerăbdare, cea de la preotul din Cabignac, sosește două zile mai târziu.

Sâmbătă, 16 august 1924

Draga mea copilă,

Mărturisesc că întrebarea pe care mi-o puneți mă lasă profund nedumerit în privința sensului demersurilor dumneavoastră. Nu-mi pot imagina mai ales prin ce căi întortocheate a putut ajunge în mâinile dumneavoastră ultima scrisoare a lui Benoît Notre-Dame sau copia ei. Trebuie să cred că ați întâlnit-o pe Mariette și că păstrați tăcerea asupra acestui subiect doar fiindcă ea v-a interzis să vorbiți, ceea ce mă întristează adânc.

Totuși, o să vă răspund cât de bine pot, din credința mea în Domnul nostru și încrederea pe care o am în dumneavoastră.

Am citit de mai multe ori această scrisoare. Pot să vă spun de la bun început că Benoît, pe care îl știu copil, adolescent și adult, n-a fost niciodată într-atât de aspru și greoi la vorbă. Fără îndoială, mizeriile războiului schimbă sentimentele și oamenii, dar simt cu putere că mesajul pe care i l-a trimis în ajunul morții sale lui Mariette vrea să spună altceva decât ce spune.

Am căutat să înțeleg, așa cum mi-ați cerut, ce este inadecvat, după expresia dumneavoastră, în scrisoarea lui. M-am interesat în satele din jur, până la Montignac. Căutările mele explică de ce vă răspund cu întârziere. Am stat de vorbă cu mulți oameni care i-au cunoscut pe soții Notre-Dame. Toți mi-au spus că Benoît n-a avut niciodată nevoie să cumpere îngrășământ ca să-și gunoiască terenurile, care nici nu erau foarte mari, câștigul

lui provenind mai ales din creșterea animalelor. N-am găsit pe nimeni în tot ținutul care să fi auzit de un domn Bernay sau Bernet. Numele care mi s-a spus și care se apropie cel mai mult de acesta este Bernotton, negustor de fier vechi, care nu vinde îngrășământ. Ceea ce în scrisoare este inexplicabil, și nu inadecvat, cuvânt pe care, fără a vă ofensa, îl folosiți greșit, fiindcă un lucru inadecvat încalcă doar convenientele, nu logica, inexplicabil este acest domn Bernay, care n-a existat niciodată.

Sunt om bătrân, draga mea copilă. Chiar dacă Mariette și-a refăcut viața în dispreț față de cele sfinte, aș vrea, înainte ca Domnul să mă cheme la el, să știu ce s-a întâmplat cu ea și cu fiul ei, Baptistin, pe care l-am botezat, așa cum i-am cununat și părinții. Mă voi ruga diseară pentru Benoît Notre-Dame. Mă voi ruga pentru dumneavoastră, crezând din tot sufletul că drumul pe care ați apucat, pe care eu nu-l înțeleg, este una dintre acele căi zise de nepătruns.

La revedere, draga mea copilă! Dacă îmi veți trimite câteva rânduri pentru a mă liniști, o să vă iert bucuros acel „inadecvat", deși, după cum îmi dau seama doar citindu-vă, vă agravați situația prin faptul că ați studiat latina.

Al dumneavoastră devotat întru Domnul,
Anselme Boileroux,
Paroh la Cabignac

Este miezul zilei. Primul lucru pe care îl vrea Mathilde este să consulte Littré[1]-ul în camera ei. Exact, ea a greșit. Totuși, scoate din limbă și buze un sunet inadecvat la adresa bunului preot.

Apoi ia niște coli de desen din sertar și foarfeca. Decupează atâtea hârtiuțe câte sunt necesare pentru a

[1] Dicționar normativ al limbii franceze (n. tr.).

scrie pe fiecare câte un cuvânt, redând astfel întregul bilet scris de Omul Ăsta pe 6 ianuarie 1917.

Golește masa. Aliniază în ordine toate hârtiuțele. Le aranjează și iar le aranjează, astfel încât să găsească Ascensorul, codul de care i-a vorbit Célestin Poux. Nu știe cuvântul folosit ca reper de Omul Ăsta și de Mariette a lui, dar se bazează pe numele necunoscut oamenilor din Cabignac: Bernay.

La ora unu, lui Bénédicte și lui Sylvain începe să le chiorăie stomacul. Mathilde le spune că nu-i este foame, să mănânce fără ea. Bea puțină apă minerală direct din sticlă. La ora două, Bénédicte vine la ea în cameră. Mathilde repetă că nu-i este foame, s-o lase în pace. La ora trei, încă n-a găsit, pisicile își fac de cap, le gonește din cameră. La ora patru, cuvintele sunt aliniate pe masă astfel:

Dragă nevastă,
Eu îți trimit această scrisoare ca să te previn
că voi fi neputincios a-ți scrie o vreme. Spune-i lui
moș Bernay că vreau totul rezolvat până la începutul
lui martie, dacă nu, cu atât mai rău pentru el.
Ne vinde îngrășământul prea scump. Însă cred
că tot o să-i convină.
Spune lui Titou al meu că îl strâng în brațe cu putere
și că nimic rău nu poate să i se întâmple câtă vreme
o ascultă pe draga lui mămică. Eu n-am cunoscut
încă pe nimeni atât de bun. Te iubesc,
Benoît

Pe verticala numelui Bernay, se poate citi de sus în jos:

Eu voi fi Bernay martie. Vinde tot. Spune nimic. Ascultă pe nimeni. Benoît.

Mathilde rămâne o clipă nemişcată, având în inimă ceva ce seamănă cu mândria de a fi reuşit un tablou, de una singură, ca un mare talent, un tablou sau orice altceva care îţi aduce lacrimi în ochi dacă te laşi înduioşat de tine însuţi. Îşi spune că n-a ajuns încă la capătul suferinţelor şi că acum îi este foame. Agită clopoţelul.

Îi cere lui Bénédicte, care vine surâzătoare, fără îndoială pentru că Sylvain a mângâiat-o pe fund în trecere, să-i scuze iritarea de mai devreme şi să-i aducă un sandviş cu jambon de Bayonne, unt din belşug şi Sylvain în chip de muştar. Bénédicte răspunde că, dacă Matti ar şti cum îi zice ea uneori în sinea sa, nu s-ar mai scuza.

Până soseşte Sylvain cu un sandviş lung de te sperii şi un pahar cu vin de Saint-Emilion, Mathilde strânge hârtiuţele şi scoate din lădiţa de mahon însemnările făcute în 1919 şi care au legătură cu el. Ca de obicei, Sylvain se întinde pe pat, cu mâinile sub ceafă, scoţându-şi pe rând sandalele, folosindu-şi doar degetele de la picioare. Ea îl întreabă, cu gura plină:

„Când ai fost la casa din strada Gay-Lussac să te interesezi de Mariette Notre-Dame, proprietarii ţi-au spus că ea a plecat cu copilul, secretele şi bagajele luând un taxi spre Gara de Est? Nu Gara de Nord, Orléans sau Vaison-la-Romaine?"

Sylvain răspunde că, dacă ea a notat atunci când i-a spus el, poate să fie sigură, dar oricum, chiar şi după cinci ani, el îşi aminteşte foarte bine.

Mathilde înghite o îmbucătură mare din sandviş. Zice: „Mi-am notat şi că, în cele două rânduri când Mariette Notre-Dame a plecat cu copilul să-şi viziteze prietenii, a lipsit doar o zi, asta înseamnă că n-a fost prea departe de Paris."

„Aşa, şi?"

„Ţi-ar fi greu să găseşti un sat numit Bernay, nu departe de Paris, unde se poate ajunge din Gara de Est?"

„Acum?"

Ea nu răspunde. Se luptă aprig cu jambonul de Bayonne. Sylvain se ridică, își pune sandalele și se duce după anuarul Căilor Ferate. Îi plac la nebunie Căile Ferate. I-a povestit odată lui Mathilde că visul lui era, dacă nu s-ar fi căsătorit, să se urce într-un tren la întâmplare, să coboare în orașe pe care nu le cunoaște, pe care nici nu vrea să le cunoască, să doarmă singur în hoteluri Terminus, în fața gării, iar a doua zi să plece în altă parte. Căile Ferate, pretinde el, sunt magice, captivante, doar câțiva aleși pot să înțeleagă.

Se întoarce, se așază pe pat și se uită la Mathilde cu ochii lui buni, de al doilea tată. Zice: „Bernay lângă Rozay-en-Brie, în Seine-et-Marne."

Mathilde lasă restul sandvișului pe masă și își bea vinul din trei înghițituri. Îi spune: „Știu că te deranjez, abia ne-am întors. Dar trebuie să merg acolo."

El oftează ușor, ridică dintr-un umăr și răspunde: „Nu pe mine mă deranjează. Însă Didi n-o să fie mulțumită."

Aplecându-se spre el în fotoliul ei, insinuantă, Mathilde îi șoptește cu însuflețire: „Trage-i-o zdravăn în noaptea asta! S-o aud de aici țipând! Apoi o să te adore, o să facem ce vrem."

El se cocoșează de râs pe marginea patului, aproape atingându-și fruntea cu genunchii, deopotrivă rușinat și mândru. La ora când Mathilde scrie aceste rânduri, nimeni nu-și poate imagina cât îl iubea pe Sylvain.

În ziua următoare, pornesc la drum.

Sub soarele de foc, Bernay nu-i mai departe de Rozay-en-Brie decât Mathilde de destinul ei. O doare spatele. O doare peste tot. Sylvain se oprește în fața școlii. Îl conduce spre Delage pe un bărbat mărunțel, ciufulit, cu o carte deschisă în mână. E învățătorul care locuiește aici, domnul Ponsot, cum spune el. Cartea,

vede Mathilde, este *Aventurile lui Arthur Gordon Pym* de Edgar Poe. Mathilde e în stare să o recunoască în mâinile oricui, de la zece paşi, mai ales că acela care se apropie, care profită de duminica liberă pentru a citi această carte, nu poate fi în niciun caz oricine. *Am gravat asta în munte, răzbunarea mea e scrisă în praful de pe stâncă.* Epitaful care poate fi găsit pentru Tina Lombardi, cu aproape un secol înaintea ei, tradus de Baudelaire, în paginile unui nebun.

Mathilde îl întreabă pe învăţător dacă are în clasa lui un băiat de opt, nouă ani pe nume Baptistin. Domnul Ponsot răspunde: „Vorbiţi de Titou Notre-Dame? Bineînţeles că-l am. Este un elev foarte bun, chiar cel mai bun pe care l-am avut vreodată. Te năuceşte cu nişte compuneri uimitoare pentru vârsta lui, iar una, chiar înainte de Crăciun, despre vipere, m-a făcut să înţeleg că într-o bună zi va ajunge artist sau savant, totul erupe în inima lui."

Mathilde zice că ea vrea să ştie doar unde locuieşte băiatul. Învăţătorul răspunde, întinzând braţul, că e într-acolo. Spune: „Când ajungeţi la Vilbert, faceţi la stânga pe şoseaua spre Chaumes şi, după o sută sau două sute de metri, o luaţi pe drumul de pământ, tot la stânga, care coboară pe lângă râu. Treceţi de ferma Mesnil şi de Petite Fortelle şi mergeţi, şi mergeţi, nu aveţi cum să greşiţi, până ajungeţi în fundul văii, la o fermă în mijlocul câmpurilor, căreia i se spune Capătul Lumii. Acolo locuieşte Titou Notre-Dame."

Drumul de pământ, dintre perdeaua de arbori ce ascunde râul şi pădurea deasă, este umbrit şi răcoros, şocul luminii fiind cu atât mai brutal atunci când maşina ajunge la Capătul Lumii, unde floarea-soarelui galbenă se întinde pe câmpuri imense, cât vezi cu ochii, atât de înaltă, încât din clădirile fermei aflate în mijlocul lor nu se zăresc decât acoperişurile cu olane roşietice.

Mathilde îi cere lui Sylvain să oprească. Când motorul amuțește, nu se mai aud decât murmurul râului și, foarte departe, păsările din pădure. Nu există nicăieri îngrădituri. Pe costișele ce împresoară valea, câmpurile sunt delimitate doar de culorile încă verzi sau aurii. Sylvain desface trotineta. Consideră că locul e foarte frumos, dar oarecum apăsător. În realitate, Mathilde i-a spus s-o lase acolo, așezată în fotoliu, sub umbrelă, lângă trunchiul unui stejar întins la marginea drumului, și să se îndepărteze cu mașina pentru două ore, iar el își face griji. Zice: „Nu-i înțelept, nu se știe niciodată ce se poate întâmpla. Măcar lasă-mă să te duc până la casă!“ Ea spune nu, trebuie să fie singură și să aștepte ca omul pe care vrea să-l vadă să vină la ea.

„Și dacă nu vine?“

„O să vină“, zice Mathilde. „Poate nu imediat, se teme de mine mai mult decât mă tem eu de el. O să se uite la mine de la depărtare o vreme, apoi va veni. Așa că întoarce-te în sat și bea-ți liniștit berea!“

Mașina pleacă. Uitându-se la câmpurile nesfârșite de floarea-soarelui, Mathilde are impresia ciudată că le-a mai văzut. Trebuie să fi fost într-un vis, se gândește ea, un vis pe care l-a avut cândva, acum mulți ani, și pe care l-a uitat.

Peste un minut sau două, latră un câine. Mathilde ghicește că cineva îl face să tacă. Apoi aude o goană pe drumul dinspre casă. După sprinteneală, își dă seama că e un copil. Apare la douăzeci de pași de ea și se oprește brusc. Este blond, cu ochi mari, negri. Mathilde a calculat că trebuie să aibă opt ani și jumătate. Poartă pantaloni scurți, cenușii, cămașă albastră, cu mâneci scurte, un bandaj la genunchi, care sigur nu acoperă o bubă mare, altfel n-ar fi alergat atât de repede.

„Tu ești Titou?“ întreabă Mathilde.

Copilul nu răspunde. O rupe la fugă înapoi, printre două câmpuri de floarea-soarelui. O clipă mai târziu, Mathilde îl aude pe Omul Ăsta venind pe drum, cu pas liniștit. Cu cât pasul lui se apropie, cu atât inima ei bate mai tare.

Și el se oprește tot la douăzeci de pași. Se uită la ea câteva secunde, nemișcat, cu fața lipsită de expresie și privirea mută, înalt, așa cum i s-a povestit, poate și mai mare decât Mathieu Donnay, spătos, îmbrăcat într-o cămașă albă, fără guler, cu mânecile suflecate, și pantaloni de pânză bej, susținuți de bretele. După calculele lui Mathilde, a împlinit în iulie treizeci și opt de ani. Are capul descoperit, părul negru și aceiași ochi mari și negri ca fiul său.

În sfârșit, se apropie lent, face ultimii pași care-l despart de Mathilde. Îi spune: „Știam că o să mă găsiți într-o bună zi. Vă aștept de când mi-a arătat cineva anunțul din ziar." Se așază pe trunchiul stejarului căzut, cu un picior mai sus și celălalt sprijinit de pământ, cu espadrile de culoarea prafului, purtate drept papuci. Are vocea ușor scăzută, calmă ca întreaga lui ființă, mai blândă decât lasă să se ghicească statura sa. Zice: „În aprilie 1920, am fost la Cap-Breton, v-am văzut pictând în grădina unei vile. Nu mai știu ce-aveam în cap. Erați un pericol îngrozitor pentru mine, și când zic pentru mine, mă înțelegeți, mă gândesc la soția și la fiul meu. Poate pentru că v-am văzut în fotoliul ăsta, poate și pentru că nu mai am inima să ucid nici măcar o găină de la război încoace, o fac doar pentru că trebuie, cum pot eu mai bine pentru animal și în silă. Mi-am zis: asta e, dacă mă găsește cândva și mă denunță, întâmplă-se ce s-o-ntâmpla! Și m-am întors acasă."

Mathilde îi spune că n-a denunțat niciodată pe nimeni, nici măcar atunci când era mică, și că n-o să înceapă tocmai acum. Îi zice: „Vă privește ce-ați devenit

după Bingo. Mă bucur că ați reușit să scăpați din toate, dar înțelegeți-mă și dumneavoastră pe mine că eu mă gândesc la cel căruia i se spunea Albăstrea."

El culege o rămurică uscată. O rupe în două, apoi în patru și lasă bucățile să cadă. Zice: „Ultima dată când l-am văzut pe Albăstrea, era rău, dar nu atât cât s-ar crede. Era viguros pentru un băiat lung ca un fir. Mie, în ziua aia, mi-a fost greu să-l car în spate. Dacă l-au îngrijit bine, a scăpat. Dar îmi închipui de ce nu l-ați găsit încă. Deja nu mai știa cine e."

Mathilde își împinge roțile trotinetei pe pământul uscat al drumului, pentru a se apropia de el. Omul Ăsta și-a ras de mult mustățile. Are fața, gâtul și brațele arse de soare și de vânt, ca Sylvain, iar ochii îi sunt gravi și scânteietori. Mâna dreaptă, sprijinită pe genunchi, acum vede Mathilde, are o scobitură în mijloc. O scobitură cu contur precis, fără cusur, de mărimea unui bănuț. El zâmbește ușor când o vede pe Mathilde privindu-i mâna. Zice: „Am potrivit glonțul ore întregi, am făcut totul bine. Încă pot să-mi folosesc degetul mare, arătătorul și degetul mic ca să-mi curăț urechea." Ca să arate că e adevărat, își mișcă pe genunchi degetele respective. Mathilde își așază mâna cu delicatețe peste a lui.

Am așteptat și am mers, zice Omul Ăsta. La urma urmei, asta-i tot ce-mi amintesc. Am găsit pivnița prăbușită aproape imediat, fiindcă văzusem mormanul de cărămizi care se ridica din zăpadă când au explodat primele proiectile luminoase. Eram cu Eschimosu' și cu Albăstrea într-o groapă de obuz nu destul de adâncă pentru a rămâne acolo. Albăstrea ne-a dezlegat foarte repede, mi-am dat seama că avea mare experiență cu nodurile de funii. I-am zis lui Eschimosu' că nu era bine să rămânem împreună și el a fost de acord, era obișnuit cu războiul. Am început să mă târăsc prin zăpadă spre

mormanul de cărămizi, iar ei au plecat spre mijlocul terenului dintre tranşee, în căutarea unei gropi mai adânci. Nu ştiu ce s-a ales de cel pe care îl numiţi Şase-Parale, nici de marsiliezul ăla bun doar să fim căsăpiţi toţi din cauza lui şi căruia i-am tras una în cap cu piciorul, ca să-l liniştesc.

Din tranşeea germană s-au aruncat grenade, s-au tras proiectile luminoase, auzeam puştile-mitraliere. Am aşteptat întins pe burtă lângă mormanul de cărămizi. Mai târziu, când totul a amuţit, am căutat în jurul meu şi am simţit sub mână, când am dat zăpada, o placă de lemn, de fapt, era o uşă căzută, iar dedesubt, gol. Am aşteptat lumina unui proiectil ca să-mi vâr capul în groapă şi am văzut că era ruina unei pivniţe. Erau cinci sau şase trepte de coborât, fundul era inundat. Când am tras de uşă, şobolanii pe care nu-i zărisem, doar îi simţisem alergând pe mine, au fugit. M-am lăsat să alunec cu spatele în pivniţă, treaptă cu treaptă. În josul unui perete, am găsit pe bâjbâite o grindă căzută, care ieşea din apa împuţită, m-am aşezat, apoi m-am întins pe ea.

Am aşteptat. În momentele alea, încă nu simţeam frigul, nu-mi era foame, ştiam că, dacă mi se făcea sete, nu trebuia decât să scot mâna din ascunzătoare şi să adun nişte zăpadă, aveam speranţe.

Mai târziu, am adormit. Poate din cele două tranşee s-a tras continuu în noaptea aia, n-aş putea să vă spun, vacarmul nu mai trezea pe nimeni. În război, când găseai o clipă să dormi, îţi ziceai: „Întâmplă-se ce s-o-ntâmpla!" Nu te mai interesa nimic.

Încă nu se luminase în duminica aia, când m-am trezit în pivniţa despre care spuneţi că era a unei capele. Mă luase frigul. Am mers prin apă, aplecat, fiindcă ce rămăsese din tavan nu se găsea la mai mult de un metru cincizeci sau şaizeci de sol. Am căutat prin întuneric ceva de care să mă pot folosi. Era o scândură lângă un

perete și am dibuit niște unelte vechi, niște cârpe înțepenite de ger, dar n-am găsit nimic cu care să fac un pic de lumină.

Am așteptat răsăritul. Ziua s-a ivit treptat, la fel de albă ca neaua, fără soare. Prin gaură pătrundea destulă lumină ca să văd unde mă adăpostisem. Era chiar și o scurgere într-un colț, sub dărâmături, și am tras de un lanț ruginit care s-a rupt, dar am reușit, cu degetele și cu unghiile, să ridic o placă de fier și toată apa aia scârboasă care era pe jos s-a dus în puț.

Am așteptat. Și iar am așteptat. Din tranșeea alor noștri, cineva ne striga ca să vadă dacă mai trăim: Bouquet, Etchevery, Bassignano, Gaignard. Și Notre-Dame, de mai multe ori, fiindcă n-am răspuns niciodată. De altfel, imediat după strigarea numelor, nemții au aruncat grenade, am auzit mortierele trăgând, oamenii mi se păreau la fel de proști ca întotdeauna. Apoi cel zis Șase-Parale a început să cânte. O împușcătură și n-a mai cântat.

Prima greșeală am făcut-o pentru un avion nemțesc care a trecut pe deasupra noastră, foarte jos, și care s-a întors mitraliind terenul dintre tranșee. Am vrut să-l văd. M-am cățărat pe burtă până în capătul scărilor din pivnița mea și am scos capul. L-am văzut pe Albăstrea în picioare, în fața unui om de zăpadă căruia îi pusese o canotieră. După un viraj lung peste liniile nemțești, avionul s-a îndreptat drept spre noi, la cel mult cincisprezece metri de pământ. Era un Albatros, care mitralia prin spate. Când a ajuns aproape deasupra mea, am văzut omul de zăpadă spulberat și pe Albăstrea căzând odată cu el, între două tranșee care trăgeau ca în zilele cele mai rele.

A doua mea greșeală a fost că n-am coborât imediat înapoi, în fundul ascunzătorii mele. Avionul a trecut iar, cu crucile lui negre pe aripi, a treia oară. L-am văzut pe Eschimosu', poate la treizeci de metri de mine,

țâșnind din zăpadă și azvârlind ceva în aer cu mâna teafără tocmai când avionul trecea peste el și, cam în același timp când spatele avionului a explodat, l-am văzut nimerit în piept de gloanțele mitralierei și mi-a explodat și mie capul.

Când mi-am revenit, zăceam în fundul pivniței, era încă lumină, dar mi-am dat seama, chiar și fără a ști ora, că se însera. Obuze grele picau peste tot în jur, zguduind pământul, niște 220 care veneau de departe, m-am târât lângă un perete, ca să mă pun la adăpost în fundul pivniței, și dintr-odată am simțit pe față sânge uscat, dar și sânge lipicios, încă prelingându-se.

Nu un glonț de mitralieră m-a nimerit în cap, zice Omul Ăsta, ci probabil o cărămidă, pe care mitraliera a lovit-o și a proiectat-o spre mine ori o bucată din ampenajul avionului. Nu știu. Am simțit cum sângele îmi curgea pe față, am pipăit cu mâna stângă prin părul năclăit până am descoperit rana și mi-am zis că n-o să mor din asta.

Am așteptat. Mi-era foame. Mi-era frig. Obuzele cădeau atât de des, încât am înțeles repede că nemții își evacuaseră tranșeele din prima linie, la fel și ai noștri, întrucât căpitanul care comanda la Bingo, l-am văzut cu ochii mei, nu era unul care să-și lase oamenii măcelăriți stând pe loc.

Apoi am auzit huruitul ca al unor roți de car scos de obuzele de calibru mare deplasându-se spre est, dar și în vest trăgeau din greu asupra englezilor care făceau joncțiunea cu noi. Când un front se încinge, o face în profunzime doar într-un punct, altfel se întinde din aproape în aproape în lărgime, pe kilometri întregi. Mi-am recăpătat încrederea. Mi-am zis că trebuia să mai aștept, fără să mă mișc de acolo, fiindcă în zăpăceala care va fi a doua zi pe un front atât de întins, aveam șanse să ies din zona liniilor noastre.

Am adormit iar, zice Omul Ăsta. Mai cădea când și când câte un obuz care zdruncina pivnița și mă acoperea cu pământ, dar eu eram departe de toate, mă cufundam numaidecât din nou în somn.

Ceva m-a trezit brusc. Cred că liniștea. Ori poate niște glasuri în tăcerea deplină, neliniștite, înăbușite, și pași în zăpadă, da, zăpada care scârțâia. Am auzit: „Albăstrea respiră încă!" Cineva a răspuns: „Vino cu lumina aici! Repede!" Aproape în același timp au sosit obuzele, mai multe deodată, șuierând ascuțit, iar solul s-a săltat sub mine ca la un cutremur. Exploziile luminau pivnița, am văzut arzând ușa care acoperea în parte intrarea în adăpostul meu. Unul dintre soldații pe care-i auzisem a coborât treptele îndoit de mijloc. I-am zărit mai întâi cizmele nemțești, apoi lumina unei lanterne a măturat pereții și omul a picat cu capul înainte lângă mine, ca dezmembrat.

Am luat lanterna și l-am recunoscut pe unul dintre caporalii de la Bingo, căruia Eschimosu' îi zicea Biscotte. Gemea, avea dureri. L-am tras cum am putut în fundul pivniței și l-am sprijinit de perete. Își pierduse casca. În față, mantaua era îmbibată de sânge. Se ținea de burtă. A deschis ochii. Mi-a spus: „Kléber chiar e mort. Nu voiam să cred." Apoi, cu un horcăit de durere, a adăugat: „Și eu sunt terminat." După aia n-a mai vorbit, doar gemea încet. Am vrut să văd unde e rănit, dar mi-a îndepărtat mâna. Am stins lanterna. Afară, tirul se deplasase iar, dar se trăgea puternic din ambele părți.

Puțin mai târziu, caporalul a încetat să geamă. Am aprins lanterna. Încă respira, dar leșinase. I-am scos gențile. Într-una erau grenade, în alta acte și lucruri personale. Am văzut că-l chema Benjamin Gordes. În a treia geantă, am găsit o bucată de pâine, brânză, o tabletă de ciocolată neagră. Am mâncat. I-am luat bidonașul. Avea vin în el. Am băut două înghițituri și am stins lanterna.

Deasupra capului meu, ușa nu mai ardea. Licăririle luptei luminau necontenit cerul. Am adormit.

Am deschis ochii chiar înaintea zorilor. Caporalul nu mai era lângă mine, ci prăbușit de-a curmezișul scărilor. Cred că se trezise din leșin, încercase să se târască afară și căzuse înapoi. Am văzut că murise, probabil de mai bine de-o oră, fiindcă avea fața rece și palidă. Chiar atunci am auzit pași în zăpadă și voci. M-am întors, m-am ghemuit iar în fundul pivniței și nu m-am mai mișcat. După câteva clipe, o lanternă a luminat corpul lui Benjamin Gordes. Am auzit: „Rahat!“ O altă voce a zis în germană ceva ce n-am înțeles. Apoi mi-am dat seama după sunetul pașilor că se îndepărtau, dar am mai stat o vreme în colțul meu.

Se crăpa de ziuă. Era tăcere deplină afară, ca mai mereu după o noapte de bombardamente. M-am gândit că venise vremea să o șterg de-acolo. Mi-am scos mantaua, vestonul și ghetele. Am tras lângă mine corpul caporalului și l-am dezbrăcat la fel. Cel mai greu a fost să-l îmbrac cu hainele mele, să-l încalț. Nu mai simțeam frigul. Totuși, degetele îmi erau amorțite, i-am pus ghetele, dar am renunțat să-i mai leg șireturile. I-am înfășurat de mântuială moletierele mele în jurul picioarelor. Am îmbrăcat vestonul și mantaua rupte, scorțoase de la sângele uscat, mi-am tras cizmele nemțești și i-am luat lui Benjamin Gordes mănușile și geanta cu lucruri personale. Pentru orice eventualitate, am cules de pe jos bandajul pe care-l avusesem la mână și care-mi căzuse de când hăul și l-am înnodat în jurul degetelor lui. Noroc că i-am observat atunci plăcuța matricolă pe care o purta la încheietura mâinii și n-am uitat lucrul cel mai important. Am agățat-o la gâtul lui pe a mea și pe a lui mi-am prins-o la încheietura mâinii. Înainte să-l las acolo, l-am privit pentru ultima dată pe bietul om, dar nu-i ceri iertare unui mort.

Afară era altă zi albă, cu cer fără soare. Am găsit casca și arma caporalului în zăpadă, lângă ușa de lemn pe jumătate arsă. Le-am aruncat în tranșeea Bingo. Am mers pe terenul pustiu. La jumătatea distanței dintre pivniță și omul de zăpadă distrus, am dat de corpul soldatului care-l însoțea pe Gordes. Căzuse pe spate, cu capul în jos, pe marginea unei pâlnii de obuz, cu pieptul zdrobit. Și cum stăteam acolo în picioare, în fața acelui băiat mort, care nu avea nici douăzeci și cinci de ani, am simțit ceva mișcând în zăpadă, nu departe de mine. L-am văzut pe Albăstrea săltându-se, încercând să se târască, murdar tot de noroi.

M-am dus la el, l-am așezat jos. S-a uitat la mine, mi-a zâmbit. Același zâmbet pe care i-l știam, rupt de lume, rupt de timp. Se sprijinea de umărul și de brațele mele, străduindu-se cu puterile ce-i mai rămăseseră să se ridice. I-am zis: „Așteaptă puțin, așteaptă! Nu te părăsesc. Stai liniștit!"

Am căutat să văd unde era rănit. În partea stângă, jos, chiar deasupra șoldului. În locul ăla, vestonul și cămașa îi erau mânjite de sânge negru, dar mi-am dat seama că, dacă avea să moară, n-o să fie din cauza rănii. Fața și gâtul îi ardeau. Îl ucidea faptul că stătuse atât de mult în zăpadă. Ardea de febră și dârdâia agățat de mine. O clipă, zice Omul Ăsta, m-a tentat să redevin cel care am fost mereu în război, să nu mă gândesc decât la mine, să-l las acolo. N-am făcut-o.

I-am scos și lui plăcuța de la mână. Începea să ningă iar. La început domol, cu fulgi mici, nu mare lucru. Când am luat plăcuța soldatului lui Benjamin Gordes și am făcut schimbul, fulgii deveniseră mai grei, mai deși, înecau tot câmpul ciuruit. Numele soldatului tânăr era Jean Desrochelles. Trebuia să mai aranjez multe lucruri dacă voiam să ies din zona luptelor fără să fiu vânat, dar m-am pomenit stând jos, fără putere, lângă cadavru. Nu mai puteam. După câteva clipe, m-am uitat la Albăstrea.

încremenise, zăpada cădea pe el. M-am ridicat. N-am mai făcut altceva decât să iau pușca lui Desrochelles și s-o arunc cât mai departe, spre tranșeea germană. Am renunțat să mă ocup de restul, de cască, de genţile lui. M-am dus la Albăstrea și i-am zis: „Albăstrea, ajută-mă, încearcă să te ridici!" Nu mai puteam, vă jur.

S-a prins de mine, cu un braț în jurul gâtului meu. Am înaintat pas cu pas până la albia râului secat. Albăstrea nu se plângea. Punea un picior în față și pe urmă pe celălalt. Am căzut amândoi. Dogorea prin haine cum n-am simțit niciodată pe nimeni dogorind. Tremura. Avea răsuflarea scurtă, șuierătoare, ținea ochii larg deschiși, dar privea în gol. I-am spus: „Curaj, Albăstrea! Încearcă să te ții! O să te duc în spate."

Și așa, l-am luat în spate, ținându-l de picioare, și zăpada cădea peste noi, și am mers, am tot mers.

Mai departe, am zărit prin perdeaua de fulgi albi niște brancardieri care se îndreptau spre primele linii. Am strigat la ei. Le-am spus, dacă dădeau de companiile căpitanului Favourier, să anunțe că Benjamin Gordes, caporalul, se duce la postul de prim-ajutor. Unul dintre brancardieri mi-a strigat: „Nu-ți face griji, caporale, o să le spunem. Iar omul tău cine e?" Am răspuns: „Soldatul Jean Desrochelles." Am auzit: „Trăiască anarhia! O să le spunem, băiete, încearcă să fii evacuat!"

Apoi l-am târât pe Albăstrea prin șanțuri, l-am tras de brațe să urce pantele. Zăpada a încetat să cadă peste noi. M-am odihnit puțin. Niște englezi au trecut pe lângă noi. Unul mi-a dat ceva de băut dintr-un bidonaș, niște tărie. Mi-a spus în franceza lui: „Nu lăsa, caporal, nu lăsa! Acolo e Combles. După, tu nu mori, nici soldat al tău."

Am pornit iar, cu Albăstrea în spate. Îi era rău, nu se plângea, dar îi simțeam răsuflarea fierbinte pe gât. Și, în sfârșit, am văzut o șosea, mulți australieni răniți. Ne-au luat pe amândoi într-un camion.

Combles era de mult doar o ruină. În clădirile spitalului, jumătate englez, jumătate francez, domnea dezordinea războiului, toată lumea țipa, infirmiere și măicuțe cu bonetele lor albe ca niște aripi alergau pe holuri, se auzea o locomotivă ce era încălzită pentru a-i transporta pe cei evacuați.

Acolo l-am pierdut pe Albăstrea. Mai târziu, eram la etaj, cu un castron cu supă, când locotenentul Jean-Baptiste Santini a venit după mine. Mi-a spus: „L-am evacuat pe camaradul tău. Rana de la coaste nu-i gravă și am făcut ce trebuia pentru mâna lui, nimeni n-o să-și dea seama de nimic. Grav e că s-a căptușit cu o pneumonie zdravănă. Cât a stat în zăpadă?" I-am răspuns: „O noapte întreagă, o zi întreagă și încă o noapte întreagă." Mi-a zis: „Ești un om de ispravă că l-ai adus. Nu vreau să știu că te-am mai văzut și nici numele tău adevărat. O să te evacuez și pe tine. Și imediat ce poți, salvează-te, du-te departe de toate, războiul ăsta o să se sfârșească într-un final. Îți urez să trăiești!"

Corpul lui Jean-Baptiste Santini, locotenent-medic scârbit de război, dar cu siguranță toți medicii erau scârbiți, mai mult decât oricine, l-am văzut o oră mai târziu, sub un pat de campanie răsturnat, cu capul smuls.

V-ați dat seama, domnișoară, că mi-e lehamite să povestesc aceste lucruri. Când a început bombardamentul, Albăstrea era de mult într-un tren, pe drum spre spatele frontului. Nu l-am mai văzut niciodată. Dacă la Paris sau în altă parte l-au vindecat de ce era mai grav, după atâtea și atâtea ore de stat în zăpadă din voința unor oameni hidoși, și nici dumneavoastră nu l-ați mai văzut, asta înseamnă că a avut măcar șansa de a uita totul.

Eu, când etajul s-a dărâmat la Combles, am reușit să cobor și am traversat curtea unde zăceau soldați strigând după ajutor, iar alții alergau în toate direcțiile sub explozii. Am mers drept înainte, cu cartonașul de

evacuare agățat de un nasture de la mantaua lui Gordes, și nu m-am mai uitat înapoi până n-am ajuns la câmpie.

Apoi am mers noaptea, am dormit ziua, ascuns prin gropi, prin tufișuri, prin ruine. Treceau spre front camioane și tunuri însoțite numai de soldați englezi. După un timp, am observat mai puține distrugeri pe câmpuri, în arbori zburau păsări. Într-o dimineață, am văzut pe drum un băiețel. Cânta *Auprès de ma blonde.* Am înțeles că scăpasem din război. Copilul ăsta, care avea vârsta băiatului meu azi, m-a condus la părinții lui, țărani ca și mine, care bănuiau că fugisem, dar nu mi-au pus nici măcar o întrebare care să mă oblige să mint. I-am ajutat o săptămână, poate mai mult, să repare hambarul, să ridice la loc gardurile. Mi-au dau niște pantaloni de velur, o cămașă și o haină și, fiindcă la Combles m-au ras în cap pentru a-mi îngriji rana, o canotieră asemănătoare cu cea pe care Albăstrea i-o pusese omului de zăpadă.

Am mers iar. Am luat-o spre apus, ca să ocolesc Parisul, unde ar fi pus mâna pe mine, apoi noapte de noapte, dormind ziua, mâncând după voia norocului și a bunătății unuia sau a altuia, am coborât spre sud, spre aceste câmpuri frumoase pe care le vedeți, unde toate vor continua să crească mereu, în ciuda prostiei oamenilor.

De ce Brie? O să vă spun. Am venit aici când aveam doisprezece ani. Asistența socială m-a plasat șase luni la un cultivator din Bernay, care azi e mort și ai cărui fii nu mă recunosc. Când stăteam de vorbă cu Mariette, mereu îi povesteam despre fericirea mea la Bernay, despre dorința de a revedea aceste câmpuri pe care grâul crește mai frumos decât oriunde, iar floarea-soarelui e atât de înaltă, că se pierd copiii în ea. Uitați-vă la floarea-soarelui! Ar fi trebuit s-o tai deja de-o săptămână. Dar știu de ce am amânat s-o fac. O să mă apuc mâine s-o tai. Cândva, la mult timp după nenorocirile pe care vi le-am spus, v-am visat într-o noapte, fără să

vă cunosc. Veneați spre mine pe acest câmp. Am sărit din somn, transpirat tot, am privit-o pe Mariette dormind alături, m-am ridicat ca să ascult respirația fiului meu. Avusesem un coșmar și-mi era frică.

Acum sunt mulțumit că puteți să-mi vedeți floarea-soarelui. În 1917, așa cum i-am spus în scrisoare, Mariette a vândut ferma din Dordogne și a venit la Bernay cu copilul nostru. O așteptam de mai multe zile, așezat pe o bancă de piatră, în fața hanului unde stăteam, în susul pieței. Odată, niște jandarmi m-au întrebat cine sunt. Le-am arătat capul și mâna. Mi-au zis: „Iartă-ne, omule! Sunt atâția dezertori!“ Mariette a sosit într-o dimineață de martie, cu autobuzul de Tournan. Titou era înfofolit în lână albastră.

Cu câteva luni înainte, în toamna cumplită a lui 1916, îi scrisesem lui Mariette, în limbajul nostru, că aveam să fiu la Gara de Est. Mi-am oferit permisia fără acte. Ea înțelesese, se afla acolo. Erau prea multe controale la barierele de la gară, nici măcar n-am încercat să trec. Ne-am îmbrățișat printre zăbrelele de fier. Îi simțeam căldura și brusc eu, care nu plânsesem în viața mea, nici țânc fiind, nici sub lovituri când eram în centrele sociale, n-am mai avut destulă putere ca să mă abțin. În ziua aia am hotărât să scap singur din război.

N-o să mai plâng niciodată, domnișoară. De când l-am dus în spate pe logodnicul dumneavoastră, numele meu e Benjamin Gordes, administratorul văduvei Notre-Dame, și toată lumea aici îmi zice Benoît, fiindcă așa prefer eu. Titou știe prin fiecare fibră a ființei lui că este fiul meu. O să mai aștept. O să aștept cât va fi nevoie, până când în mințile tuturor acest război va deveni ceea ce a fost dintotdeauna, cea mai dezgustătoare, cea mai crudă, cea mai inutilă dintre toate prostiile, până când drapelele nu se vor mai înalța în noiembrie în fața monumentelor celor morți, până când bieții nătărăi de

pe front nu se vor mai aduna, cu nenorocitele lor de berete pe cap, fără un braț sau fără un picior, pentru a sărbători ce? În geanta caporalului, pe lângă livretul militar, actele de identitate și câțiva bani, am găsit niște fotografii. Nu mi-au folosit la nimic altceva, decât să-l plâng și mai mult. Mai ales una, în care am văzut cinci țânci, băieți și fete, copiii lui. Apoi mi-am zis că timpul curge mai departe, că viața e destul de puternică pentru a-i duce în spate.

Aud mașina dumneavoastră întorcându-se. Vă las, mă întorc liniștit acasă. Știu că n-am a mă teme de nimic, că n-o să mă denunțați. Când o fi să-l revedeți pe Albăstrea, dacă a uitat zilele urâte, nu i le amintiți! Dați naștere altor amintiri cu el, ca mine cu Mariette. Un nume nu reprezintă nimic, vă spun eu. Al meu mi-a fost dat la întâmplare. Și tot la întâmplare l-am luat și eu pe-al altuia. Iar Albăstrea, ca și Benoît Notre-Dame, a murit la Bingo Crepuscul, într-o duminică de ianuarie. Dacă veți găsi cândva, undeva, un Jean Desrochelles, o să fiu mai fericit decât vă puteți închipui. Să-mi scrieți dacă se-ntâmplă! Amintiți-vă o adresă care nu-i decât a lui Omul Ăsta. Locuiesc lângă Bernay, în Seine-et-Marne. Locuiesc la Capătul Lumii.

General-locotenent Byng

la crepuscul

În această seară de duminică, ultima zi din august, întoarsă în strada La Fontaine, lungită în pat, în camera ei, Mathilde îi povestește totul tatălui ei și îl lasă să deschidă lădița de mahon. Adoarme în timp ce el citește. Visează că pisicile ei fac prostii. Bénédicte țipă.

Dimineață, tatăl ei îi aduce o telegramă de la Germain Pire, expediată din Saintes:

Dat chiar cum sperați. Primit mesajul dumneavoastră prin fratele meu. Merg la Melun. Mimozele vor parfuma curând camera mea.

În ziua următoare, 2 septembrie 1924, pe la trei după-amiaza, sosește altă telegramă de la omul mărunțel, cu ghetre albe, mai aprig și mai șiret decât dihorul:

Trăiește. Nu faceți nicio mișcare, domnișoară Matti, nu faceți nicio mișcare. Vin eu.

Telegrama e trimisă de la Millay-la-Forêt, de la cincizeci de kilometri de Paris.

Mathilde se află în salonul mic, înconjurată de tata, de mama, de Sylvain, de încă cineva pe care azi, când ea scrie aceste rânduri, nu și-l mai amintește, a uitat. Poate șoferul

lui Tati, Jacquou, pe care ea se încăpățânează să-l numească Taie-Vânt, ca pe șoferul din copilărie. Poate nici-frumoasa-nici-sora, poate o umbră neagră peste visele ei. Mâinile lui Mathilde au lăsat telegrama să cadă. Acum e pe covor. Sylvain o ridică și i-o dă. În ochii ei s-au adunat atâtea lacrimi, încât nu-l mai vede pe Sylvain și nici pe nimeni altcineva. Zice: „La dracu', ce proastă pot să fiu!"

Apoi e în brațele tatălui ei, Mathieu Donnay. Apoi e în camera ei. Apoi deschide lădița de mahon ca să arunce înăuntru telegrama și o închide, crede ea, pentru ultima dată.

Se înșală. Timpul curge mai departe, cum a spus Omul Ăsta, și viața e destul de puternică pentru a ne duce în spate.

În iulie 1928, peste aproape patru ani, va sosi o scrisoare din Canada, trimisă de un vânător și negustor de blănuri din zona lacului Saint-Jean, poet atunci când are timp, pentru a-i spune cum a îngropat cinci soldați la Bingo Crepuscul.

Când vor fi trecut douăzeci de ani și chiar un alt război, Mathilde va primi, în septembrie 1948, încă o scrisoare de pus în lădița de mahon, însoțită de un obiect care de-abia încape în lădiță. Scrisoarea este de la Ciungu', proprietarul *Birtului Roșu*.

Doamnă,

L-am revăzut pe Rab de Rab. El m-a convins să vă trimit asta, pe care am găsit-o în podul casei unei cucoane și care ar fi dat bine în muzeul meu. Îmi amintesc de întâlnirea noastră. Sper să vă fac o bucurie cu bucata asta de lemn.

Al dumneavoastră,
Hyacinthe Deprez

Dedesubt, Célestin Poux, pe care-l vede într-un an sau altul, care s-a însurat, care are o fată pe nume

Mathilde, care a divorțat, care continuă să schimbe locul, și-a dat osteneala să adauge cu cel mai frumos scris al său:

N-am fost nevoit să rămân orfan.

Obiectul pe care Ciungu' i l-a trimis lui Mathilde este pancarta de lemn de la Bingo. A fost vopsită și iar vopsită, mereu decolorată, mereu lovită, pe o parte nu se mai vede decât BY și CUL[1], lui Mathilde i se pare perfect. Pe partea cealaltă, e o pictură în ulei îngălbenit, opera unui anonim, un soldat obscur din ceea ce se numește acum Marele Război, probabil pentru a te face să crezi că există și unele mici. Pictura înfățișează, așa cum și-a imaginat Mathilde cândva, un ofițer britanic cu capul întors pe jumătate. Are cizme de călărie lustruite oglindă, caschetă și o cravașă în mâinile încrucișate la spate. Este seară, fiindcă în dreapta soarele învăpăiază orizontul mării. În prim-plan, un cal sur își ia cina. Un palmier se află pe malul apei, pentru a mai umple puțin locul. Se vede și un acoperiș bizar, în extremitatea stângă, o cupolă sau un minaret. În josul tabloului, cu litere fine, atent desenate, poate cu tuș, se poate citi: *General-locotenent Byng la crepuscul. 1916.*

Pe scurt, o pictură galbenă și roșie și neagră, făcută probabil de un soldat canadian, de vreme ce explicația este în franceză, care măsoară aproape cincizeci de centimetri lățime și intră în lădița de mahon cam cu forța.

În același septembrie 1948, Mathilde consultă enciclopedia Larousse la biblioteca publică din Hossegor.

Julian Hedworth Georges Byng este cel care a condus, cu diviziile canadiene, ofensiva victorioasă de la Vimy, din 1917. Tot el, în fruntea tancurilor sale, a câștigat bătălia decisivă de la Cambrai, din 1918. Și tot

---

[1] În orig., *cul*, „fund", „șezut" (n. tr.).

el a fost, după război, guvernator general al Canadei. Tot el, în sfârșit, a condus Scotland Yard înaintea avansării la gradul de mareșal și a unei binemeritate odihne.

Erai dat naibii, generale Byng! zice Mathilde punând relatarea isprăvilor lui în lădiță. Iată-te amestecat fără voia ta și într-o altă poveste ciudată. Precum cineva care vorbea spurcat, Mathilde colecționează timbre poștale, pe care le aranjează atent în clasoare. Are două viniete emise în 1936, cu prilejul inaugurării monumentului de la Vimy, în memoria canadienilor căzuți în război. Unul este roșu-brun, celălalt albastru. Uitându-se la ele, Mathilde își dorește ca soldatul care a făcut tabloul să nu fie printre cei pe care cele două turnuri înălțate spre cer îi comemorează. Din păcate, sunt foarte mulți.

Peste alți câțiva ani, un alt general, francez de astă dată, și el înaintat la grad de mareșal, vine să-și depună mărturia, în felul său, în lădița de mahon. La începutul lui ianuarie 1965, Mathilde primește o scrisoare de la Hélène, fiica lui Elodie Gordes, care i-a devenit prietenă, la fel ca frații și surorile ei, la fel ca Baptistin Notre-Dame și cele două fete ale lui Șase-Parale. Hélène, profesoară de liceu, îi trimite fotocopia paginii 79 dintr-o carte apărută la editura Plon, în toamna precedentă, *Cahiers secrets de la Grande Guerre* de mareșalul Fayolle. Ultimul paragraf, ce poartă data de 25 ianuarie 1915, spune așa:

Întrunire la Aubigny. Dintre cei 40 de soldați ai unei unități alăturate, care se mutilaseră la o mână prin împușcare, Pétain voia să împuște 25. Astăzi dă înapoi. Ordonă să fie legați și aruncați dincolo de parapet, spre tranșeele cele mai apropiate de inamic. Acolo își vor petrece noaptea. N-a spus dacă urma să fie lăsați să moară de foame. Caracter, energie! Unde se termină caracterul și unde încep ferocitatea, sălbăticia!...

De-acum, Mathilde va împărtăşi preferinţa celor trei limbuţi care o plictisiseră atât la *Birtul Roşu*. Şi asta e dacă, cinstindu-l la rândul ei pe Marie-Emile Fayolle, contrazice prea puţina simpatie pe care o arată faţă de uniforma militară. Întotdeauna e nevoie de o excepţie care să confirme regula.

Germain Pire
(Restul antetului este șters)
Marți, 2 septembrie 1924, noaptea

Scumpă domnișoară Matti,

Vă voi expedia această scrisoare neîntârziat, imediat ce răsare soarele. Nu puteam să vă explic la telefon ce am de spus și, în plus, voiam să aveți timp să reflectați. E o poveste tristă, fără îndoială cea mai absurdă pe care mi-a fost dat s-o aud în meseria mea, dar curând voi împlini șaizeci de ani, am cunoscut un doliu care m-a făcut să sufăr mult și încă mă face. În 1922, atunci când m-ați văzut foarte abătut, am pierdut ființa pe care o iubeam cel mai mult pe lume, fratele meu mai mic, Charles, dar acum nu mă mai rușinez să plâng și nu mă mai miră la ce fapte nesăbuite te poate împinge slăbiciunea unei iubiri.

Mă întorc de la Milly-la-Forêt. I-am văzut pe logodnicul dumneavoastră, Manech, care acum este Jean Desrochelles, și pe această femeie torturată de teama față de dumneavoastră, așa-zisa lui mamă, Juliette. Amnezia lui Jean Desrochelles, până în dimineața aceea de iarnă când un camarad, care m-a împăcat cu semenii mei, l-a dus în spate, este totală, absolută. A trebuit chiar să învețe din nou să vorbească. Psihiatrii care l-au supravegheat

din 1917 nu au mari speranțe, dar ei sunt în măsură să știe că există atâtea amnezii câți amnezici, așa că cine ar îndrăzni să se pronunțe? Juliette Desrochelles avea o mică librărie în Saintes, dar fiind nevoită să se îndepărteze de orașul unde minciuna ei de neînchipuit ar fi ieșit repede la iveală, s-a mutat împreună cu el la Noisy-sur-École, lângă Milly-la-Forêt, în 1918. El este bine sănătos, cât se poate spune în asemenea cazuri. Un băiat de douăzeci și nouă de ani pentru starea civilă, douăzeci și șase în realitate, înalt și subțire, cu păr negru și ochi cenușii sau albaștri, care m-au tulburat profund, așa cum îi tulbură pe toți cei care-l văd, deși sunt frumoși, atenți și chiar veseli uneori, dar un suflet distrus se zbate undeva, în adâncul pupilelor lui, îl vezi gol-goluț, un suflet distrus care strigă după ajutor.

Trista poveste a lui Juliette Desrochelles, îndrăznesc să spun, este, în ciuda nebuniei ei, de o simplitate implacabilă, ca orice lucru despre care știi în inima ta că nu putea fi altfel. L-a născut pe unicul ei fiu la patruzeci de ani. Soțul i-a murit când era însărcinată, după o criză cardiacă în librărie, enervându-se pe un editor care îi livrase exemplare dintr-un roman în care numele eroinei, printr-o vrăjitorie a tiparului, era sistematic șters. Nu cunosc titlul romanului, ea nu-și amintește. Vă las plăcerea de a vă imagina că era Roșu și Negru, *iar eroina, domnișoara de La Mole*[1]*, diavolul este pretutindeni, cum l-a luat și pe fratele meu.*

Așadar, văduva își crește singură fiul, care e inteligent, afectuos, ascultător, în timp ce ea este intransigentă și posesivă, are note bune, începe s-o ajute în librărie imediat ce-și ia bacalaureatul, la șaptesprezece ani. Trei ani

---

[1] Prenumele domnișoarei de La Mole din romanul *Roșu și negru* al lui Stendhal este Mathilde (n. tr.).

mai târziu, în 1915, e luat la război. Vine în permisie în noiembrie 1916. Nu-l va mai revedea.

La sfârșitul lui ianuarie 1917, când nu mai primise nicio scrisoare de la el de câteva săptămâni, când nu mai doarme noaptea și bântuie ziua prin birouri unde nimeni nu-i poate da informații, un ostaș din Tours în permisie, chiar înainte să-i revadă pe ai săi, merge cu trenul până la Saintes, aducând o cumplită veste. Este caporalul Urbain Chardolot. L-a strâns în brațe pe Jean Desrochelles, mort în fața unei tranșee din Somme. Îi înmânează mamei sale, împreună cu alte obiecte, ultima scrisoare a lui Jean, scrisă înaintea luptei ce avea să-l ucidă. Vorbește în ea despre cât îl dezgustă războiul. Ce nu spune el, ce Urbain Chardolot nu-i poate ascunde bietei femei este soarta a cinci soldați, mutilați voluntar, legați și aruncați spre tranșeea inamică. Chardolot rămâne toată ziua cu biata femeie, refuzând s-o lase singură cu durerea ei. Ea plânge, întreabă, plânge iar. La sfârșit, caporalul îi mărturisește că cel mai tânăr dintre condamnați, prin schimbarea plăcuțelor matricole, a putut să ia identitatea lui Jean Desrochelle și că el însuși n-a zis nimic, fiindcă era prea indignat, prea încrit și, oricum, așa cum repetă ea azi: „De vreme ce Jeannot nu mai poate fi adus înapoi, măcar moartea lui să fi servit la salvarea altuia."

Sunteți prea isteață, copila mea, ca să nu fi ghicit ce s-a întâmplat când Juliette Desrochelles a fost chemată în aprilie, la un spital militar din Châteaudun, ca să-și recunoască fiul. O să vă spun, totuși: o măicuță infirmieră a condus-o într-un salon mare, unde rănitii erau despărțiți de perdele albe, și a lăsat-o acolo, așezată pe un scaun, lângă patul în care dormea un alt Jean decât al ei. Și când el s-a trezit, când a deschis ochii și i-a zâmbit întrebând-o cine este, ea petrecuse deja o oră privindu-l dormind, iubindu-l deja. În orice caz, el era un motiv pentru a

continua să trăiască. A pus pentru prima dată o mână liniștitoare pe obrazul lui și i-a răspuns: „Mama ta."

Bineînțeles, domnișoară Matti, că o să vă indigneze o faptă care v-a lipsit de speranță, care a ucis de durere o mamă și a împins un tată în lacul Hossegor. Gândiți-vă bine! Asta e situația, după cum ne spun atât de des guvernanții, ca să nu se mai obosească să explice ceea ce îi depășește. Însă eu pot să vă explic. În cel mai bun caz, dacă vă revoltați, dacă stârniți familiile și justiția, Manech, care este fericit, încrezător, atașat de șapte ani de această femeie, își va sfârși zilele într-un azil de nebuni. Juliette Desrochelles va muri și ea și, în ciuda minciunii sau chiar a egoismului său, nu merită asta. A abandonat totul ca să i se dedice lui, a vândut tot, a părăsit Saintes, și-a părăsit părinții, prietenii cu care nu se mai poate vedea de teamă să nu fie demascată. Locuiește într-o căsuță cu grădină frumoasă, la Milly-la-Forêt, unde o să vă duc după-amiază, când veți fi citit această scrisoare. Gândiți-vă bine, domnișoară Matti! Vă cunosc înverșunarea. Lăsați să treacă zilele, loviturile, ranchiuna, totul! Lăsați viața să vă închidă rănile! Logodna dumneavoastră a durat atât de mult, că poate să mai dureze puțin.

Vă trimit și cele câteva cuvinte pe care Juliette Desrochelles a ținut să vi le scrie. Veți recunoaște scrisul. Da, aveți dreptate: ea este cea care, zăpăcită după ce v-a văzut anunțul într-un ziar în care erau înfășurate lăptucile tocmai cumpărate, v-a trimis o scrisoare anonimă, cu speranța naivă de a vă descuraja și, ca să încurce pistele, a expediat-o de la Melun.

Știu, domnișoară Matti, că nimeni nu v-a oprit niciodată, că nimeni și nimic nu o va putea face cât veți trăi. Totuși, pentru a vă convinge, dacă e nevoie, o să vă spun ceva foarte ciudat și foarte frumos. În 1918, când se afla în convalescență la Cambo-les-Bains, unde Juliette Desrochelles se instalase într-o pensiune de familie, ca să fie

aproape de el, Manech a început să se intereseze de pictură. I-am văzut pânzele în căsuța la care o să vă duc după-amiază. Tot ce vă pot spune e că sunt de-o abstracțiune totală, niște explozii de culori, dar sunt o minunăție, parcă urlă toate acele lucruri, teribile și zbuciumate ca marea în noiembrie, pe care le zărești în adâncul ochilor lui.

O să vedeți. Veți avea un rival serios, domnișoară Matti. Deși eu rămân, știți doar, admiratorul dumneavoastră cel mai înfocat, cel mai statornic și mai afectuos.

Gândiți-vă bine! Pe curând!

Germain Pire

Cuvintele pe care Juliette Desrochelles i le-a trimis lui Mathilde, cu același scris, aceeași concizie și pe aceeași hârtie trandafirie ca scrisoarea din Melun, sunt exact ce-i trebuie ca să nu se poată împiedica din nou să simtă gustul sărat al lacrimilor:

Nu mi-l luați, vă implor, nu mi-l luați! Am muri amândoi.

La prânz, când Mathieu Donnay vine să ia masa acasă, Mathilde îi dă să citească scrisoarea lui Germain Pire și biletul care o însoțește. El spune doar, precum Gură-Spurcată în tranșee: „Nenorocită viață!"

Ea îl întreabă dacă ar avea ceva împotriva faptului că acum, ținând cont de evenimente, ar trebui să locuiască undeva lângă Milly-la-Forêt, să-i găsească o casă de cumpărat sau de închiriat și pe cineva care să aibă grijă de ea, de preferință cineva cu o fire optimistă, fiindcă Sylvain va trebui să rămână la Hossegor, ar fi inuman s-o desparți pe Bénédicte de un așa bărbat chipeș.

Tatăl ei îi răspunde ce așteaptă ea: că o cunoaște mai bine decât oricine, în orice caz o cunoaștere care vine din inimă, că știe foarte bine că, dacă ea are o

idee in cap și cineva nu-i mulțumit, acel cineva nici nu va mai avea altceva.

După-amiază, în ceea ce Mathilde va numi mai târziu Expediția la Milly, soarele, cerul, toată natura ține cu ea. Ca o femeie adevărată, s-a gătit cum a putut mai bine, în alb, ca să arate proaspătă, cu puțin ruj pe buze de circumstanță, sprâncenele aranjate, dinții strălucitori, dar fără negru pe gene, în niciun caz, știe unde duce asta când te copleșește emoția. Se află în Delage cu Sylvain și cu trotineta ei, care ocupă mult loc. Tati vine în cealaltă mașină, a cărei marcă ea nu și-o mai amintește, împreună cu Germain Pire și cu Taie-Vânt la volan.

În piața din Milly-la-Forêt, unde e o hală de lemn de pe vremea Ioanei D'Arc ori poate chiar a bunicii ei, îi cere lui Sylvain să oprească. Îi spune tatălui ei care vine lângă portieră că vrea să meargă singură la casa celor doi Desrochelles, că vede un han frumos în această piață frumoasă, să rețină acolo o cameră pentru ea și Sylvain, și că mai vede, de cealaltă parte a pieței, firma cuiva care se ocupă cu vânzarea de case, să se ducă el să afle despre ce-i vorba, ca să câștige timp. Tatăl ei îi spune: „Să fii cuminte", ca odinioară, ieri sau alaltăieri, când era mică.

Casa lui Juliette Desrochelles se găsește sub niște arbori, pe o colină, nu departe de acolo. E din piatră cenușie, cu acoperiș din țiglă plată, cu o grădină mică în față și alta mai mare în spate. Sunt multe flori.

După ce intră în casă, după ce se termină cu implorările, cu lacrimile și cu prostiile, Mathilde o roagă pe Juliette Desrochelles, viitoarea ei soacră, s-o împingă cu trotineta până în grădina din spate, unde Manech pictează, și s-o lase singură cu el o clipă. El a fost anunțat de vizita ei. I s-a spus că o tânără pe care a iubit-o mult vine să-l vadă. El a vrut să-i afle numele, care i s-a părut frumos.

Când Juliette Desrochelles și Sylvain se retrag, Mathilde e la douăzeci de pași de el. Părul lui negru e numai bucle. I se pare mai înalt decât și-l amintea. Stă în fața unei pânze, sub un umbrar. A făcut bine ea că nu și-a dat cu nimic pe gene.

Încearcă să se apropie de el, dar poteca fiind din pietriș, îi e greu. Atunci el întoarce capul și o vede. Lasă pensula și se apropie și, cu cât se apropie, cu atât ea se felicită că nu și-a dat cu negru la ochi. Nu vrea să plângă, dar e ceva mai puternic decât ea, o clipă nu-l mai vede venind decât printre lacrimi. Se șterge repede. Îl privește. El s-a oprit la doi pași. Ea ar putea întinde mâna, el s-ar mai apropia puțin, l-ar atinge. Este același, un pic mai slab, dar frumos ca nimeni altul, cu ochi așa cum i-a descris Germain Pire, de un albastru foarte deschis, aproape cenușiu, liniștiți și blânzi, dar în adâncul lor se zbate ceva, un copil, un suflet distrus.

Are aceeași voce ca înainte. Prima frază pe care o aude de la el e teribilă. O întreabă: „Nu poți să mergi?"

Ea dă din cap că nu.

El oftează și se întoarce la pictura lui. Ea împinge roțile trotinetei și se apropie de umbrar. El întoarce iar ochii spre ea, zâmbește. Îi zice: „Vrei să vezi ce fac?"

Ea dă din cap că da.

El spune: „O să-ți arăt curând. Dar nu imediat, nu-i gata."

Și în timp ce așteaptă, ea se îndreaptă de spate, se sprijină de spătarul trotinetei, își încrucișează mâinile pe genunchi și îl privește.

Da, îl privește. Îl privește. Viața e lungă și poate să ducă încă și mai multe în spate.

Îl privește.

Luni dimineață

La ora zece, soldați din Newfoundland ajunseră pe pământul nimănui, în fața tranșeei Omul lui Byng, pe când un soare palid răzbea în sfârșit pe cerul alb și pretutindeni tunurile tăcuseră pentru o clipă.

Ninsese cât merseseră ei prin șanțuri. Aveau mantalele ude, le era frig. Înaintând cu greu prin zăpadă, fiecare își târa după sine norul propriei răsuflări și grijile și teama și amintirea alor săi, pe care poate nu avea să-i mai vadă.

Erau zece cu totul, comandați de un sergent, băiat bun, vânător pe niște întinderi înghețate încă și mai tăcute și mai vaste, unde nu te băteai decât cu lupii și cu urșii.

În timp ce trei dintre ei coborau în tranșeea francezilor răscolită de bombe, alți trei plecară în recunoaștere în tranșeea germanilor. Cei rămași, tot cercetând terenul, găsiră corpurile a cinci soldați francezi, căzute care pe unde.

Primul pe care îl văzură era în genunchi într-o groapă, cu ochii deschiși, iar sub neaua care se așternuse pe el, părea statuia unui om în rugăciune. Un altul, foarte tânăr, singurul fără rană la mână, singurul care mai avea numărul regimentului la gât și

insignele, zăcea căzut pe spate, cu o expresie de eliberare, cu pieptul sfârtecat de o schijă.

Sergentul se indignă văzând barbaria inamicilor, care îi jefuiseră de toate pe bieții morți, ca să aibă cu ce se lăuda acasă, la *fraulein* a lor. Le zise celor care erau cu el că orice om mort încălțat[1] are dreptul la un mormânt cuviincios, că ei nu puteau să îngroape toți soldații căzuți pe câmpurile de luptă, dar pe aceștia da, fiindcă omul îngenuncheat îi ruga și, dacă nu o făceau, o să le poarte cu siguranță ghinion.

Și astfel ei își dădură osteneala s-o facă, oamenii din Newfoundland, într-o dimineață rece printre atâtea altele ale războiului, și comandantul lor de patrulă era Richard Bonnaventure, care cunoscuse Marele Nord și vânase cu eschimoșii, asemănându-se prin asta, fără s-o știe, cu cel de care îi era milă.

Adunară cadavrele într-o groapă de obuz, citiră numele pe plăcuțele de la piept sau de la mână, iar sergentul le notă unul câte unul în carnetul său.

Apoi găsiră în tranșeea inamică o prelată din pânză solidă și acoperiră morții, după care își desfăcură lopețile și, toți împreună, se grăbiră să acopere groapa fiindcă tirul de artilerie, dimineața ca și seara, reîncepuse, parcă era un lung răpăit de tobe ce-i chema din nou la război.

Înainte de a-și vedea de drum, Dick Bonnaventure luă o cutie de metal roșie de la un om de-ai săi, ce-și deșertă în buzunar restul de tutun din ea. O înfipse pe trei sferturi în pământ, după ce puse înăuntru un bilet pentru cei ce vor găsi mormântul, o pagină

---

[1] Aluzie la expresia *mourir dans ses souliers*, „a muri cu pantofii în picioare", adică „a muri în plină activitate", „a muri brusc" și, în general, nu din cauze naturale. Este opusul expresiei *mourir dans son lit*, „a muri în patul său" (n. tr.).

smulsă din carnetul lui, pe care scrisese cu creionul, așa cum putuse, sprijindu-l pe genunchi:

Cinci francezi soldați
aici odihnesc,
morți cu ghetele încălțați,
vântul urmărind,

numele locului,

acolo unde trandafirii se ofilesc,

și o dată,

Acum mult timp.

Hossegor, 1989
Noisy-sur-École, 1991